

Digitized by Google

647
Th. 8. 1 p. 231

Nisi a l'algebra

328057

#
4e

Voss ar Vossius (Isaac)

par Richard Simon

328057

DISQUISITIONES CRITICÆ
DE VARIIS
Per diverſa Loca & Tempora
BIBLIORUM EDITIONIBUS.

Quibus accedunt

CASTIGATIONES THEOLOGI
Cujuſdam Pariſienſis

AD

OPUSCULUM *ISA. VOSSII*

DE

SIBYLLINIS ORACULIS,

ET

Ejuſdem Reſponſionem ad Objectiones

NUPERÆ CRITICÆ SACRÆ.

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE LYON

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE DE LYON

LONDINI,

Impenſis *RICHARDI CHISWEL*, ad Inſigne
Roſæ coronatæ in Cœmeterio Paulino.
MDCLXXXIV.

ex Libris C. Joy presbyt. & can. S. justi lugd.
1729

C. e.

Optimo, Doctiſſimóque Viro

J. H.

ROBERTUS DENISON

S.

MUnuſculum quod non ita pridem commoratus Pariſiis à præſtantiſſimo Urbis illius Theologo accepi, tibi offero, Vir Optime, qui ſciam te jam ab annis aliquot ad hoc ſtudii genus animum feliciter applicuiſſe. Opus illud, ut audio, ſumptum fuit ex

Criticâ Sacrâ Veteris Teſtamenti, quam Latino Sermone conceptam dudum meditatus fuerat Criticæ illius Autor in publicum edere. Gallica enim Editio quæ in omnium manibus verſatur, Latinæ tantùm, quæ lucem non aſpexit, compendium eſt, quod Linguæ ſuæ hominibus deſtinaverat, qui ut paulò delicatiores ſunt, ita quæ longa, tanquam ſibi moleſta, faſtidiunt. Utinam opus illud integrum nobis non ita delicatis communicatum fuiſſet: ea enim quæ bona ſunt, facilè non reſpuimus. Verùm cùm iſtud à diligentiſſimo illo rerum Criticarum Scriptore obtineri non potuerit, Doctor tamen Theologus & Canonicus Pariſienſis, qui tunc de edendo *Biblico Apparatu* cogitabat, nobis hoc qualecunque eſt operis perhumanè largitus fuit, quod à

Critices Scriptore ſe accepiſſe profitebatur, ut illud *Biblico Apparatui*, quem tunc meditabatur, inſereret. Non ita enim friget, Vir Optime, apud Theologos Pariſienſes rei Criticæ ſtudium, quin Ætate noſtrâ reperiantur inter illos viri eruditiſſimi qui, ſpretis Scholarum minutiis & vanis ſubtilitatibus, Artem illam feliciter tractent, linguáſque Græcam & Hebraicam apprimè calleant. Ex horum numero ille eſt qui *Diſquiſitiones iſtas Criticas* de variâ per diverſa Loca & Tempora Bibliorum fortunâ lubenti animo mihi communicavit. Videbitur tibi profectò, Vir Doctiſſime, Theologus ille Pariſienſis in Appendice illà quam huic Operi adtexuit, in optimum noſtrum Voſſium paulò acriùs inſurrexiſſe. Verùm ſi opinionum monſtra quæ eruditiſſimo

Voſſio

Voſſio tribuit, paulò attentiùs conſiderentur, nihil præter moderationis & æquitatis leges feciſſe videbitur. Sed non opus eſt pluribus, ut tibi rerum iſtarum callentiſſimo, Opuſculi hujuſce lectionem commendem. Memini enim quanti feceris degens Pariſiis ingenium, eruditionem & judicium Scriptoris *Criticæ Sacræ*, qui tamen non aliunde tibi innotuerat quàm ex ejus Scripto. Eo ſcilicet natus es ingenio, Vir Optime, ut quæ bona ſunt ſtatim approbes, & quæ recta ſunt laudes, etiam in hominibus qui Religione & Inſtitutis à nobis differunt. Si quid igitur in illo Scriptore paulò duriùs dictum, & à communi Proteſtantium doctrinâ alienum deprehendatur, nôſti illum eſſe ex eorum cœtu qui fidem Eccleſiæ Romanæ profitentur. Fruere interim

rim hoc munuſculo, qualecunque ſit; & ſcias me ad majora paratum eſſe.

Oxoniæ, Anno
MDCLXXXIII.
medio Aprili.

SYLLOGE CAPITUM.

CAP. I.

De Bibliis in genere cùm apud Judæos tùm apud Chriſtianos. Pag. 1

CAP. II.

De Hebraicis contextûs Biblici exemplaribus manuſcriptis. p. 5

CAP. III.

Expenduntur diverſi Bibliorum codices manuſcripti; variæ illorum lectiones doctiorum Judæorum teſtimoniis probantur. p. 11

CAP. IV.

De editis, quæ Maſorethica ſunt, Hebræi contextûs exemplaribus. De Maſoretharum arte. Illius origo. Quid de illâ ſentiendum. p. 20

CAP. V.

Maſoræ partes ad codices manuſcriptos expendantur & illuſtrantur. Vera Maſoræ origo. p. 26

CAP. VI.

Aliæ Maſoræ partes ad codices Bibliorum manuſcriptos expenduntur, ſimulque aperitur vera illarum origo, & confirmatur lectio Maſorethica. p. 33

CAP. VII.

Nonnulla à Maſorethis inutiliter & ſuperſtitiosè annotata illuſtrantur ex codicibus Bibliorum manuſcriptis. p. 41

CAP. VIII.

Scripturarum variantium exempla aliquot producuntur ex codicibus manuſcriptis, qui à Maſorethicis lectionibus hâc in parte diſſident. p. 47

CAP. IX.

Utrum Judæi deditâ operâ codices ſuos corruperint. Patrum de eâ re ſententia expenditur. p. 55

CAP. X.

Iſaaci Voſſii ſententia de Judæorum codicibus expenditur & refellitur. p. 69

CAP. XI.

De Samaritarum Bibliis & eorum Targumim, ſeu Paraphraſibus. p. 80

CAP. XII.

De Bibliis Saducæorum & Karræorum. p. 92

CAP. XIII.

De Judæorum Targumim, ſeu Scripturæ ſacræ tranſlationibus, ac primùm de Paraphraſibus Chaldaicis. p. 97

CAP. XIV.

Appendix, de reliquis Bibliorum verſionibus quibus utuntur Judæi. p. 105

CAP. XV.

De Bibliorum verſionibus quæ apud Chriſtianos aliquid auctoritatis obtinent, ac primùm de Græcâ Septuaginta Interpretum. p. 108

CAP. XVI.

Iterùm ac ſpecialiùs expenditur Græca Septuaginta Interpretum verſio. p. 120

CAP. XVII.

Examinatur Iſaaci Voſſii de Septuaginta Interpretibus ſententia. B. Hieronymi vindiciæ. p. 129

CAP. XVIII.

De reliquis Græcis tranſlationibus Scripturæ ſacræ, & de Hexaplis Origenis. Iſaaci Voſſii de Hexaplorum diſpoſitione ſententia refellitur. p. 143

CAP. XIX.

De antiquis Eccleſiæ Latinæ verſionibus. p. 157

CAP.

CAP. XX.

De auctoritate antiquarum Eccleſiæ Latinæ verſionum, atque inprimis illius quæ hodiè Vulgata appellatur. Quo ſenſu hæc dicatur authentica. p. 164

CAP. XXI.

De tranſlationibus Scripturæ ſacræ quæ in uſum Eccleſiæ Orientalis ceſſerunt, ac primum de Syriacis; deinde de Arabicis, Copticis Æthiopicis, Armeniis, &c. p. 172

CAP. XXII.

De recentioribus Bibliorum verſionibus, ac primum de Latinis quæ à Theologis Catholicis conditæ fuerunt. p. 181

CAP. XXIII.

De Latinis Bibliorum verſionibus quæ à Proteſtantibus concinnatæ ſunt. p. 187

CAP. XXIV.

De Bibliorum verſionibus in linguâ vernaculâ, ac primùm de iis quæ auctores agnoſcunt viros Catholicos. p. 194

CAP. XXV.

De Bibliorum verſionibus in plebeio idiomate, quæ ab Interpretibus Heterodoxis conditæ fuerunt. p. 200

CAP. XXVI.

De Bibliorum verſionibus, quæ plebeio ac vulgari ſermone è Scholis Genevenſium prodiêre. p. 206

CAP. XXVII.

De Bibliis Polyglottis. p. 213

Caſtigationes ad Opuſculum Iſaaci Voſſii De Sibyllinis Oraculis & Reſponſionem ad Objectiones nuperæ Criticæ Sacræ. p. 223

Typo-

Typothetarum Errata præcipua, ne nimis Contextûs ſenſui officiant, ita corrigat Benignus Lector.

PAg. 58. l. 34. p. *ſuos* leg. *ſuas*. p. 59. l. 25. p. *reſpondent* l. *reſpondens*. p. 66. l. 2. l. *Aphrodiſianum*. p. 69. l. 22. l. *è ſuis cod*. p. 97. l. 25. l. *contextui*. p. 103. l. 34. p. *chartâ* l. *curâ*. p. 109. l. 5. l. *neminem*. p. 111. l. ult. p. *fuerint* l. *fuiſſe exiſtimaret*. p. 112. l. 21. p. *fuiſſe* l. *fuerit*. p. 114. l. 10. l. *erant tam linguæ*. p. 116. l. 30. l. *debet*. p. 127. l. 1. l. *inventæ fuerant*. p. 131. l. pen. l. *Voſſium*. p. 132. l. 28. l. *magis ad genium*. p. 133. l. 35. l. *debent*. p. 137. l. 34. p. *abutuntur* l. *utuntur*. p. 138. l. 9. l. *mentem*. p. 148. l. 35. l. *Palæſtinorum*. p. 152. l. 15. l. *lectoribus ſuis fucum faciat in re*. p. 155. l. 23. l. *accuratâ deſcripſerat*. p. 160. l. 37. p. *profuerint* l. *profecerint*. p. 168. l. 28. l. *cui non acquieſcere*. p. 171. l. 6. p. *ad* l. *ac*. p. 176. l. 19. l. *codices*. p. 178. l. 10. l. *concinnata*. p. 182. l. 29. p. *ix*. l. *xix*. p. 192. l. 31. l. *uſu receptum codicem*. p. 195. l. 29. l. *vernaculam*. p. 196. l. 34. p. *in pago* l. *in agro*. p. 198. l. 14. l. *ob alias*. p. 200. l. 21. p. *inconditum* l. *inconditam verſionem*. ib. l. ult. l. *linguæ*. p. 204. l. 36. p. *ortum* l. *ritus*. p. 206. l. 25. l. *jam laudatâ*. p. 211. l. 22. l. *du coſté*. p. 218. l. 13. l. *LXX interpretum verſionem ſupremæ*. p. 219. l. 7. p. *fruſtra* l. *haudquaquam*. p. 224. l. 3. l. *moliri*. p. 230. l. 5. dele *etiam*. p. 231. l. 33. l. *arctiori quàm anteà compendio*. p. 233. l. ult. l. *reſpondet*. p. 236. l. 3. & 4. l. *fuerint*. p. 238. l. 5. transfer voc. [*ratio*] ad init. prox. lin. p. 241. l. 7. l. *primò*. p. 243. l. 10. l. *ratione*. p. 246. l. 2. p. *avidiùs* l. *peritiùs*. p. 252. l. ult. l. *ſuos characteres*. p. 254. l. 32. l. *crederentur*. p. 257. l. 1. l. *gnaram*. ib. l. 31. l. *ſuam*. p. 258. l. 30. l. *antiquam*.

DE

DE VARIIS PER DIVERSA LOCA ET TEMPORA BIBLIORUM EDITIONIBUS DISQUISITIONES CRITICÆ.

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE LYON 1953

CAP. I.

De Bibliis in genere cum apud Judæos tum apud Chriſtianos.

UNiverſus Scripturæ ſacræ contextus Bibliorum nomine apud Chriſtianos inſignitur, quaſi dixeris, *libros per excellentiam*, eaque tam vetus quam novum Teſtamentum comprehendunt. At Judæi veteris tantùm Inſtrumenti libros recipiunt, eoſdemque ſermone Hebraico conſcriptos; neque enim illos quos Græcè ſcriptos Eccleſia à Judæis Helleniſtis accepit, intra ſuum Canonem repoſuere, quòd nihil in iis divini agnoſcant; ſecus verò Eccleſia, quæ ſpiritûs ſancti numine afflata hos etiam codicis ſacri libris adſcripſit. Qua in re illi qui Proteſtantium & Reformatorum nomen inter Chriſtianos ambiunt, Synagogæ partibus adhærere maluerunt, quàm Eccleſiæ utriuſque, occidentalis nimirum & orientalis, ſententiæ accedere. Itaque acceptos à Judæis veteris inſtrumenti codices Chriſtiani in Eccleſiam invexere. Novi autem fœderis auctor Chriſtus nihil omnino illius in literas retulit, ſed illius poſt ejus obitum diſcipuli hos quos novi Teſtamenti libros appellamus,

De Veteri Teſtamento.

Novum Teſtamentum.

appellamus, in publicum ediderunt. De germanis ejuſmodi librorum ſcriptoribus dubitarunt quidem nonnulli, quaſi Evangelia quæ ſecundum Matthæum, Marcum, Lucam & Joannem dicuntur, reipſa illorum non eſſent: non enim, inquiunt, Evangelia ſecundum Matthæum, Marcum, Lucam & Joannem inſcriberentur; ſed Evangelia Matthæi, Marci, Lucæ & Joannis, ſi hæc ab illis adornata fuiſſent, eadem ratione qua *libri Moyſis* dicimus, minimè verò ſecundum Moyſen. Verum diverſa planè ratio eſt inſcriptionis Evangeliorum ac ceterorum librorum: quandoquidem Evangelium quod publicavit Matthæus, non eſt Matthæi, ſed Chriſti: quare ſecundum Matthæum rectè inſcribitur, quaſi dixeris Evangelium Chriſti ſecundum Matthæi teſtimonium, cui illud acceptum referunt Chriſtiani.

Paul. epiſt. ad Rom.

Jam ut ad Judæos noſtra redeat oratio quibus primum credita ſunt Dei eloquia, uti loquitur Apoſtolus, codex ſacer varia apud illos ſortitur nomina. Modo enim hunc *Mikra*, ſeu lectionem appellant; quo pacto intelligenda eſſe videntur verba illa Nehe-

Nomina Scripturæ apud Judæos.

miæ, *& intellexerunt Mikra, ſcripturam*, ſive lectionem. Licet enim de legis Moſaicæ lectione ibi agatur, nomen iſtud poſtea ad reliquos ſcripturæ ſacræ libros non malè à Judæis tranſlatum eſt. Modo verò Scripturam denotant per hæc verba עשרים וארבע *viginti quatuor*; quo nomine contextus ſacri librorum numerum indicant; ad quod etiam alluſiſſe videtur B. Hieronymus cum

Hier. præf. in Eſd. & Neh.

ait, *Quæ non ſunt de viginti quatuor ſenibus*, ea parem non habere cum libris divinis auctoritatem: & quid per *viginti quatuor ſenes* veniat intelligendum, manifeſtiùs declarat idem Hieronymus in Prologo Galeato. Hac ſacri codicis nomenclaturâ nihil frequentius reperire eſt in libris Judæorum, quam & ipſi ſæpiſſime apponunt in capite Bibliorum Manuſcriptorum, eaque univerſum veteris Inſtrumenti contextum indicant; etſi Joſephus teſtis in hoc argumento locuples XXII tantùm eſſe apud gentem ſuam libros ſacros affirmet: quod non aliunde invectum fuiſſe videtur, quàm ut ejuſmodi librorum numerus ob literas Alphabeti Hebraici, quæ ſimiliter XXII numerantur, faciliùs firmiúſque memoriæ mandaretur. Nihil eſt enim hac in re inter Judæos diſcriminis, ſive XXIV ſive XXII tantùm libros numerent: ſed diverſa illos ratione partiuntur. Id Hieronymo probè cognitum fuit, qui auctor eſt illos à quibus numerantur XXIV Scripturæ

ſacræ

ſacræ libri, volumen Ruth ab hiſtoriâ Judicum, & Hieremiæ Lamentationes ab ejuſdem Prophetæ vaticinio ſejunxiſſe; non repugnantibus etiam ætate noſtra Judæis qui duos hoſce libellos Hagiographorum claſſi, non verò Prophetarum, adſcribant.

Omnium autem optimè de Scripturâ ſenſiſſe videtur illa quæ inter Judæos Carraitarum ſecta appellatur, quæ *Prophetiæ* nomen illi indidit. Quo etiam nomine illam indigitat B. Petrus, videturque iſtud priſcum ac genuinum eſſe Scripturæ nomen, quod à Judæis recentioribus non intellectum, qui multa de libris qui הנביאים id eſt; *Prophetæ* inſcribuntur, commenti ſunt; miror que non deeſſe apud Chriſtianos qui acutos hoſce magiſtros audiant. Nota eſt omnibus & perantiqua ſacrorum librorum diviſio in Legem, Prophetas, & *Cetuvim*, *ſcripta*, ſeu, ut vulgo loquuntur, *Hagiographa*. Quæ partitio mirè torſit Judæorum ingenia qui in eam nimis anxiè inquirunt, & id quod explicatu videbatur facile, ſubtilitatibus ſuis implicant. Conqueritur Iſaacus Abravanel vir acutiſſimus pleróſque magiſtrorum ſuorum illud argumentum non attigiſſe, ſi unum excipias Ephodæum: ſed ea quæ magiſter iſte fuſiùs de hoc negotio refert, ſilentio prætermittere viſum eſt, quòd plus habeant acuminis quàm ſoliditatis. His igitur valere juſſis dicendum videtur, Prophetarum nomen libris Joſuæ, Judicum & ceteris Hiſtoricis qui ante Judæos Babylonem deportatos ſcripti fuerunt, adjectum fuiſſe, quia tunc temporis illi apud Judæos nominabantur Prophetæ, quorum erat annales ætatis ſuæ deſcribere. Ita in ſacris literis librorum Samuelis, Nathanis, Gadi, aliorumque Prophetarum fit mentio, quod illi res ætatis ſuæ ſtudioſè conſcriberent referrentque in acta publica. Quo ſenſu Joſephus affirmat quorumlibet non fuiſſe apud Judæorum nationem annales ſcribere, ſed Prophetarum duntaxat; idque fuſiùs exponit Theodoretus qui liberè aſſerit, complures apud Judæos exſtitiſſe Prophetas quorum unuſquiſque ea ſcribere conſueverit quæ ſuæ erant ætatis, partémque maximam librorum qui ab illis conditi fuerant deperditam nunc deſiderari. Ita dubitari non poſſe affirmat quin Regum libri ex multis libris Propheticis compoſiti fuerint. Theodoreto conſentiunt Diodorus, Procopius, & alii non pauci eximiæ eruditionis viri. Hæc igitur genuina videtur eſſe ratio cur Scripturæ ſacræ libri qui poſt Moyſis tempora ante Judæorum deportationem conſcripti fuerunt,

Pet. epiſt. 2. c. 1.

DiviſioScripturæ.

Don Abrav. præf. in Joſ.

Joſeph. lib. 1. adv. App.

Theod. præf. in lib. Reg. Id. lib. 2. Reg. interr. 4.

Diodor. Procop.

Cur libri hiſtorici dicuntur Prophetæ

fuerunt, Prophetarum nomine inſigniantur. Poſt id verò temporis ſimplici *Cetuvim*, ſeu *ſcriptorum* nomine donati ſunt; non quòd ab eis Spiritus ſancti afflatum removerent; hunc enim etiam in libris iſtis Judæi non ſecùs ac Chriſtiani haud inviti agnoſcunt; ſed ſimplici *Cetuvim*, id eſt, *ſcripta* nomine contenti, eodem modo atque nos etiam Scripturam univerſam Biblia appellavimus. Hominum itaque otioſorum eſt ſubtiliùs in hæc nomina inquirere ac venari myſteria de quibus ne quidem per ſomnium priſci Judæorum ſcriptores cogitarunt.

Scripturæ diviſio quæ extat in libris Chriſtianorum præferenda eſt Judaicæ.

Hàc de causâ Chriſtiani qui veteris Inſtrumenti libros à Judæorum Helleniſtarum Synagogis ſub naſcentis Eccleſiæ tempora mutuati ſunt, neque librum Ruth ab hiſtoriâ Judicum, neque Hieremiæ Lamentationes ab illius Prophetæ vaticinio in ſuis exemplaribus ſepararunt, uti ſolent Judæi, qui ejuſmodi opuſcula ad tertiam librorum ſacrorum claſſem quæ dicitur *Cetuvim, ſcripta*, referunt. Mirum eſt quantum in hoc negotio deſudaverit Doctor ſubtiliſſimus Abravanel, ubi contentioſiùs quærit quid cauſæ fuerit cur volumen Ruth Hiſtoriæ Judicum, ad quam videtur pertinere, cùm utriuſque libelli auctorem agnoſcat Samuelem Prophetam, adjunctum non fuerit. Longè melius Chriſtiani præeuntibus ſibi Judæis Helleniſtis, Scripturæ ſacræ libros diſpoſuere, quæ prima videtur eſſe librorum ſacrorum diſpoſitio etiam ab antiquis Judæis recepta & publico ſynagogarum uſu approbata. Quare nugantur Judæi cùm Danielis Prophetiam tam in manuſcriptis quàm in vulgus editis exemplaribus ab aliorum Prophetarum corpore ſemovent, quaſi ſpiritus ſancti afflatus qui Danieli vaticinanti adſuit, idem non fuerit in omnibus ac ille quo alii Prophetæ inſpirati ſunt. Similia quoque de Davide ſomniant Judæi, quem Prophetarum albo non adſcribunt, etſi multa in eo vaticinia agnoſcant. Adeo verum eſt ejuſmodi magiſtros qui paternas traditiones miris modis oſtentant, multa excogitaſſe priſcis illorum patribus incognita, & quæ ex Chriſtianorum libris ſumere videtur ſatius, quàm ex Judæorum præſertim recentioris ævi operibus. Illi enim antiquum Synagogarum uſum imitati ſunt, qui ad poſteriores Judæos non videtur integer perveniſſe. Retinendus itaque Scripturæ ſacræ librorum ordo qui in Græcis & Latinis Chriſtianorum Bibliis apparet, quia prior eſt ac melior, & Eccleſiæ tam orientalis quam occidentalis auctoritate comproba-

probatus. Neque audiendi ſunt illi qui ſecuti Judæorum magiſtros in edendis cum Græcis tum Latinis Bibliorum exemplaribus priſcum illum ordinem penitùs evertunt. Ordinem tamen iſtum in minutioribus non ita urgendum cenſeo, cùm in his neque Judæi inter ſe neque etiam Chriſtiani conſentiant. Caſſiodorus tria operis ſui de Divinis Lectionibus capita hâc inſcriptione prænotavit: *Diviſio Scripturæ ſecundum Hieronymum. Diviſio Scripturæ ſecundum Auguſtinum. Diviſio Scripturæ ſecundum Septuaginta.* Judæi quoque etſi paternarum traditionum tenaciſſimi, totique à Doctoribus Talmudicis dependeant, alium hodiè in diſponendis codicis ſacri libris tenent ordinem quàm illum qui Talmudiſtarum auctoritate comprobatus fuit. Imò diverſa eſt hâc in parte codicum manuſcriptorum œconomia.

CAP. II.

De Hebraicis contextûs Biblici exemplaribus manuſcriptis.

MAnuſcriptos Judæorum codices ad duplicem claſſem referre poſſumus, quorum alii publico Synagogarum uſui inſerviant; alii verò privatis hominibus. Non ſingulos tamen Scripturæ ſacræ libros illi in ſynagogis ſuis legunt, ſed selectos tantùm & ad Religionis ſuæ myſteria accommodatos, quales ſunt Moyſis libri, à quibus legis ſuæ documenta hauriunt, & illi quos ſub quinque *Megilloth*, ſeu voluminum nomine indicant, Canticum ſcilicet Canticorum, Ruth, Threni ſeu Lamentationes, Eccleſiaſtes & Eſther. Hæc enim volumina prælegi ſolent in ſynagogis, ſtatis ac certis diebus; Canticum Canticorum die feſto Paſchæ; Ruth die feſto Hebdomadum; Threni nono menſis Ab; Eccleſiaſtes in feſto Tabernaculorum; ac demum Eſther decimo-

De libris Scripturæ qui ſynagogis inſerviunt.

decimoquarto & decimoquinto menſis Adar. Legem verò in tot ſectiones partiti ſunt quot in anno numerantur Sabbata. Quippe quam ſingulis Sabbatis legunt, eique addunt excerpta quædam ex Prophetarum libris.

Judæorum ſuperſtitio in deſcribendis ſuis codicibus.

Mirum eſt quàm ridicula ſit Judæorum in deſcribendis hiſce exemplaribus quæ ſynagogarum uſui inſerviunt, Religio ac ſtulta ſuperſtitio. Primo enim ſimplici ac nudâ literarum figurâ qualis in aliis codicibus cum manuſcriptis tum editis apparet, minimè contenti, quaſdam pingunt coronulis quas *Tagin* appellant ornatas, ſive apiculis; neque eos pudet Deum facere ejuſmodi apiculorum auctorem, quaſi Moſes illos à Deo in monte Sinai accepiſſet. R. Moſes Scem Tob in libro ubi more Cabbaliſtarum Alphabeti Hebraici literarum rationem inveſtigat, de ejuſmodi coronulis permulta affert, conqueſtus has pauciſſimis Judæis probè cognitas fuiſſe. *Intelliges*, inquit, *ſermonem ex ipsâ patrum noſtrorum felicis memoriæ doctrinâ hauſtum in tractatu Hagigâ, audieſque & facies Aleph cui inſint ſeptem coronulæ; ſeptem ſunt ejuſmodi in lege: Beth cui inſint tres coronulæ; quatuor ſunt in lege: Gimel cui coronulæ quatuor; tres ſunt in lege: Daleth cui quatuor coronulæ; ſex ſunt in lege.* Simili prorſùs ratione ceterarum literarum coronulas ſeu apiculos idem magiſter perſequitur, ſimulque indicat quotiès coronatæ illæ literæ in libris Moſis occurrant, & earumdem coronularum figuras paritèr repræſentat; quo ſcilicèt modo illæ pingi debeant. Imò & animadvertit illarum inter ſe diſcrimina: nam aliæ ipſiſmet adhærent literis; aliæ verò paulùlum ab his remotæ ſuprà attolluntur vel ſubjiciuntur. Sed hæc ſomnia ſunt & cerebelli Judaici portenta, de quibus tamen seriò diſputant magiſtri illi. Ita Balmaſius diverſas planè literarum Zain & Heth coronulas pingit ab illis quas R. Scem Tob ex patrum ſuorum traditione deſcripſit. Religionem quoque ſuam ac diligentiam oſtentant Judæorum magiſtri in eligendâ voluminum iſtorum membranâ: papyrum enim utpote recentiùs inventam ad id non adhibent. Hæc ſiquidem munda eſſe debet, neque poteſt parari ab homine Ethnico & Infideli, ſed à Judæo qui nec Apoſtata ſit nec Hæreticus. Quare Samaritarum exemplaria à Judæis tanquam impura rejiciuntur. Præterea non ſcribunt more noſtro in foliis complicatis, ſed in grandioribus voluminibus ſecundum priſcum morem, eaque in pagel-

R. Moſ. Scem Tob in lib. M. S.

Talm. in Tract. Hag.

Abrah. Balm. in Gramm.

pagellas ſeu columellas quaſdam Geometricâ veluti proportione obſervatâ partiuntur, lineaſque cum amuſſi priùs exarant, audentque aſſerere ſe ab ipſomet Moyſe accepiſſe, nullum legis exemplar abſque amuſſi deſcribendum. Formam quoque atramenti quo in illo exarando uti debeant, eidem Moyſi acceptum referunt. Inter ſcribendum autem cavent in primis ne literæ ſimùl cohæreant: hæc enim tam inter literas quàm dictiones ſervari debet proportio, ut inter literam quamlibet reperiatur fili ſpatium, inter dictiones verò ſpatium minuſculæ literæ; demùm lineæ à ſe invicem diſtent lineæ unius menſurâ, quælibet autem linea debet conſtare XXX literis. His adjiciendæ ſunt diſtinctiones ſectionum, quarum aliæ majores, aliæ minores; certumque inter has obſervari debet ſpatium. Iterum ejuſmodi ſectionum aliæ dicuntur clauſæ & aliæ apertæ. Illæ appellantur clauſæ quæ hinc & inde clauduntur literis, ita ut ſpatium trium duntaxat literarum relinquatur; pro apertis vero novem literarum. Præter iſtas ſectiones ſunt & aliæ majores, quæ etiam in editis Bibliorum exemplaribus conſpiciuntur. Verùm hàc in parte graviſſimè allucinantur plerique Judæorum magiſtri qui exiſtimant Moſem ipſum ejuſmodi diviſionum quas hodiernum legis exemplar repræſentat, auctorem eſſe. Nam conſtat diſtinctiones iſtas à Criticis recentioribus, ab iis præſertim qui Maſorethæ appellantur, profectas fuiſſe, priſciſque temporibus tàm in Hebraicis quàm Græcis & Latinis exemplaribus nullas diſtinctionum ac ſubdiſtinctionum notas exſtitiſſe. Iſtud enim Grammaticorum eſt opus, & ut recte animadvertit Elias Levita, lex univerſa erat antiquitùs פסוק אחד *verſus unicus* abſque ulla literarum ac dictionum diviſione, quod etiam de Homeri operibus à Criticis Græcis obſervatum fuiſſe nôrunt artis illius periti. Neque his obſtant verba illa Nehemiæ; *& legerunt in libro legis diſtincte*; quaſi inde jam ab Eſdræ temporibus verſuum diſtinctio in contextum legis invecta fuerit: cui etiam ſententiæ favere videntur Doctores Talmudici. Saltèm illa Talmude non erit poſterior, cùm ejus meminerint operis illius ſcriptores, & ut auctor eſt R. Jacob Ben Aſcer, Baal Hatturim; *Doctorum Talmudicorum temporibus conſuetudo fuit interpretandæ legis in aliâ linguâ, ut eam populus intelligeret, quia lingua ejus Aramæa. Lector autem non poterat legere pluſquàm verſum unum interpreti; ſed legebat verſum*

Antiqua Bibliorum forma.

Neh. c. 8.

Tal. Tract. Nedarim.

Baal Hatturim in compend. Talm. de lect. libri legis.

ſum unum ipſi, & mox ſequebatur interpretatio. Iterum legebat verſum alterum, nec interpres poterat interpretari donec lector verſum integrum abſolviſſet; nec ſimiliter lector poterat verſum alium legere, donec interpretationem ſuam abſolviſſet interpres. Ex quibus confici poſſe videtur, legis Moſaicæ exemplaria jam ante Talmudiſtas verſibus diſtincta fuiſſe.

Verum iſta omnia cum à lectore tum à Paraphraſtâ ſeu legis expoſitore etiam ab ipſius Eſdræ temporibus obſervari potuerunt abſque ullâ intra contextum diſtinctionis verſuum notâ: & id manifeſtè probant priſcæ illæ Bibliorum tranſlationes quæ ſermone Græco ante B. Hieronymi ætatem prodierunt, imò & ipſe Hieronymus qui ejuſmodi verſus haud infrequentèr diſtinguit ratione planè diversâ ab eâ quæ nunc in editis ſeu Maſorethicis exemplaribus exhibetur. Illud autem videtur in primis animadverſione dignum in præſenti negotio, quòd nihil omnino punctorum vocalium, quæ lectionem hodiernam contextûs Hebraici inter fines quoſdam limitant, appareat, nihil ſimilitèr accentuum illorum qui nunc punctorum, virgularum aliarumque interpunctionum vices gerunt. Neque etiam olim extitiſſe in iſtis exemplaribus manuſcriptis ullam ſectionum diviſionem probant Samaritanorum codices, in quibus ejuſmodi ſectiones ratione planè diversâ annotantur; quæ ſi ab ipſo Moſe, uti falsò putant Judæorum magiſtri, legi adjecta fuiſſent, Judæorum cum Samaritanis maxima eſſet hâc in re conſenſio. Falsò itaque pronunciant Talmudiſtæ, verſum quemlibet quem non diſtinxit Moſes, diſtinguendum non eſſe. Si enim res ita ſit, cur iidem Talmudiſtæ hâc in parte à Maſorethis qui vulgò dicuntur סיג לתורה *ſepem legi* appoſuiſſe, diſcrepant? Fierine potuit ut traditionem à Moſe acceptam Judæi traditionum ſuarum obſervantiſſimi non eandem omnes in ſuis exemplaribus retinerent? De ſectionum partitionibus non aliud ferri debet judicium, cùm & ipſi Maſorethæ, ut auctor eſt R. Moſes, ob librorum quibus innitebantur diſcrepantias inter ſe non conſenſerint, idemque Moſes affirmat *magnam* ſe deprehendiſſe confuſionem ערבוב גדול in omnibus quæ ad manus ſuas pervenerunt exemplaribus, ita ut relictis aliis codicibus unum conſuluerit cujus corrector putabatur R. Aſcer, eumque in omnibus in deſcribendo ad uſum ſuum exemplari ſecutus fuerit.

R. Moſes.

Tempora

Tempora quibus ſectionum, commatum, aliarumque diſtinctionum notæ in contextum Biblicum irrepſerint, curioſiùs inveſtigare videtur ſupervacaneum. Iſta ſiquidèm quia ab hominibus Criticis profecta ſunt, non aliam præ ſe ferunt auctoritatem quàm illam, quæ ipſis ex Doctorum conſenſu vel uſu publico advenit; adeòque pro diversâ ætatum ratione, variis obnoxia fuerunt mutationibus, quia ex hominum arbitrio dependebant. Unus artis Criticæ apud Judæos peritus, Elias Levita, pluribus oſtendit ea omnia prodiiſſe è Scholâ Doctorum Tiberienſium, qui vulgò Maſorethæ appellantur, poſt Talmudiſtarum & B. Hieronymi tempora: ita ut quæ poſteà de ejuſmodi diſtinctionum antiquitate publicata ſunt, ab hominibus otioſis conficta fuerint, quaſi de ſacris codicibus hâc in re alia deberet ferri ſententia, quàm de Græcis Latiniſque libris. Non enim libri quià ſacri ſunt, ob id cum ſuis diviſionibus & interpunctionibus naſci debuêre; neque dixerimus, exempli causâ, hodiernam Latinæ verſionis interpunctionem, quam ſuffragiis ſuis comprobavit ſedes Apoſtolica, ſolámque retinendam in edendis Latinis exemplaribus cenſuit, ab ipſis temporibus Apoſtolorum derivandam eſſe. Sed de his ſatis ſupérque: nunc ad privatorum hominum codices deveniamus. Elias Lev.

Hi in duplici quoque claſſe poſſunt collocari, quorum alii à Judæorum vulgo & ab hominibus è plebe deſcripti fuerint; alii vero à viris linguæ ſuæ peritis, & in uſum eorum qui apud ipſos auctoritate pollent, vel aliquo dignitatis honore eminent; quales ſunt qui *Naſci*, ſive Principis, nomen ſibi ſumunt. Qui partem magnam literis minuſculis exarati & minori formâ, multa habent incurioſiùs deſcripta, nec pauca in iis deprehenduntur σφάλματα. Ejuſmodi complures reperiuntur in pleriſque Chriſtianorum Bibliothecis. Hi verò, quia magno ſumptu exarati ſunt ad fidem antiquorum & bonæ notæ exemplarium, ceteris omnibus longè præſtant. Unciales eaſdémque elegantiſſimas literas præ ſe ferunt, & quod boni exemplaris certiſſimum eſt indicium, nullæ in his dictiones apparent omiſſæ, quæ minutiori charactere ad oram codicis deſcriptæ habeantur, ut in plebeiorum Judæorum libris, qui ejuſmodi mendis ſcatent. Iſti ſiquidèm vocum ſententiarumque ſe invicem conſequentium decepti ſimilitudine, contextûs verba lacera & decurtata repræſen- De Bibliis privatorum hominum.

præſentant, ſcriptioni ſuæ vix attenti.

Præterea multi refert unde & à quibus ſumpti fuerint manuſcripti Bibliorum codices; quandoquidem Hiſpanici Germanicis, Gallicis & Italicis longè ſunt emendatiores, quia Judæi Hiſpani caſtigandis ſuis codicibus præ ceteris Judæis animum applicuêre, *καλλιγραφίας* etiam curioſi: unde Elias Levita in hoc ſtudii genere non mediocritèr verſatus, poſt enumerata diverſa Bibliorum exemplaria, de Hiſpanicis iſta ſubjungit; *liber* אספמיא *Aſpamia liber eſt complectens codices Hiſpanicos, quia illi ſunt reliquis omnibus codicibus emendatiores.* Horum ſimilitèr meminit R. David Kimchi cùm in ſuis paſſim operibus, ספרים מרויקים ſeu *libros correctos* appellat: Quâ in re Judæi Hiſpaniam incolentes, linguam ſuam, Arabum exemplo, à quibus id omne quod habent artis Grammaticæ mutuati ſunt, excoluere: ſtudiúmque omne & induſtriam caſtigandis Bibliorum exemplaribus contulerunt. Eumdem Kimchium qui natione erat Hiſpanus, laudat Aben Melech, quòd conquirendis Hiſpanicis, & probæ notæ exemplaribus, operam dederit. *Quis laboravit ut ille*, inquit, *in quærendis libris correctis qui erant in Hiſpaniâ?* Quâ autem ratione iſti codices diſtingui & internoſci poſſint, explicatu facile eſt: nam Hiſpanici characteres præ ſe ferunt quadratos formáque eleganti, quales conſpiciuntur in Bibliis Regiis à Plantino Antverpiæ editis, & Roberti Stephani; quæ haud dubiè ex codicibus Hiſpanicis exſcripta ſunt: Italici & Gallici paulò rotundiores ſunt: Germanici verò literas Gothicas imitantur; viderí que poſſunt in libris Hebraicis, qui primò editi ſunt in Germaniâ, & in Bibliis Hebraicis Munſteri. Frequentiſſima ſunt maximè in Europâ ejuſmodi exemplaria, quæ etiàm in formâ majori & grandioribus literis cum Maſorâ ad marginem, variis figuris & imagunculis expreſſa, deſcripta ſunt. Talem codicem miris modis extollit Joannes Leuſden linguæ Hebraicæ Profeſſor Ultrajectinus, ad quem edita ſunt Biblia Hebraica non ita pridèm Amſtelodami in Octavo. Illum enim præcipuè ex eo commendat, quòd Maſoram magnam in margine repræſentet ſub urſarum, canum, boum, aliorúmque animalium formis; ſed dignum potiùs exemplar iſtud quod pueris ob ludicras variorum animalium formas conſpiciendum proponatur. Codices Hiſpanici, qui

Biblia emendatiora.

El. Lev. in Siphre Luchoth.

Aben Mel. in Michlol Jophi.

Leuſd. præf. in Bibl. Heb. Amſtel. in octavo.

qui ſunt probæ notæ, Maſoram ſimplicitèr deſcriptam exhibent, neque ullæ prorsùs in iis lineæ apparent, quæ in animalium & plantarum figuras ducantur. Itaque manuſcripta Bibliorum exemplaria, quò majorem oſtendunt ſimplicitatem, eò caſtiora ſunt & emendatiora. Sub his animalium & plantarum figuris errores ſuos Scribæ imperiti occultant, neque in verbis contextûs exſcribendis, quàm in Maſorâ exarandâ, accuratiores ſunt.

CAP. III.

Expenduntur diverſi Bibliorum codices manuſcripti; variæ illorum lectiones doctiorum Judæorum teſtimoniis probantur.

Ficta eſſe quæ Judæi uonnulli de Bibliorum exemplaribus Eſdræ manu exaratis commenti ſunt, nemo paulò cordatior ætate noſtrâ dubitat; ſimilitèr & ea, quæ de aliis codicibus Bononiæ, ut auctor eſt Finus Ferrarienſis; vel Cabilone, ut aliis viſum fuit, aſſervantur, relata ſunt. Suppoſitam quoque eſſe conſtat antiquitatem illam, quam Samaritani Sichemitico legis Moſaicæ exemplari tribuunt: reperti ſunt etiam inter Chriſtianos, qui pro tuendo Latino Interprete, codices ſuppoſitos valdè commendàrint. Ita Lindanus Pſalterii cujuſdam textûs Hebraici exemplar, quod erat in Angliâ, & mirè conſentiebat cum Latinâ editione, oſtentat. Sed confictum illud fuiſſe, & planè adulterinum, Iſaac Levita, publicus Senatûs Colonienſis Profeſſor, ex ſolo Linguæ Hebraicæ ingenio ſagacitèr deprehendit. Contendebat Lindanus multa in Bibliis Hebraicis, deditâ operâ & ex odio adverſus Chriſtianos, à Judæis corrupta fuiſſe; idque adſtruere conabatur ex fide codicis illius Anglicani, quem olim fuiſſe Auguſtini Archiepiſcopi, affirmare non

Codices Bibliorum ſuppoſiti.

Iſ. Lev. in defenſ. verit. Hebr. adver. Lind. lib. de opt. gen. interp.

non dubitavit: Sed Arias Montanus poſt diu quæſitum, ac tandèm repertum exemplar iſtud, dolet virum graviſſimum & doctiſſimum hæc ex fide alienâ ſcripſiſſe & docuiſſe. *Neque liber*, inquit, *antiquus eſt, neque ab aliquo, qui Hebraicam linguam cognôrit, ſcriptus; ſed à Scribâ Latinas elegantèr pingendi literas non ignaro LXXX, aut ad ſummum C, abhinc annis depictus; brevis liber brevi charactere Hebraico, imitatione magis, & pingendi peritiâ, quàm legendi notitiâ relato, adeò corruptè deſcripto, ut vix ullum verbum integritatem ſuam retinere videatur.* Ex quibus colligere eſt, non ſolùm non audiendos eſſe Judæorum Magiſtros, dum plus æquo librorum ſuorum antiquitatem & integritatem commendant; ſed ne quidèm viros Chriſtianos, etiàm pietate & eruditione conſpicuos, dum ficta pro veris nobis obtrudunt exemplaria.

Ar. Mont. ad appar. Bibl. Reg.

Ficta codicum quorumdam antiquitas.

Fuere & apud Judæos veri ac germani Bibliorum codices manuſcripti, qui non eam præ ſe ferunt antiquitatem, quam illis tribuunt. Ita famoſum eſt & magni nominis apud illos Hillelis exemplar, de quo in libro Juchaſin iſta habentur: *Anno 984 fuit perſecutio magna in Regno Leon, tunc autem inde adduxerunt exemplar librorum Scripturæ, quod deſcriperat R. Hillel: ex eo correxerunt omnia exemplaria; vidi ego partem illius divenditam in Africâ, quâ ætate jam elapſi fuerant, ex quo exſcriptum fuerat.* R. D. Kimchi tùm in opere Grammatico, tùm in Commentariis in Scripturam, interdùm quoque ejuſdem codicis meminit; & ſuâ ætate, illius exemplaris Pentateuchum Toleti fuiſſe, affirmat: ſimilitèr R. David Ganz, & alii paſsìm Judæi, illud, tanquàm pervetuſtum & optimæ notæ librum, in majus attollunt. Celeberrimum etiam iſtud Hillelis nomen viris inter Chriſtianos linguæ Hebraicæ & Criticæ ſacræ peritiſſimis impoſuit: ita Cunæus exemplar Hillelianum appellat *venerandæ antiquitatis codicem, quem ſuâ manu conſcripſerit R. Hillel ſummus Judæorum præſul, qui Babylone in Syriam venerat ſexaginta annis antequàm Deus dominúſque noſter Chriſtus naſceretur.* Schickardus etiàm ejuſdem codicis vetuſtatem ac bonitatem mirè prædicat, teſtemque profert aſſertionis ſuæ Eliam Levitam: quaſi Doctiſſimus ille Judæus in eâ fuerit ſententiâ, ut Hillel redux è captivitate Babylonicâ illum manu ſuâ deſcripſerit. Verùm longè alia mens fuit de hoc argumento Eliæ Levitæ, qui ſuo ſeipſum gladio jugulâſſet,

Lib. Juchaſin ſeu Famil.

R. D. Ganz in Tſemach David. p. 56.

Cun. lib. 1. de Rep. Hebr.

Schick. de Jure Reg. Hebr.

jugulâſſet, ſi illud de Hillelis codice tuliſſet judicium, quod illi perperàm & falsò tribuit Schickardus. In eo ſiquidèm Hillelis exemplari exſtant puncta vocalia, accentus, & alia, quorum Elias auctores facit doctores Scholæ Tiberienſis, quos putat Talmudiſtis & B. Hieronymo poſteriores: vana quoque ſunt & futilia ea omnia quæ in librum ſuum de punctorum antiquitate conjicit Buxtorfius, ut oſtendat Hillelem iſtum B. Epiphanio coævum, Maſorethis Tiberienſibus ſuperiorem exſtitiſſe: ſimilitèr fruſtrà ſe contorquet vir acerrimi judicii Ludovicus Cappellus varia de codice Hilleliano conjectans; ob penuriam quidem codicum manuſcriptorum, viri iſti nihil certi de Hillele & ejus Bibliis definire potuiſſe videntur: ſed ex unius R. D. Kimchi libris, qui omnium manibus teruntur, facili negotio deprehendere poterant, Hillelem Tiberienſibus poſteriorem fuiſſe. Cùm pleræque codicis Hilleliani à ceteris diſcrepantiæ ſitæ ſint in diverſitate punctorum vocalium, *Mapphic*, *Dageſch* & aliis ejuſdem naturæ minutiis, quas nemo in veterum monumentis exercitatus Epiphanii tempore jam inventas fuiſſe dixerit. Commentarios quoque Joannis Merceri, qui Hillelianum etiàm codicem interdùm laudat, conſulere poterant Cappellus & Buxtorfius. Buxt. de punct. antiq. par. 2. c. 7. Capp. de art. punct.

Multas codicis Hilleliani diverſas ab editis ſive Maſorethicis exemplaribus lectiones proferre non eſſet arduum ex quinque Bibliis manuſcriptis iiſdemque Hiſpanicis & probæ notæ collectas; ſed quia ſunt partem maximam nullius momenti & minuta ſectantur, has ſilentio prætermittam. Paucas tantùm ex libro Joſuæ ſeligam, quæ ad oram perquàm elegantis exemplaris Hiſpanici, inde jam ab annis IↃ exarati, annotatæ exhibentur; ſed diversâ & recentiori manu. Joſuæ capite vi. ubi in editis, ſive Maſorethicis, plenè legitur תקוע legitur בהדלי ſeu in Hilleliano תקע nòn plené. Capite x. ejuſdem libri in Hilleliano exſtat ויראו abſque *Schurec.* Eodem capite pro מֶהֶם cum vocali *Segol* ſub *He* vulgò ſcribitur מָ[illegible] cum *Camets* ſub *He.* Pudet reliqua perſequi, quia leviora ſunt, ſi unum ejuſdem libri Joſuæ locum excipias, capite xxi. ubi in Maſorethicis exemplaribus duo verſus integri deſiderantur, quos venerandus ille codex, qui ad uſum *Naſci* ſeu Principis exaratus fuit, integros repræſentat. In margine autem illius hæc leguntur addita

ab-

ab eo qui exemplar iſtud innumeris locis ad Maſorethicum reformavit, לא מצינו אלו השנים פסיקים בהללי *Nòn invenimus duos hoſce verſus in Hilleliano:* & hinc confirmatur lectio Maſorethica, quæ tamen vitioſa eſſe videtur.

Licèt autem ſuſpicari Hillelem iſtum natione Hiſpanum fuiſſe, celeberrimumque Scholæ alicujus Rectorem, qui Maſorethicam editionem jamdudùm publici juris factam, ad vetuſta exemplaria locis aliquot reformârit. Poſt illius obitum, ejus codices, tanquàm vulgatis emendatiores, in precio eſſe cœperunt, maximè apud provinciæ ſuæ homines; & ut *Omnia poſt obitum fingit majora vetuſtas*, ità clariſſimum Hillelis nomen ſimplicioribus facilè impoſuit, idemque poſteà Judæos etiàm eruditos, re minùs perpensâ in errorem abduxit. Et ut ità ſentiam, facit ipſa codicis Hilleliani natura, qui in perpaucis tantùm, iiſque leviſſimis à Maſorethico diſcrepat, qui tunc temporis publico Scholarum omnium uſu & auctoritate comprobatus fuerat; idque ex eo confirmari videtur, quòd tunc plures Magiſtri, præſertìm in Hiſpaniâ, etiàm poſt improbum Maſoretharum laborem, quem plurimi faciebant, ſcripturas variantes in ſuis libris ex vetuſtioribus deſumptas annotare nòn dubitârint. Et hûc referri debent RR. Judæ, Jonæ, Kimchii & aliorum doctórum animadverſiones, qui haùd infrequentèr recurrunt ad ספרים מרויקים *libros correctos:* quò etiàm revocanda eſt nota illa בספר אחר *in alio exemplari*, quæ oram codicum MSS. præſertìm Hiſpanicorum, occupat. Hillelem verò natione Hiſpanum fuiſſe, nòn ex eo ſolùm probari poteſt, quòd in Hiſpaniâ repertus fuerit ejus codex Biblicus, & à Judæis Hiſpanis primùm laudatus; ſed indè etiàm, quòd diverſas illius lectiones in Hiſpanicis exemplaribus annotatas deprehenderim, ſecùs in Germanicis & aliis.

Simili ratione dixerimus Bibliorum codices, quos Judæi ſub nominibus Ben Aſcer & Ben Nephtali commendant, à viris etiam profectos, qui Academiarum Rectores expurgandis codicibus operam ſuam dederunt. Quâ autèm ætate vixerint, apud Judæos, qui rerum ſuarum, ac præſertìm rei Chronologicæ, minùs curioſi fuerunt, haùd conſtat. Vulgò tamen illorum ætas refertur ad annum Chriſti MXXXIV. adeóque ad tempora Tiberienſibus Maſorethis longè poſteriora: Ità ſentiunt

unt R. Gedalia, R. David Ganz, & alii complures etiàm inter Chriſtianos. Nota ſunt quæ R. Moſes ſcripſit de codice Ben Aſcer, quem aſſerit ætate ſuâ notiſſimum in Ægypto fuiſſe, ad quem Hieroſolymitani Judæi libros ſuos correxerint. *Illo omnes utuntur*, inquit, *eo quòd correxerit eum Ben Aſcer: & in eo deſudavit annis multis, atque illum correxit multotiés.* Nimirùm Præfecti Academiarum ſibi, pro Judæorum more, exſcribebant codices, qui poſteà in uſum provinciæ, cujus erant Principes, ceſſerint; præſertim ſi quid nominis ob eruditionem ſibi comparaverant: unde exorta fuiſſe videtur illa diverſitas lectionum, quæ inter manuſcripta diverſæ ætatis ac provinciæ exemplaria reperitur;nec id diffitentur ipſi Judæorum Magiſtri,qui exiſtimant Judæos Occidentales, in deſcribendis ſuis codicibus, R. Aſcerem ſecutos eſſe; Orientales verò R. Nephtali. Occidentales autèm illos appellant, qui Hieroſolymorum; Orientales verò, qui Babylonis terras incolunt. *Codex Hieroſolymitanus*, inquit Elias Levita, *ille eſt quem ſecutus eſt R. Jona Grammaticus, teſte R. David Kimchi, forſànque exemplar illud eſt quod correxit Ben Aſcer, qui multo tempore fuit Hieroſolymis.*

R. Moſes Tephill. cap. 8.

R. Elias Levi

Lectiones autèm in quibus ſecum Magiſtri illi diſſident, in rebus etiàm minutioribus, nòn ſecùs atque Hillelianæ, verſantur: nec eas hîc referre videtur operæ precium, cum illarum catalogus Bibliis Venetis in majori formâ editis, & inde Baſileenſibus & Anglicanis, annexus fuerit. Sufficiat annotâſſe manuſcriptos ejuſmodi varietatum catalogos, qui ad calcem Bibliorum quorumdam manu exaratorum habentur, quoſque conſulere licuit, nòn perfectè & ex omni parte, cum editis Baſileæ, Londini & Venetiis conſentire. Nonnullæ ſiquidèm quæ in vulgatis editionibus auctorem præferunt R Aſcerem, in illis, ad earum claſſem, quarum putatur auctor R. Nephtali, revocantur: cujuſmodi eſt, quæ numeratur ſexta, & quæ deinde ſequuntur. Alias etiàm adjiciunt manuſcripti illi catalogi; alias verò omittunt, præter editas. Ubi lineolam *Maccaph*, vel accentum lectio hodierna repræſentat, recentiores MSS. vocalem vel punctum *Dageſch*, vel quidpiam ſimile exhibent. Nec ditèr profectò fieri potuit in contexendâ ejuſmodi minutiarum ſerie, quas levitèr perſtrinxi, quià nullius omninò ſunt utilitatis. Si enim diverſas generis iſtius varietates, quas in evolvendis codicibus

dicibus MSS animadvertere licuit, in unum veluti corpus conjicere animus eſſet, illarum collectio in magnum haùd dubiè volumen excreſceret. Pingue otium illis fuiſſe neceſſe eſt, qui Polyglottorum Anglicanorum editionem accurârunt, cùm lectiones iſtás ordine quaſque ſuo digeſtas nòn modò ut in Baſileenſi & Venetâ editionibus ferebantur, publicaverint; ſed & ſingula Scripturæ ſacra loca, quorum index hactenùs deſideratus fuerat, his religiosè adjecerunt. Demiror viros alioqui eruditos, hiſce minutiis lectionum detineri; ad eas verò lectionum diverſitates, quæ jàm ante Doctorum Tiberienſium tempora, codices ſacros occupârunt, & ſunt maximi momenti, ſegnes admodùm ſe præbere. Quodque adhùc pejus videtur eſſe, illi in veterum ſcriptorum libris minimè exercitati; ſed earum tantùm, quas modò retulimus, varietatum exemplis aſſueti, miram eſſe codicum Hebraicorum inter ſe concordiam pronunciant. Subjici quoque hîc poſſent diverſitates illæ, quæ Judæos inter בין מערבאי ומדנחאי *Occidentales & Orientales* exſtant, ſed ut editæ ſunt ac pauciſſimæ, quæ alicujus ſint momenti, ne variantium ſcripturarum amplificator eſſe videar, parcam illis recenſendis, maximè cùm jàm illarum ſeries ad calcem Bibliorum Baſileenſium edita fuerit. Ex his tamen confici poteſt exemplaria Hebraica nòn ità perfectè in omnibus conſentire inter ſe, ut nihil omninò ſit diſcordiæ, ſicuti Judæis pleriſque & eorum ſequacibus inter Chriſtianos Hebraiſtis viſum fuit; quandoquidèm ejuſmodi lectionum aliquot, licèt pauciores, diverſum pariant ſenſum.

Diverſæ lectiones apud Rabbinos.

Jàm ad Magiſtrorum veniamus teſtimonia, quæ eamdem de ſcripturis variantibus ſententiam confirmant. Nòn deſunt apud Talmudicos Doctores diverſarum lectionum exempla ab editis, ſeu Maſorethicis codicibus, quarum nonnullas profert R. Jacob Hajim, eáſque haùd invitas agnoſcit Buxtorfius, Maſorethici Codicis defenſor pugnaciſſimus, etſi pauculas agnoſcat, eáſque nullius ferè momenti, quæ ſenſûs veritati ſæpiùs nòn officiant; cùm in dictionibus plenè vel defectivè, uti loquuntur ſcribendis, partem maximam verſentur. Verùm ex pauculis illis, quas in exemplum affert R. Jacob Hajim, demonſtrari poteſt etiam aliquos reperiri, quæ mutent Scripturæ ſenſum. Dixerim tamen fruſtrà quæri, in Talmudico opere nunc

R. Jacob Hajim præf. in Maſ. magn. Buxtorf. in Anticr.

edito,

edito, diverſas illas lectiones, quæ olim ex eo faciliùs colligi poterant; quandoquidèm indè jam à pluribus ſæculis Judæi libros omnes, etiàm manuſcriptos Bibliorum codices ad Maſorethicos reformare nòn dubitârint, ut inter legendum hoſce libros ſæpiùs deprehendi. Cavendum autem eſt, nè iſta loquendi formula, quam frequentèr in Talmude uſurpant, *ne legas ſic ſed ſic*, ad lectionum varietatem trahantur; luſus eſt enim allegoricus illis Doctoribus admodùm familiaris, qui ſervatâ dictiònum, ut ità loquar, ſubſtantiâ diverſos unius ejuſdemque vocis legendæ modos puerilitèr commenti ſunt. Siquis otio abundans in ea Scripturæ loca, quæ in opere Talmudico exſtant, voluerit animadvertere, neceſſe nòn eſt ut immenſa illa volumina, quæ pauciſſimis pervia ſunt, evolvat: habemus enim tabellam cui nomen ספר תלדת אהרן in quâ Scripturæ ſacræ loca, quæ laudantur in Talmudicis, exſtant ſuo ordine digeſta, indicatis etiàm locis ac paginâ ubi reperiantur in Talmude. Sed ex iſto labore improbo quid utilitatis percipi queat vix aſſequi poſſum, niſi ad pervetuſtos Talmudis codices, qui impuras Judæorum Criticaſtrorum manus effugerint, poſſet recurri.

Longè plura ejuſmodi varietatum exempla reperiuntur in Judæorum recentioris ævi libris, etſi lectionis Maſorethicæ vindices acerrimos ſe præbeant. Ità R. David Kimchi nòn ità religiosè codicibus Maſorethicis adhæret, quìn eos interdùm relinquat: quâ ratione expendens verba illa Ezechielis Prophetæ למקדש מעט hæc obſervat, *nomen mikdaſch notatur vocali Pathach ſub Daleth, quâ conſtruitur cum dictione meath: neque enim meath eſt nomen adjectivum ſed ſubſtantivum, ut reperi in quibuſdam exemplaribus correctis. In aliquibus verò reperi Camets,* R. David Kimchi comment. in cap. 11. Ezech.
& hæc modo erit adjectivum. Ubi in hodiernis exemplaribus legitur, *repleta eſt terra* דמים *ſanguine*, habuit ipſe in ſuo codice חמס *iniquitate*; aliam tamen lectionem *in quibuſdam exemplaribus correctis* exſtare animadvertit. De vocabulo *elgavis*, quod legitur ejuſdem Ezechielis capite xiii. ità loquitur: *lapides elgavis ſunt lapides grandinis ſimiles gavis, quià in quibuſdam libris correctis duæ ſunt dictiones; in quibuſdam verò elgavis una eſt dictio.* Sed fruſtrà his diutiùs detineor, cùm nihil frequentiùs occurrat in Magiſtri illius Dictionario & Commentariis in Scripturam

quàm

quàm loquutiones iſtæ, *in libro correcto, in libris aliquot correctis*, & ſimiles. Longè adhùc frequentiores occurrunt in Commentariis R. Aben Melech, qui teſtatur ſe opus ſuum ex libris R. Judæ, Jonæ, Aben Eſræ, Kimchii & aliorum Grammaticorum compilâſſe. Is ad caput xxiv. ejuſdem Prophetæ Ezechielis iſta, poſt R. D. Kimchi, obſervat de voce הַרְקַח quæ in editis, ſeu Maſorethicis, exemplaribus legitur cum vocali *Pathach* ſub literâ *He: harkach eſt infinitivum vel imperativum con-*

Aben Melech ad cap. 24. Ezech. v. 10.

jugationis Hiphil. R. Jona ſcribit ſe reperiſſe in libro Hieroſolymitano dictionem illam notatam Camets ſub He, & hoc modo erit infinitivum conjugationis Hophal. Scribit quoque ſe eamdem dictionem offendiſſe in codice Babylonico notatam Pathach, & teſtatur R. D. Kimchi ſe hâc quoque ratione ſcriptam inveniſſe in libris correctis.

Iſai. cap. 6.

Ex hâc lectionis diverſitate illuſtrari poſſunt verba illa Iſaiæ השמן לב העם הזה quæ alitèr LXX. Interpretes, alitèr Hieronymus tranſtulêre: illi enim legerunt הָשמן quaſi eſſet *Camets* ſub literâ *He*, & hâc ratione interpretati ſunt, ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, *incraſſatum eſt enim cor populi hujus.* Hos ſequuti ſunt novi Teſtamenti Scriptores. Hieronymus verò, quià lectioni Judæorum ætatis ſuæ addictus fuit, eadem verba ità convertit; *excæca cor populi hujus*: & quærit anxius cùr

Hier. ad cap. 6. Iſai.

Paulus in novo Teſtamento, *nòn juxta Hebraicum quod rectum eſſe noverat, ſed juxta LXX ſit locutus.* Quâ in re lectionis quam à Magiſtris ſuis hauſerat tenaciorem ſe oſtendit. Diverſæ enim loci illius expoſitiones facili negotio conciliari poterant, & eodem planè modo quo ſuprà Kimchius & alii Magiſtri diverſas verbi הרקח interpretationes ad lectionis diverſitatem retulerunt. Legerunt quippe LXX Interpretes *hoſchman*, in *Hophal*, Hieronymus autèm *haſchman*, in imperativo conjugationis *Hiphil.*

Complura etiàm hîc poſſem conjungere ex R. Aben Eſræ, cognomento apud Judæos Sapientis, operibus: qui ut erat rei Criticæ peritus, ità ab ætatis ſuæ codicibus & lectionibus Maſoretharum noluit totus dependere; ſed ad ſenſum potiùs quàm codicis ſui literas ſæpè animum advertit. Quâ ratione, ut alia

Aben Eſr. præf. Comment. in Leg.

taceam, literas *Aleph, Vau, Jod*, quas vulgò lectionis matres appellant, ſuntque veræ ac priſcæ linguæ Hebraicæ vocales, pro Scribarum arbitratu modò omiſſas, modò additas exiſtimat.

Mirum

Mirum tamen eſt quàm ſedulò literæ iſtæ à viris Tiberienſibus obſervatæ fuerint, quotiès nimirum adeſſe & abeſſe debeant. Nòn enim putavit doctiſſimus ille Magiſter decretis Maſoretharum & eorum exemplaribus ità religiosè ſtandum eſſe, ut ab his diſcedere nefas fuerit. Undè ſub finem libri ſui *Jeſod Mora*, hæc ſcribit; *nullatenùs autem neceſſe eſt obſervare ejuſmodi literas Jod, He, Vau, Aleph, in ſe invicem permutata modò addi, modò detrahi* &c. Quare paſsìm in ſuis Commentariis nòn tàm ad ſcriptionis modum attendit, quàm ad rationem ſensûs. Quo pacto Commentario in Pſalmum v. verbum נסה ſcriptum per literas *Samech* & *He*, idem eſſe putat atque נשא ſcriptum per *Sin* & *Aleph*. *Non abs re fuerit*, inquit, *ibi He idem eſſe atque Aleph, & Samech idem ac Sin.* Similitèr explanans caput ii. Joëlis, poſtquàm animadvertit nomen פא־ור venire ex radice פאר *ornavit*, mòx obſervat, R. Japhetum derivare idem vocabulum ex alià radice; quaſi litera *Aleph* ex illarum numero eſſet quæ abundant, uti loquuntur Maſorethæ, ſuntque inutiles, & quaſi legendum eſſet פרור abſque *Aleph*: Et eſſe לשון שחרות ſeu ſignificare nigrorem. Quo ſenſu à pleriſque interpretum dictio iſta vulgò ſumitur, & hanc etiàm lectionem confirmat Judæus qui Maſoram compilavit, adjectâ ad contextûs Hebræi marginem iſtâ animadverſione; *hæc dictio ex earum numero eſt, quæ ſcribuntur in medio per Aleph & nòn legitur.*

Id. in lib. Jeſ. Mora.

Id. ad Pſal. 4.

Demùm nòn defuiſſe videntur etiàm apud Judæos viri Critici qui in notandis diverſorum codicum lectionibus omnem operam ſuam collocârint: inter quos principem locum obtinent R. Menahem de Lonzano in opere cui nomen fecit, *Schethe Jadoth*, & auctor cujuſdam libelli qui inſcribitur *Minchath Cohen*: ille univerſum opus ſuum in duas partes diſtribuit, & unaquæque pars, ſive manus, digitos quinque complectitur, quorum primus ſcripturas variantes, quas in diverſis Legis Moſaicæ codicibus MSS. potuit deprehendere, illuſtrat ope decem exemplarium manu exaratorum, quæ inde jàm à IↃ aut IↃC annis deſcripta exiſtimat, eáque confert cum ſecundâ editione Bombergi in folio, quæ omnium accuratiſſima eſt: hujuſque dictiones omnes, literas, puncta & accentus minutè conſiderat. Manuſcriptos etiàm operis Maſorethici codices & alios ſimiles vocat in auxilium. Verùm labor iſte improbus nimiáque illa

 dili-

diligentia R. Menahem nòn aliò tendit quàm ut demonſtret variantes illas Scripturæ lectiones, quæ in diverſis Bibliorum exemplaribus reperiuntur, ad Maſoram tanquàm ad certam legendi ſcribendique rationem exigi debere. Idem ſentit auctor libelli *Minchath Cohen*, qui de vocibus plenè vel defectivè, uti loquuntur, ſcribendis acutè diſſerit: ſtudétque diverſas lectiones, ope imprimis Maſoræ & librorum correctorum primæ, ut putat, ſinceritati reſtituere. Neceſſariò itaque examinandi ſunt codices illi Maſorethici quorum ſinceritatem tàm miris laudibus exornant Judæi; utrùm videlicet adeò puri & caſtigati ſint, ut ab his tantillùm diſcedere ſit religio.

CAP. IV.

De editis, quæ Maſorethica ſunt, Hebræi contextûs exemplaribus. De Maſoretharum arte. Illius origo. Quid de illâ ſentiendum.

De hodiernis Bibliorum exemplaribus.

NOn alia ſunt hodiernis temporibus contextûs Biblici exemplaria quàm illa quæ vulgò Maſorethica appellantur. Nòn enim alia indè jàm à pluribus ſæculis Judæi agnoſcunt, eáque ab his ad Chriſtianos pervenerunt. Undè orta eſt maxima illa quæ inter tot codices diverſorum locorum & temporum reperitur conſenſio; ſi pauca eaque minuta excipias, quorum etiàm pleraque Scribarum oſcitantium potiùs ſunt σφάλματα, quàm variæ lectiones. Quî autem alitèr fieri poterat, quandoquidèm Judæi qui opus Maſorethicum veluti quid Divinum reſpiciunt, codices Bibliorum manuſcriptos ad illud reformare veriti nòn fuerint, eraſis literis, dictionibus, imò & ſententiis integris in MSS. exemplaribus, ut ità Maſorethicis conformarentur? Hæc inter evolvendum Biblia manu exarata à CCCC. & D annis ſæpiùs deprehendere licuit: & hinc nata eſt

eſt haùd dubiè mira illa quæ inter Bibliorum codices editos reperitur concordia; ad quæ dùm nòn ſatis attendunt nòn modò Judæi, ſed & inter Chriſtianos viri eruditiſſimi, codicis Hebræi ſinceritatem admirati nimios illius amplificatores ſe oſtendunt. Ità Arias Montanus liberè affirmat, ope Maſoræ contextum Hebræum tantâ diligentiâ tantâque curâ conſervatum fuiſſe, *ut nullam vel minimam in variis exemplaribus diſcrepantiam admiſiſſe vel à diligentiſſimo vel perſpicaciſſimo alicujus ingenio & judicio deprehenſus unquam fuerit.* Similitèr Buxtorfius, vir in hoc ſtudii genere diù multùmque volutatus, Maſoram quaſi ad nos cœlitùs delapſam, præter modum his verbis prædicat: *hîc quà latiſſimè patent oriens & occidens uno ore, uno modo verbum Dei legitur. Hîc omnium librorum qui vel in Aſiâ, vel in Africâ, vel in Europâ ſunt, ſine ullâ diſcrepantiâ cernitur. Non ſic contigit ulli genti, cùm nec Chaldæorum, nec Græcorum, nec Romanorum aliorumque populorum libris hanc felicitatem obtigiſſe videamus.* Arias Mont. in appar. Buxtorf. in Tiber.

Verùm egregius iſte Maſoretharum laudator ex præconceptâ Judæorum opinione, nòn autem ex rei veritate loquitur. Magiſtrorum illorum nugas, quià eorum libris ſe totum dederat, in Commentaria, quæ de Maſorâ conſcripſit, tranſtuliſſe videtur. Quâ ratione pleroſque Theologos Proteſtantium, & eos præſertim qui ſeptentrionem incolunt, ad ſuam, ſeu potiùs Judæorum, de contextûs Hebræi integritate ſententiam, Rabbinorum teſtimoniis quaſi obrutos, pertraxit. De iſto opere longè aliud ſentiunt, qui in veterum monumentis exercitati, maxime B. Hieronymi Commentariis, habent aliquid eruditionis Criticæ; nec ea ſtatim pro veris arripiunt, quæ inter ſomniandum Judæi imperitè commenti ſunt. Audiendus eſt potiùs hâc in re Elias Levita, qui ſolus inter Judæos Maſoræ ſtudio ſe applicuit, quàm turba Judæorum, qui illud penitùs ignorârunt. Doctiſſimus autem Magiſter ille Munſtero per literas roganti, quinam eſſent viri iſti Maſorethæ, qui vulgò dicuntur Tiberienſes, ità reſpondit ſermone Judaico; *ſcribit R. Jona Judæos Tiberienſes in linguâ ſanctâ fuiſſe exercitatos, eamque elegantiùs ac nitidiùs ceteris Judæis pronunciare. Scribit quoque R. Aben Eſra ex iis prodiiſſe auctores Maſoræ, punctationis & accentuum contra communem patrum noſtrorum felicis memoriæ ſententiam,* Elias Lev. in epiſt. ad Sebaſt. Munſt.

qui

qui aſſerunt Eſram Scribam hoc ordinâſſe. Ità quæ de Judæorum Tiberienſium eruditione ac peritiâ ſermonis Hebraici refert Elias, cum iis, quæ jàm de illis ab Origine, Epiphanio & Hieronymo ſcripta fuerant, conſentiunt. Hic teſtatur ſe, ex Judæorum Tiberienſium Scholâ, Judæum Magiſtrum ſibi accerſiviſſe, cujus operâ in convertendis ex Hebræo in Latinum ſermonem Chronicorum, ſeu Paralipomenon, libris uſus fuerit. Sub finem etiàm Actionis v. Synodi Nicenæ II. fit mentio Doctoris cujuſdam Judæi Tiberienſis, qui, imperante Leone Iſaurico, auctor fuerit latæ ſanctionis adverſus Chriſtianorum imagines. Undè liquet Judæorum Tiberienſium Scholam, quibus opus Maſorethicum, ſeu exemplaris Biblici, quo nunc Judæi & Chriſtiani utuntur, caſtigatio tribuitur, celeberrimam fuiſſe patrum noſtrorum ætate, multumque auctoritatis, præſertim apud Judæos, obtinuiſſe: ex quo poſteà factum fuerit, ut illorum animadverſiones Criticæ in diverſa, quæ tunc circumferebantur, Bibliorum exemplaria, faciliùs à reliquâ Judæorum natione receptæ fuerint.

Nugæ ſunt igitùr, & Judæorum febricitantium deliramenta, quæ illorum plerique, iiſque ducibus Chriſtiani nonnulli, de Maſoræ ſuæ origine & antiquitate effutiunt: quaſi Moſes ipſe ex parte auctor illius fuerit, & ex parte Eſdras cum Synedrii Senatoribus. Maſoram longè poſt Græcos Interpretes & B. Hieronymum, qui uſus Magiſtris Tiberienſibus, nuſquàm tamen illius meminit, inventam fuiſſe res ipſa declarat. Fuêre apud Judæos, ſicùt & apud reliquas nationes, viri Critici, qui linguam ſuam excoluerint, libróſque ſuos artis Criticæ beneficio & ope codicum manuſcriptorum correxerint. Variantes quas interdùm Critici illi obſervant ſcripturæ, quaſque ad oram codicis Hebræi retulerunt, diverſa ab ipſis recognita fuiſſe Bibliorum manuſcriptorum exemplaria manifeſtè evincunt. Quid autem hâc in re Divini fingi poteſt? Quidque in libris Græcis & Latinis, ſucceſſu longè feliciori, præſtitum nòn fuerit? Verùm Judæi, quos ad ſuperſtitionem potiùs quàm religionem natos videmus, quià artis Criticæ, quæ à Græcis Latiniſque hominibus probè exculta fuit, penitùs rudes, opinionum monſtra commenti ſunt, quæ avidiùs poſteà Chriſtiani nonnulli amplexati fuiſſe videntur. Elias Levita, qui Romæ, Venetiis & in aliis Italiæ

partibus

partibus virorum eruditorum conſuetudine uſus fuerat, neglectâ patrum ſuorum traditione, nòn aliud de Judæorum quàm de Græcis Latiniſque libris judicium ferendum eſſe rectè animadvertit: opinioniſque ſuæ ſequaces habuit, inter Chriſtianos, eos omnes quibus aliqua fuit linguæ Græcæ & Latinæ ac rei Criticæ cognitio. Cautè tamen legendos arbitror Ludovici Cappelli & Joannis Morini libros, qui dùm plus æquo Judæis & Hebraiſtis, in æſtu diſputationis, ſe præbent infenſos, quid in Maſorâ utile, quidve inutile eſſet, nòn ſatis aſſequuntur: quaſi hæc eo ſolùm nomine rejicienda eſſet, quià à Judæis nobis communicata fuit. Sed hoc ipſo nomine accipienda eſſe videtur, quòd à viris linguæ ſuæ peritis & in codicibus MSS. exercitatis ad nos pervenerit. Undè enim meliùs lectionis Hebraicæ traditio ſumi potuit quàm ab illis qui hanc lectionem in Synagogis & Scholis ſuis retinuerunt? Traditionis tamen illius decretis, quià humana eſt, adeóque erroribus obnoxia, nòn ità firmitèr adhærendum eſt, ut ab eâ nefas ſit recedere; ſed recipienda ut caſtigata Bibliorum recenſio, quæ à celeberrimæ Scholæ Doctoribus profecta fuit.

Maſoretharum numerum vix recenſeri poſſe affirmat Elias Levita, &, ut loquitur, *centeni fuêre & milleni ſibi invicem intra multos annos ſuccedentes, neque compertum habetur tempus quo opus ſuum aggreſſi ſunt & abſolverunt*; definitum videlicèt: quià conſtantèr affirmat hanc Talmude poſteriorem eſſe, illiuſque refert initium ad annum Chriſti IↃVI. imò natam illam eſſe crediderim poſt annum IↃC. & ab Arabibus ſumptam, quibus Judæi id omne quod habent rei Grammaticæ & Criticæ acceptum referunt. Habent illi Alcorani ſui Maſoram, Judaicæ haùd abſimilem; numeratis libri illius literis, vocibus & verſibus, & hæc à Græcis Latiniſque libris, quos in ſermonem ſuum transfuderunt, mutuati fuiſſe videntur. Primùm quidèm Maſoram ſeorsìm à Magiſtris Tiberienſibus in codices ſpeciales quos intra privatos Scholæ parietes diſcipulis ſuis prælegebant, relatam fuiſſe crediderim. Initio enim puncta vocalia & alias Maſorethici artificii notas, illos in contextum Hebræum invehere nòn auſos fuiſſe, ex eo licet ſuſpicari, quòd puncta vocalia, accentus & pleræque illarum notarum, necdùm etiàm ætate noſtrâ in codices MSS. qui publico Synagoga-

Elias Levita in Maſor. Hammaſor.

gogarum uſui inſerviunt, irrepſerint. Probatiſſima quoque exemplaria MSS. quæ privatorum fuêre hominum, puncta vocalia & alia ſimilia nòn habuiſſe ex illorum lectione animadverti; verùm poſteà à Judæis Criticaſtris adjecta ſunt. Deindè autem Scribæ, cognitâ punctorum & accentuum utilitate, ad lectionem & diſtinctionem contextûs Hebræi, illa huic addere nòn dubitârunt, quòd legendo contextui multum afferrent commodi. Eodem modo ex notis Maſorethicis, quæ tamen in immenſum excreverant, ſelectiores quaſdam, vel potiùs illas ſolùm, quæ in ſeperatis Maſoræ libris continebantur, ad codicum quos deſcribebant marginem, confusè ſæpiùs retulerunt; quas in pleriſque Judaicorum Bibliorum exemplaribus MSS. videre eſt: ſed longè meliùs in Bibliis Venetiſ ii. & iii. editionis, quas ex variis libris collectas primus publicavit R. Jacob Ben Hajim, qui diſperſas Maſoræ partes in eam, quæ nunc ſcripta apparet, formam redegit. Undè ad ea Biblia, quæ Baſileæ edi curavit Buxtorfius, poſteà tranſlata eſt.

Jam quis ex his, quæ modò allata ſunt, confici poſſe exiſtimet, Judæos ope iſtius Maſoræ ſeu Criticæ, codices ſuos ab omni prorsùs mendâ integros conſervaſſe: cùm Critici illi, qui ætatis ſuæ exemplaribus manum medicam adhibuerunt, neque Prophetæ fuerint, neque ſpiritu ſancto afflati; ſed homines, qui celeberrimæ Academiæ Rectores univerſum Scripturæ ſacræ contextum ad priſca illius exemplaria pro muneris ſui parte recognovêre, eàdem fermè ratione, quâ B. Auguſtini opera à Doctoribus Lovanienſibus recognita ſunt. Maſorethicum laborem ritè comparaverimus Lucæ Brugenſis labori circà Latinum Interpretem. Ille ſiquidèm poſtquàm Latina editio juſſu & auctoritate Sixti V. & Clementis VIII. Summorum Pontificum, à viris rei Criticæ peritis ad pervetuſtos & bonæ notæ codices expenſa fuit à pluribus mendis repurgata, Correctiones iſtas in unum volumen conjecit, nè in poſterum Biblia Latina cum ſuis mendis in publicum ederentur. Nemo autem paulò cordatior dixerit Vulgatam illam editionem ab omni prorsùs errore liberam eſſe; cùm Baronius, Bellarminus, Lucas Brugenſis, & alii, quorum nonnulli huic correctioni præfuerunt, nòn diffiteantur multa adhùc in eâ ſupereſſe, quæ caſtigari ac reformari debeant. Laudant quidèm Judæorum Magiſtri in hoc

Maſore-

Maſoretharum diligentiam & induſtriam, quòd contextûs Bibblici literas, dictiones & verſus magno ſtudio & labore improbo recognoverint, nè poſteà ſacer ille contextus ulli errori eſſet obnoxius. At quis indè probari putet codices ſacros formæ antiquæ reſtitutos fuiſſe? Potuerunt quidèm Magiſtri Tiberienſes numerare literas, voces & verſus codicum ætatis ſuæ; verùm illi codices apographi tantùm erant, nòn verò autographi & primigenii. Illos linguæ Hebraicæ peritiſſimos fuiſſe, atque caſtigatiſſima Bibliorum exemplaria undiquè conquiſita ad Criticæ ſuæ opus adhibuiſſe, facilè conceſſerim. Sed curta nimis adhùc illis fuit ſupellex, cùm nec ad Græcos Interpretes, neque ad Latinum, qui in condendis ſuis tranſlationibus, codicibus à Maſorethicis diſcrepantibus uſi ſunt, recurrere potuerint. Iterùm pro Maſoretharum fautoribus pugnat ipſa traditio, ut ipſum Maſoræ nomen ſonat, quaſi lectionem contextûs Hebræi, indè jàm à pluribus ſæculis uſu receptam, fecerint certam & indubitatam, punctorum aliarúmque notarum beneficio. Pugnat etiàm pro hodiernâ Judæorum Maſorâ & editis Bibliorum exemplaribus ſecta Carræorum, qui, licèt pleraſque Judæorum traditiones ut anilia commenta reſpuant, contextum tamen Biblicum eodem modo, quo fuit à Maſorethis Tiberienſibus recognitus, haùd inviti recipiunt cum punctis vocalibus, accentibus & aliis artis Maſorethicæ notis.

Verùm iſta & alia ejuſdem rationis plurima, quæ pro Maſoræ & hodierni Bibliorum contextûs defenſione afferri poſſent, probant quidèm Bibliorum codices à Judæis Tiberienſibus recognitos ſpernendos nòn eſſe, quià correctio iſta auctores habet viros linguæ ſuæ peritos, qui modum legendi Hebræi contextûs, nòn pro ſuo arbitratu, ſed pro receptâ traditione, arte ſuâ determinaverint. Indè tamen nemo conficiat, alia omnia Bibliorum exemplaria recognoſcenda eſſe, & caſtiganda ad illam Maſoretharum recenſionem, utì Judæorum plerique pertinacitèr contendunt. Græci enim Interpretes & Hieronymus ſuam quoque legendi Hebræi contextûs Maſoram, ſeu traditionem, habuêre: qui tamen haùd infrequentèr à lectione Maſoretharum alieni ſunt. Et, quod animadverſione dignum, doctiſſimi Judæorum Magiſtri, RR. Juda, Jona, Aben Eſra, Kimchi & alii nòn pauci, dùm Scripturam

Commentariis ſuis illuſtrant, lectionis Maſorethicæ nòn adeò tenaces eſſe videntur, quin illam interdùm corrigant, laudéntque alia exemplaria MSS. quæ vocant correcta, etiàm ubi à Maſorethicis diſcrepant. Itaque ſicùt illos, qui Judæis infenſiores illorum codicibus plùs æquo detrahunt, minimè audiendos eſſe cenſeo; ità neque etiàm omninò audiendi ſunt illi, qui opus Maſorethicum demirantur, & ut Divinum ſuſpiciunt: hi enim ſuperſtitionis Judaicæ fautores rei Criticæ imperitos ſe oſtendunt. Nòn ideò contemnenda eſt hodierna, ſeu Maſorethica, contextûs Bibliorum lectio, quòd Prophetas, vel homines Spiritu Sancto afflatos, auctores nòn habeat; ſimili enim ratione libri plerarumque nationum Orientalium rejicientur, quià eadem eſt prorsùs ratio Chaldaicæ, Syriacæ & Arabicæ linguarum atque Hebraicæ. Illarum nulla cum punctis iſtis vocalibus, quæ lectionem intra quoſdam limites finiunt, nata eſt; ſed hæc à viris Criticis inventa ſunt, quòd abſque illorum ope librorum ſuorum lectio parùm conſtans, in diverſas partes trahi poſſet. Hâc arte famoſi illius Impoſtoris ſectatores, Corani ſui lectionem, quæ anteà dubia & incerta videbatur, certam fecerunt: & ab his veriſimile eſt Judæorum Magiſtros ſumpſiſſe puncta illa & alia nonnulla, quæ in Hebræos codices invexêre, ut facilior & paratior eſſet illorum lectio.

CAP. V.

Maſoræ partes ad codices manuſcriptos expenduntur & illuſtrantur. Vera Maſoræ origo.

OCcupatur labor Maſorethicus circa numerationem verſuum, vocum & literarum contextûs Hebræi: ut hâc arte notatis quæ in his erant varietatibus, certa lectio & conſtans in poſterum conſervaretur, libérque eſſet codex ſacer ab omni prorsùs ſmutatione. Numeratos fuiſſe à Maſorethis verſus ac dicti-

De arte Maſoretharum.

dictiones, nemo in dubium vocat. De literis autem major eſt difficultas, cùm R. Jacob Ben Hajim, Elias Levita ac Buxtorfius, qui ſingulas Maſoræ partes ſummâ diligentiâ evolverunt, hanc illius partem negent unquàm publici juris factam fuiſſe: quorum auctoritate adductus Morinus, illud nunquàm à Maſorethis præſtitum fuiſſe aſſeverat: ídque eo videtur probabilius, quòd illa, quæ à nonnullis publicata eſt, literarum contextûs Hebræi numeratio, à veritate longiùs recedat. Illarum tamen jàm ante vulgatum Talmudem factam fuiſſe à Judæis recenſionem probant ea, quæ adduci ſolent ex Tractatibus Kidduſchin & Scribarum, ubi habetur literam *Vau* dictionis גחון Levit. xi. xlii. mediam eſſe Legis literam. Partem tamen iſtam Maſoræ etiàm à Maſorethis neglectam nòn fuiſſe exiſtimo: eam ſiquidèm inter evolvendum codices Bibliorum MSS. deprehendi ad calcem exemplàris indè jàm à CCCC. fermè annis exarati, ubi inter plura Maſoræ excerpta, quæ codex ille exhibet, exſtat literarum recenſio quam, iiſdem planè verbis, quibus concepta habetur, hîc ſubjiciam; ut judicent Critici an illa ſit accurata. *Libri Geneſeos ſectiones, quæ appellantur parſchoth, numerantur* 12. *quæ appellantur ſedarim* 43. *verſus* 1534. *voces* 20713. *literæ* 78100. *dimidium exſtat in his verbis* ועל חרבך תחיה *puncta verò ſunt quinque, &c. Exodi parſchoth numerantur* 11. *ſedarim* 33. *verſus* 1209. *voces* 16513. *literæ*, 63467. *dimidium eſt in his vocibus*, אלהים לא תקלל. *Levitici parſchoth ſunt* 10. *ſedarim* 25. *verſus* 859. *voces* 11902. *literæ* 44989. *dimidium in his* והנגע בבשר הזה. *Numerorum parſcoth* 10. *ſedarim* 33. *verſus* 1388. *voces* 16707. *literæ* 62529. *dimidium* והיה איש אשר אבחר. *Deuteronomii parſchoth* 10. *ſedarim* 30. *verſus* 9055. *voces* 16394. *literæ* 54892. *dimidium* ועשית על פי הדבר. *Numerum literarum aliarum contextûs Biblici partium nòn repræſentant excerpta iſta Maſorethica.* Si hæc literarum Legis Moſaicæ numeratio comparetur cum illa, quæ in Bibliis Venetis & Baſileenſibus edita eſt, hanc mendaciſſimam eſſe facilè deprehendemus; quandoquidèm in libro Geneſeos literas tantùm 4395. exhibet; prior verò catalogus, quem ex codice MSS. produximus, 78100. recenſet, adeóque minùs à veritate alienus eſſe videtur. Quâ autem ratione tàm improba Judæorum Maſoretharum diligentia in numerandis contextûs Biblici literis, *Legis ſepimentum* appellari poſ-

ſit, cujus beneficio ab omni prorsùs mendâ & corruptione integra ſervata fuerit, vix aſſequor: cùm illi, qui tàm anxio labore defuncti ſunt, nòn alias quàm codicum ſuorum literas dinumeraverint, quos nemo ſapiens incorruptos fuiſſe & ipſi autographo æquandos eſſe exiſtimaverit. Deindè, ut rectè animadvertit Aben Eſra, literæ *Ehevi*, ſeu *Aleph, He, Vau* & *Jod*, ſæpiùs adſunt & abſunt pro Librariorum, qui codices exarant, varietate. Nemo ſanè, paulo cordatior ac rei Criticæ peritus, ex eo ſolùm quòd Maſora vocem hanc, vel totiès plenam, vel deficientem obſervet, ſtatìm exemplaria Biblica, quæ aliud præ ſe ferunt, tanquàm minùs bona, improbaverit: verùm lectionem utramque veluti probabilem amplexatus, nihil prorsùs in re tàm incertâ definiet; doctus ſcilicèt Septuaginta Interpretum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, necnòn B. Hieronymi exemplis, qui in ſuis tranſlationibus, neque cum Maſoretharum codicibus, neque inter ſe haùd infrequentèr conſentiunt. Graviſſimè igitùr allucinantur Judæi, & eorum ſequaces Maſoricolæ, qui ex nudâ literarum dictionúmque numeratione factâ à Magiſtris Tiberienſibus colligi poſſe arbitrantur codicem ſacrum primæ formæ reſtitutum fuiſſe, & loco authentici ac primigenii exemplaris habendum. Quo nihil inſulſiùs fingi potuit, maximè poſt tàm longam annorum ſeriem, quibus lingua Hebraica veluti ſepulta fuit, & Judæorum traditio intermortua, ſaltèm admodùm interrupta: Quapropter Maſorethas, qui tàm anxiè literas & dictiones contextûs Hebræi numeraverunt, rectè comparavit ſapiens Aben Eſra iis qui numerarent folia & paginas libri qui rem medicam pertractat: quæ numeratio nihil prorsùs ad ægroti ſanitatem conferre poteſt.

De verſuum diſtinctione quæ in editis, ſeu Maſorethicis, exemplaribus apparet, idem omninò ſentiendum arbitror, quod de literarum & dictionum numeratione. Hujus ſiquidèm recenſionis auctores nòn alias quàm Criticæ leges ſecuti ſunt, in diſtinguendis hiſce verſibus, pro more Grammaticorum. Tamen ſi Talmudiſtas audiamus, *quilibet verſus quem Moſes nòn diſtinxit, nos nòn diſtinguimus.* Sed ſi hæc à Moſe recepta eſt traditio, cur in hàc Maſorethæ cum Talmudiſtis in omnibus nòn conſentiunt? Cur etiàm traditionem illam, cujus Moſes auctor fingitur, Judæis, qui Græcorum Interpretum & Hieronymi ætate

vixerunt,

vixerunt, cognita nòn fuit? Hi ſiquidèm in multis à Maſorethis diſcrepant. Uno eodémque tenore & quaſi verſum unicum, ut benè annotavit Elias Levita, ſacri codicis contextum deſcriptum fuiſſe priſcis temporibus, nôrunt qui callent artem Criticam: ſicùt & olìm Græcorum Latinorúmque hominum libri. Hanc fuiſſe veterum librorum formam univerſa teſtatur Criticorum familia Et his verbis Commentarios ſuos in Iliada exorditur Euſtathius. *Unum quoddam corpus fuit omninò continuum ac benè compactum Iliadis poëſis. Illam autem concinnârunt Grammatici ex juſſu, ut aiunt, Piſiſtrati Athenienſium Regis, & pro ſuo arbitratu adaptârunt: quorum coryphæus Ariſtarchus, & poſt eum Zenodotus. Quià opus illud prolixum erat & intricatum, adeóque faſtidium pariebat, illud in plura partiti ſunt. Quas ſectiones noluerunt appellare primum librum & ſecundum ac tertium & deinceps, ſicuti fecit Quintus in Homericâ continuatione: ſed, quoniàm compoſitio abundè ſufficiebat pluribus ſectionibus, conveniens ipſis viſum eſt appellare Tomos nominibus XXIV elementorum,* &c. Laudat Allatius Comatam neſcio quem, qui Homerici operis ſententias, anteà nullâ diſtinctione ſubdiviſas, diſtinxerit atque interpunxerit, ut ex his verſibus videre eſt.

Euſtath. in Iliad. Homer.

Εὑρὼν Κομήτας τὰς Ὁμηρείους βίβλους
Ἐφθαρμένας, κ' οὐδαμῶς ἐστιγμένας·
Στίξας διεσμίλευσε ταύτας ἐντέχνας,
Τὴν σηπεῖαν ῥήξας μὲν ὡς ἀχρησίαν.
Ἐντεῦθεν οἱ γράφοντες οὐκ ἐσφαλμένας
Μαθητιῶσιν ὡς ἔοικε μανθάνειν.

Apud Leon. Allat. animadv. in Antiqu. Etruſc.

Cernens Comatas hos Homericos libros
Jàm putrientes, nullibi & ſcriptos notis,
Punctis notatos ordinans, rectos dedit:
Marcoris ipſas abſcidit putredines:
Ex quo periti nòn errantibus viis,
Diſcant quod eſt par diſcere.

Ex verſione Joan. Argoli.

Antiquitùs etiàm verſus in Poëtarum libris nullâ erant notâ diſtincti & à ſe invicem diſcreti, quales hodiè in editis exemplaribus apparent: cùm etiàm nunc Grammatici vix queant ſecernere ſingulos.

ſingulos verſus Odarum Pindari. Verùm quid plura moror? Nihil eſt omninò cauſæ, cur libri Judaici meliorem in hâc parte ſortem nacti fuerint, quàm Græca novi Teſtamenti exemplaria, quæ conſtat nuperrimè in verſus diſtincta fuiſſe: qui nòn modò nòn exſtant in codicibus MSS. ſed & nihil eorum planè apparet in multis illorum editionibus, quæ manuſcripta exemplaria, à quibus ſumptæ ſunt, repræſentant. Verùm quidem eſt jàm indè ab Eſdræ temporibus verſus Legis inter legendum fuiſſe diſtinctos; ſed eos nòn idcircò diſtinxêre Librarii in exarandis ſuis codicibus, uti poſteà à Criticis Tiberienſibus præſtitum fuit: quorum legibus nòn magìs teneri debent Judæi, quàm nos Sedis Apoſtolicæ decretis, quæ poſt correctam Latini Interpretis editionem, ſtatuit nè in poſterum ulla editio Latina typis mandaretur, niſi eſſet ad formam Vaticani exemplaris recognita. Quam conſtitutionem bono pacis & concordiæ latam fuiſſe conſtat: huícque, quantùm poſſunt, adhærent in explicando Latino Interprete, qui Romanæ Eccleſiæ nomen dederunt, ſiquid iis ineſt prudentiæ, ſervatis etiàm punctorum, virgularum aliarúmque diſtinctionum notationibus, quas præ ſe fert illa editio. His tamen nòn obſtantibus, ſiquandò animadverterint meliorem ex aliâ diſtinctione, commodiorémque ſenſum fieri; hanc vulgatæ diſtinctioni præferre nòn verentur, in ſuis Commentariis. Quâ in re, etiàm cum viris Catholicis bellè conſentiunt Judæi explanatores: qui nòn ità à diſtinctionibus Maſoretharum dependent; ut ab iis diſcedere ſit ipſis religio, ubi receptæ diſtinctiones contextûs Hebræi ſenſum nòn ità commodum pariunt. Quibus omnibus addi poſſunt diverſa Bibliorum manuſcriptorum exemplaria, quæ & à ſe invicèm & à Maſorethicis hâc in parte interdùm differunt.

Antiquus diſtinctionis verſuum uſus quinam fuerit.

Eſt & aliud verſuum genus, cujus mentionem feciſſe nòn videntur illi qui hoc argumentum pertractârunt: ex quo tamen laborem Maſoretharum ſuam duxiſſe originem crediderim. Hos Græci στίχυς (Latinè lineas dixerimus) appellârunt. Verſus autem quilibet certo quodam dictionum numero comprehendebantur. Solebant autem librorum auctores ad calcem operum ſuorum numerum verſuum, qui in his continebantur, adjicere: ut hâc arte ab additamentis vel diminutionibus, quæ in eos intrudi poterant, ſe liberarent, ut ipſis videbatur. Ità Diogenes

genes Laertius magnitudinem vel parvitatem librorum, quos in Hiſtoriâ ſuâ laudat, aperit notatis verſibus quibus illi conſtabant. Eodem modo B. Hieronymus volumina ab Origene compoſita indicat: neque aliter intelligenda ſunt ejuſdem Hieronymi verba, cùm aſſerit ſeptingentos aut octingentos verſus deeſſe. In Jobi libro, ſecundum antiquam Latini Interpretis editionem, notantur quoque ejuſmodi verſus haùd infrequentèr in fine codicum Samaritanorum, Syriacorum & Arabicorum: ità ut credibile ſit Judæos primùm hanc methodum ab Arabibus, & hos à Græcis deſumpſiſſe, quam poſteà ſubtiles illi Magiſtri pro ingenio ſuo amplificaverint. Alios tamen verſus in contextu Biblico diſtinguere neceſſe ipſis fuit, ob lectionem Legis in Synagogis; hóſque claudere nòn quidèm juxta dictionum & literarum numerum, ſed ratione ſenſûs: quià ex eo tempore, quo lingua Hebræa nòn ampliùs fuit Judæis domeſtica, Legem abſque interprete, qui eam in ſermonem vernaculum converteret, minimè legebant. Interpres verò, utì jàm ſuprà obſervatum fuit, verſum duntaxàt unicum, hâc in re prælectorem ſequutus, in linguam patriam transferebat; deindè alium, & ſic deinceps: ità ut lectionem ſuam in multos verſus partiretur. Nòn alia ſanè fingi poteſt origo verſuum illorum qui à Tiberienſibus Magiſtris in contextu ſacro notati ſunt, quoſque nunc exhibent editi codices. Alios tamen verſus iiſdem Tiberienſibus cognitos fuiſſe indè probari poteſt, quòd interdùm voces ac literas, quibus verſus conſtent, recenſeant.

Diog. Laert. in Vit. Philoſ.

Tertiam verſuum ſpeciem agnoſcunt Critici, quæ etiàm Doctores Tiberiadis Maſoræ auctores fugiſſe nòn videtur. Vocabulum στίχος, quod Græci ſumpſerunt ex re Militari, nòn modò lineam denotat, ſed & certum quemdam linearum, adeóque verſuum, ordinem: quo ſenſu aliàs Heſychius librum compoſuit ſub hoc nomine, Στιχηρὸν ιβʹ προφητῶν, *Diſtinctio xii. Prophetarum.* Cui vocabulo reſpondet dictio *Sita* in Maſora: & ex eodem etiàm fonte videntur promanâſſe *Sedarim*, ſeu *ordines* in eàdem Maſorâ; ubi idem planè ſignificat atque vox Græca στιχηρά. Quas diſtinctiones & ſubdiſtinctiones *inventas fuiſſe, ut ſpiritus, longâ dictione fatigatus, vires ſuas per ſpatia decreta reſumeret*, rectè animadvertit Caſſiodorus. Ejuſdem quoque naturæ

Alia verſuum ſpecies.

Caſſiod. de Divin. Lection.

erant

erant diſtinctiones illæ, quas Græci κεφάλαια, Latini Capitula vocabant: differebantque ab iis, quæ modò Capita appellamus. Iſta ſiquidèm κεφάλαια totum librorum contextum in minores ſectiones partiebantur: eáque veluti Summaria in illorum fronte adjiciebantur. Hæc videre eſt in novo Teſtamento Græcè edito Venetiis, anno MIↃXXXVIII. & in Græcâ ejuſdem libri editione à Roberto Stephano typis perquam elegantibus accurata, quam ex MSS. codicibus, qui in Bibliothecâ Regis Chriſtianiſſimi aſſervabantur, deſcripſerat. Si hæc & alia ſimilia, quæ nunc ſileo, penſiculatiùs conſideràſſent viri Critici, qui in artis Maſorethicæ originem animadverterunt, nòn tantum operæ ac temporis in refellendis Judæorum portentis, quibus nihil eſt niſi Divinum & à Moſe vel ab Eſdrâ acceptum, conſumpſiſſent.

His denique nonnulla ſubjungâm de notis, quas Judæi Maſorethæ *taamim*, Latini accentus vocant: & hæ diſtinguendis còlis & commatibus Hebræi contextûs inſerviunt; eâdem prorsùs ratione atque apud Græcos & Latinos puncta & virgulæ. In hoc tamen Judæorum Magiſtri tùm Græcos tùm Latinos videntur ſuperaſſe, quòd nòn ſolùm notas accentuum quæ ſententias illarúmque membra diſtinguerent, invenerint; ſed & alios accentus excogitàrunt qui ſermonis continui eſſent indicia: quaſi illud quod nòn diſtinguitur continuum nòn eſſet. Ejuſmodi autem accentuum originem ſumunt etiàm ab ipſo Eſdrâ; ſed quàm inanitèr, ex iis, quæ hactenùs de aliis diſtinctionum ſpeciebus allata ſunt, nemo nòn judicabit. Illi enim nòn alios auctores habent quam Magiſtros Tiberienſes, qui hâc in parte Grammaticorum munus exſecuti ſunt: neque adeò pertinaces in illis obſervandis ſe præbent Judæi, ut ab iis diſcedere ſit ipſis religio, maximè ubi alia diſtinctio ſenſum præ ſe fert meliorem. Ità Aben Eſra meminit doctiſſimi cujuſdam Magiſtri, nomine Moſis Cohen, qui, in diſtinguendis contextûs Biblici ſententiis, ejuſmodi Maſoretharum notas nòn admodùm curaverit. De his tamen idem ſentiendum exiſtimo, quod olim ſentiebat Caſſiodorus de punctis, qui Latini Interpretis editioni adjecta fuerant à viris Criticis. *Iſtæ ſiquidèm poſituræ*, inquit Caſſiodorus, *ſeu puncta, quaſi quædam viæ ſunt ſenſuum & lumina dictionum.* Illos autem delirare cum Judæis neceſſe eſt, qui ejuſmodi contextûs Hebræi inter-

Aben Eſra in lib. Tſachuth.

Caſſiod. de. Div. Lect.

terpunctionum notas tanquàm divinas ſuſpiciunt, ſéque oſtendunt in rebus Criticis planè hoſpites. Non miror univerſam Judæorum nationem illas, tàm in exſcribendis ſuis codicibus, quàm in explanando contextu, amplexatam fuiſſe, cùm & ii omnes qui Eccleſiæ Romanæ fidem profitentur, Vaticanam ſimilitèr Latini Interpretis editionem cum punctis & virgulis, religiosè amplexentur; nec ab eâ unquàm diſcedant, niſi quandò in Commentariis Criticorum perſonam induunt: & id etiàm Judæorum Doctoribus inſolens nòn fuiſſe declarant illorum Commentaria in Scripturæ ſacræ contextum.

CAP. VI.

Aliæ Maſoræ partes ad codices Bibliorum manuſcriptos expenduntur, ſimúlque aperitur vera illarum origo, & confirmatur lectio Maſorethica.

PLerique Judæorum Magiſtri haùd inviti agnoſcunt nòn eamdem omninò formam retinere ſacros Bibliorum codices, quam primigenia & autographa exemplaria repræſentabant: putántque mutationem Bibliis ſuis adveniſſe poſtquam deportati in exilium Babylonicum Magiſtros duces nòn habuerunt qui Legem Moſaicam ipſis prælegerent; abolito ſcilicet religionis ſuæ cultu. Et ità deploratis eorum rebus, ut de libris ſuis cogitare nòn potuerint. Ita R. D. Kimchi paſſìm in operibus ſuis aſſerit *in exilio Babylonico periiſſe, iiſque diſtractis multum confuſionis adveniſſe*, & alia ſimilia. In eâdem quoque eſt ſententiâ R. Ephodæus, qui auctor eſt, *ipſis LXX exilii Babylonici annis corruptionem & confuſionem cœpiſſe invadere libros Biblicos*; *quià*, ut ait Kimchius, *Legis Doctores mortui erant.* Ex eo itaque quòd jàm ante tempora Eſdræ, in multis variaverint codices ſacri, confici poſſe putant, Eſdram, qui ex illorum ſententiâ illos

Antiqua Bibliorum Hebr. diſſenſio ſecundum Rabbinos.

R. D. Kimchi.

R. Ephod.

illos codices recognovit, diverſas lectiones, quas in exemplaribus ætatis ſuæ offenderat, intactas reliquiſſe in libris à ſe recognitis: & hoc pacto ſcripturis variantibus, quas à Criticis Tiberienſibus annotatas fuiſſe certum eſt, ſummam auctoritatem tribuunt; quaſi ab Eſdrâ, qui ſpiritu divino afflatus erat, profectæ fuiſſent. Quo nihil inſulſius & à veritate magis alienum fingi potuit. Hæc animadvertit Aben Melech de vocibus *Diphath* & *Rodanim.* *Diphath ſcribitur* (in libro Paralipomenon) *per Daleth, & in libro Geneſeos per Reſch. Rodanim ſcribitur per Reſch, & in Geneſi Dodanim per duplex Daleth, quià Reſch & Daleth in ſcriptione ſuâ affines ſunt: & qui inſpexerunt Genealogiarum libros qui à priſcis temporibus deſcripti fuerant, eorum nonnulli legerunt Daleth, alii verò Reſch. Ideò ſcriptus fuit liber Geneſeos cum unâ lectione; hic verò* (Paralip.) *cum aliâ, ut indicaretur idem planè eſſe vocabulum ſive legatur per Daleth, ſive per Reſch. Hoc modo legitur Riblatha per Reſch, & Diblatha per Daleth. Sic quoque promiſcuè legitur Vau & Jod, quià ſimiles ſunt in ſuâ ſcriptione literæ. Pariter inter quieſcentes eadem eſt ratio Aleph & He in fine dictionis, ut in voce* סבתה (cum *He* in fine) *quæ eadem eſt atque* סבתא (cum *Aleph* in fine) *quià Aleph & He in eo conveniunt quòd ſint literæ anhelitûs, & quilibet pro ſuo arbitrio ſcribet Aleph & He.* Iſta ferè ad verbum exſcripſit Aben Melech ex Commentariis R. D. Kimchii.

Aben Melech in lib. 1. Paralip.

Multa alia profert idem Aben Melech ejuſmodi varietatum exempla, quæ ex libris RR. Judæ, Jonæ, Aben Eſræ, Kimchii, &c. teſtatur ſe collegiſſe. Ità obſervat promiſcuè legi in Scripturâ *alin* & *alevan* per *Jod* vel per *Vau*; *hemeran* & *hemdam* per *Reſch* vel per *Daleth*: *jaakan* & *vaakan* per *Jod* vel per *Vau*: *hadad* & *hadar* per *Daleth* vel per *Reſch*, & alia id genus plurima quæ, ne ſim longus, prætereo. *Nihil curæ fuit*, inquit, *mutare literam vel duas*; & id ſæpiùs in uſum venire animadvertit. Meminit etiàm literarum tranſpoſitarum, ſicuti ad hæc verba Chronicorum, *Bathſceva filia Amiel*, iſta obſervat *Bathſceva filia Amiel ipſa eſt Bathſceba filia Eliam* (II Sam. xi.) *alii legerunt Barſceba, & alii Bathſceba, quià affinia ſunt: & eodem modo Amiel & Eliam idem ſunt; niſi quòd literæ ſunt tranſpoſitæ.* Quæ literarum tranſpoſitio inprimis obſervanda eſt, quòd illius exempla nòn deſint in codicibus Hebræis quibus uſi fuère LXX Interpretes.

Id. Aben Mel. ad cap. 3. Chron.

R. Levi

R. Levi Ben Gerſom de voce *Jabes* hæc ſimilitèr annotat: *exiſtimo Jabes per Ain unum eſſe ex Judicibus, & illum eſſe qui Judicum xii. appellatur Abetſan per Aleph; quià Aleph & Ain ejuſdem ſunt organi, & in ſe invicem permutantur.* Don Joſeph Hiſpanus ſuâ quoque in librum Chronicorum explicatione quærens cur in contexendis Genealogiis tantum appareat diſcriminis inter hunc librum & libros Moyſis, Joſuæ, Samuelis & Regum, nodum hunc explicatu difficilem ſolvit his verbis; *videtur Eſdras ità inveniſſe deſcriptas haſce familias compendiariò, eáſque deſcripſit eodem modo quo illas invenerat.* Deinde animadverſâ ingenti cùm nominum tùm rerum diſcrepantiâ, iſta mòx ſubjungit: *neque iſtud mirum videri debet, quià temporis multi ſucceſſu nomina & res mutantur. Eſdras autem ſcripſit familias iſtas eo modo quo eas reperit in variis libellis paululùm hic & paululùm illic atque compendiariò. Ideò familia quam recenſet per ſaltum in pleriſque locis & ſine ordine deſcribitur.* Denique exiſtimat ille Magiſter Judæos Genealogiæ ſuæ oblitos fuiſſe, ac Eſdram ſcripſiſſe quæ ex illâ ſibi potuerunt occurrere, *etſi illud abſque ordine fuerit & interdùm bis ſcriptum.*

R. Levi Ben Gerſom.

R. Joſeph Comment. in Chronic.

Id. R. Joſeph ad lib. 1. Chronic. cap. 9.

Malunt igitùr plerique Judæorum Magiſtri accuſare codices quibus putant uſum fuiſſe Eſdram in digerendo contextu Biblico, quàm Scribarum qui poſteà ſequuti ſunt oſcitationem & imperitiam. In hoc quidèm cum Judæis iſtis conſentiunt Eccleſiæ Patres, quòd utrique Eſdræ ſacri contextûs, tunc in multis ſuis partibus confuſi ac perturbati, reſtauratoris nomen tribuant: ſed longè meliùs Patres ſentiunt eumdem Eſdram Prophetico ſpiritu dotatum à ſuis mendis illum repurgâſſe. *Admirabilis ille Eſdras*, inquit Theodoretus, *ſacros libros deſcripſit qui Judæorum incuriâ & Babyloniorum impietate dudùm corrupti fuerant.* Et his potiùs aſſentiendum quàm malè feriatis Judæis, qui Scripturas in exilio Babylonico, ut ipſis placet, depravatas, cum ſuis mendis & corruptionibus Eſdram in publicum edidiſſe arbitrantur: ſicque diverſas illas lectiones, quas Maſorethæ ſub nominibus *Keri* & *Cetib* indicârunt, ad eumdem Eſdram referunt; quaſi diverſæ illæ lectiones, quas ad marginem codicum ſuorum quotidiè annotant viri Critici, hominibus divino numine inſpiratis tribui debeant. Dicendum eſt itaque Maſorethas Tiberienſes ope veterum librorum, ſi quid falſi in codicibus ætatis ſuæ Scribarum

Theodoret. præf. in Pſal.

Patres de ſinceritate Bibliorum meliùs ſentiunt quàm plerique Rabbini.

barùm

barum inſcitiâ irrepſerat, illud abhibito judicio correxiſſe: Verùm quià nimiâ religione erga ſacros codices detinebantur, nòn auſi ſunt lectiones diverſas, etiàm illas quæ extra controverſiam genuinæ erant, intra contextum apponere, ſed ad oram exemplarium ſuorum cum hâc notâ *Keri*, quod idem eſt atque Græcum *γράφε*, *ſcribe*, illas adjecerunt, indicatâ hoc pacto verâ contextûs lectione: *Keri* enim idem eſt atque Latinè lectum, ſeu lectio. Rem ità eſſe probant MSS. Bibliorum exemplaria, inprimis Hiſpanica, à quibus ejuſmodi lectionum, quas vocant *Keri*, maxima pars abeſt; adeóque illorum ope Biblia nunc edita, quæ Maſorethica ſunt, primæ formæ in his facili negotio reſtitui poſſunt. Juvat hîc nonnulla variantium iſtarum lectionum exempla proferre comparata cum exemplari Hiſpanico jàm à IↃ fermè annis typis perquàm elegantibus exarato, ſumemúſque ad id negotii librum Joſuë:

Origo variarum lectionum quæ exſtant in margine Bibliorum Hebraicorum.

Dictionem ארותי quæ occurrit cap. ii. libri Joſuë notârunt virgulâ cenſoriâ Maſorethæ appoſito ad oram codicis *Keri*, ſive legendum אחיותי. ſed malè; quià etiàm aliis in locis Legis, ut in plurali אחות abſque *Keri* Maſorethico veluti Ezechielis capite xvi. ſcribitur אחותיך *ſorores tuæ*, nec ulla in margine exſtat Maſoræ cenſura, adeóque in codice, quem modò laudavimus, rectè ſcribitur hoc loco Joſuë אחותי nec eget caſtigatione: mendoſa enim nòn eſt etiàm ex ipsâ Maſorâ iſta ſcriptionis forma. Sub initium capitis iii. ejuſdem libri Joſuæ habetur in contextu בינו cum *Keri* notato ad marginem בנו quaſi omiſſa fuerit litera *Jod*, quæ reverâ legitur in codice Hiſpanico; unde manifeſtò deprehenditur quæ fuerit annotationis Maſorethicæ origo. Eodem capite tam in MS. quam in Maſorethico ſcribitur באדם cum *Keri* מאדם & hoc modo legendum eſſe ratio ſensûs docet; ità ut etiàm abſque codicibus locus iſte reſtitui poſſet ob literarum ב & מ ſimilitudinem, maximè in quibuſdam MSS. exemplaribus, quæ in literarum ſummitatibus apiculos quoſdam, qualis exſtat in ſummitate literæ *Mem*, repræſentant. Capite iv. ubi legitur בעלות addit Maſora Keri, ſeu legendum, כעלות utì reverâ legitur in codice Hiſpanico, cum literâ *Caph*, nòn autem cum literâ *Beth*, adeóque ſimile exemplar fuit penes Maſorethas. Verùm in aliis codicibus etiàm Hiſpanicis, quos conſului, reperitur ut in

hodierno

hodierno contextu בגלות cum *Beth*, ſed abſque notâ Maſorethicâ. Quare hoc loco variant Maſoræ exemplaria, ídque indè etiàm confirmari videtur, quòd in editis quibuſdam Bibliis nullum *Keri* hìc exſtet. Capite v. ubi habet contextus עברנו notat Maſora *Keri* עברם quâ etiàm ratione legitur in exemplari Hiſpanico. Maſorethas ſimile exemplar conſuluiſſe nòn dubito; undè caſtigationem ſuam hauſerint. Capite vi. ſcribitur חקעי cum *Keri* חקע quaſi *Vau* irrepſerit in locum literæ *Jod*, quam reverâ exhibet codex Hiſpanicus. Capite viii. ſcribitur בעיר addito ad marginem *Keri* בע quaſi reſecanda ſit litera *Reſch*, quæ etiàm nòn legitur in libro Hiſpanico, ſed נעי ut in *Keri* Maſorethico. Capite x. ubi ſcribitur בריך cum hâc notâ Maſoræ *Jathir Jod*, & in aliis exemplaribus *Keri* ירך abſque *Jod*, quomodò etiam legitur in codice Hiſpanico: undè confirmatur lectio Maſorethica. Capite xv. ubi ſcribitur in contextu הגביל cum *Keri* הגדול legitur etiàm in exemplari Hiſpanico הגדול ſicut in *Keri* Maſorethico, adeóque nòn ex ſuopte ingenio, ſed ex MSS. exemplaribus caſtigationes contextûs Biblici ſumpſerunt viri Tiberienſes. Cetera, nè ſim moleſtus, ſilentio prætereo: ex his enim liquet manifeſtè quid de *Keri & Cetib*, ſeu *lecto* & *ſcripto* Judæorum Tiberienſium ſentiendum ſit: res enim ipſa loquitur Judæos cenſores, in caſtigandis ſuis codicibus, pervetuſta & bonæ notæ exemplaria adhibuiſſe; & ut id adhùc fiat manifeſtius, juvat diverſas libri primi Chronicorum lectiones ad alios codices MSS. eoſdémque Hiſpanicos expendere.

Libri I. Paralipom. cap. i. legitur in contextu לודיים cum duplici *Jod*, & ad marginem hæc nota *Jathir Jod*; ſeu litera *Jod* ſuperflua eſt: quaſi legendum ſit לודים cum unico *Jod*, uti reverâ legitur in quodam exemplari Hiſpanico. Iterùm eodem capite in nonnullis codicibus è quorum numero exſtat Bibliorum editio à Judæo Manaſſe accurata Amſtelodami, è regione dictionis פני quæ eſt intra contextum, ad marginem *Keri* פנו per *Vau* nòn verò per *Jod*, & hanc lectionem etiam repræſentat codex jàm laudatus, qui Maſorethicam confirmat. Similitèr idem codex habet *Dodanim* ſcriptum per *Daleth* ut in Lege, nòn verò *Rodanim* cum literâ *Reſch*, ſicùt in vulgatis exemplaribus. Pro שפי cum *Jod* ſcribitur etiàm in hoc codice שפו cum *Vau*: & ſub finem capitis, ubi vulgò ſcribitur עוית cum

Keri

Keri עוית in alio codice Hiſpanico reverâ legitur ut correxit Maſora. Demùm eodem capite in hiſce codicibus ſcribitur עליה ſecundùm correctionem Maſoræ, nòn verò עלית ut in hodierno contextu. Capite ii. verſus finèm ſcribitur ישבו cum litera *Vau* loco *Jod*, quià legendum eſt ישבי ut corrigit Maſora, neque aliam lectionem quàm iſtam Maſorethicam exhibet codex Hiſpanicus jàm ſæpè laudatus. Sub finem capitis iii. in contextu habetur הודיוהו cum *Keri* Maſorethicâ הודויהו quaſi literarum *Vau* & *Jod* facta fuerit tranſpoſitio: verùm in codice mòx laudato eadem lectio apparet atque in *Keri* Maſoræ. Capite iv. exſtat יצחר cum *Keri* ad marginem צחר quam lectionem quoque in exemplari MS. deprehendi. Ad finem ejuſdem capitis ſcribitur in contextu המעינים & ad marginem המעונים quaſi litera *Jod* irrepſerit in locum *Vau*: quam correctionem Maſorethicam confirmat exemplar unum MS. Capite vi. præfert contextus בנו & *Keri* Maſorethicum בני nec alitèr etiàm in quodam exemplari Hiſpanico ſcribitur. Eodem capite ſcribitur ציף cum *Keri* צוף quæ correctio Maſorethica confirmatur auctoritate quatuor codicum MSS. Capite vii. ubi in contextu exſtat ישיב & in margine *Keri* ישוב in uno exemplari MS. legitur ut in *Keri* Maſoræ. Sed de his ſatis ſupérque. Cetera annotare videtur ſuperfluum, cùm eorum eadem omninò ſit ratio atque illorum quæ jàm obſervata ſunt, ſicut & reliquæ Scripturæ: ſi enim lectiones illæ, quæ ad oram contextûs Hebræi in pleriſque Bibliis ſub nomine *Keri* exhibentur cum quinque aut ſex codicibus MSS. præſertìm Hiſpanicis, qui plerumque aliis omnibus præferendi ſunt, comparentur, conſentientes fermè in omnibus correctiones Maſorethicas cum illis habebimus. Undè conſtat Criticos Tiberienſes exemplo aliorum Criticorum nihil caſtigationis, ſaltèm hâc in parte, abſque exemplarium MSS. ope in ſacros codices invexiſſe. Et id inprimis notatu dignum videtur, quòd quo plus antiquitatis & bonitatis oſtendunt exemplaria illa MSS. eò magis lectionibus Maſorethicis conformantur: undè tanquàm teſtes oculati genuinam *Keri* & *Cetib* originem deprehendere poſſumus. Fruſtrà laboràſſe videntur in numerandis hiſce lectionum diverſitatibus viri alioqui eruditiſſimi, ut indè conficerent lectionum varietates etiàm in contextu Hebræo reperiri:

riri: has enim nemo paulò cordatior unquàm inficiatus eſt, etiàm inter Judæos; quanquam illi ad Maſoram quicquid occurrit variantium ſcripturarum tanquàm ad certam regulam exigunt. Longè ſatius erat *Keri & Cetib* ſive correctiones Maſorethicas ad codices Bibliorum MSS. expendere, quàm longam illorum ſeriem contexere, eáſque multis modis amplificare. Quandoquidèm conſtat magnam illarum partem manifeſtos eſſe Scribarum errores, qui etiàm abſque libris MSS. facillimè reſtitui poterant. In hoc autem religioſiores fuiſſe videntur Magiſtri Tiberienſes, qui caſtigationes ſuas, ubi manifeſtus Scribarum error deprehendebatur, in contextu apponere nòn auſi fuerint; ſed eas vel ad oram codicum, vel in libellos ad id paratos rejecerint. Quæ Maſoretharum religio, nè dicam ſuperſtitio, pleroſque qui poſteà ſequuti ſunt Judæos in varia de ejuſmodi notationibus Criticis commenta egit præcipites; dùm nòn tàm ex rei ipſius veritate & ex Critici negotii, quod penitùs ignorabant, regulis, quàm ex ingenio ſuo confingendis portentis aſſueto, de his ſententiam ſuam ferre non dubitârunt.

Præter illas quæ modò à nobis relatæ ſunt, lectionum diverſitates, ſunt & aliæ quæ ad *Keri* quoque & *Cetib* poſſunt revocari; cujuſmodi ſunt dictiones illæ, quas notant Maſorethæ ſub nomine *Keri velo cetib*, ſeu *lectum at nòn ſcriptum*, quià reverâ iſtæ in contextu Hebræo minimè ſcribuntur; ſed in eo vacuum relinquitur ſpatiolum, notatis ſolùm punctis vocalibus quibus dictiones illæ afficiuntur: & ſcribuntur integræ ad oram codicis cum hac notâ, *Keri velo cetib*, *lectum at nòn ſcriptum.* Verùm iſta exemplis aliquot fient illuſtriora, ſimulque illorum, ſi ad MSS. Bibliorum codices exigantur, origo vera obtinebitur. Libri I. Judicum capite xx. hæc habentur in editis, ſeu Maſorethicis, exemplaribus in contexto deſcripta ולא אבו ◌ְ בניםן cum hâc Maſoræ notâ ad marginem, *Bene keri velo cetib*, id eſt, *dictio* בני *bene legenda etſi ſcripta nòn ſit:* Sed in codice quodam Hiſpanico eoque optimæ notæ, ſententia iſta integrè deſcripta intra contextum repræſentatur: cujus tamen rei impatiens Judæus Criticaſter, qui Maſoram poſteà huic exemplari adjecit, erasâ dictione בני elegantiſſimum illud exemplar deformavit, ut locus eſſet notæ Maſorethicæ, idque paſsim deprehendere

hendere eſt in codicibus MSS. præſertìm Hiſpanicis, qùos Judæi Maſoricolæ ad Maſorethicos reformârunt. Similitèr capite iii. voluminis Ruth, in contextu habetur °.. תאמרי & ad marginem hæc nota Maſoræ, *Keri velo cetib*, *lectum & nòn ſcriptum*; quia nimirùm omittitur אלי quod exprimit codex mòx laudatus. II Samuel. cap. xviii. in hodierno, ſive Maſorethico exemplari, ſcriptum exſtat כי על ° בן המלך cum hâc notâ Maſoræ, *dictio cen lecta & nòn ſcripta*, quæ tamen in noſtro codice MS. ſcribitur. Hùc quoque debent referri alia exempla, in quibus una tantùm litera omittitur, velut II Regum, capite xv. ubi legitur בירך ° כלך cum *Keri* ad marginem המלך uti reverâ exſtat in exemplari MS. Similia legere eſt I Samuel. cap. xiv. II Samuel. cap. xx. & aliis locis, quæ habentur ſcripta in codicibus MSS. eodem planè modo, quo legenda illa eſſe cenſet Maſora. Prætereà II Regum, capite xxix. vox integra *tſevaoth* in contextu omittitur, ad quam hæc annotat in margine Maſora, *dictio tſevaoth legi debet etſi nòn ſcribatur.* At reverâ ſcribitur in codice MS. Quod autem de *Keri velo cetib*, *lecto & nòn ſcripto* dictum fuit, idem venit dicendum de aliâ Maſoræ notâ, quæ huic contraria eſt, nimirùm *Cetib velo keri*, id eſt, *ſcriptum & nòn lectum.* Ità Ruth capite iii. ubi in contextu hodierno exſtat כי אם annotârunt Maſorethæ dictionem *im* legi nòn debere etſi ſcripta ſit. Illud diſcriminis eſt inter *Keri velo cetib*, *lectum & nòn ſcriptum*, atque *Cetib velo keri*, *ſcriptum & nòn lectum*, quòd primum voces omiſſas in vulgatis exemplaribus ex aliis codicibus melioris notæ ſuppleat; alterum contrà dictiones quas ex collatis exemplaribus ſuperfluæ judicatæ ſunt, reſecet. Quare nihil prorsùs, utì perperàm Judæi ſomniant, deliteſcit myſterii in iſtis Tiberienſium animadverſionibus, nihilque in hoc negotio ab his præſtitum quod nòn anteà ab aliis Criticis in Græcis Latiniſque libris, & quidem longè felicius ac minùs ſuperſtitiosè, præſtitum fuerit.

Idem ſentiendùm puto de vocibus quibuſdam, quas à contextu Biblico ſemovendas eſſe exiſtimarunt Critici Maſorethæ, quòd ipſis viderentur obſcœniores. Nam, ſicut auctor eſt R. Moſes, lingua Hebræa appellatur ſancta, quòd nullas prorsùs dictiones admittat, quæ obſcœnitatis aliquid præ ſe ferre videantur.

videantur. Hoc tamen facilè poteſt falſitatis argui. Deindè mutatio illa in exemplaribus MSS. ſæpiſſimè nòn deprehenditur, adeóque nihili facienda eſt. Quare auctor fuerim ut voces illæ quæ abſque ullà causâ à contextu ſublatæ ſunt, ipſi reſtituantur. Jàm ex his omnibus confici poteſt, multa à Maſorethis inter diverſas lectiones inutilitèr annotata, quæ manifeſti erant Librariorum ceſpitantium errores. Quâ in re etiàm Judæis infenſiores ſe oſtendunt Ludovicus Cappellus & Joännes Morinus, dùm ex pluribus Bibliorum editionibus inter ſe collatis, ejuſmodi variantium lectionum, quæ *Keri* appellantur, numerum valdè exaggerant: cùm manifeſti Scribarum errores inter diverſas lectiones recenſeri nòn debeant. Contrà lectionum illarum numerum plùs æquo minuit Joännes Viccars, affirmans ſe in variis exemplaribus Bibliorùm MSS. quæ in diverſis Italiæ Bibliothecis offendit, nihil omninò *Keri* & *Cetib* deprehendiſſe. Verum quidèm eſt in codicibus MSS. præſertìm Hiſpanicis & aliis bonæ notæ longè pauciores exſtare: ſed nunquàm in libros incidi MSS. à quibus ſcripturæ illæ variantes penitùs abeſſent.

CAP. VII.

Nonnulla à Maſorethis inutilitèr & ſuperſtitiosè annotata illuſtrantur ex codicibus Bibliorum manuſcriptis.

Mirum eſt quàm ſtudiosè, magìs dicàm ſuperſtitiosè, literas quaſdam figurâ diſcrepantes à ceteris, in contextu Hebræo ſervaverint Maſorethæ, quarum etiàm alphabetum ſummâ diligentiâ contexuerunt. In his aliquid ſubeſſe myſterii vulgò exiſtimant Judæi; & qui totus à Judæorum libris dependet Buxtorfius de ejuſmodi literis ſic loquitur. *Non eſt dubium*

Superſtitioſa Bibliorum Hebraic. ſcriptio locis aliquot.

Buxtorf.Comment. Maſor.

dubium quin priſcis illis ſapientibus cauſæ hujus diverſitatis dignæ & juſtæ fuerint, ſed quas exilia varia & calamitates graviſſimæ poſterorum, vel oblivione deleverunt, vel in commenta varia & inania myſteria ferè converterunt. Maluit ſcilicèt Buxtorfius Maſoræ ſuperſtitionis patronum ſe præbere, quàm ſcripturæ illius ſuperſtitioſæ cauſam inquirere. Superſtitio autèm illa in eo ſita eſt, quòd hodierna Bibliorum exemplaria, quæ à Judæis Tiberienſibus accurata ſunt, literas quaſdam præ ſe ferant, quarum aliæ majores ceteris, aliæ minores, aliæ verò inverſæ & aliæ ſuſpenſæ. Id autem nòn aliundè ortum fuiſſe videtur, quàm ex eo quòd Scribarum manus ſingulas operis prælongi literas inter ſe ex omni parte æquales delineare vix potuerint; undè factum puto ut aliquot paululùm à reliquis deflexerint. Fieri deindè potuit ùt nonnulla quæ libri, ſeu voluminis, initium occupabant majuſculæ deditâ operâ fuerint exaratæ, quales ſunt *Aleph* & *Beth*, quarum illa exſtat in principio Chronicorum; hæc verò in fronte Geneſeos. Judæi verò qui nôrunt myſteria ex minimis literarum apicibus deducere, de iſtâ ſcriptione cœperunt nova comminiſci; quæ poſteà, ob Doctorum qui ejuſmodi portenta excogitaverant auctoritatem, à ceteris Judæis recepta, demùm ad poſteros facillimè propagata fuerunt.

Licèt autem literarum iſtarum uſus, ſeu potiùs abuſus, antiquiſſimus eſſe videatur, diúque ante Maſorethas obſervatus; maximam tamen in his notandis differentiam animadverti inter MSS. Bibliorum exemplaria & ea quæ typis edita ſunt. In illis ſiquidèm longè pauciora exſtant harum literarum exempla: & ſi aliquot reperiantur, vix earum figura à ceteris ſecerni poteſt. Ita litera *Aleph* quæ prima eſt libri Chronicocorum, & *Beth* initio Geneſeos in multis codicibus Hiſpanicis magnitudo præ aliis vix apparet: adeò exiguum eſt quod inter has & reliquas intercedit diſcrimen. In uno codice Hiſpanico ab annis fermè ID exarato minutiæ illæ fermè ubique negliguntur. Sic Iſaiæ capite lvi. Biblia edita, ſive Maſorethica, habent *tſophau* cum magno, ut loquuntur, צ *tſade*: at in illo exemplari MS. dictio illa ſcribitur abſque ullâ literæ inæqualitate: ſimilitèr quoque ſcribitur in alio codice MS. Iterùm ejuſdem Prophetæ capite xliv. ubi legimus in hodierno contextu נטע ארן *plantavit ornum*, cum parvo *Nun* finali, in codice Hiſpa-

Hiſpanico quem mòx laudavimus rectè & ut decet ſcribitur ארן adeóque ſuperſtitioſa eſt & inutilis iſta Maſoræ annotatio ad hunc locum, *tria occurrunt Nun parva.* Danielis capite vi. vox שפרפא reperitur in editis quæ Maſorethica ſunt Bibliis cum פ *Pe* poſteriori magno; at in codice Hiſpanico & alio MS. nihil ſimile conſpicitur. In aliis autèm duobus exemplaribus etiàm MSS. & Hiſpanicis פ *Pe* quidèm magnum exſtat, ſed diversâ ratione: nam in uno prius פ *Pe*; in altero verò poſterius producitur. Malachiæ Prophetæ capite iii. verbum זכרו *recordamini* ſcribitur cum magno *Zain*; at in duobus exemplaribus Hiſpanicis nullum apparet literæ productæ veſtigium, utì neque in Bibliis quæ accuravit Menaſſeh Ben Iſraël editis Amſtelodami in Quarto.

Eadem omninò ratio eſt literarum ſuſpenſarum & inverſarum quas codex Hebræus repræſentat, atque majuſcularum & minuſcularum. Itá capite xviii. libri Judicum ſcribitur מנשה cum literâ *Nun* ſuprà reliquas ſuſpensâ; quam quidèm ſuſpenſam etiàm exhibent codices MSS. ſed nòn modo ſimili: nam apex tantùm literæ *Nun* ſupra ceteras tantiſpèr attollitur; minimè vero litera integra; itaque Judæi Grammatici literas illas quæ ſuſpenſæ dicuntur malè donàrunt hoc nomine quaſi reverâ ſuſpenſæ eſſent ac ab aliis literis ſeparatæ ac ſuperimpoſitæ, cùm illud in manum Scribæ, quæ his locis æqualis nòn fuit, manifeſtò rejici debeat. Denique codex unus Hiſpanicus neſcit *Caph* parvum quod exſtat capite xxiii. libri Geneſeos in dictione לבכתה *ad flendum eam*, nec *Pe* magnum quod ejuſdem libri capite xxx. claudit vocem בהעטיף *dum ſerò coirent*; neque *Zain* magnum quod reperitur in vocabulo זנה *ſcortum*, etiàm in libro Geneſeos capite xxxiv. Demùm nec dictio שלשים capite ultimo ejuſdem Geneſeos in illo exemplari MS. repèritur cum *Mem* magno ut in editis, ſive Maſorethicis, codicibus. Una dictio libri hujuſce nimirùm בהבראם capite ii. *quandò creata illa fuerant*, repræſentatur cum *He* minuſculo nòn ſecùs ac in Bibliis editis. Nòn eſt cur reliquos Scripturæ ſacræ libros pro expiſcandis ejuſmodi quiſquiliis conſulamus, quæ mera ſunt hominum otioſorum ac delirantium ſomnia; auctórque fuerim ut ſuperſtitioſa iſta ſcribendi ratio à noſtris codicibus removeatur. Fecit quoque eadem Judæorum ſuperſtitio

G 2 ut

ut de literis *Ehevi*, ſeu *Aleph*, *He*, *Vau* & *Jod*, quæ primæ ſunt & veræ vocales linguæ Hebrææ, multa commenti ſint, ſiquandò illæ à contextu abſint. Quomodò libri II Samuel. cap. xix. ubi legimus particulam negantem לא notatam puncto *Kibbuts* abſque literâ *Vau*, hanc Maſoræ notam ad oram codicis cujuſdam Hiſpanici adjectam reperi: Particula לא *bis deficit quià Abſalom nòn vicit.* Quod & ab Hieronymi temporibus Judæos obſervâſſe probant verba illa ejuſdem Hieronymi;

Hieron. Quæſt. in Gen.

In Hebræo ſicùt hìc poſuimus primum nomen ejus ſcribitur Ephran: poſtquàm enim precio victus eſt ut ſepulcrum venderet, licèt cogente Abraham, Vau litera quæ apud illos legitur, ablata eſt de ejus nomine, & pro Ephron appellatus eſt Ephran; ſignificante Scripturâ nondùm fuiſſe perfectæ conſummatæque virtutis. Hoc loco, ut & alibi paſſim, Hieronymus nòn tàm ex ſuâ quàm ex Judæorum mente loquitur. Credibile autem eſt hanc ſcribendi varietatem, quæ primùm à Librariis pro ſuo arbitratu, ut rectè annotavit Aben Eſra, profecta eſt, Judæi poſteà qui ex re quâlibet myſteria eliciunt ad allegoriarum nugas pertraxerint. Incerta omninò fuit *Ehevi* ſcriptura ex eo tempore quo autographa ſacri contextûs exemplaria à Judæis deperdita ſunt; illáque ſæpiùs à Scribarum voluntate dependit, utì probare facillimum eſſet ex codicum MSS. & quidèm optimæ notæ cum editis comparatione. Illi ſiquidèm in infinitis propè locis diſtant, ità ut ſupra ſex millia ejuſmodi literarum *Ehevi*, ſeu *Aleph*, *He*, *Vau* & *Jod* numeraverim quæ in editis codicibus non exſtant.

Parùm conſtans ſcribendi contextûs Hebræi ratio.

Fruſtrà igitùr tam anxiè deſudârunt in illis numerandis Critici Tiberienſes, quotiès ſcilicet hæc & illa dictio plena ſit, id eſt, ſcripta cum ejuſmodi literis: & quotiès ſit deficiens ſeu abſque his ſcripta. Exempli causâ, animadvertunt ſedulò quotiès dictio *otham* plenè ſcribatur in contextu Biblico: putà obſervant religiosè hanc in Lege reperiri trigeſiès noviès plenè, ſeu cum literâ *Vau*, exaratam: ſimúlque loca indicant; atque eodem modo per reliquos Scripturæ libros diſcurrunt. Verùm collatis inter ſe codicibus MSS. de modo ſcribendæ vocis illius vix ſemèl inter ſe illos conſentire deprehendi. Prætereà, eadem dictio אותם etiam plenè ſcripta nòn ubique *illos* ſignificat, quæ tamen vera & germana eſt ejus ſignificatio, ſed & inter-

interdùm *cum illis*, quaſi eſſet *ittham* & in ſcriptione deficeret. Adeò verum eſt in hiſce vocibus nòn tam ſcriptionis modum, quàm ſenſûs rationem reſpici debere. Summa eſt, nè dicam, ſuperſtitioſa Maſoretharum diligentia in ſcribendâ voce *Jeruſchalaim*, dùm ſtudiosè annotant loca Scripturæ quibus plenè, ſeu cum literâ *Jod*, legenda ſit, & quibus deficiat, ſive ſcribenda abſque *Jod*: tamen hâc in parte neque codices MSS. Hebræi contextûs, neque Maſoræ ipſius exemplaria MSS. inter ſe conſentiunt. Quid nòn commenti ſunt de vocabulo מְארת *meoroth*, quod initio Geneſeos bis ſcriptum reperitur abſque literâ *Vau*, contra analogiæ regulas: & quià ex hâc ſcribendæ vocis illius ratione myſteria neſcio quæ deduxerunt Judæorum Magiſtri, hinc factum eſt ut illam ſcriptionis formam ſtudiosè retinuerint Librarii in exſcribendis ſuis codicibus. Verùm Samaritani dictionem iſtam plenè ut decet in ſuis exemplaribus exhibent.

Verum quidèm eſt ejuſmodi literarum quæ ex Scribarum voluntate dependent, abſentiam vel præſentiam ſenſûs rationi ſæpiùs non officere; adeòque illarum omiſſio nullius momenti eſſe videtur. Contingit tamen haùd infrequentèr ut indè oriantur ſenſus maximè diverſi. Sicuti II Samuel. cap. xx. verbum הגה quià defectivè, ſeu abſque literâ *Vau*, ſcribitur, R. D. Kimchi ducit ſecundum regulas & analogiam Grammaticæ à radice *haga*. Sed mòx obſervat & poſt eum Aben Melech RR. Judam & Jonam verbum iſtud ſumere à radice יגה *iaga*, quaſi plenè ſcriberetur. Sophoniæ capite iii. ubi legimus נוגי *nogue*, *mæſtos*, utì vulgò reddunt interpretes ab eâdem radice *iaga*, R. Solomon exponit *remotos*, ſive *alienos* quaſi veniret à radice *haga*, nòn habitâ lectionis Maſorethicæ ratione. Nòn deſunt etiàm Magiſtri qui vocem נחילות plenè ſcriptam in Titulo Pſalmi v. ducant à radice חלל quaſi exſtaret נְחִלות abſque literâ *Jod*, regularum, quæ ex plenis & deficientibus tam anxiè in Maſorâ annotatis exortæ fuerunt, nòn admodùm ſoliciti. Sexcenta id genus prætereo quæ paſsìm in Judæorum Commentariis occurrunt, undè Græca LXX Interpretum & Latina Hieronymi tranſlationes locis quamplurimis illuſtrari poſſunt: neque in hoc laudandus videtur B. Hieronymus qui Græcis Interpretibus ſæpe vitio vertat, quòd in ejuſmodi literarum lectione

one

one interdùm ab ipſo diſſideant. Ità ad caput xiv. Iſaiæ illos notat, quòd pro *Angelos* ut habet codex Hebræus, tranſtulerint *Reges*: quià ſcilicèt illi in ſuis exemplaribus מלכים abſque literâ *Aleph*, nòn vero מלאכים cum literâ *Aleph*, ut habuit Hieronymus, legerint. Nòn tàm ex codicum lectione, quæ hàc in re parùm conſtans eſt, redarguendi erant Græci Interpretes, quàm ex ſensûs ratione, qui eſſet huic loco accommodatior, præſertìm cùm in notandâ literâ iſtâ *Aleph* varient codices etiàm MSS. neque cum editis ſempèr concordent. Quo pacto Hieremiæ capite vii. ubi in hodiernis exemplaribus למלכת abſque *Aleph*, in uno codice MS. legitur plenè למלאכת per *Aleph*. Et hinc ortæ ſunt notæ Maſorethicæ de literis quæ redundant. Verùm nòn obſtantibus notationibus illis Maſorethicis nòn ità codicis Maſorethici lectioni & hodiernæ Grammaticæ præceptionibus addicti eſſe debemus, ut eas interdùm non relinquamus: maximè cùm duces habeamus eruditiſſimos Judæorum Magiſtros, nobiſque faveant MSS. Bibliorum codices qui ab editis, ſive Maſorethicis, aliquando hàc in parte diſcrepant. Quare inutilia ſunt quæ à Maſorethis labore improbo de numero ejuſmodi literarum annotatà fuêre, ſicuti quandò aſſerunt ſedecim eſſe loca quibus litera *Aleph* nòn pronunciatur, & alia ſimilia quibus nè moleſtus ſim ſuperſedeo.

CAP.

CAP. VIII.

Scripturarum variantium exempla aliquot producuntur ex codicibus manuſcriptis, qui à Maſorethicis lectionibus hâc in parte diſſident.

POſtquàm lingua Hebræa Judæis deſiit eſſe vernacula, ſermóque Chaldaicus factus eſt illis domeſticus, tunc Scribæ in exarandis ſacri codicis exemplaribus plura, ob linguarum affinitatem, permutârunt: neque ità curioſi atque anteà καλλι-γραφίας, libros ſuos videntur neglexiſſe: ex quo haùd dubiè factum eſt ut litera *Aleph*, quæ Chaldæis adeò familiaris eſt, interdùm pro literâ *He* à Librariis ſcripta fuerit, & dictionibus aliquot adjecta abſque ullâ ratione. Ex eâdem etiàm origine ortum puto, quòd non pauci in contextu Hebræo Chaldaiſmi reperiantur, ſicuti שלהבת *flamma*, per adjectionem literæ ש ex Chaldæorum uſu: ſimilitèr מעובין Chaldaicè pro Hebræo מעובים & מלכין pro מלכים & alia id genus quamplurima quæ ſileo, ut ad diverſum ab his ſcripturæ variantis genus tranſeam, quod codices MSS. & quidèm nòn inferioris notæ ſuppeditant. *Origo diverſarum lectionum.*

In notandis iſtis dictionibus אל. אלהים. יהוה. כי & ſimilibus, quæ apud Græcos Interpretes ſæpiùs redundare auctor eſt Hieronymus, codices Bibliorum MSS. ab editis, ſeu Maſorethicis, nòn parùm diſcrepant. Iſtæ ſiquidèm quià in ſermone frequentiores ſunt, à Librariis modò ſcribuntur, modò omittuntur. Sic initio Pſalmi xvi. repetitur vox יהוה in uno codice Hiſpanico hoc modo; *dixiſti* ליהוה יהוה *Domino, Domine Dominus meus es tu*: at in hodierno ſemèl tantúm. In eodem codice Ezechielis capite xxx. v. iii. bis quoque exſtat nomen *Jehova hâc ratione; appropinquat dies* יהוה *Domini, & appropin-*

pinquat dies Domini: codex autem Maſorethicus ſemèl tantùm vocem *Jehova* exprimit, nec alitèr legiſſe videtur Hieronymus in ſuis exemplaribus. Septuaginta verò Interpretes, nòn repetitâ ſententiâ, habent ſemel tantùm, *appropinquat dies Domini.* Contrà in eodem codice Hiſpanico Judicum cap. i. v. i. dictio כל omittitur, legitúrque, *& egreſſi ſunt* בני *filii Iſraël,* in editis verò, *& egreſſi ſunt* כל בני *omnes filii Iſraël.* Sed nòn eſt cùr ejuſmodi varietatum exempla prolixiùs recenſeam, quas tamen B. Hieronymus ſcribens Suniæ & Fretelæ admodùm anxiè conſectatur: nam res ipſa docet illud genus dictionum in exarandis codicibus facili negotio potuiſſe à Librariis addi vel prætermitti.

Prætereà in codice Hiſpanico quem mòx laudavimus, ſub finem capitis ii. libri primi Chronicorum legitur eodem planè modo quo à Græcis Interpretibus & B. Hieronymo lectum eſt in ſuis exemplaribus Hebræis: *concubina Caleb Maacha peperit Saber & Tharana*; nimirùm in libro Hiſpanico ſcribitur ילדה *peperit,* genere fœminino: at in hodiernis, ſeu Maſorethicis, ſcribitur ילד genere maſculino, adeóque conjungi nòn poſſe videtur cum vocabulo *concubina,* quod generis eſt fœminini in Hebræo; undè factum ut recentiores ſacri contextûs Interpretes qui Maſoræ nimiùm adhærent, nè quid contra Grammatices analogiam facerent, hâc uſi fuerint periphraſi, *concubina Caleb Maacha de quâ genuit Seber & Thirana.* Ejuſdem libri capite iii. ubi in editis codicibus legimus ובן זרבבל cum hâc Maſoræ notâ ad marginem סבירים בני quâ conjiciunt Maſorethæ legendum in plurali *filii*; nòn vero in ſingulari *filius,* ut habebant illorum codices: reverâ ſcribitur in codice Hiſpanico בני *filii,* in plurali. Capite vi. ejuſdem libri pro voce מכאל *Michaël,* quæ legitur in noſtris exemplaribus in codice MS. exſtat מלכיה *Malachia:* ſimilitèr & alibi pro *Uzzia* præfert alius codex MS. *Azaria.* Capite viii. libri Joſuë, v. xxii. in exemplari MS. ſcribitur לו in ſingulari, cum hâc notatione ad marginem; *in aliò codice* להם in plurali: quæ lectio eſt hodierni contextûs. Particula לא *nòn,* & את *Eth,* quod in Hebræo nota eſt accuſativi, nòn ſempèr eodem modo repræſentantur in codicibus MSS. atque in editis.

Longè

Longè majoris momenti eſt illa ſcripturæ variantis diverſitas, quæ reperitur libri Joſuë capite xxi. in quo à Maſorethicis exemplaribus abſunt verſus duo, qui tamen exſtant in Græcis Latiniſque editionibus. Et hos neceſſariò debuiſſe exprimi res ipſa loquitur; cùm in recenſione urbium quæ ex tribu quâlibet cedebant Levitis, tribus Ruben ſilentio prætermitti nòn potuerit. Illos autem re ipsâ exhibent quinque codices MSS. idque Hiſpanici & optimæ notæ; quibus addi poſſunt Biblia Regia Pariſina, Anglicana, Veneta Joännis Bragand. & Bomberg. in Quarto, Plantiniana in Quarto, Roberti Stephani, Amſtelodamenſia in Quarto, & alia. His tamen opponit doctiſſimus Maſius animadverſionem Maſoræ & R. D. Kimchi, ex quâ manifeſtum eſt nihil ejuſmodi verſuum exſtare in vetuſtis codicibus MSS. Idémque Maſius obſervat Biblia, in quibus leguntur verſus illi, nullam Jordanis, Hierichuntis & aſyli mentionem facere. Sed in uno codice Hiſpanico MS. fit mentio civitatis refugii, quam exemplaria hactenùs edita nòn agnoſcunt: Jordanis autem & Hierichuntis meminiſſe neceſſe nòn fuit; quià abſque his nominibus ſumma quatuor civitatum conficitur. Joännes Morinus qui locum hunc fuſiùs illuſtravit putat verſus hoſce temporum injuriâ & Judæorum incuriâ de maximâ codicum parte deletos fuiſſe; quod videtur probabiliſſimum: ſed ibidem falsò annotat commata illa duo, quæ erant in codice MS. quem laudat, ab eo poſteà qui illum exſcripſerat eraſa fuiſſe, additâ ad oram codicis hâc notatione, *nòn invenimus hos duos verſus in exemplari Hilleliano*: nam in evolvendo eodem codice MS. deprehendi notam iſtam Maſoræ longo poſt hujus codicis exſcriptionem tempore adjectam fuiſſe à Judæo Criticaſtro, qui puncta vocalia & aliquas Maſoræ partes illi adjecit. Voluit ſcilicèt Criticaſter iſte ſuum exemplar Maſorethico in omnibus conformare, & ut caſtigationi ſuæ plus auctoritatis accederet, laudavit codicem Hillelianum. Quare Maſoretharum lectioni plùs æquo addictus videtur fuiſſe R. D. Kimchi, dùm animadvertit ſe in nullo antiquo exemplari correcto duos hoſce verſus qui abſunt à Maſorethicis, deprehendiſſe, ſed annotatos duntaxat. Neque etiàm Grotius eoſdem verſus ſatìs accuratè expendit, ſuſpicatus poſt Kimchium illos ex Chronicis libro Joſuæ adjectos fuiſſe, ſicque in

H verſiones

verſiones cùm Græcas tùm Latinas veniſſe. Morinus contrà judicat illos ex libro Joſuæ in librum Chronicorum ab Eſdrâ fuiſſe tranſlatos, poſteà verò à Librariis oſcitantibus per incuriam prætermiſſos. Eo autem facilior fuit hâc in re Scribarum lapſus, quo frequentior occurrit in hoc capite verborum iſtorum repetitio וממטה *& de tribu*, &c. undè poſteà ortum, ut in illis recenſendis ſingula exemplaria nòn eumdem ſententiarum ordinem conſtantèr retinuerint, Haùd abſimilitèr à Judæorum Librariis in longè pluribus peccatum fuit antiquitùs, maximè in contexendâ familiarum ſerie: dùm enim eadem vocabula phraſéſque ſimiles inter ſcribendum illorum imaginationi occurrerunt, magna indè confuſio in Scripturæ ſacræ libros irrepſit; uti Chronicorum libros cum reliquis Hiſtoricis conferenti manifeſtum erit. Quamvis enim hos ex illis corrigere minimè liceat,quià multa ſunt in his alitèr quàm in illis concepta ob diverſos Scriptorum fines, res tamen ipſa apertè evincit, in utriſque plura deeſſe quæ ex vetuſtis ſolùm, maximè Græcis, interpretationibus reſtitui poſſunt; quarum conditores diverſa ab editis Bibliorum exemplaria habuerunt: quorum variantes ſcripturas ſilentio prætereo,quià illæ omnibus ſunt obviæ,eáſque tantùm referre eſt animus quæ ex MSS. Judæorum codicibus ſumi poſſunt. Igitur indè jam à priſcis temporibus errores iſti codicem Hebræum occupârunt. Ubi autem Doctor aliquis apud Judæos exſtitit, qui eruditionis qualiſcunque nomen ſibi comparaverit, ſtatim illi præpoſterâ agendi ratione vetuſtioribus libris codices ſuos ad illius exemplar reformaverunt. Tales inter Judæos fuêre Doctores Scholæ Tiberienſis, ſimilitèr Magiſtri Ben Aſcer, Ben Nephtali, Hillel, & alii plurimi quorum nomina ad nos uſque nòn pervenerunt. Hâc arte tandèm factum eſt, ut ſublatis omninò vetuſtis Bibliorum exemplaribus, ſublatæ quoque fuerint quæ in rebus majoris momenti erant ſcripturarum varietates. Hæc omnia illuſtrari poſſent ex aliis Judæorum libris: ſi enim illos qui manu exarati ſunt cum editis, imò & eos qui diverſis locis & temporibus editi ſunt, inter ſe comparemus, mirum eſt quantum illi ſecum diſſideant. Ita libellus cui nomen *Jetſira*, ſeu *De creatione*, quémque falsò Judæi plerique Abrahamo Patriarchæ tribuunt, multùm à ſeipſo diſſentit in variis editionibus, plúſque adhùc eſt diſcordiæ in impreſſis

exem-

exemplaribus. Præterea quæ exſtat Latina opuſculi iſtius tranſlatio, in pluribus etiàm cum editis & MSS. codicibus nòn convenit: ità ut qui editionem Mantuanam accurârunt, maximam quæ in publicando libello iſto reperta eſt difficultatem, tàm in quantitate quàm in qualitate, uti loquuntur, animadverterint. Iidem etiam rectè obſervant interpretes, qui illum Commentariis ſuis adornârunt, in adducendo illius contextu multùm variare. Et reipsâ in illâ Mantuanâ editione exſtat alterum libri illius exemplar à primo nòn parùm diſcrepans. Simili ratione ſi MSS. codices famoſi illius operis cui nomen Zohar, inter ſe vel cum editis comparentur, ſumma inter illos reperietur diſſenſio. Imò ſatis eſt ut ſola Cremonenſis libri iſtius editio conſulatur, in quâ variæ lectiones, quæ propè infinitæ ſunt, ſedulò annotantur. Idem etiàm deprehendere licuit in variis libri Cozri exemplaribus, quorum unum erat manu exaratum. Sed his nòn eſt cùr diutiùs immorer. Laudanda eſt profectò Judæorum in hoc negotio diligentia qui diverſorum exemplarium lectiones ſtudiosè animadverterunt: contrà, illi vituperio digni ſunt, qui nulla codicum è quibus ſuas editiones ſumunt factâ mentione libros pro ſuo ingenio corrigunt.

Auctor itaque fuerim ut loca illa ſacri contextûs quæ manca eſſe vel corrupta antecedentium & conſequentium ratio demonſtrat, veterum Interpretum auxilio reſtituantur; cùm in paucioribus, codices MSS venire poſſint in ſubſidium. Errores ſiquidèm antiquiſſimi ſunt, libri autem manu exarati recentioris ſunt ævi & ad Maſoræ caſtigationem reformati. Ità licèt tàm in MSS. quàm in editis codicibus verſus xiii. Pſalmi cxlv. deſideretur, facilè ex antiquis Interpretibus qui illum exhibent, ſuppleri poterit. *Nòn eſt dubitandum*, inquit Grotius, *quin verſus hic Hebraicis codicibus exciderit Librariorum culpâ, nam deeſt verſus qui à literâ Nun incipiat.* Et mox hæc ſubjungit idem Grotius, *quomodo ad hoc reſpondebunt qui nos jubent per omnia Maſoretharum ſtare decretis?* Quibus verbis notat ætatis noſtræ Maſoricolas, quibus contextus Hebraicus idem planè eſſe videtur atque Prophetarum temporibus: adeò ſunt in retinendâ Maſorâ pertinaces. Verùm in his & ſimilibus veterum interpretum converſiones, tàm Græcæ quàm Latinæ, exemplaris Hebræi locum ſupplent: neque iſtud Criticis qui libros Græcos & Latinos in ali-

Grot. Not. in Pſalm. 145.

um ſermonem transferunt inſolens eſt, ut ad vetuſtiores tranſlationes recurrant, ex quibus codicum quos interpretantur lectiones illuſtrent. Quod & in interpretatione novi Teſtamenti jàm à nonnullis felicitèr obſervatum fuit, qui Latinum Interpretem in auxilium ſuum interdùm appellârunt.

Denique curatam admodùm Judaicorum contextûs Biblici exemplarium ſupellectilem fuiſſe Judæis Tiberienſibus probant nòn ſolùm RR. Judæ, Jonæ, Aben Eſræ, Kimchii & aliorum teſtimonia qui codices interdùm MSS. eóſque correctos laudant, ſed & annotationes R. Ben Hajim qui primus diverſas Maſoræ partes variè diſtractas in unum veluti corpus conjecit & in publicum edidit. Hic enim alias à Maſorethicis lectiones ad oram Venetæ Bibliorum editionis refert, quas ex probatis codicibus à ſe ſumptas fuiſſe teſtatur. Sic ad dictionem כאום quæ reperitur Iſaiæ capite xxxviii. v. xiv. hæc ad marginem editionis ſuæ extra Maſoræ ordinem annotavit. *In quibuſdam exemplaribus ſcribitur* כסים (cum *Jod*) *notatúrque legendum eſſe* כאום *ſed non inveni hoc recenſitum fuiſſe, in eorum catalogo quæ in medio habent literam Jod, & legi debet litera Vau.* Simili ratione idem Magiſter in Maſorâ finali, ad dictionem כארי quam locis tribus inveniri notat Maſora, hæc animadvertit, quæ Chriſtianorum lectionem Pſalmi xxii. ſive Græcorum Interpretum & B. Hieronymi, tranſlationes egregiè confirmant. *In exemplaribus aliquot correctis inveni ſcriptum* כארו *per Vau cum notâ ad marginem quæ indicabat legendum eſſe* כארי *per Jod. Perquiſivi ſanè catalogum dictionum quæ ſcribuntur in fine per Vau & leguntur per Jod; ſed nòn reperi verbum illud in hâc ſerie recenſitum, ſicut neque in catalogo variantium ſcripturarum, quæ Orientales inter & Occidentales exſtant, hactenùs repoſitum nòn fuit.* Erravit hoc loco Genebrardus qui hanc R. Jacob Hajim Maſoræ inſtauratoris animadverſionem Criticam Maſoræ magnæ, ſeu finalis, uti loquuntur, auctoribus tribuit.

Genebrard. Comment. in Pſalm. 22.

Sunt & alia multa ejuſmodi varietatum exempla, quæ Magiſter ille ex probatis Bibliorum codicibus profert, quæque à Maſorethis nòn fuerunt annotata: ſed hæc conſultò prætereo, quòd jam allata abundè ſufficiant. Hìc tantùm ſubjiciam, ut negotium iſtud illuſtrius fiat, illud quod in evolvendis codicibus MSS. de pronomine הוא *ille*, animadvertere licuit. Quotiès

tiès & quibus in locis היא *illa*, genere fœminino, ſcribatur pro הוא genere maſculino, admodùm anxiè obſervârunt Critici Tiberienſes: ſed inutilis fuiſſe videtur labor iſte tàm improbus, cùm MSS. Bibliorum exemplaria ab editis hâc in parte haùd raró diſcrepent, nòn ſecùs ac vetuſti ſacri codicis Interpretes. Sic Judicum cap. xiv. ubi nunc legimus כי מיהוה היא abſque ullâ Maſoræ notâ ad marginem, ſcribitur in uno codice Hiſpanico הוא. Ejuſdem libri cap. xxi. in editis, ſeu Maſorethicis, exemplaribus conſtantèr legitur היא neque ulla exſtat Maſoræ notatio: at in unò codice MS. legitur הוא. Similitèr & Danielis cap. ii. habetur in uno exemplari MS. הוא ubi in editis exſtat היא. Si hæc & alia ejuſdem rationis benè multa, quibus in præſentiâ ſuperſedeo, pleriſque Proteſtantium probè cognita fuiſſent, Latinum Interpretem in quo legimus jàm indè à pluribus ſæculis cap. iii. Geneſeos v. xv. *ipſa conteret caput tuum*, nòn ex eo ſolùm traduxiſſent quòd in editis contextûs Hebræi codicibus nòn legatur היא *ipſa*, ſed הוא *ipſe* vel *ipſum*. *Hìc ſcribitur*, inquit Sixtinus Amama, הוא *nòn vero* היא *nec locus hic à Maſorethis notatus eſt*: quaſi verò codicum omnium recenſio à Maſorethis facta fuiſſet. Maſorethica quidèm lectio eo probabilior videtur, quòd in multis Latini Interpretis codicibus, & quidèm bonæ notæ, aliàs exſtiterit *ipſe*, nòn vero *ipſa*, ut in hodiernis: ſed nòn ſtatim damnanda erat iſta lectio *ipſa*, quod à contextu Maſorethico diſſentiat. Fieri enim poterat ut Latinus Interpres in ſuo codice haberet היא *ipſa*; quià in ſcribendo hoc pronomine facilis fuit Scribarum lapſus, ut ex MSS. exemplaribus apertè evincitur.

Sixtin. Amam. in Antibarb.

Jàm ex iis quæ hactenùs de Maſorethicis exemplaribus allata ſunt, nemo nòn judicabit quid ſentiendum ſit de Bibliis Hebraicis, quæ nunc omnium, tàm Chriſtianorum quàm Judæorum, manibus teruntur. Pauca autem hìc ſubjicere de ſelectis illorum editionibus nòn erit ab inſtituto noſtro alienum. Biblia Hebraica, quorum editioni præfuerunt Judæi, longè caſtigatiora ſunt quàm illa quæ à Chriſtianis accurata. Quare haud immeritò Elias Levita Biblia à Bombergo edita Venetiis in folio, anno MDXVIII. præeunte ſibi Felice Pratenſi, ut minùs correcta, maximè in lectionibus Maſoræ, quam Pratenſis nòn videtur intellexiſſe, rejecit. Melioris profectò ſunt conditionis Biblia.

Selectiora Biblia Hebraica.

He-

Hebraica quæ poſteà publicavit R. Jacob Hajim, Maſoræ inſtaurator, ejuſdem Bombergi operâ & ſumptibus, quæque iterùm à Bombergo recuſa ſunt. In his autem non modò contextus Hebræus repræſentatur, ſed & Targumim ſeu Paraphraſes Chaldaicæ cum doctiorum Judæorum Commentariis in Scripturam & Maſoram, tàm magnam quàm parvam. Eadem Biblia iterùm edita ſunt Venetiis, anno MDCXVIII. Verùm hæc editio ceteris longè inferior eſt, multàque in his à cenſoribus, quos vulgò Inquiſitores vocant, reformata & caſtigata ſunt, in primis in Rabbinorum Commentariis. Alia etiàm Biblia Hebraica in Quarto edidit Venetiis Daniel Bombergus; ſed hæc minùs accurata. Contemnenda tamen nòn ſunt illa quæ Judæi in uſum ſuum Piſauri, Sabionoſæ, Mantuæ, Francofurti, aliiſque in locis, etiàm Venetiis, in minori formâ edi curârunt. Buxtorfius etiàm publici juris fecit novam Bibliorum Bombergi, quibus præfuerat R. Jacob Ben Hajim, editionem, quam in multis à ſe caſtigatam putat; maximè in notandis punctis vocalibus contextûs Chaldaici: Verùm hæc editio quæ Baſileæ prodiit, anno MDCVIII. Venetianâ Bombergi, ex quâ ſumpta eſt, longè inferior videtur, contemnitùrque à Judæis. Minus quoque accurata ſunt Biblia Hebraica quæ Robertus Stephanus in Quarto & in Decimoſexto, & Plantinus in Quarto & in aliis formis ediderunt, quàm illa quæ à R. Menaſſe Ben Iſraël & aliis Judæis publici juris facta prodierunt Amſtelodami in Quarto, anno MDCXXXV. & in Octavo anno MDCLXI. Laudant præterea Judæi, præſertìm illi qui Orientis partem incolunt, editionem à Jacob Lombroſo in Quarto, chartâ majori, Venetiis adornatam, anno MDCXXXIX. quæ notas quæ vocant ad literam complectitur. Loca etiàm contextûs quæ videntur paulò difficiliora interpretatur Magiſter ille ſermone Hiſpanico. His omnibus addi poſſent aliæ Bibliorum editiones, & quidèm quamplurimæ, quæ à Judæis nòn ſolùm in Italiâ & Germaniâ, ſed & Conſtantinopoli, Theſſalonicæ & Hadrianopoli evulgatæ ſunt: verùm inſigniores ſatis eſt annotâſſe. Minùs quidem accurata eſſe diximus Biblia quæ à Chriſtianis parata ſunt, quàm quæ à Judæis; ſed Chriſtianis cedunt Judæi in typorum elegantiâ. Seorſim quoque habentur editi à Judæis libri quinque Moſis cum tri-

plici

plici Targum & Commentariis R. Salomon Iſaaki. Hoc modo editus eſt Pentateuchus Hanoviæ MDCXI. cum verſibus per numeros diſtinctis, qui Latinarum editionum verſibus reſpondeant.

CAP. IX.

Utrum Judæi deditâ operâ codices ſuos corruperint. Patrum de eâ re ſententia expenditur.

QUanquàm ea quæ nunc exſtant apud Judæos ſacri contextûs exemplaria ab illis quibus LXX. Interpretes & Hieronymus uſi ſunt, nòn parùm diſcrepent, imò nec etiàm ætate noſtrâ inter ſe conſentiant; indè tamen concludere nòn debemus codices Hebraicos à Judæis deditâ operâ, ex Chriſtiani nominis odio, corruptos fuiſſe; ſicutì nonnullis Theologis viſum fuit, qui hâc in re Judæis minùs æquos ſe præbuerunt. Leo Caſtrus Theologus Hiſpanus unanimem pro hâc ſententiâ Patrum conſenſionem mirè prædicat, eorúmque teſtimonia profert magno cum apparatu. Similitèr Joànnes Morinus in hoc negotio Judæis paulò infenſior eſt: licèt enim hanc opinionem minùs probabilem exiſtimaret, longam tamen illius fautorum catalogum contexuit, ut ſimplicioribus fucum faceret. Et, quod fidem omnem ſuperare videtur, inter Heterodoxos Iſaacus Voſſius multa in Judæos, tanquàm Biblici contextûs adulteratores, evomuit. Verùm ſi rationum potiùs momenta ponderentur quàm numerentur decreta, rem prorsùs alitèr ſe habere liquidò conſtabit. Imò dùm plerique Patres Judæos accuſant corruptæ Scripturæ, id potiùs de pravâ illius interpretatione intelligendum eſt, quàm de ipſomet contextu. Damnant ſiquidèm ſub nomine Judæorum, Aquilæ, Theodotionis & Symmachi verſiones, quòd eas Judæi paſsìm LXX. Seniorum interpretationi opponerent. Quotiès itaque Patres Judæos in jus vocant quòd Scripturam ſacram corruperint, de ejuſmodi verſionibus, vel de aliâ re ſimili loquuntur, ut ex infrà dicendis fuſiùs patebit. Quâ ratione Hieronymus adverſariorum calumnias

Leo Caſtrus.

Iſaac. Voſſ.

Sententiæ Patrum de Judæorum codicibus.

lumnias amoliri conatus, cur ipſe Scripturam ex Hebræo in Latinum ſermonem tranſtulerit, hanc rationem profert. *Ego,* inquit, *nòn tàm vetera abolere conatus ſum, quàm ea teſtimonia, quæ à Judæis prætermiſſa ſunt vel corrupta proferre in medium, ut ſcirent noſtri quid Hebraica veritas contineret.* Quibus verbis Aquilam, Symmachum & alios Interpretes, quos Judæos ſæpè aut Semichriſtianos appellat, acritèr perſtringit. Cùm enim Patres inter diſputandum de Religionis Chriſtianæ veritate cum Judæis, nòn aliam adverſus illos Scripturam adhibebant, quàm Græcam LXX. Interpretum verſionem; contrà, illi ad Hebræos codices, id eſt, ad Aquilam & alios Interpretes, qui novas tranſlationes ex Hebræo fecerant, ſempèr recurrebant. Et ob hanc potiſſimùm rationem ad novam tranſlationem ex iiſdem fontibus cudendam adductum ſe fuiſſe profitetur Hieronymus, & ante eum Origenes ſimilem ob cauſam Hexapla ſua mirâ arte compoſuerat. Sed his prætermiſſis Patris cujuſlibet ſententiam intueamur.

Hieron. Epiſt. 89.

Explicatur B. Juſtini Sententia.

Primus in aciem prodibit Juſtinus Martyr qui diſputans adverſus Tryphonem, primò Judæos falſæ ac ſubdolæ Scripturarum expoſitionis coarguit; Siquidèm quandò illis objicit, quòd imperitè ac malignè Pſalmum, *Dixit Dominus Domino meo,* de Rege Ezechiâ intelligant, qui uni Chriſto poteſt accommodari; nòn ſecùs ac verba illa Iſaiæ, *priuſquam puer nôrit vocare patrem & matrem,* &c. quæ Judæi ætatis illius ad eumdem Ezechiam referebant: ille verò de Chriſto interpretandâ eſſe demonſtrat. Deindè multa etiàm, Judæorum perverſitate, è Scripturis ſublata eſſe contendit, quià Chriſtianorum Religioni favebant; ac demùm voces quaſdam in alias eſſe commutatas. Sed in his omnibus agitur duntaxat de perversâ contextûs expoſitione, vel ejuſdem interpretatione, nòn verò de ipſomet contextu, cùm de illius integritate aut falſitate judicium ſuum ferre nòn poſſet Juſtinus, quem penitùs ignoràſſe linguam Hebraicam oſtendit quam profert nominis Iſraël apud Hebræos Etymologia. *Nomen hoc Iſraël,* inquit, *ſignificat homo vincens virtutem: iſra enim homo eſt, el autem virtus.* Id autem præ ceteris animadverſione dignum videtur, quòd Juſtinus Scripturæ ſacræ nomine nihil aliud intelligat quàm LXX Interpretum tralationem; ità ut totiès Judæos depravatæ Scripturæ arguat, quotiès Aquilæ verſionem,

Pſalm. 110.

verſionem, quæ ab illâ in multis diſſentit, ſequuntur. Et id viros etiam doctos in errorem abduxit, dùm quid Scripturæ ſacræ nomine Juſtinus intellexerit minimè attendunt: quomodo Judæorum Magiſtros reprehendit, quòd temerè aſſererent, nunquàm ab Iſaiâ ſcriptum fuiſſe, *ecce virgo concipiet, ſed ecce puella concipiet.* Tota controverſia eſt de vocis Hebraicæ *alma* interpretatione, quam LXX Seniores verterant παρθένος, *virgo,* Aquila verò νεᾶνις, *puella*; & poſt Aquilam ætatis illius Judæi: quæ interpretatio nihil prorsùs mutationis affert contextui Hebraico; ſed Juſtinus nòn aliam agnoſcens Scripturam quàm illam quæ dudùm uſu publico in Eccleſiis recepta erat, LXX ſcilicet Interpretum verſionem, hujus auctoritatem Judæis opponit. *Vos autem,* inquit, *& in his mutare expoſitiones Seniorum veſtrorum, qui fuêre apud Ptolemæum Ægyptiorum Regem, audetis, dicentes nòn habere Scripturam ſicùt illi verterunt, ſed ecce juvencula in utero concipiet.* Scripturæ nomen ibi apud Judæos nihil ſonat præter Aquilæ verſionem, cui illi penitùs adhærebant in ſuis diſputationibus cum Judæis. Simili ratione Juſtinus auctor eſt Judæos à ſuis codicibus has dictiones ἀπὸ τοῦ ξύλου, *à ligno,* abſtuliſſe quòd in ſuis ipſe codicibus eas legeret, Pſalm. xcv. Sed ſi res ipſa attentiùs conſideretur, verba illa videntur potiùs aſſuta fuiſſe & adventitia, quàm prætermiſſa. Hos itaque decipi neceſſe eſt, qui Juſtini, de rebus parùm ſibi compertis nimiùm ſecurè pronunciantis, judicium avidiùs ſequuntur. Tryphoni potiùs Judæo hâc in parte auſcultaverim, quem Juſtinus reſpondentem inducit his verbis, Dialogo ſuo, de Scripturarum mutilatione, cujus auctores ille fecerat Judæorum principes; *incredibilis videtur res illa; incredibilis, inquam, profectò videtur: horribilius ſiquidem eſt vituli fabricatione, quam in terrâ deſertâ fecere mannâ expleti, aut liberis mactatis Dæmonibus, aut Prophetarum ipſorum occiſione.* Major reverâ Judæos codicum ſuorum tenuit religio, quàm ut illos conſultò depravare auſi fuerint. Præterea ex ejuſdem Tryphonis reſponſis, quæ hìc ſubjicit Juſtinus, apertè liquet Judæos tunc temporis Scripturarum literæ fuiſſe tenaciſſimos, & relictis allegoriarum ſubtilitatibus, contextui Hebraico preſsiùs adhæſiſſe, ut Chriſtianos fortiùs premerent. Quam ob cauſam Græcas verſiones condiderunt, quæ meliùs contextum Hebraicum quàm LXX Seniorum interpre-

B. Juſtin.

Id. Juſtin.

terpretatio repræſentarent. Undè etiàm perſæpè Juſtinus utramque lectionem, Judaicam ſcilicèt ac Chriſtianam laudat, ut cum Judæis diſputans, eos ex illorum codicibus refellat. Denique nòn eſt cùr Judæi ob depravatos à ſe Bibliorum codices in jus vocentur, ſiquandò unam eamdémque vocem Hebraicam ad res ſuas magìs accomodatè expoſuerint, ſicuti cùm Juſtinus in eodem Dialogo Tryphoni objicit, Judæos perversè legere Geneſ. xlix. ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, *donèc veniant quæ repoſita ſunt ei:* cùm in Græcâ LXX Interpretum verſione habeatur ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, *donec veniat cui repoſitum eſt.* Nam dictio Hebraica שלו rectè in utroque ſenſu reddi potuit, neque conſtat utrùm verſio, quam fidentèr Juſtinus LXX Interpretum eſſe affirmat, ab ipſis reipsâ profecta fuerit, quandoquidem Romana editio illam exhibet quam Juſtinus Judæis tribuit, ubi Scholiaſtes obſervat exſtare eamdem apud Clementem Alexandrinum, Euſebium, Chryſoſtomum, Cyrillum, & è Latinis Patribus Cyprianum & Auguſtinum. Secundus ordine procedit Irenæus, qui Judæorum Magiſtros accuſat, quòd *Legem ſuam è contrario Legis Moſaicæ ſtatuerint: in quâ quædam auferant, quædam verò addant, quædam autem quemadmodùm volunt, interpretantur.* Verùm ſeipſum explicat ibidèm Beatus Irenæus, profitetúrque ſe loqui duntaxàt de Seniorum conſtitutionibus, quos ait *præcepto Dei miſcere æquatam traditionem*, mentíſque ſuæ ſenſum ex Chriſti verbis iſtis apud Matthæum confirmat; *quare vos tranſgredimini præceptum Dei propter traditionem veſtram?* Quo loco Chriſtus de contextûs Biblici depravatione nè quidèm cogitavit. Nec etiàm plus habent ponderis alia ejuſdem Patris teſtimonia, quæ in everſionem Judæorum exemplarium vulgò afferuntur: demirórque Joànnem Morinum, virum eruditiſſimum, qui in contexendâ Patrum ſerie qui Biblia à Judæis corrupta fuiſſe exiſtimàrunt, Irenæum recenſeat, affirmétque, id omninò conſtare ex his illius verbis; *qui quidèm* (Judæi) *ſi cogitaviſſent nos futuros & uſuros his teſtimoniis quæ ſunt è Scripturis, nunquàm dubitâſſent ipſi ſuos comburere Scripturas, quæ & reliquas omnes gentes manifeſtant participare vitæ:* Cùm ex illis contrarium potiùs confici queat. Per Scripturas ibi denotat Irenæus LXX Interpretum tranſlationem, quæ in uſum plerarumque Synagogarum ceſſerat: & quià hæc tranſlatio ante Chriſti adventum ab

Iren. lib. 4. cap. 25.

B. Irenæi Sententia.

Matth.

Notatur Morinus.

Iren. lib. 3. cap. 21.

ab ipſiſmet Judæis condita fuerat, ex eâ verſionem Aquilæ veluti perverſam atque ſubdolam reprehendit, & proclivem Judæorum animum in Scripturæ perniciem colligit, ex illâ interpretatione quam illi in odium Chriſtianæ Religionis aſſumebant, relictâ LXX Seniorum verſione, quæ ab eorum patribus adornata fuerat. Tantum abeſt ut Irenæus depravatas à Judæis Scripturas aſſerat; quinimò illarum integritatem ſtatuit, negátque illas reâpſe depravatas fuiſſe, ſuam tantùm de eo quod futurum fuiſſet conjecturam ſubjiciens. Hanc unam librorum ſacræ Scripturæ depravationem agnoſcit Irenæus cum reliquis Patribus, quæ in Hebræorum codices, Judæis Babylonem deportatis, invecta fuerat, quæque poſteà ab Eſdrâ, Synagogæ, quam vulgò magnam appellant, Principe ſublata fuerat, exemplaribus Hebraicis primæ formæ illius ope reſtitutis. Irén. lib. 3. cap. 25.

Tertius progredietur Tertullianus: ſed adeò frigida ſunt quæ adverſus Judæorum codices ex illius auctoritate ducuntur, ut vix refutatione egeant. Proferuntur inprimis hæc illius verba; *legimus omnem Scripturam ædificationi habilem divinitùs inſpirari, à Judæis poſteà jàm videri propterea rejectam, ſicùt & cetera ferè quæ Chriſtum ſonant, nec utique mirum hoc ſi Scripturas aliquas nòn receperunt de eo loquutas, quem & ipſum coràm loquentem nòn erant recepturi.* Verùm de contextûs Biblici corruptionibus ne verbum quidèm in hoc Tertulliani teſtimonio. Librum Enochi quem plerique ſuppoſititium meritò arbitrabantur vindicare conatur Tertullianus, & probationi reſpondent quæ ex Judæorum, qui ejuſmodi librum inter Canonicos nòn recenſent, auctoritate deſumpta fuerat: aït Doctores iſtos recutitos multa inter Apocrypha collocâſſe, quæ poſteà Eccleſia tanquàm Divina receperit. *Scio,* inquit, *Scripturam Enoch quæ hunc ordinem Angelis dedit nòn recipi à quibuſdam, quià nec in armarium Judaicum admittitur.* Neque etiàm dixit Tertullianus, ut à Morino laudantur illius verba, Scripturam à Judæis fuiſſe *reſectam,* ſed *rejectam*: nòn enim ibi agitur de Scripturâ ex parte mutilatâ, ſed de integris voluminibus, quæ Judæi tanquam libros ſuſpectæ fidei rejecerint: & hæc lectio ex Beati Rhenani, Pamelii aliíſque Tertulliani operum editionibus confirmatur. Nec magis ad id faciunt verba illa ejuſdem Tertulliani; *iſta hæreſis nòn recipit quaſdam Scripturas, & ſiquas recipit adjectionibus & detractionibus*

Tertul. lib. de habit. mul. cap. 3.

Sententia Tertulliani.

Tertull lib. de præſcript. adv. hær. c. 17.

ctionibus ad diſpoſitionem inſtituti ſui intervertit; & ſi recipit, nòn recipit integras, & ſi aliquatenùs præſtat, nihilominùs diverſas expoſitiones commentata convertit. Tantum obſtrepit veritati adulter ſenſus quantum corruptor ſtylus. Hæreticos ibi notat apertè Tertullianus, nòn Judæos. Jàm ex his cognoſcere eſt, utrùm meritò vir doctus in has voces eruperit poſtquàm Juſtini, Irenæi ac Tertulliani contra Judæorum, ut putat, codices teſtimonia

Joän. Morin. Exercit. Bibl.

produxit: *ex his igitùr evidentiſſimè patet principium iſtud, ſeu fundamentum, Judæi Scripturas ſuas atque etiàm noſtras in odium Chriſti & Chriſtianorum depravàrunt, & libros nonnullos à Canone deleverunt, ſanctiſſimis Patribus noſtris fuiſſe acceptiſſimum illóque principio fretos difficultates occurrentes nonnunquàm enucleâſſe, & objectionibus Hæreticorum aut Judæorum reſpondiſſe.* At, pace viri illius eruditiſſimi, dixerim eum numquàm Patres eâ de re conſuluiſſe; ſed quæ in aliis, maximè in Leonis Caſtri hominis Judæis inſenſiſſimi operibus legerat, ea ferè ad verbum exſcripta in Exercitationes ſuas Biblicas tranſtulit. Nòn is tamen ſum, qui Patrum decretis in hoc negotio omninò ſtandum eſſe exiſtimem. Plurimùm quidèm valet in rebus fidei illorum auctoritas, ſed in re Criticâ tunc æſtimanda eſt, quandò cum veritate concordat, ducémque in hoc negotio habemus Theologorum Latinorum principem, Beatum Auguſtinum, qui ut fuit vir acutiſſimi ingenii, judiciíque acerrimi, ab aliorum Patrum ſententiâ diſcedere nòn reformidavit, etiàm in eo argumento de quo in præſentiâ lites moventur: quià illam minùs veriſimilem judicabat. Quo pacto expendens rationem diſcrepantiæ, quæ de annis Mathuſalem Græcos inter & Hebræos codices intererat, illorum opinioni favere nequit, qui hoc loco Græca exemplaria Hebraicis anteponunt. Quanquàm Græcam illam verſionem opus eſſe Prophetarum cum ceteris Patribus haùd invitus agnoſcat Auguſtinus. Nonnullorum ætatis ſuæ

Auguſt. lib. 15. de civit. Dei, cap. 11.

eâ de re ſententiam refert his verbis; *nòn admittunt quòd magis hîc eſſe potuerit error Interpretum, quàm in eâ linguâ eſſe falſum, undè in noſtram per Græcam Scriptura ipſa tranſlata eſt; ſed inquiunt nòn eſſe credibile LXX Interpretes, qui uno ſimùl tempore unóque ſenſu interpretati ſunt, errare potuiſſe, aut, ubi nihil eorum intereſt, mentiri voluiſſe: Judæos verò dùm nobis invident, quòd Lex & Prophetæ ad nos interpretando tranſierunt, mutâſſe quædam in codicibus,*

cibus, ut in noſtris minueretur auctoritas. Hanc opinionem, vel ſuſpicionem, accipiat quiſque ut putaverit, certum eſt tamen nòn vixiſſe Mathuſalem poſt Diluvium. Hîc Auguſtinus veritatis pondere magìs permotus fuiſſe videtur quàm nube Scriptorum, quos minùs æquum de annis Mathuſalem judicium ferre noverat. Quare eamdem quæſtionem iterùm pertractans, palàm aſſerit ſe in eorum ſententiam venire nòn poſſe, qui Judæos deditâ operâ codices ſuos depravâſſe exiſtimabant: negat Judæorum gentem longè latéque diffuſam, in hoc conſcribendum mendacium uno conſilio conſpirare potuiſſe; ità ut dùm aliis invideant auctoritatem, ſibi veritatem abſtulerint. Demùm hæc ſubdit, *rectè fieri nullo modo dubitaverim, ut cùm diverſum aliquid in utriſque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque eſſe nòn poteſt, verum ei linguæ potiùs credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio.* Et ut ità ſentiret Auguſtinus, contra plerorumque ætatis ſuæ Doctorum opinionem, ſola rei ipſius veritas effecit. Optarem ut omnes cum Auguſtino, magìs ad res ipſas quàm ad aliorum auctoritatem animum attenderent. Hoc enim pacto diverſitas opinionum facillimè conciliaretur. Aliorum Patrum teſtimonia, quorum longam ſeriem Leo Caſtrus inutilitèr contexuit, prætereo: ſatìs enim erit illos producere, qui linguam Hebraicam calluerunt. Puderet enim illos teſtes proferre negotii quod eos omninò latuit.

Auguſt. ibid. cap. 13.

B. Auguſtini ſententia de Judæorum libris.

Unus Græcos inter Origenes & inter Latinos Hieronymus linguæ Hebraicæ operam dederunt. Ut enim ceteros omittam, Epiphanius quem linguis quinque inſtructum prædicat Hieronymus, Hebraicâ levitèr tinctus fuit, rei verò Criticæ minimè peritus. Origenem primùm poſt Apoſtolos Eccleſiæ Magiſtrum idem Hieronymus appellare nòn dubitavit ob ſingularem illius, præſertìm in Scripturis, eruditionem. Si tamen penitiùs introſpiciatur Hebraicum Origenis ſtudium, mediocritèr in eo verſatus fuiſſe videbitur; ſed in hoc ſanè veniâ dignus eſt, quòd longè plurimis intentus, aliquando minùs exactè loquatur, Philonem ſæpe alióſque ſimiles Scriptores ſequutus. Sat tamen eruditionis Hebraicæ habuit ut variarum editionum diſcrepantias aſſequeretur, etſi hâc in parte Hieronymo longè inferior exſtiterit. Quare ſpernendum nòn eſt illius judicium de contextûs Hebraici ſinceritate. Scriptores qui Judæorum codices

B. Epiphan.

Origenis de Judæorum codicibus ſententia explicatur.

codices elevant, multa ſolent ex Origenis operibus proferre, quibus Judæos tanquàm ſacrarum literarum corruptores traducere videtur. Ità ad hæc verba Hieremiæ, *peccatum Judæ conſcriptum eſt ſtylo ferreo*, Judæos palàm arguit veluti falſarios, qui hoc loco, *peccatum eorum*, pro *peccato Judæ*, poſuerint. Iterùm in Epiſtolâ, quam ſcripſit Africano de hiſtoriâ Suſannæ, multa Judæos à ſuis libris reſecuiſſe, nè legerentur à plebeiis hominibus aſſeverat. *Dicendum*, inquit, *quòd ex iis quæ Presbyterorum & Magiſtratuum & Judicum continebant vituperationem, quæcunque potuerunt ſuſtulerunt à cognitione populi, quæ quidem ſervantur in arcanis.* Et in exemplum illius corruptionis affert quæ auctor Epiſtolæ ad Hebræos narrat de Iſaiâ: ac contendit ea quæ ibi exſtant de Prophetis nimirùm, *lapidati ſunt, ſecti ſunt, in occiſione mortui ſunt*, in libris editis nòn haberi; ſed quæ leguntur de ſecto Iſaiâ ex traditione accepta fuiſſe & in Apocrypho quodam aſſervari. *Quod quidem*, inquit, *fortaſsè conſultò per dolum factum eſt à Judæis, quibuſdam nòn decentibus Scripturæ injectis dictionibus, ut toti fides abrogaretur.* Alia ibidèm ſed planè ſimilia in ejuſdem rei probationem ſubjungit, ea ſcilicèt quæ Chriſtus in novo Teſtamento quaſi ex veteri tranſlata Judæis objicit, quæ tamen in hoc fruſtra quæſieris, qualia ſunt verba illa, *Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui miſſi ſunt ad te*, &c. Paritèr hiſtoria quæ refertur de Zachariâ filio Barachiæ occiſo inter Templum & altare, quòd hæc omnia in Scripturâ minimè appareant, illa à Judæorum Magiſtris ſublata fuiſſe ſuſpicatur. *Quamobrem*, inquit, *nòn aliud procuráſſe exiſtimo eos qui æſtimabantur Sapientes & Principes & Seniores populi, quàm ut ea adimerent quæ eorum continebant accuſationes ad populum: nòn eſt ergò mirum ſi veram hiſtoriam Suſannæ, cui paràrunt inſidias impudici Seniores, ii qui nòn longè aberrant ab inſtituto illorum Presbyterorum ſuſſurati ſunt & ſubtraxerunt à Scripturis.*

Poſſunt & alia benè multa ex Origenis operibus in ejuſdem rei probationem congeri, quibus plerique Scriptores in everſionem codicis Hebræi abutuntur, quibus cognitum nòn eſt ingenium Origenis, & quæ illi propria eſt ſcribendi ratio. Hæc nòn ignoravit Euſtathius qui notat Origenem, quòd ubique opiniones contrarias ſcriptis ſuis inſerat; idémque longè anteà

Euſtath. Diſſert. de Engaſtr. adv. Origen.

Hie-

Hieronymus nòn ſolùm de Origene, ſed de Euſebio, Methodio, Apollinario, animadverterat, qui *interdùm nòn quod ſentiunt, ſed quod neceſſe eſt, dicunt.* Fecit nimia illa Origenis libertas, ut, dùm quicquid ex aliis Scriptoribus hauſtum in mentem venerat, ſine delectu effutiit, in hæreſeos crimen, quaſi mentis ſuæ ſenſa exprimeret, vocatus fuerit. Hæc itaque diligentèr obſervanda ſunt, ſi Origenem cum ipſo Origene conciliare velimus, nè quod ille probabilitèr tantùm dixerat, ſuiſque temporibus ſerviens ac perſonis quas alloquebatur, id pro Origeniano obtrudatur. Aliàs parùm ſibi conſtans Origenes ubique contraria dixiſſe videbitur, ut etiàm præſentis controverſiæ exemplo, de contextûs Hebraici ſinceritate, demonſtrare nòn eſt arduum. Idem enim Origenes, apud quem Judæi ſuprà malè audiunt, tanquàm Scripturæ ſacræ corruptores, profertur ab Hieronymo velut acerrimus veritatis Hebraicæ defenſor. *Quod ſi aliquis dixerit,* inquit Hieronymus, *Hebræos libros poſteà à Judæis eſſe falſatos, audiat Origenem quid, in octavo volumine explanationum Eſaiæ, huic reſpondeat quæſtiunculæ, quòd nunquàm Dominus & Apoſtoli, qui cætera crimina arguunt in Scribis & Phariſæis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticuiſſent. Sin autèm dixerint, poſt adventum Domini ſalvatoris & prædicationem Apoſtolorum libros Hebræos fuiſſe falſatos, cachinnum tenere nòn potero, ut Salvator & Evangeliſtæ & Apoſtoli teſtimonia protulerint ut Judæi poſteà falſaturi erant.* Nòn hic ſanè tergiverſatur Origenes, ſed quid de Judæorum codicibus ſentiret, liberè & apertè profitetur. Cur autèm contrarium prorsùs interdùm affirmet Origenes idem Hieronymus, qui illius ingenium probè noverat, docet his verbis. *De Adamantio autèm ſileo, cujus nomen, ſi parva licet componere magnis, meo nomine invidioſius eſt; qui cùm in Homiliis ſuis quas ad vulgum loquitur, communem editionem ſequatur, in Tomis, id eſt, in diſputatione majori, Hebraicâ veritate ſtipatus & ſuorum circumdatus agminibus, interdùm peregrinæ linguæ quærit auxilia.* Alitèr igitùr cum eruditis ſe habebat Origenes, alitèr verò cum imperitâ multitudine, & ut aiunt, *cum paucis ſapiens,* ea quæ multorum erant palàm faciebat. Et his conſentiunt quæ ipſe Origenes ſcribit adverſus Celſum: poſtquàm enim nonnulla ex libro Exodi produxit de Eleazari filii Moyſis circumciſione, ſecundum vulgatam temporis illius editionem,

Hieron. apol. adv. Ruffin.

Hieron Comment. in c. 6. Iſai.

Hieron. proœm. quaſt. Hebr. in Geneſ.

Origen. lib. 5. adv. Celſum.

tionem, ſtatìm contextûs Hebraici lectionem ſubjicit cum hâc animadverſione, *ſed hæc quæ videntur curioſiora nec ſatis apta vulgi auribus*, &c. Nimirùm Origenes cùm multa de nominum in variis linguis, juxta Magorum Cabbaliſtarúmque principia, virtute, diligentiſſimè obſervâſſet, ac quidpiam de octavæ diei circumciſione ſuperſtitioſiùs annotâſſet, verbis Scripturæ Græcè & Judaicè laudatis, veluti ſeipſum caſtigans alia ejuſdem naturæ, quæ à plebeiorum hominum cognitione nimiùm remota arbitrabatur, prætermittit, Doctoris partes exſecutus, cujus erat multitudinem ſecundum Religionis Chriſtianæ, nòn verò Judaicæ, principia docere.

Si hæc & alia, quæ prudens omitto, de Origenis ingenio & illius ſcribendi ratione ritè obſerventur, facillimè cognoſcetur quo animo ille Judæos in crimen falſatæ Scripturæ adduxerit. In Homiliis ſiquidèm quos ad populum habuit plebeiorum hominum perſonam induere tenebatur, ſimilitèr in Epiſtolâ quam ſcripſit Africano, veterum Patrum ſententiam de Hebræis Græcíſque exemplaribus ſequutus eſt, atque in primis Juſtini, nòn auſus ab eâ diſcedere nè videretur cum Judæis ſentire, ut verbis iſtis quæ exſtant in eâdem Epiſtolâ ſatis innuit; *vide ergò ne imprudentes & inſcientes abrogemus exemplaria quæ habentur paſſim in Eccleſiis, & legem ſtatuamus Fraternitati, ut deponant quidem ſacros qui apud eos feruntur libros, aſſententur autèm Hebræis, & perſuadeant ut nos puris impertiant & qui nihil habeant figmenti.* Tunc in animo habebat quantum detrimenti rebus Chriſtianorùm afferre poterat, pro illâ ætate, Judæorum de LXX Interpretum verſione ſententia. Undè hæc ibidèm ſubdit; *Conſidera annòn ſit bonum meminiſſe ejus quod ſcriptum eſt, nòn tranſpones terminos æternos quos ſtatuerunt patres tui. Hæc autèm dico nòn quod verear ac dubitem ſcrutari quæ ſunt apud Judæos Scripturas, & omnes noſtras cum illorum Scripturis conferre, & videre quænam ſint in illis differentiæ. Si nòn eſt quidem certè grave & arrogans dicere hoc, gnaviter & pro viribus fecimus ut mentem noſtram exerceremus in omnibus editionibus & earum differentiis, cum eo quod longè magis exercebamus interpretationem LXX, nè videremur falſi & adulterini aliquid inducere in Eccleſias quæ ſunt ſub cœlo, & daremus prætextum iis qui quærunt occaſionem & volunt eos qui ſunt in medio calumniari & iis qui ſunt in communi criminari.* Ex his manifeſtum eſt Origenem

Origen. in Epiſt. ad African.

genem nòn ſimplicitèr, ſed ſecundùm œconomiam duntaxat & accommodationem, eam quæ tunc vulgo recepta erat de Judæorum codicibus opinionem ſuâ quoque auctoritate comprobaſſe. Quandoquidèm, teſte Hieronymo, apud eruditos contrarium docuit, neque etiàm plurimi feciſſe videtur rationes quas in illâ profert epiſtolâ: dictionem enim conjecturalem fortaſsè, quaſi ſubdubitans, adhibet. *Quod quidèm fortaſsè*, inquit, *conſultò per dolum factum eſt à Judæis*, &c. His omnibus accedit inanes prorsùs eſſe, quas affert, rei hujuſce probationes ac à ſeipſis corruere, neque illum earum fuiſſe auctorem crediderim; ſed, ut erat vir inexhauſtæ lectionis, quæ ex aliorum libris hauſerat probabilitèr attulit. Quanti autèm ipſe fecerit Judæos Origenes palàm teſtatus eſt, cùm illos ſibi in linguâ Hebraicâ Magiſtros accerſiverit, quorum frequenti conſuetudine uſus, reliquos Eccleſiæ Doctores in Scripturarum ſcientiâ longo intervallo ſuperavit.

Similitèr Hieronymus de Judæorum codicibus diverſa planè ſenſiſſe videtur, adeò ut jàm ſuâ ætate viri docti illius inconſtantiam, tàm in hoc argumento quàm in aliis, objicere nòn reformidàrint: & noſtris temporibus Ribera, qui in operibus Hieronymi fuit exercitatiſſimus, mentis illius aſſequendæ difficultatem ſentiens, affirmat Hieronymum *nòn oſcitantem aut ineruditum lectorem poſtulare*. Et ſcriptionis illius methodum ac rationem exprimens ità loquitur; *ſolet ſæpè vulgares interpretationes & opiniones ſequi, nè unus multis repugnare velle videatur, contentus aut ibi aut alibi quod verum erat docuiſſe*. Multos tamen videas, qui, licèt vix Hieronymum ſalutaverint, eum ſibi patronum adſciſcere nòn dubitent; quos ſæpiùs decipi neceſſe eſt, dùm non tàm quid ipſe ſentiat, quâve de causâ ità ſentiat, quàm quid loquatur, temerè producunt. Idcircò nè ſimiles illis eſſe videamur, quale ſit Hieronymi ingenium, quæve illius ratio ſcribendi explicare eſt operæ precium, ut hâc arte quid conſtantèr & ex ſuâ ſententiâ, quid vero probabilitèr tantùm & ex aliorum opinione dixerit, conſequi poſſimus.

B. Hieronymi de Judæorum libris judicium.

Riber. Comment. in Joël.

Hieronymus juvenis, in Scholis declamator, controverſias in utramque partem agitare conſueverat, in Grammaticorum, Rhetorum necnòn Philoſophorum libris detritus. Peripateticorum in primis & Stoicorum, quià illi Logices erant peritiſſimi,

Hieron. lib. 2. Apolog. adv. Ruffin.

ſtudioſus fuit. Ariſtotelem & ejus Interpretum facilè principem Alexandrum Aphrodiſſiæum ſibi reddidit familiares, atque hujus Commentarios Latinâ civitate donavit. *Penè ab ipſis*, inquit, *incunabulis inter Grammaticos & Rhetores & Philoſophos detriti ſumus.* Indè fit ut plerumque ſuos obtrectatores tanquàm homines artis Dialecticæ imperitos derideat, *qui* κατηγορίας *Ariſtotelis, neque* περὶ ἑρμηνείας, *nec Topica legerint.* Quantum in Scholâ Ariſtotelis profecerit ubique oſtentat, ac docet quantum in rebus Dialecticis plumbei eſſent illius adverſarii. *Legimus*, inquit, *ô eruditiſſimi viri, in Scholis pariter & Ariſtotelea illa de Gorgiæ fontibus manantia. Simul didicimus plura eſſe videlicèt genera dicendi, & inter cetera, aliud eſſe* γυμναστικῶς *ſcribere, aliud* δογματικῶς· *in priori vagam eſſe diſputationem & adverſario reſpondentem, nunc hæc nunc illa proponere, argumentari ut libet, aliud loqui, aliud agere.* Hâc arte Hieronymus puerilis inconſtantiæ crimen, quod ei objectum fuit, quaſi pro arbitratu loqueretur pugnantia, à ſe removit. Quæ ἁπλῶς ac ſimplicitèr affirmare viſus fuerat, ea tantùm οἰκονομικῶς & κατά τι à ſé dicta fuiſſe oſtendit. Ità cum Origenem Eccleſiæ Magiſtrum appellare nòn dubitâſſet, eumdem poſteà notavit ut Hæreticum. Illius pro re natâ duntaxàt laudatorem ſe fuiſſe declarat. *Noſtrum*, uti loquitur, *voco Origenem ob eruditionem ingenii, nòn ob dogmatum veritatem.* Habet & ſimilia de Euſebio, & eâdem ratione Aquilam modo appellat accuratum ac diligentiſſimum interpretem, modò contentioſum & ineptum: tamen ſecum ipſe nòn diſſidet Hieronymus, qui, pro rerum diverſitate, diverſa quoque ſentit de uno & eodem interprete.

Joan. Morin. in Exercitat. Bibl.

Jàm explicatâ B. Hieronỳmi indole ejúſque ſcribendi formâ, ad id quod noſtri eſt inſtituti deveniamus. Joannes Morinus, qui contraria ipſe haùd infrequentèr loquitur, Hieronymi inconſtantiam in eo de quo nunc agimus argumento ſuggillat his verbis. "*Juvenis ſanctus Hieronymus LXX Interpretum tranſlationem ut ab Apoſtolis approbatam & verè Divinam ſuſpexit — Judæos denique malignæ corruptionis, in odium Chriſtianorum, ſæpè accuſavit. Verùm ætate provectior Rabbinorúmque plurium, diſcendæ Hebrææ linguæ causâ, contubernio uſus, ſententiam ità mutavit, ut nòn modo codices Hebræos ab omni malignâ depravatione immunes aſſeruerit, ſed etiàm in extrema quæque ferè propenderit.* Sed dudùm Hieronymus ipſemet

Ruffino

Ruffino & aliis, qui eadem prorsùs illi objiciebant, reſpondit; ſe tam ſtultum nòn eſſe, ut quod in pueritiâ didicerat, ſenex obliviſceretur, *neque nova ſic cudimus*, inquit, *ut vetera deſtruamus.* Conſideranda ſunt inprimis illa quæ de Hieronymianâ methodo ſuprà annotavimus. Primò enim Hieronymus in Eccleſiâ enutritus ejus codices in honore habuit, eoſdémque ad pervetuſta exemplaria caſtigatos longè emendatiores linguæ ſuæ hominibus, id eſt, Latinis, dedit. Quapropter receptam vulgo de illorum authentiâ ſententiam amplexatus, illorum architectos, cum aliis omnibus, tanquàm Prophetas prædicavit, ut illorum lectionem ſub hoc nomine commendaret. Utrùm autem reipsâ Prophetarum an Interpretum albo adſcribi debeant minimè curat, cùm id tunc ſui nòn eſſet inſtituti, ea tantùm referre contentus ad operis ſui commendationem quæ in ore omnium verſabantur. Sed factus ſenior, poſtquàm literis Hebraicis operam dediſſet, Criticum agens, nòn ampliùs ex aliorum ſententiâ loquutus, quid ipſe ſentiret confidentèr aſſeruit. Demùm cùm in ſe multorum maledicta, ob hanc opinionem convertiſſet, iterùm communem de Hebræis Græciſque exemplaribus, ſecundum œconomiam tantùm, & habitâ rerum ſuarum ratione, amplexatus fuit.

Malo itaque Hieronymo jàm provectæ ætatis adhærere & rei Criticæ tunc perito, quàm juveni qui ex aliorum ore loqueretur. Nec eſt quòd Morinus objiciat, Hieronymum in his locis videri quid ipſe ſentiret proferre, nòn autem aliorum opinionem: Hieronymo ſiquidèm familiare eſt, ut quæ probabilitèr ſolùm, & quæ ex aliorum mente producit, de iis firmiſſimè, & quaſi ſuam ipſe ſententiam exprimat, aſſeveret. Quo ſenſu intelligenda eſſe exiſtimo verba illius in Epiſtolâ ad Galatas, ubi nonnulla à Judæis perversè deleta fuiſſe in Hebraicis exemplaribus auctor eſt. Ibi enim ex Scriptorum, quos in ſuâ Præfatione laudavit, ſententiâ loquitur. Ità Ruffino doctrinam ſuam maledictis laceſſenti aliàs reſpondit; *ego, in Commentariis ad Epheſios, ſic Origenem & Didymum & Apollinarium ſequutus ſum, qui certe inter ſe contraria habent dogmata, ut fidei meæ nòn amitterem veritatem. Commentarii quid operis habent? alterius dicta ediſſerunt.* Et paulò poſt; *nùm diverſæ interpretationis & contrariorum inter ſe ſenſuum reus tenebitur, qui in uno opere, quod ediſſerit,* expo-

Hieron. Comment. in cap. 3. Epiſt. ad Galat.

expoſitiones poſuerit plurimorum. Quâ ſimilitèr ratione reſcribens Auguſtino, poſt recenſitos Doctores, quorum verbis ſua ipſe contexuerat, hæc ſubjungit. *Itaque, ut ſimplicitèr fatear, legi hæc omnia, & in mente meâ plurima coacervans, accito Notario, vel mea vel aliena dictavi, nec ordinis nec verborum, interdùm nec ſenſuum, memor.* Iterùm hæc eidem Auguſtino reſcribit. *Siquid igitùr reprehenſione dignum putaveras in explanatione noſtrâ, eruditionis tuæ fuerat quærere utrùm ea quæ ſcripſimus, haberentur in Græcis: ut ſi illi nòn dixiſſent, tunc meam propriè ſententiam condemnares, præſertìm cum liberè in Præfatione confeſſus ſum Origenis Commentarios me eſſe ſequutum, & vel mea vel aliena dictâſſe.* Nequis autèm illi objiceret, hoc ſcribendi genus peculiare illi fuiſſe, docet alio in loco quos ſibi in hâc arte duces propoſuerit. *Legite,* inquit, *Demoſthenem, legite Tullium, ac, ne forſitàn vobis Rhetores diſpliceant. quorum artis eſt veri ſimilia magìs quàm vera dicere, legite Platonem, Theophraſtum, Xenophontem, Ariſtotelem,* &c. Imò laudat Origenem, Methodium, Euſebium, Apollinarium, & inter Latinos Tertullianum, Cyprianum, Minutium, Victorinum, Lactantium, Hilarium, qui ſimilem ſcribendi rationem imitati fuerint; quin & ipſummet Paulum his omnibus adjungit: *Legite,* inquit, *epiſtolas ejus & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbitis eum in teſtimoniis, quæ ſunt de veteri Teſtamento, quàm prudens quàm diſſimulator ejus ſit quod agit.* Et hæc ex Hieronymi libris decerpta ideò prolixiùs retuli, quòd ſæpè deprehenderim multa tribui Hieronymo de quibus ille nunquàm cogitavit Tenenda igitùr priùs eſt dictionis Hieronymianæ œconomia, quàm de illius mente feratur judicium, & aliquid ſub ejus nomine & auctoritate propugnetur. Frequentèr enim nòn tàm quid ipſe ſentiat adducit, quàm quod ex aliorum ſcriptis hauſit; quæ ſi probè intelligantur, nunquàm à ſeipſo diſſidebit Hieronymus, etiam in præſenti, quam nunc tractamus, materiâ. Quandò enim Judæos, tanquàm Scripturæ ſacræ corruptores, perſtringit, ex aliorum mente loquitur. Unde Commentariis in Michæam nòn auſus eſt palàm Judæos accuſare, quaſi è ſuis codicibus vocem Ephratha, ſeu Bethlehem, ex odio Chriſtianæ Religionis, eraſerint, nè videlicèt Chriſti è tribu Judæ ortus cognoſceretur. Verùm hanc eſſe quorumdam ætatis ſuæ

Hieron. Epiſt. ad Auguſtin.

Hieron. Comment. in Mich. cap. 5.

ſuæ Doctorum ſententiam declarat, nihil omninò affirmans; aliorum duntaxàt placita refert inter ſe pugnantia. Hoc tamen Hieronymi teſtimonium avidè arripuit Iſaacus Voſſius, Iſaac. Voſſ. vir alioqui doctus, ut oſtenderet Hieronymum nòn auſum fuiſſe negare Judæos vocem *Ephratha* à ſuis exemplaribus de induſtriâ ſuſtuliſſe. Sed quid de hoc argumento ex rei veritate ſentiat Hieronymus diſcere nòn eſt arduum, cum Hebraici contextûs, quem paſſim veritatem Hebraicam appellat, ſtrenuum defenſorem ſe præbeat.

CAP. X.

Iſaaci Voſſii ſententia de Judæorum codicibus expenditur & refellitur.

SOlas Judæorum Scripturas veras eſſe ac primigenias communis eſt Theologorum, quos vulgò Proteſtantes vocant, opinio; qui inter diſputandum cum Doctoribus Catholicis, ad codices Hebræos ſempèr recurrunt ſiquandò ab his diſſentiat Latinus Interpres, quem in multis erràſſe arbitrantur. Indè factum eſt, ut Theologi illi, qui Reformatorum nomen ambiunt, antiquas Eccleſiæ verſiones parvi fecerint, ſi perpaucos excipias, qui nævos etiàm in contextu Judaico, nòn ſecùs ac in illius interpretibus, deprehenderunt. Verùm longè ultrà progreſſus Iſaacus Voſſius à receptis Proteſtantium moribus receſſit, ac palàm Judæos falſitatis accuſavit, quòd multa à ſuis codicibus, ex Chriſtianæ Religionis odio, de induſtriâ, poſt Chriſti adventum & everſa Hieroſolyma, expunxiſſent: eóſque qui Judæorum cauſam agunt acritèr ſuggillat & Doctores ſuæ ſectæ, qui hodiernam codicis Hebræi lectionem tueantur, appellat *aſellos caſſos lumine & intellectu, togâ cinctos profeſſoria, pro clypeo geſtantes Biblia Maſorethica cum omnibus ſuis punctis.* Iſaac. Voſſ. Epiſt. ad Andr. Colv.

punctis. Firmiſſimas Voſſium aſſertionis ità liberæ rationes habere, quis nòn credat? At quàm graviter allucinatus ille fuerit, ex his quæ mòx dicentur, manifeſtum fiet. *Quis locus,* inquit, *qui de Meſſiâ agat in ſacris occurrit literis quem illi nòn corrumpere aut ſiniſtrâ interpretatione enervare ſunt conati?* Et paulò poſt; *cùm viderent tempus adventûs Meſſiæ præteriiſſe, expleti quippe erant anni ſex mille à creatione mundi, ut lucrarentur annos bis mille, tota quatuordecim ſecula è codicibus ſuis expunxerunt: reſidua quinque vel ſex ſæcula ut abolerent, decurtârunt intervalla Judicum, omittendo Anarchias & contrahendo ſpatia Regum Perſicorum. Hoc pacto totis bis mille annis menſuram temporis mulctârunt.* Sed hæc mera ſunt Voſſii commenta, qui nòn ſolùm Judæos accuſat, ſed & à Samaritis idem facinus commiſſum fuiſſe auctor eſt, licèt diſpari ratione. Verùm priſci Eccleſiæ Patres Africanus, Origenes, Euſebius, Hieronymus, Auguſtinus & alii, qui hanc Judæorum codicis ab Hebræis exemplaribus in rebus Chronologicis diſcrepantiam animadverterunt, de hâc depravatione Judæis objiciendâ nunquàm cogitârunt. Imò Auguſtinus hâc in parte Judæorum exemplar Græco præferendum eſſe nòn veretur interdum aſſerere, in eáque eſt opinione, *ut ei lingua potiùs credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio.* Juſtinus Martyr, qui diſputans adverſùs Tryphonem Judæos variis modis exagitat, ut Græcam, quæ tunc ſola in Eccleſiâ auctoritatis aliquid obtinebat, Septuaginta Seniorum interpretationem vindicaret, de mutatâ ab iis Chronologiâ, ut cauſæ ſuæ patrocinarentur, nè verbum quidèm protulit.

Voſſ. Diſſertat. de Sept. præf.

Notatur Voſſius.

B. Auguſtin.

B. Juſtin.

Præterea ſi Judæis in mentem veniſſet codices Hebræos corrumpere, nè tempus quo in ſacris literis venturum eſſe Meſſiam ſignificatur elapſum eſſe videretur, longè potiori titulo Danielis vaticinium, quod accuratè tempus illud obſervat, quàm libros Moyſis aut Judicum depravâſſent. Prophetiam autem Danielis, quæ magnam partem Meſſiæ tempora reſpicit, integram remanſiſſe in confeſſo eſt apud omnes, & hâc Judæos valdè premi negare nòn audet ipſe Voſſius. Sed latebras quærens affirmat antiquos Judæos nòn tantùm Danielem à choro Prophetarum ſegregâſſe, ſed & negâſſe fuiſſe Prophetam. Verùm nunquàm intellexit vir doctus, quo ſenſu Judæi Danielem Prophetarum choro minimè adſcriberent. De hoc negotio, uti

jàm

jam ſuprà obſervatum eſt, fruſtrà Chriſtiani cum Judæis diſputant: utrique enim lubentes agnoſcunt in libro Danielis multa exſtare de Meſſiâ venturo vaticinia, & hunc Spiritûs ſancti opus eſſe nòn ſecùs ac reliquos Scripturæ ſacræ libros. De Davide eadem prorsùs fingunt Judæi atque de Daniele: nòn ideò tamen Spiritûs ſancti afflatum ab eo removent. Contrà in Pſalmis etiàm multa haberi quæ venturum Meſſiam prænunciant palàm aſſerunt, & ſiquid ſit inter illos & Chriſtianos hàc in parte diſcriminis, mera eſt de nomine, ut jàm alibi probatum eſt, controverſia: dùm illi alitèr Scripturæ ſacræ libros partiuntur atque Chriſtiani. Sed ſuo ſeipſum gladio jugulat Voſſius dùm ob res Chronologicas Judæos falſitatis reos peragit, quandoquidèm hodierna contextûs Hebraici Chronologia Judæos longè magis urget quàm illa quæ ex Græcâ LXX Interpretum verſione ducitur, nec id Judæi ipſi diffitentur in libris Talmudicis, ubi nòn eunt inficias jàm expletum fuiſſe tempus quo venturus erat Meſſias, ſed addunt illum propter eorum iniquitates nòn adveniſſe. Hæc ſunt Talmudiſtarum verba; *domus Eliæ traditio hæc eſt; mundus conſtabit ſex annorum millibus; annorum erunt duo millia inanitatis, ſeu ante legem: duo etiàm millia annorum Legis: & duo millia annorum temporis Meſſiæ. Sed ob iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, præteriêre anni illi, qui jàm elapſi ſunt.* Voſſius, qui iſtud Eliæ effatum ad inſtitutum ſuum trahere conatus eſt, in pluribus erravit: primò enim laudare videtur illud quaſi reverâ àb Eliâ Prophetâ, aut ex ejus libro, *quem olim*, inquit, *veteris Teſtamenti ſcriptis annumeratum fuiſſe conſtat*, deſumptum fuerit. Sed Elias iſte Doctor fuit Talmudicus, ſicuti R. Hillel, R. Schammai, R. Johanan, & alii benè multi quorum nomina & ſententiæ in Talmude referuntur. Deindè figmentum eſt quòd ait bis mille annos qui Legem Moyſis præceſſêre, nòn à principio creationis debere numerari, ſed à Diluvio vel ab illo tempore quo Noæ dixit Deus, velle ſe mundum perdere. Longè ſiquidèm diverſa eſt hoc loco Judæorum ſententia de ſex annorum millibus quo mundus duraturus erat, ſecundum Magiſtri Eliæ traditionem. Vaticinii enim illius fundamentum ex ſex diebus creationis petitum eſt; ità ut, ſicuti Deus intra ſex dierum ſpatium mundum creavit, ſimilitèr idem mundus ſex anno-

Talm. in tract. Sanhedr. & in Avoda Zara.

Voſſ. de Sibyllin. Oracul. cap. 8.

Talmudiſtarum ſententia de mundi duratione.

annorum millibus perduraturus ſit: idcircò annorum mundi ſupputatio, indè jàm à primâ rerum omnium creatione ſumi debet. Magiſtri qui Commentariis ſuis Talmudis libros illluſtrant, bis mille annorum numerant à primo homine condito uſque ad tempus illud quo Abraham relicto Idolorum cultu veram Dei unius Legem amplexatus eſt. Tunc ſecundum illorum ſupputationem annum vitæ agebat quinquageſimum ſecundum. Frigida autèm ſunt quæ profert idem Voſſius ut probet ex B. Petri epiſtolâ, mundi, de quo agitur, initium arceſſendum eſſe à Diluvio, quòd Apoſtolus ille veterem mundum eum vocaverit qui Diluvium præceſſit; terram verò quam nùnc habitamus mundum alterum: hæc, inquam, frigida ſunt & extra propoſiti hujuſce rationem. Sed nòn eſt cur fictitiæ Doctoris Eliæ de mundi duratione Prophetiæ diutiùs immoremur, neque etiàm ratio habenda eſt libri illius Prophetiarum Eliæ, quem falsò putat Iſaacus Voſſius, Eliæ Talmudici nomine deceptus, inter veteris Teſtamenti libros olim collocatum. Alias ſiquæ ſint majoris momenti probationes ab eodem Voſſio productæ adverſus Judæos, expendamus.

Nonnulla deindè Voſſius adverſus Judæos congerit, ut conficiat illos nòn pauca Scripturæ ſacræ loca mutilaſſe, atque in primis Juſtinum Martyrem opponit, qui ſcribat complura olim à Judæis inquinata fuiſſe exemplaria. Verùm jàm anteà iis omnibus, quæ ex Juſtini auctoritate ſumi poſſunt, rationibus abundè ſatisfecimus. Contextum Hebræum nunquàm conſuluit Juſtinus, imò nec conſulere potuit; cùm ex illius ſcriptis manifeſtum ſit, eum linguam Hebræam nòn calluiſſe. *Sed quos nòn luſus*, inquit Voſſius, *dediſſet ſanctiſſimus Martyr Tryphoni & innumeris aliis, inter quos verſabatur, Judæis, ſi nòn vera fuiſſent ea quæ illis intentat crimina?* Sed hæc argumentandi ratio digna nòn eſt homine erudito, qui in evolvendis B. Juſtini libris deprehendere poterat multa illi excidiſſe. At pergit Voſſius; *vaticinium de Chriſto quod occurit Pſalmo xxii. ubi pro* foderunt *ſubſtitutum eſt*, tanquàm leo, *fuiſſe ab iis depravatum fatentur plerique Chriſtiani exceptis Fanaticis quibuſdam & Seſqui-Judæis.* Verum quidem eſt ob id à pleriſque Theologis in jus vocari Judæos quaſi deditâ operâ locum iſtum corruperint. Sed abſit ut Fanaticos ac Seſqui-Judæos illos eſſe pronunciem, qui hoc crimen

Voſſ. de Septuag. Interpr. cap. 8.

Notatur Voſſ.

crimen à Judæis amoliuntur, cùm R. Jacob Ben Hajim Maſoræ inſtaurator lectionem *caru*, *foderunt*, quæ Chriſtianis favet, in nonnullis exemplaribus ſe inveniſſe palàm teſtetur. Neque mirum videri debet, quòd Maſorethæ eam, quæ cauſam ſuam magis tuebatur, lectionem amplexati fuerint. Eam quidèm quam Græci Interpretes & Hieronymus repræſentant veriorem eſſe agnoſco; nòn ideò tamen accuſandi ſunt Judæi qui è duabus lectionibus unam ſelegerint,quæ ad res ſuas magìs accommodabatur. Quin & fieri poteſt ut ea ſolùm in Maſorethicis exemplaribus lectio exhiberetur quam hodiè exhibent:In lectionibus *câri* & *caru* parùm eſſe diſcriminis nôrunt omnes qui rei Criticæ periti ſunt,& quàm facilis ac frequens ſit literarum *Jod* & *Vau* inter ſe permutatio. Neque dixeris literam *Aleph* in dictione *cari* ſcriptam reperiri, minimè verò in dictione *caru*, adeóque mutationem nòn ita facilem fuiſſe. Sed alia ſunt & quidèm haùd infrequentia in ſacris codicibus ſuperfluæ hujuſce literæ exempla, quæ Maſorethis ipſis nòn fuère incognita. Quare Græci Interpretes & B. Hieronymus illam veluti ſuperfluam reticuerunt, vel ab eorum exemplaribus aberat; ſecùs verò Maſorethæ, qui illam agnoſcunt.

R. Jaco . in Bibl. Venet.

Vana ſunt etiàm quæ ex loco Zachariæ, cap. xii. v. x. objicit Voſſius, quaſi antiquam Judæi lectionem, quam priſci interpretes in ſuis exemplaribus habuere, de induſtriâ mutaverint: at nemo nòn, artis Criticæ peritus, judicabit hanc diverſitatem ortam eſſe ex diverſis exemplaribus; dùm in aliis legitur *dakeru*, in aliis autèm *rakedu*, ob facilem videlicèt literarum *Reſch* & *Daleth* in ſe invicem permutationem. Nec video cùr ob id, & alia id genus ſexcenta, Judæi potiùs in crimen falſitatis adducantur, quàm Græci, Latini, ceterarúmque nationum Scribæ, qui ſimiliter in deſcribendis ſuis codicibus labuntur. Hanc literarum ſimilium commutationem in omnibus linguis reperiri neceſſe eſt, undè poſteà ingens codicum nata eſt diſcordia. Quâ de re conſulendum eſt inprimis Scioppii de arte Criticâ opuſculum, qui totum iſtud negotium egregiè illuſtravit. Leo quoque Allatius, vir in evolvendis codicibus MSS. diù verſatus, varia Criticorum, in rei hujuſce confirmationem, loca congeſſit: cujus verba huc referre nòn piget, ex illius animadverſionibus in Antiquitatum Etruſcarum

Leo Allat. in Antiquit. Etruſc. pag. 55.

Fragmenta, quæ ab Inghiramio edita fuerant. *Prætereà*, inquit, *tot exſcriptorum errata, tot literarum, tot nominum in antiquorum monumentis mutationes, ſi ingenuè agimus, à nullo alio quàm à capitalibus hiſce corrivàrunt, ob literarum ſimilitudinem quam inter ſe capitales, nòn autèm minuſculæ, ſervant. Exemplis ſed pauciſſimis ex aliorum animadverſionibus agamus, nè iſta curioſiùs ipſe perquirere, ab inficeto neſcio quo, dicar. Joſephus Scaliger in Varronem de Re Ruſticâ, lib. ii. cap. iii. Mediam nòn Meliam propter familiarem veteribus τῦ L in D mutationem, ut Melicæ contrà gallinæ dictæ, quæ Medicæ dici debebant; & alibi Librarios imperitos ſæpè pro I, L, & contrà ſcribere. Godeſchalcus Steuichius in libro i. Appuleii ait, ſæpè in mutuum locum immigràſſe has literas,* D & T; *& in libro v. cauſam depravandi ſententiam aſſerit ſimilitudinem literarum* B & P; *nam & has, ut &* R, *nòn ſemèl ex affinitate commutatas, teſtes Quintilianum & Plinium adducens, quorum verba & monita de majuſculis & Romanis literis accipienda, quòd iis antiquis in libris deſcribendis uſi fuiſſent. Joännes Iſacius Pontanus in Gloſſario priſco Gallico, nòn in diſſimili argumento,* B *&* P *mutationem, ſolennem metaſtaſin vocat. Scioppius de Criticâ tradit, exemplíſque ex variis fusè probat,* C *in* G, D *in* L, F *in* E, P *in* B *&* R; *& vice versâ,* L *in* D, E *in* F, R *&* B *in* P, *ob ſimilitudinem commigràſſe.* Habent quoque inter ſe quamdam ſimilitudinem majuſculæ Græcorum literæ. Ità facillima eſt literarum Græcarum Β, Γ, Ρ, necnòn Γ & Τ, atque Δ & Λ commutatio. Quibus addi poſſet nòn tantum inter literas etiàm minuſculas reperiri diſcrepantiæ, quin ſæpiùs ob earum, quam ſervant, inter ſe ſimilitudinem, aliquid confuſionis oriatur. Quo pacto, ut innumera ſileam, quandò apud Græcos legendum ſit ἡμῖν, quandò ὑμῖν, & apud Latinos *orbis* vel *urbis*, ſæpè in incerto eſt. Varias codicum ſuorum lectiones ſibi objiciunt Chronographi, Hiſtorici & alii paſsìm, quorum exempla ubique proſtant: exempli causâ; hactenùs, Dagobertum Francorum Regem Nanthildem, puellam elegantis formæ, è Monaſterio raptam, totius gentis cõſilio uxorem duxiſſe, communitèr receptum fuerat. Verùm ætate noſtrâ viri clariſſimi, Jacobus Sirmondus, Adrianus Valeſius & alii in codices MSS. inciderunt, qui nòn habeant, *Nanthildem, unam ex puellis de Monaſterio, in matrimonium accipiens Reginam ſublimavit*, utì pravè Fredegardi contextum

Aimonius laudaverat; ſed, *Nantechildem unam ex puellis de miniſterio accipiens*, &c; ſicut in MS. Fredegardi codice à ſe lectum fuiſſe animadvertit Sirmondus. Ejuſmodi allucinationes, quæ nòn ſolùm ex literarum ſimilitudine, ſed & ex innumeris aliis cauſis naſcuntur, reperire eſt in omnibus manu exaratis, cujuſcunque linguæ ſint ac conditionis. Undè poſteà lectionum monſtra orta ſunt, quæ Criticorum ingenia valdè contorquent, & graviſſima inter Grammaticos diſſidia excitant. Ità qui ſe germanos Ciceronis imitatores jactitant, ſuam ſibi interdùm Ciceronianiſmi imperitiam exprobrant, nòn aliam ſæpè ob cauſam, quàm quòd diverſis, in evolvendis Ciceronis operibus, codicibus uſi fuerint, quorum indolem bellè notavit Henricus Stephanus. Henric.Steph. præfat. caſtigat. in Cicer.

Sed nè ea, quæ ab imperitis duntaxat ignorari poſſunt, prolixiùs annotem, unam operum Ciceronis editionem in exemplum proferam, quæ ex officinâ Elzeviriorum, anno MDCLXI. accurante Schrevelio, prodiit In quâ editione, diverſæ aliarum editionum codicúmque manu exaratorum lectiones, ad oram libri utiliſſimè relatæ ſunt. Si & in Hebraicis exemplaribus idem præſtitum fuiſſet, & ad illorum margines variantes omnes lectiones, quæ ex diverſis codicibus cùm MSS. tùm editis, necnòn ex vetuſtis tranſlationibus ſumi poterant, fuiſſent obſervatæ, Judæos ob hanc codicum diverſitatem, exemplaria ſua corrupiſſe nemo ſanus dixerit; ſed ex diverſis iſtis lectionibus meliorem quiſque ſeligeret, ut olim Hieronymus, qui Commentariis ſuis in Prophetas, à Græcâ LXX Interpretum tranſlatione ſæpiùs recedit. Ità, Magiſtrorum ſuorum lectioni addictiſſimus, in caput ii. Oſeæ, hæc animadvertit, *pro ſaltu quoque, quod Hebraicè dicitur* jaar, *LXX tranſtulerunt* teſtimonium, *Reſch & Daleth literarum falſi ſimilitudine: ſi enim pro Reſch, Daleth legatur*, teſtimonium *dicitur: ità duntaxat ut Jod litera nòn legatur.* Iterùm ad caput v. ejuſdem Prophetæ notat LXX Interpretes, quòd pro חדש *menſis*, legerint חסיל *rubigo.* Et ad caput ix. quærens cùr ubi LXX habent, *caro mea ex eis*, ipſe verterit *cùm receſſero ab eis*, hæc habet; *in eo loco in quo nos diximus, væ eis cùm receſſero ab eis, LXX & Theodotio tranſtulerunt, væ eis caro mea ex eis; quærénſque cauſam cùr ſit tanta varietas, hanc mihi videor reperiſſe, caro mea linguâ Hebraicâ dicitur* beſari. *Rurſùm ſi dicamus, receſſio mea, ſive declinatio mea, dicitur* beſuri. Simili ratione B. Hieron.

one nihil cauſæ fuit cùr Hieronymus à receptâ illâ LXX Seniorum verſione *πῦ ἡ δίκη σε, ubi cauſa tua,* recederet; quam ſuâ auctoritate B. Paulus confirmaverat, niſi quòd aliam lectionem præferrent ejus exemplaria, & pro איה *ubi*, per transformationem literarum legeret אהי *ero.* Similem tranſpoſitionem longè ſatius eſt obſervare in *dakeru, transfixerunt,* & *rakedu, inſultarunt* apud Zachariam, quàm Judæos cum Voſſio ſuggillare, quaſi mutationem iſtam in contextum deditâ operâ invexerint. Sed his aliiſque ejuſdem naturæ diverſitatibus contexendis ſuperſedeo, nè prolixiori eorum recenſione moleſtus ſim, maximè cùm à Theologis, qui ſuis explanationibus ſacra volumina illuſtrârunt, diligentèr obſerventur.

Rectè quidèm Voſſius Judæorum codices in multis vitiatos eſſe ſcripſit: quorum ſcilicèt eadem omninò ſors fuerit atque Græcorum Latinorúmque librorum; dignúſque eſt Georgius Hornius qui ſibilis omnium excipiatur, cùm doctiſſimo Voſſio opponit ſanctiones Regum, Principum ac Magiſtratuum, quibus volunt ut eæ ſolùm in Eccleſiis contextûs Biblici verſiones legantur, quæ ad exemplaria Hebraica adornatæ fuerint; quaſi verò ejuſmodi ſanctiones Principum codices Judæorum ab omni prorsùs mendâ integros ſervare potuerint. At in eo caſtigandus etiàm Voſſius, quòd nonnullos ejuſmodi errorum à Judæis conſultò in ſua exemplaria & ex odio Chriſtianæ Religionis invectos fuiſſe pertinaciùs contendat. Ità ad verba iſta Geneſeos, *Non auferetur ſceptrum de Judâ & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus eſt,* hæc animadvertit; *hunc locum non tantùm in verſione Græcâ, verùm etiàm in omnibus codicibus Hebrais mutilârunt Judæi reſcribendo* שילה *pro* שלה *utì obſervatum compluribus, quorum opinionem confirmat codex Samariticus.* Sed quis neſciat olìm in contextu Hebræo literam *Jod*, ante inventa puncta vocalia, modo *i*, modo *e*, vocalium, locum tenuiſſe; & hanc nòn ſolùm, ſed & alias vocales, quas vulgò *Ehevi* appellant, pro Scribarum arbitriò neglectas fuiſſe? Sive igitùr ſcribatur שילה ut in hodiernis Maſoretharum codicibus, ſive שלה utì legiſſe videntur LXX Interpretes, ob id in crimen falſitatis adduci nòn debent Judæi, qui in ſuis exemplaribus vocalem *Jod* retinuerunt. Fieri etiàm poteſt ut Græci Interpretes eam in ſuo exemplari legerint, quandoquidèm idem eſt omninò dictionis

Geneſ. 49. 10.

Voſſ. de Septuag. Interp. cap. 8.

nis illius ſenſus, ſive per *Jod*, ſive abſque *Jod* efferatur, quià litera *Jod* nòn minùs per vocalem *e* quàm per *i* poteſt pronunciari. At Maſorethæ, qui legendum eſſe *ſchilo* arbitrati ſunt priſcam literam *Jod* retinuêre, quâ nòn obſtante, etiàm hodiernis temporibus cum Græcis Interpretibus legere poſſumus *ſchelo*, utì reverâ legunt nonnulli Judæorum Magiſtri. Hæc nòn debuit ignorare Voſſius, qui totiès Judæos in jus vocat, quíque ſcribit, eos qui negant hunc locum à Judæis corruptum eſſe, Prophetias omnes abolere. Eadem omninò codicis Hebræi ratio exſtitit ante & poſt Chriſti tempora; nihílque prorſùs cauſæ eſt, cur depravationes, ſiquæ fuerint in illo ante Chriſti adventum, illas tribuat Voſſius errori & incuriæ Librariorum; eas verò, quæ in exemplaria Hebraica poſt Chriſti adventum intruſæ ſunt, vitio animi adſcribat. Maſorethis etiàm Tiberienſibus plùs æquo detrahit Voſſius, dùm illos vocat homines barbaros, & in vernaculâ quam jactant linguâ peregrinos, à quibus nihil aliud quam vitioſum & ab omni ratione alienum proficiſci potuit. Illos quidèm nòn fuiſſe Prophetas cum Voſſio lubens agnoſco, eoſdem quoque punctorum vocalium & apicum auctores eſſe nòn diffiteor: at quis indè conficiat eos barbaros fuiſſe, & linguæ Hebraicæ imperitos, ac demùm Scripturás punctis & apicibus onerari potiùs quàm exornari. Si vera ſunt quæ de ſeipſo jactitat Voſſius, vidiſſe plures quàm bis mille codices Hebraicos manu exaratos, artis Maſorethicæ eum prorsùs ignarum nòn fuiſſe credibile eſt. Hæc opus eſt Judæorum Tiberienſium, qui codicis Hebraici lectionem, qualis tunc uſu publico recepta erat, adhibitis punctis vocalibus, determinârunt. Maſoræ nomen illi inditum eſt, quòd traditionem, ſeu legendi contextûs Hebraici rationem diuturno uſu comprobatam, amplexati fuerint. De illorum Criticâ idem planè judicium ferri debet, ac de Græcis Latiníſque libris, qui à viris eruditis caſtigati & recogniti fuêre. Celeberrimæ apud Judæos Scholæ præfuerunt Magiſtri illi Tiberienſes, qui, conquiſitis undique Bibliorum exemplaribus, accuratam illorum editionem publicârunt. Nihil ab illis in hoc negotio præſtitum eſt, quod in crimen verti poſſit. Et hæc illorum correctio, quantumlibet accurata, aliis nòn obfuit, quin eadem exemplaria adhùc recognoſcerent, eadémque etiàm noſtrâ ætate, ad Græcam

Voſſ. de Septuag. Interpr. cap. 30.

De Maſorâ judicium.

LXX.

LXX Interpretum verſionem & Latinam Hieronymi recognoſci poſſe exiſtimo, in locis quibus illorum exemplaria à Maſorethicis variâſſe conſtabit. Nòn ideò tamen Judæos, cum Voſſio, falſitatis accuſabimus, quià illorum codices iidem omninò nòn ſunt atque illi, quos ad condendam tranſlationem ſuam adhibuêre Græci Interpretes: ſed dicemus diverſas lectiones nòn minùs reperiri in Hebræorum exemplaribus, quàm in Græcorum, Latinorum, ceterarúmque gentium libris. Rabbinorum traditionibus ſolo auditu propagatis nihil ſolidi ſubeſſe putat Voſſius; *& quæ ſolo auditu propagantur traditiones*, inquit, *rarò ſolent ad duo vel tria perſtare ſæcula.* Sed quid hæc faciunt ad eam, de quâ in præſentiâ agitur, traditionem? De oralibus Judæorum, ut vocantur, traditionibus, quas meritò à prudentioribus explodi agnoſcit, nulla eſt controverſia; ſed de eâ tantùm quæ Maſora appellatur, quámque unicam Judæi Caraitæ, qui pleraſque Judæorum traditiones, velut anilia commenta, reſpuunt, amplexati fuêre. Si hanc rejiciat Voſſius, rejiciat quoque neceſſe eſt librorum Chaldaicorum, Syriacorum & Hebraicorum, qui nonnihil antiquitatis præ ſe ferunt, lectionem: iis enim omnibus, ſimili prorsùs ratione atque Hebraicis, puncta vocalia, quæ certam facerent illorum lectionem, addita ſunt. Traditionis itaque hoc loco nòmine, nihil aliud intelligimus quàm receptam & longo uſu confirmatam codicis Hebraici lectionem. *Sed codex ille*, inquit Voſſius, *mutus eſt, quem nec legere, nedùm intelligere, quiſquam ſciat, utpote truncus mediâ ſui parte, nec aliis quàm quas Chriſtianæ fidei inimici appoſuêre inſtructus vocalibus.* Minúſne truncus erat codex ille LXX Interpretum ætate, cùm nihil omninò punctorum vocalium in eo appareret? Ea eſt linguæ Hebraicæ, ut & ceterarum Orientis linguarum natura, ut pauciſſimas vocales repræſentet; adeò ut librorum, qui ſermone Hebræo, Chaldaico, Syriaco, & Arabico ſcripti ſunt, lectio nòn parùm ab uſu dependeat, quem hîc traditionem, ſeu Maſoram, cum Judæis vocamus. Jàm à quibus uſus iſte legendi codicis Hebraici ſumi potuit quàm à Judæis? *Verùm*, inquit Voſſius, *Judæi inimici ſunt Chriſtianæ fidei.* An ideò codices ſuos legere dedidicerunt quià Judæi? Imò niſi Judæi eſſent, codices Hebræos in Synagogis nòn legerent: nec ab aliis quàm ab iſtis illorum

Voſſ. Reſponſ. ad nuper. Critic. Refellitur Voſſius.

illorum lectio ad Chriſtianos derivari potuit. Judæi quoque erant LXX Seniores à quibus totus dependet Voſſius, iíque nõn aliam contextûs Hebraici lectionem ſequuti ſunt, quàm quæ uſu publico ætatis ſuæ apud Judæos recepta erat. Quapropter id omne quod regerit Voſſius in Hebræum codicem, quòd ſit liber dimidiatus & mediâ ſui parte truncus, affirmari etiàm poteſt de codice Hebræo, quo uſi ſunt Græci Interpretes: neque tàm codex accuſari debuit quàm linguæ Hebraicæ ingenium, & ob eamdem rationem reliquæ linguæ Orientales accuſabuntur, quaſi dimidiatæ ſint linguæ. Iterùm tamen, & uſque ad nauſeam, inculcat Voſſius mutum eſſe Hebræum codicem, &, vel ipſis agnoſcentibus Rabbinis, truncum mediâ ſui parte, utpote veris deſtitutum vocalibus. Sed quæ ſint veræ codicis Hebraici vocales fingit ſe ignorare, dùm illis eum deſtitutum tàm fidentèr aſſeverat. Priſcæ ſiquidèm Hebræorum vocales ſunt, ut ipſe alibi nòn diffitetur, literæ *Aleph, He, Vau* & *Jod,* quibus & alias adjungit Hieronymus. Sed quòd populi Orientales raró inter ſcribendum eas adhiberent, puncta vocalia excogitârunt viri Critici, quò facilior promptiórque eſſet librorum lectio. Verùm parùm conſentaneè loquitur Voſſius, nec tàm ex rei veritate quàm ex præconceptâ adverſus Judæorum codices opinione.

CAP.

CAP. XI.

De Samaritarum Bibliis & eorum Targumim, ſeu Paraphraſibus.

DE Samaritarum, qui etiàm à Judæis Cuthæi appellantur, gente, moribus ac Religione, multa habet contextus ſacer in libris Regum, Chronicorum & Eſdræ, quæ poſtea fuſiùs explicavit Joſephus, teſtis in hàc materiâ locuples, noſtrâ autèm ætate Joännes Morinus in Exercitationibus quas in Pentateuchum Samaritanorum adornavit, Hottingerus in Exercitationibus Antimorinianis, Vualtonus Prolegomeno de Samaritanis, aliíque viri eruditiſſimi res Samaritarum illuſtrârunt. Quare, his ſilentio prætermiſſis, ad illorum codices tranſeo, quorum etiàm mentionem fecerunt Patrum nonnulli tùm Græci tùm Latini, & Scholia Romanæ ac Francofurtenſis LXX Interpretum editionum. Sectam Samaritarum unico Moyſis Pentateucho uti, puto notum eſſe omnibus: quippe eo tempore quo illi à Judæis diſceſſerunt, Lex una apud Hebræos vulgata fuerat, aliis Scripturæ libris vel nondùm compoſitis, vel ſiqui eſſent, nondùm publici juris facti fuerant. Quid autèm de iſto Samaritarum codice ſentiendum ſit, videtur explicatu difficile. Morinus, qui primus illum publicavit, in illius laudem more ſuo diſcurrens, eum in majus attollit; quam ob cauſam apud viros eruditiſſimos malè audiit, inprimis apud Muiſium tunc Hebræarum literarum apud Pariſienſes Profeſſorem Regium, qui cenſuris ſuis Morini ſententiam de Pentateucho Samaritanorum caſtigavit. Suas etiàm poſteà Exercitationes de Pentateucho Samaritano Hottingerus Tigurinus Exercitationibus Morini oppoſuit. Verùm uterque nòn pauca in eo reprehendit quæ nòn videtur aſſeruiſſe, laudatis ſolùm

Samaritanorum codices.

plùs

plùs æquo Samaritanorum codicibus, de quibus tunc agebat: quo etiàm modo præfatus in ſuam Bibliorum Græcorum editionem Hebraica miris modis ſuggillavit. Omnium autèm moderatiſſimos ſe præbuerunt Ludovicus Cappellus & Brianus Vualtonus, qui Pentateuchi Samaritici fidem in plurimis haùd improbârunt. At omnium peſſimè de illo ſenſit Uſſerius Armachanus, vir alioqui judicii acerrimi, qui codicem Samaritarum à Doſitheo quodam Samaritâ Hæretico variis in locis interpolatum & deditâ operâ corruptum fuiſſe aſſeverat. Uſſer. Armach.

Unus itaque & in omnibus, ſi pauca excipias, idem eſt codex Samariticus ac Judaicus, idque dudùm ab Euſebio in Chronicis & ab Hieronymo obſervatum. *Samaritani*, inquit Hieronymus, *etiàm Pentateuchum Moyſi totidem literis ſcriptitant, figuris tantùm & apicibus diſcrepantes.* Quæ verba Hieronymi Joſephus Scaliger nòn videtur intellexiſſe, cùm aſſerit, *Samaritanos totidem literis ne una quidèm minùs aut ampliùs Pentateuchum legere atque Judæos.* Nam ipſemet Hieronymus notat interdùm utriuſque codicis varias lectiones, uti Quæſtionibus Hebraicis in Geneſim, & Commentariis in Epiſtolam ad Galatas. Quare Hieronymus, dùm affirmavit Judaicum & Samariticum Legis Moſaicæ exemplaria ſimilia eſſe in omnibus, voluit tantùm his verbis codicem Samariticum diſtinguere à Græcorum Latinorùmque tranſlationibus, quòd ille purus putus eſſet contextus Hebræus; quod de Bibliis Græcis & Latinis affirmari nòn poterat. Ad eumdem ferè modum etiàm loquitur Euſebius à quo ſæpiùs totus dependet Hieronymus. In nonnullis Pentateuchum Samaritarum à Judaico diſcrepare nòn eſt ampliùs dubitandi locus, poſtquàm illorum exemplar editum eſt in Polyglottis Pariſienſibus & Anglicanis. Iſtud enim exemplar ab ipſiſmet Samaritis obtinuerat nobilis vir Petrus à Valle, quod deindè Achilles Harlæus Sancius, tunc apud Turcarum Imperatorem Regis Chriſtianiſſimi Legatus Pariſios aſportari curavit; & illud in Bibliothecâ Patrum Congregationis Oratorii, prope Luparam, aſſervatur. Alia ejuſdem Pentateuchi exemplaria in aliis Europæ Bibliothecis deliteſcere fidem faciunt Epiſtolæ Pereſcii, Petri à Valle, Comberi & Aleandri ad Joannem Morinum. Hæc ſcribebat Hieronymus Aleander

Hieron. in Prol. Galeat.

Scalig. de Emendat. Temp.

Hieron. Alexand. Epiſt.

anno MDCXXVIII. *Scias velim hîc quoque eſſe in Vaticanâ Bibliothecâ aliud Pentateuchi exemplar iiſdem Samaritanis literis ſcriptum, quod quinque abhinc annis piæ memoriæ Scipio Cardinalis S. Suſannæ, tunc Bibliothecarius CCC. aureorum precio comparavit: atque is quidem codex, etſi characteres habet Samaritanos, Hebraicâ tamen linguâ, uti veſter, confectus eſt.* Certum eſt Samaritas, etſi numero pauciſſimos ac Judæis longè impares, etiàm poſt everſum illorum Templum, quod erat in Garizim, ritus patrios ſempèr retinuiſſe, & Moſis Pentateuchum legiſſe in ſuis Synagogis, quem & hodiè adhùc legunt. Codex ille Samariticus, qui ad nos pervenit, ſi ad vetuſtos codices, quorum Fragmenta aliquot in operibus Euſebii, Hieronymi, & aliorum Patrum exſtant, recognoſcatur, genuinus deprehendetur, idémque qui ipſis illis temporibus legebatur à Samaritis. Hunc tamen ab antiquâ ſimplicitate ac ſinceritate in aliquibus degeneràſſe nòn eo inficias; ſed hæc eſt ſors librorum omnium, qui nòn ideò tanquàm fœtus adulterini rejiciuntur, quòd nòn in omnibus primigenia exemplaria repræſentent: aliàs dicendum eſſet nè unum quidèm veterum librorum ad nos uſque perveniſſe. Homeri verſus, qui nùnc in omnium manibus verſantur ob ſimilem cauſam, tanquàm Homerici, nòn deberent recipi, quia vir κριτικώτατος Ariſtoteles ex Homero citat nonnulla, quæ in hodiernis exemplaribus minimè apparent. Imo nec recipiendi eſſent Judaici Bibliorum codices, quibus nunc utimur, quod illos, quibus uſi ſunt in condendis ſuis tranſlationibus Græci Interpretes, perfectè nòn exhibeant. Dicendum igitur tùm Samariticum tùm Judaicum Pentateuchi exemplaria genuinos eſſe codices, licèt aliquid ſit varietatis, nòn ſecùs ac Homerus Ariſtotelicus idem planè eſt atque ille Homerus, qui ab Ariſtarcho recognitus fuit, etſi ſecum ipſi interdùm nòn concordent.

Homeri Poëma.

Objectiones contra codicis Samaritani integritatem.

Nòn defuêre tamen, præſertìm è Proteſtantibus, qui Samaritarum codicem rejiciendum eſſe putaverint, hâc potiſſimùm ratione ut ità ſentirent adducti, quòd verus Dei cultus, Pontificum Doctorùmque ſucceſſio, apud Hebræos ſolos remanſerit, minimè verò apud Samaritas, adeóque ab illis duntaxat, tanquàm à Dei populo, ſumenda eſſe Legis exemplaria. Demiror ſanè Theologos Proteſtantes, qui Eccleſiæ auctoritatem,

ctoritatem, Pontificúmque & Doctorum ſucceſſionem vulgò parvi faciunt, ut omnibus compertum eſt, probationes hujuſmodi aſſumere. Nòn major eſt hâc in parte Synagogæ quàm Eccleſiæ auctoritas. Quis autèm neſciat hujus auctoritatem codices ſuos ab omni prorsùs mendâ nòn vindicâſſe, cùm Græca LXX Interpretum verſio, quâ ſolâ Eccleſia tùm Orientalis tùm Occidentalis utebatur, jàm à temporibus Origenis integra nòn eſſet. Haùd invitus tamen conceſſerim Judæorum exemplaria principem locum obtinere, & Samariticis præferenda: nam à Judæis, nòn verò à Samaritis, Scripturæ ſacræ libros mutuati ſunt Chriſtiani; verùm ſola cœtûs cujuſcunque auctoritas probatum & ab omni prorsùs errore integrum nòn efficit librum; ſed illum duntaxàt authenticum & ab omnibus recipiendum declarat, ità tamen ut alios codices, ſiqui ſint, tanquàm adulterinos nòn rejiciat.

Sunt & alia nonnulla quibus Judaici codicis defenſores Samariticum Legis exemplar onerant: primò enim hoc mutilum eſſe, paucarum dictionum exemplo, conantur oſtendere; deindè dictiones quaſdam pro aliis ſubſtitutas arguunt. Samaritanorum etiàm codicum inter ſe & cum Judaicis diſcrepantias objiciunt; ſimilitèr Librariorum incuriam, qui literas *Aleph* & *Ain*, *He* & *Heth*, aliáſque ejuſdem organi ſæpiùs confundunt. Verùm iſti ſuo ſeipſos gladio jugulant cùm eadem prorsùs adverſus codices Judæorum objici poſſint. In hoc decipiuntur Judaici exemplaris patroni, quòd ex præconceptâ ſemèl Judæorum quorumdam opinione, putent illud ab omni prorsùs errore liberum; quod de ſolis autographis poteſt affirmari. Parùm conſtantem apud Judæos olim fuiſſe ſcribendi contextûs Hebraici rationem jàm ſuprà oſtendimus, forſánque liberiorem quàm apud Samaritas, qui allegoriarum Judaicarum nugas nunquàm venati ſunt. Imò & in hoc Samaritici codices Judaicis præſtant, quòd multa in hos ſuperſtitiosè invecta, in illis deſiderentur; cujus generis ſunt literæ quas vocant majuſculas, minuſculas, ſuſpenſas, inverſas & ſimiles; deindè dictiones lectæ & nòn ſcriptæ, & alia quæ prætereo. His omnibus accedit formam ſcriptionis, quam Samaritarum libri præ ſe ferunt, vetuſtatem ſapere; contra Judæorum codices variis ætatibus reformatos, tandèm Maſorethicorum nomen obtinuiſſe. Denique

Vindicatur Samaritanorum codex.

nique in multis etiàm Judæorum contextus ex Samaritico poteſt illuſtrari; ità Geneſeos capite ii. in illo legimus, Deum opus ſuum compleviſſe *die ſeptimo*, in hoc verò *die ſexto*, quæ lectio videtur commodior. Ejuſdem libri capite iv. videtur etiàm in Judæorum exemplari deſiderari illa pericope, *tranſeamus in campum*, quæ exſtat in Samaritico, notántque hunc hiatum ad oram codicum ſuorum Judæi quamplurimi his verbis, *pauſa in medio verſûs*. Novi quidèm Hieronymum hanc pericopen tanquàm ſuperfluam in Græcis & Samariticis exemplaribus notâſſe, Quæſtionibus Hebraicis in Geneſim; *ſuperfluum eſt*, inquit, *quod in Samaritanorum & noſtro volumine reperitur, Tranſeamus in campum.* Verùm conſtat Hieronymum in hiſce Quæſtionibus, ubi Judaici contextûs aſſertorem ſe profitetur, nòn tàm ex ſuâ quàm ex Judæorum ſententiâ loquutum fuiſſe. Exodi capite xvii. ubi in Judaicis codicibus legimus, filios Iſrael in Ægypto per ſpatium CCCCXXX. annorum commoratos fuiſſe, comprehendit Samariticum exemplar cum filiis Iſrael eorum Patres, ſive Patriarcharum in eâdem Ægypto commorationem. Quæ lectio cum veritate conſentit; nòn autem Judaica. Fieri tamen poteſt ut iſta omnia in ſuis codicibus ſuppleverint, síntque gloſſemata ad contextûs Hebræi, qui ſæpè obſcurior eſt, explicationem adjecta. Quare ſuſpiciones tantùm eſſe poſſunt de Judæorum exemplari his locis truncato.

Nævi codicis Samaritani.

Ex aliâ autem parte complura exſtant in Pentateucho Samaritarum liberiùs ſcripta, quæ à Doctoribus Samaritis ex aliis ejuſdem Pentateuchi locis majoris perſpicuitatis causâ adjecta fuiſſe videntur. Quæ ſupplementa haùd dubiè codicem vitioſum arguunt. Similitèr Samaritas erga ſuos codices minùs religioſos fuiſſe demonſtrat vox *Garizim*, Deuter. xvii. quam loco *Ebal*, quæ antiqua erat lectio, repoſuêre. Ex quibus manifeſtè evincitur, neutrum exemplar, ſive Samariticum, ſive Judaicum ab omni prorsùs labe immune eſſe, adeóque recipiendum utrumque tanquàm ejuſdem libri apographa, quæ ſibi invicem auxilio eſſe poſſint; ità tamen ut Judaicum, etſi nævos quoquè ſuos habeat, Samaritico præferatur, nòn ob id ſolùm quod à Judæis tùm Religio tùm libri ſacri ad Chriſtianos pervenerint, verùm etiàm quià Judæorum exemplaria minùs videntur erroribus

ribus obnoxia. Illud tamen impedimento eſſe nòn debet, quo minùs hæc Samariticorum ope caſtigentur iis locis ubi error manifeſtus conſtabit, & anteponatur lectio Samaritica Judaicæ, ſi illa veritati ſit propior. Videtur quidèm modus legendi contextûs Hebraici apud Samaritas liberior quàm apud Judæos, quia illorum exemplaria nihil omninò exhibent punctorum vocalium; quæ legendi contextûs rationem limitant in codice Judaico. Verùm conſtat puncta illa recens eſſe Judæorum inventum, nec etiàm iſta addi voluminibus quæ publico Synagogarum uſui inſerviunt. Quare laudandos potiùs in hoc Samaritas arbitror, qui priſcam librorum formam retinuerint, quàm vituperio dignos. Habent autèm legendi ſacri codicis traditionem, ſicut & olìm Judæi ante puncta à Criticis Tiberienſibus inventa. In hoc denique Samaritæ etiàm præſtant Judæis, quòd illi antiquos linguæ Hebraicæ characteres, ſive Moſaicos, retinuerint; Judæi verò poſt ſuum è Babylone egreſſum Babylonios, ſive Chaldaicos, quibus aſſueti erant, domeſticos & familiares ſibi fecerunt: undè poſteà factum fuit ut Samaritani Judæos, atque inprimis Eſdram, tanquàm Scripturæ ſacræ contextûs corruptorem, traduxerint. Verùm, omiſſis ejuſmodi querelis, quid de primis Hebræorum literis ſentiendum ſit, juvat paucioribus verbis aperire.

Præſtantia codicis Samaritici.

Pro Samaritarum characteribus pugnant ſaniores Critici & antiqua gentis Samariticæ Numiſmata, adeò ut Joſephus Scaliger aſinos vocare illos nòn dubitaverit, qui nòn amplectuntur Hieronymi ſententiam ſcribentis; *certum eſſe Eſdram Scribam Legiſque Doctorem poſt captam Hieroſolymam & inſtaurationem Templi ſub Zorobabel alias literas reperiſſe, quibus nunc utimur, cùm ad illud uſque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuiſſent.* Hanc B. Hieronymi de Samaritanorum literis ſententiam nòn ità pridèm renovârunt Guilelmus Poſtellus, Blancuccius, Villalpandus, Morinus, Cappellus, Mayerus, Pereſcius, & inter Judæos R. Azarias & alii nòn pauci. Poſtellus, qui longâ Judæorum conſuetudine uſus fuerat, mutationis illius cauſam refert ad odium quo Judæi Samaritanos, tanquàm Schiſmaticos, proſequuti ſunt. *Pars illa*, inquit, *quæ cum ſacris literis colebat Idola, Heretica & indigna cum quâ converſarentur, vel communitate characterum, à viro probo merito judicata eſt, ſtatimque*

Hieron. Prolog. Galeat.

Literarum Samaritanarum antiquitas.

Guilel. Poſtel. in Alphab. 12. linguarum, cap. de Samar.

que poſt captivitatem animum diverſis characteribus reperiendis appoſuit. Et paulò poſt hæc ſubjungit; *cùm autem has meas conjecturas ipſis Judæis aperirem, dicebant eſſe veriſſimas & à multis Doctorum ſuorum ſcriptas.* Longè tamen probabilius videtur, Judæos civitati ſuæ reſtitutos ſervâſſe Chaldæorum literas, quibus in exilio aſſuefacti erant, priorum jàm obliti. Deindè Numiſmatum argenteorum meminit idem Poſtellus, quæ magnam præ ſe ferrent antiquitatem, quorúmque nòn pauca ſe apud Judæos vidiſſe teſtatur, qui illa tanti facerent, *ut unum,* inquit, *quod alioqui quincuncem nòn æſtimet, nòn potuerim mihi duobus nummis aureis redimere, aſſerúntque eſſe à temporibus Solomonis.* Demùm hæc addit, quæ præſens argumentum nòn parùm illuſtrant; *aſſerunt etiàm indies Hieroſolymis, quæ hodiè Chus aut Chaſſem baric dicuntur, in maceriis & ruderibus profundiſſimis, hæc crebrò ab effoſſoribus reperiri, eſſéque antiquitatis certiſſimum argumentum, quòd illìc ſcribitur, Hieruſalem Sancta, quam Samaritani ipſi à temporibus Solomonis nòn ſunt ingreſſi, nec Sanctæ nomine dignati ſunt, ut qui adorarent extra Hieruſalem & colerent Idola, Semi-Gentiles & Semi-Judæi, undè longè abeſt ut voluerint urbem, quam habebant adverſariam & odioſiſſimam, ſuis characteribus celebrare.* Verùm de Siclis Samaritanorum longè plura habentur apud Villalpandum, Morinum & aliòs. Pereſcius plura Samaritarum Numiſmata habuit, Hieronymúſque Aleander ſe nòn pauca Romæ offendiſſe teſtatur.

Villalp. Appar. in Ezech. Morin. Exercit. in Pentat. Samarit. Aleand. in Epiſt. ad Morin.

His tamen nòn obſtantibus Joännes Buxtorfius, hodierni contextûs Judæorum aſſertor obſtinatiſſimus, literarum Hebraicarum perennitatem permultis, quæ ex Rabbinorum libris ſumpta ſunt, tuetur. Buxtorfio quoque convenit Lightfootus, etſi Talmudicos Doctores ſibi contrarios agnoſcat. Similia quoque habet Schickardus, linguæ Hebraicæ in Academiâ Tubingenſi Profeſſor, & alii nonnulli Hebraiſtæ. Sed hanc ſententiam Vualtonus deſeruit, quam ex Rabbinologiâ potiùs quàm ex ſaniori Theologiâ profectam deprèhenderat: quam ob cauſam malè audiit vir ille clariſſimus apud nonnullos Rabbiniſtas, inprimis apud Matthiam Vaſmut Roſtochienſem, qui multa in eum debacchatus, auctor eſt, *in Eccleſiâ reformatâ tolerari nòn debere Vualtonum citantem Pontificios auctores adverſus ſacrarum literarum Divinam originem.* Neque paritèr in illò cœtu, qui reformati

Buxtorf. Diſſert. de lit. Hebr. Lightf. Hor. Hebr. ad c. 5. Matth. Schickard. in Jure Reg. Hebr. ſub finem. Vaſm. in vindic. S. Hebr. Script.

formati nomen ambit, tolerari debuêre Druſius, Scaliger, Caſaubonus, Voſſius, Amama, Bochartus, & alii complures è numero Proteſtantium, qui eadem planè cum Ludovico Cappello & Vualtono de literis Samaritarum ſentiunt. Præterea Buxtorfius nòn æquo animo, ſed quaſi invitus, in hanc ſententiam de literarum Hebraicarum perennitate deſcendiſſe videtur, ut refelleret librum cui Ludovicus Cappellus, *Arcani punctationis revelati*, nomen fecerat, in eóque literarum Hebraicarum novitatem comprobaverat, ex Samaritarum antiquitate. Permultos quidèm ad ſententiam ſuam perduxit Buxtorfius; ſed hi ſunt ex eorum claſſe, quòs *aſellos* vocat Iſaacus Voſſius *togâ cinctos Profeſſoriâ*, quibus cùm nihil ferè ſit artis & ingenii, ex unius Buxtorfii libris docti, Rabbinos, quos nè quidèm à limine ſalutaverunt, ubique crepant. Verùm nihil cauſæ eſt cùr de primis Hebræorum characteribus tàm anxiè diſputent Critici: nam ſi paulò attentiùs conſiderentur Samaritica Hebraicáque elementa & inter ſe conferantur, nòn ità ſecum diſſident, quin una eadémque illorum origo agnoſcatur: undè etiàm Græcorum Latinorúmque literæ, quas majuſculas, ſeu capitales, appellant, deductæ fuerunt. Sed illæ quià conſuetudini ſerviunt, pro variis locis & temporibus aliquid mutationis recepêre. Quo pacto, ut ceteras linguas omittam, alitèr characteres ſuos pingunt Judæi qui regiones Orientis incolunt, alitèr qui Occidentis terras habitant. Deindè in his etiàm inter ſe variant Judæi Hiſpani, Galli, Itali ac Germani. & ab his omnibus iterùm Mauri diſcrepant. Neque minùs etiàm diſcriminis eſt inter varias characterum Samaritanorum formas, qui nupèr in Europâ prodiêre, ut cuilibet erit obvium, ſi diligentèr annotaverit diſparilitatem elementorum quam exhibent literarum Samariticarum Alphabeta, quæ in lucem emiſerunt Guilelmus Poſtellus, R. Azarias, Blancuccius, Villalpandus, Kircherus, Morinus, Hottingerus, & alii. Qui in Bibliis Pariſienſibus & Anglicanis exarati fuêre characteres ex uno codice exſcripti ſunt atque formati: his autèm ſuppoſitis mirum videri nòn debet, literam *Tau*, quam Hieronymus crucis figuram præferre olim annotaverat, nùnc eamdem in vulgatis Linguæ Samariticæ Alphabetis nòn repræſentare, quià ſcilicèt litera illa ſucceſſu temporum mutata eſt. Magiſter tamen Azarias in ſuo

Iſaac. Voſſ.

Poſtell. in Alphab. 12. ling. R. Azar. Imre Bin. cap. 56. Blanc. in Gramm. Villalp. Appar. in Ezech. Kirch. Oedip. Ægypt. par. 2. Morin. Exercit. in Pentat. Samarit. Hotting. in Exercit. Anti-Morin.

ſuo Alphabeto Samaritico duplicem hujus literæ figuram profert, quarum una crucis etiàm formam imitatur. Hieronymus quoque Aleander Morino ſcribens de Siclis gentis illius, quos Romæ viderat, de quodam Numiſmate hæc habet; *perſpicies in utrâque nummi facie literam Tau in ſimilitudinem crucis effictam, & mirum ſanè videri poteſt, quòd cùm antiquitùs hoc modo ſcriberetur X, poſterioribus temporibus in eam X degeneraverit.* Eadem etiàm ſcripſit Morino Pereſcius. Quare unus idémque character eodem tempore diverſis in locis diverſas formas induit, quid hâc in re mirabile eſt, quòd ille, qui omnium antiquiſſimus eſt, poſt multorum ſæculorum decurſus à primâ figurâ, præſertìm apud gentes diverſas paululùm degeneraverit. Quis ignorat Romanorum literas poſt Gothorum in Italiam irruptionem à priori & antiquâ formâ receſſiſſe, nec eaſdem eſſe cum Romanis, quæ Longobardicæ appellantur? Verùm de his fuſiùs diſputatum eſt. Nùnc ad Samaritarum Targumim, ſeu Paraphraſes, veniendum.

Aleand. in Epiſt. ad Morin.

Quià, ſecundum B. Pauli monitum, *quæcunque ſcripta ſunt ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt*, priſcis temporibus tùm vetus tùm novum Inſtrumentum, nòn alio ſermone quàm materno conditum eſt, ut libri ſacri etiàm à plebeiis hominibus legi poſſent. Repertus eſt tamen noſtrâ ætate Theologus Pariſienſis, qui affirmare nòn dubitavit libros Legis Moſaicæ linguâ quæ tunc Hebræis nòn eſſet vernacula videri compoſitos; quódque vix credibile eſt, ornatiſſimus ille Doctor opinionum monſtra de linguâ Hebraicâ, de illius characteribus & de Grammaticâ, cujus primus auctor Moſes exſtiterit, commentus eſt. Verùm ſacri contextûs verſiones, ſeu paraphraſes, quas patrio ſermone concinnârunt Judæi ac Samaritæ, ſtatìm atque ſermo Hebræus deſiit eſſe vernaculus, manifeſtè oſtendunt Scripturam ſacram ſermone ab omnibus intellecto primò conditam fuiſſe. Hinc orta eſt apud Samaritas verſio illa ſcripta ſermone Syro-Chaldaïco haùd impuro, qui ejus antiquitatem denotat. Hæc edita habetur in Polyglottis Pariſienſibus & Anglicanis, videtúrque à Doctoribus Samaritanis compoſita, ut in Scholis legeretur & ab omnibus Moſaicæ legis verba intelligerentur, poſtquàm linguæ Hebrææ uſus penes doctos tantùm ſervatus eſt. Samaritanus Interpres ferè ad verbum exprimit contextum Hebræo-Samaritanum,

Libri Scripturæ ſacræ ſcripti primùm linguâ ab omnibus intellectâ.

D. Mallet.

Origo verſionum Scripturæ apud Samaritas & Judæos

Verſiones Samariticæ.

Samaritanum, à quo in pauciſſimis diſcedit, maximè in fluviorum, urbium, regionúmque nominibus, quæ interdùm ad ſua tempora accommodat. Nòn videtur etiàm ab omni anteceptâ opinione liber, quâ ratione multis in locis nomen *Elohim*, *Deus*, *Angelos* interpretatur. Ità ubi in Vulgatâ editione legimus hominem ad ſimilitudinem Dei creatum fuiſſe, ille vertit, *ad ſimilitudinem Angelorum:* & paulò anteà, pro hiſce verbis in Latino Interprete, *eritis ſicut Dii*, ut etiàm exſtat in Hebræo, habet, *eritis ſicut Angeli.* Interdùm etiàm voces Hebraicas ad mentis ſuæ ſenſum, pro more omnium Interpretum, reſtringit: quomodo pro iſtis quæ ſunt in Latinâ editione, *Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas*, repoſuit, *flabat ſuper aquas.* Verſionis autèm illius Samariticæ Latinus Interpres nòn videtur in omnibus accuratus, iis præſertìm locis quibus nòn conſentit cum contextu Hebræo-Samaritico, qui etiàm in aliquibus caſtigandus.

Gen. 5. 1.

Gen. 1. 2.

Fuit quoque Samaritis verſio Græca, in uſum Samaritarum, quibus lingua Græca erat vernacula compoſita. Priſci Eccleſiæ Patres verſionis illius in ſuis operibus haud infrequentèr meminerunt, ità ut Morinus hanc ab illis conditam fuiſſe affirmet: ſed hâc in re graviſſimè allucinatur, cum alios auctores quàm Samaritas ipſos nòn poſſit agnoſcere. Errat ſimilitèr Iſaacus Voſſius, qui negat ullum unquàm fuiſſe Samaritis Græcam Pentateuchi verſionem; verùm ea omnia, quæ à Patribus ſub nomine Samaritani codicis laudantur, ſumpta fuiſſe ex Origenis Hexaplis, quæ Scholiis illuſtrabantur, ubi diverſæ lectiones etiàm exemplarium Samariticorum exhiberentur. Nòn eo quidèm inficias, ad oram Hexaplorum Scholia quædam retuliſſe Origenem; ſed Patres, qui de lectione codicis Samaritici mentionem fecerunt, citant Pentateuchi tranſlationem, quæ à Samaritis, quibus lingua Græca vernacula erat, legeretur. Imò alitèr fieri nòn potuiſſe credibile eſt, ſicùt & iidem Samaritæ, qui Arabicè loquuntur, Arabicam habent contextûs Hebræo-Samaritani verſionem. Suſpicatur tamen Maſius nòn aliam fuiſſe Samaritanis qui Græcè noverant Pentateuchi Interpretationem quàm Græcam Septuaginta Seniorum; ſed longè probabilius eſt Samaritas iſtos exemplo Judæorum Helleniſtarum novam finxiſſe ſibi verſionem quæ in Scholis & domi legeretur,

Joän. Morin. Exercit. in Pentat. Samar.

Voſſ. de Sept. Interpr.

Andr. Maſius in Joſ.

N ſervato

ſervato ſemper in uſum Synagogarum contextu Hebræo-Samaritano, quem etiàm hodiè retinent. Quibus accedit eam, quam ſub nomine Samaritarum laudant Patres, verſionem in nonnullis à Græcâ LXX Interpretum diſcrepare, ut ex Euſebii Chronico manifeſtum eſt. Præthereà auctor eſt idem Maſius Symmachum, qui anteà ſectâ Samaritanus ad Ebionitarum partes tranſierat, nòn aliundè adductum fuiſſe ut novam ſacri codicis verſionem Græco ſermone cuderet, quàm ex odio Samaritarum, à quibus diſceſſerat. Græca hæc Samaritarum verſio concordat in aliquibus cum priori tranſlatione Samariticâ, ubi differt à contextu Hebræo-Samaritano, quaſi Græca ab hâc deſumpta fuerit. Sed quià ſæpe etiam inter ſe diſcordant, nihil certi eâ de re affirmari poteſt. In nonnullis etiàm Græca iſta Samaritanorum verſio cum LXX Interpretibus conſentit. Quæ omnia exemplis illuſtrare nòn erit difficile. Geneſeos capite

Gen. 49. 23. xlix. ubi Latinus Interpres verba tàm contextûs Hebræi quàm Hebræo-Samaritani ritè expreſſit, *habentes jacula*, Græcæ Samaritarum verſionis auctor eadem interpretatus eſt, κάτοχοι μερίδων, & id perfectè conſentit cum tranſlatione Samariticâ & Chaldaïcâ Onkeloſi Paraphraſi. Ibidèm paulò poſt, ubi in contextu Hebræo legimus, tàm Judaïco quàm Samaritico, *be-*

Gen. 49. 24. *ethan*, & in Latinâ editione, *in forti*; in Græcâ verò LXX Interpretum, *cum fortitudine*, Samaritæ verſionis utriuſque Interpretes tranſtulerunt, *in profunditate*. Quæ interpretatio Grammaticalem, ut vocant, ſenſum nòn exprimit, potéſtque fieri

Gen. 5. 19. ut ſenſus ille communitèr à Samaritis reciperetur. Geneſeos capite v. in Samaritanâ verſione, ſicut in utroque contextu Hebræo, legimus *loco Dei*, ſive *pro Deo*; at Samaritarum Interpres Græcus habet *timeo Deum*, quaſi diverſo ab hodiernis

R. Saad. exemplaribus codice uſus ſit: ſed R. Saadias Gaon eamdem omninò in ſuâ Paraphraſi Arabicâ interpretationem exhibet,

Exod. 8. 22. qui non alia tamen habuit exmplaria quàm hodierna. In Exodo pro voce *muſcarum*, quæ legitur in editione Latinâ, exſtat in Græcâ verſione Samaritarum nomen *corvi*, quià legit in contextu Hebræo-Samaritano Interpres Samarita *oreb* pro *erob*, quod *muſcam*, ſive ſimilium animalculorum confuſam multitudinem, ſignificat: qui error in Interpretem refundi debet, ob diverſum legendi modum ex punctorum vocalium abſentiâ à codice Hebræo-Samaritano.

Arabicam quoque Pentateuchi verſionem habent Samaritæ, quæ in illorum uſum ceſſit, quibus ſermo Arabicus vernaculus eſt. Licèt enim Samaritæ nòn ſecùs ac Judæi Hebræum duntaxàt Legis Moſaicæ codicem in Synagogis ſuis legant, habent tamen diverſas pro diverſis regionibus illius tranſlationes. Tripla habuit, verùm mutila, clariſſimus Pereſcius à Samaritis, quæ verſionem iſtam Arabicam charactere Samaritico deſcriptam, repræſentarent; etſi nòn deſint illius exemplaria literis etiàm Arabicis exarata. Hottingerus caput iv. Geneſeos ex quodam tranſlationis illius Arabicæ Fragmento, libro tertio Bibliothecæ ſuæ Orientalis, Arabicè & Latinè inſeruit. Ejuſdem etiàm meminit doctiſſimus Vualtonus, quam ei Uſſerius Armachanus communicaverat. Habent & alios Samaritæ libros Arabicè ſcriptos, charactere autèm Samaritico exaratos. Ità Joſephus Scaliger meminit Chronici cujuſdam Samaritani, cujus Epitomen Latinè reddidit Hottingerus, cum hâc Inſcriptione, *Epitome capitum libri Joſue.* Quià ab exceſſu Moſis & ducatu Joſuæ incipit atque extenditur, ut à Scaligero animadverſum fuit, uſque ad tempora Antoninorum Auguſtorum. Nòn deeſt itaque etiàm Samaritis Joſuæ Hiſtoria, quæ tamen in omnibus cum libro Joſuæ nòn conſentit, ſed eam inter libros ſacros minimè recenſent, quià Legem duntaxàt Moſis tanquàm Divinam recipiunt. Hîc nòn moror Lexica, quæ ſunt in uſum Samaritarum, quorum unum penes ſe habuiſſe teſtatur Pereſcius, in Epiſtolâ quam ſcripſit Morino. Similitèr Guilelmus Potellus eorum Grammatices alicubi meminit. Quæ Samaritanum ſcripta, ſi edita fuiſſent, linguæ Samariticæ nòn parùm lucis afferrent, & quâ ratione Samaritæ linguam Hebræam pronuncient, quóſve ſignificatus dent vocibus quibuſdam difficilioribus nobis innoteſceret.

Hotting.

Scalig. de Emendat. Temp.
Hotting.

Pereſc. in Epiſt. ad Morin.

CAP. XII.

De Bibliis Saducæorum & Karræorum.

De Bibliis Saducæorum.

NObiliſſimam fuiſſe Chriſti temporibus ſectam Saducæorum, principémque locum in rerum adminiſtratione apud Judæos obtinuiſſe, manifeſtum eſt. Verùm everſis Hieroſolymis diſperſiſque in varias mundi partes Judæis penitùs exſtincta fuit celebris illa Saducæorum ſecta; ità ut nulla illius veſtigia ſuperſint. Sola remanſit Phariſæorum ſecta, in quorum locum ſuffecti ſunt Judæi illi quos Rabbaniſtas, ſeu Talmudiſtas, vulgò nominamus. Hi enim iidem ſunt atque Phariſæi quorum traditiones Judæi avidiùs amplexati, illas tanquàm ex ore Dei profectas venerantur. A Phariſæis itaque, nòn verò à Saducæis, ad Chriſtianos libri veteris Teſtamenti pervenerunt. In hoc autèm Iſaacus Voſſius & alii plurimi allucinati videntur, præeunte illis B. Hieronymo, dùm Saducæos exemplo & imitatione Samaritarum quinque duntaxat libros Moyſis recepiſſe affirmant. Quid enim cauſæ erat cùr Saducæi, quorum Hæreſis ſerò apud Judæos obtinuit, & poſt confirmata uſu publico Prophetarum volumina, ſoli Moyſi crederent? Samaritarum atque Saducæorum longè diſpar eſt ratio. Illi ſiquidèm nòn alias quàm Pentateuchum Scripturas agnoverunt, quòd eorum Schiſmatis tempore Lex ſola apud Judæos vigeret. Sed cùm orta eſt Saducæorum ſecta jàm librorum ſacrorum Canon à Judæis confectus fuerat. Dubitandum igitùr nòn eſt Saducæos univerſos ſacri contextûs libros, ſeu πάντα τὰ γεγραμμένα, omnem Scripturam recepiſſe, rejectis ſolùm Phariſæorum traditionibus, quæ illis videbantur otioſorum hominum commenta. Graviùs adhùc errant qui Karræos in hoc etiàm negotio Samaritanis conveniſſe exiſtimant: &, quod fidem omnem ſuperare videtur, Iſaacus Voſſius, vir alioqui doctus, Karræos inter Ebionitas, Naziræos

Voſſ. de Septuag. Interpr. cap. 17.

&

& alias Judæorum ſectas quæ, ſervatis Legis Moſaicæ ritibus, credebant Evangelio, collocat. Quare paucis exponendum nobis eſt, quæ fuerit illa Karræorum ſecta, quæve fuerit illorum de ſacris codicibus ſententia.

Dictio *Karrai*, undè Karræi nomen ſuum ſortiti ſunt, ſignificat, teſte Eliâ Levitâ, hominem in Scripturarum lectione exercitatum: ſed nomen illud, quod primò fuit honorificum, cœpit deindè exoſum eſſe, poſt obortam Karræorum ſectam, ſub initium, ut videtur, ſæculi decimi. Illi nòn ſecùs ac Rabbaniſtæ XXIV. libros Scripturæ, cum punctis vocalibus aliiſque Maſoræ notis, amplexantur. In exponendis ſacris codicibus lectionem Maſorethicam ubique ſecuti, eam nòn minoris faciunt quàm Aben Eſra, Kimchius & alii Judæorum Grammatici: & horum etiàm exemplo Grammaticas ſubtilitates acutè venantur. Quare graviſſimè allucinatus eſt Buxtorfius ubi ſcribit; *de Karrais, qui omnibus traditionibus rejectis, ſoli textui adhærebant, legimus illos olim nòn ſolùm in intellectu & explicatione rerum, ſed etiàm in lectione Scripturæ multimodè inter ſe diſſentiſſe, quòd punctationem, ceu Legis oralis & traditionum ſpeciem, reſpuerent; ſeu ut Muſcatus ſcribit, quòd indifferentèr rejicerent tam traditiones de modo legendi Scripturam, quàm traditiones explicationis rerum.* Longè aliud de Karræis ſenſiſſet Buxtorfius, ſi incidiſſet in eorum libros, quibus deſtitutum ſe fuiſſe teſtatur. Hi ſiquidèm Talmud & Judæorum traditiones nòn omninò rejiciunt, ſed illas ſacris codicibus nòn audent æquiparare, utì Rabbaniſtæ. Ideóque his relictis, germanum, qui ipſis videtur Scripturæ ſenſum, Criticorum more, qui ab omni anteceptâ opinione ſunt liberi, & ex loci unius cum alio ſimili collatione eliciunt, Talmudicarum expoſitionum, quæ ſæpiùs extra rem ipſam de quâ agitur excurrunt, parùm ſoliciti. Itaque ſi Karræi interdùm apud Judæos Rabbaniſtas malè audiant tanquàm contextûs Biblici corruptores, id ex odio & invidiâ, necnòn ex contentionis æſtu proficiſcitur. Hæc omnia ex ipſis Karræorum libris faciliùs cognoſcentur.

Elias in Tiſbi.

Karræorum Biblia.

Buxtorf. de punctorum antiquit.

Aaron filius Joſephi è ſectâ Karræorum, qui ſcripſit commentaria in Legem, anno MCCXCIV. ab exordio libri ſui miſerrimum Judæorum ſtatum, illorúmque in terras gentium diſperſionem paucis complectitur, & aſſerit obſignatam illis fuiſſe

Aaron Karræus.

fuiſſe *viſionem atque Prophetiam*, &, *eos ferè oblitos eſſe linguæ Hebraicæ*; verùm *ſurrexêre Doctores*, inquit, *quidam apud Iſraëlitas in ſingulis civitatibus qui perſcrutati ſunt Scripturam, quæ apud nos XXIV. libros comprehendit.* Nòn igitùr hâc in parte Samaritis conſentiunt Karræi, utì nonnullis viſum eſt, ſed univerſum Scripturæ Canonem cum Rabbaniſtis, velut authenticum, recipiunt: Eúmque haùd infrequentèr Prophetiam appellant, ut hoc pacto diſtinguatur à traditionibus illis, quas ceteri Judæi pro Divinis obtrudere nòn reformidant. Eodem loco Doctores Cabbalicos notat, qui pro Scripturâ ſæpiùs cerebelli ſui commenta & mendacia proponunt, &, ut loquitur, *innituntur Cabbalæ & mendacia effutiunt, dicúntque Cabbalam, ſeu traditionem, Scripturâ ſuperiorem eſſe.* Karræos tamen nòn omnem prorsùs traditionem reſpuere; ſed incertam parúmque conſtantem ab eâ quæ vera eſt, ſecernere, idem Scriptor Karræus apertè declarat his verbis; *neque verò quis nobis objiciat nos etiàm inniti Scripturæ, rationi & traditæ à majoribus doctrinæ; hæc ſiquidem, quâ utimur, traditio nòn fuit deperdita, conſignatáque eſt in Scripturâ verâ, nec poſita eſt in varietate: ſed de illâ Iſraëlitæ per omnia conſentiunt.* Hujuſmodi eſt traditio illa, quæ effecit ut codicem Maſorethicum ab omnibus Judæis receptum, cum punctis vocalibus & accentuum notis, illi quoque ſuâ auctoritate comprobarent. Iſta longè meliùs patefient ex ipſo quem mòx laudavimus Scriptoris Karræi commentario.

Mirum eſt quantum Karræus ille ſcriptionis hodiernæ rerúmque Grammaticarum, quotiès aliquid ad contextûs explicationem conferunt, ſtudioſus fuerit. Celeberrimos Judæorum Rabbaniſtarum Magiſtros interdùm appellat, quorum teſtimoniis ſententiam ſuam confirmet; eos quoque interdùm refellit, inprimis Doctores allegoricos & Cabbalicos. Sæpiùs tamen ad Grammaticæ analogiam recurrit, quàm ad aliorum teſtimonia. Ità ſtatìm ab initio explanationis ſuæ in librum Geneſeos hæc habet; bereſchith *ejuſdem eſt formæ atque* ſcherith, *niſi, quòd quieſcat Aleph: notum eſt autèm dictionem*, reſchith, *nomen eſſe quod tempus indicat, & quòd etiàm notet id quod prius eſt*; (ſicut Exodi capite XXIII.) *primitiæ frugum terræ tuæ.* Addit hoc loco; reſchith *nomen eſſe temporis*: deindè cenſurâ ſuâ caſtigat Magiſtrum quemdam *Ieſuam*, qui putat indè jàm ab initio exſti-

exſtitiſſe Angelos, eíque opponit *Doctorum Miſnicorum ſenten-tiam, qui dixêre Angelos primâ die creatos nòn fuiſſe*, verbíſque Scripturæ ipſius conficit, tùnc nondùm quidpiam conditum fu-iſſe, & hanc eſſe communem Interpretum ſententiam. Ad vocem והארץ *& terra*, obſervat *Vau*, quod huic dictioni præ-figitur, ſumi debere ſicut *Phe* raphatum in linguâ Arabicâ, quod nòn eſt ſervile, ſed initium ſermonis. Nomen *Elohim*, ait eſſe Judicibus proprium, & mòx hæc ſubdit; *poſtquam reper-tum eſt* Eloah, *indè cognovimus* Elohim *nomen eſſe plurale*, additque eſſe לשון תפארת *dictionem quæ honorem denotet*. Explicat pro-prietates germanámque ſignificationem vocabulorum *tohu*, *bohu*, *choſchech*, eáſque aliis Scripturæ locis illuſtrat, refellítque Anonymum quemdam, qui ſentit hîc nomen *choſchech* ſignifi-care ignem elementarem. Dicit *merachepheth* eſſe ex conjugati-tione Dageſchatâ, ſeu Piel. Vim hujus ſententiæ explicat ad literam & varias difficultates, tùm ex contextu, tùm ex In-terpretum expoſitionibus obortas, ſolvit. De vocabulo לילה hæc animadvertit; *litera He dictionis* laielah *eſt adjectitia, ea-démque ratio eſt vocum omnium deſinentium in He, earúmque accentus eſt Mileel*. Ubi legimus in Latino Interprete, *fa-ciamus hominem, &c.* & in Hebræo contextu נעשה reprehen-dit quoſdam interpretes, qui putabant exponendum eſſe *faciam*, quaſi ſcriptum eſſet אעשה *quià nonnullis in locis in ſe invicem permutantur literæ* Ethan, id eſt, *Aleph*, *Jod*, *Tau* & *Nun*. Hanc quidèm regulam nòn improbat auctor ille Karræus, verùm hîc locum habere pernegat. Ad vocem מחלביהן quæ ſcribi-tur cum puncto *Tſere* ſub *Beth*, hæc annotat; *dictio iſta nota-tur puncto Tſere ſub Beth, quià eſt in plurali, ut ſit quid diſcri-minis à ſingulari &* חלבן *quod eſt cum Scheva: venit, autèm ab-ſque literâ Jod, quod eſt indicium pluralis, ſicùt* בכל פעלך *& a-lia ejuſdem rationis plurima.* Capite iii. Geneſeos obſervat, dictionem איכה legi cum puncto *Dageſch* intra literam *Caph* or-natûs & euphoniæ causâ.

[J]am puto neminem eſſe, qui, ex hactenùs allatis, nòn con-[cludat] Karræos hodiernam contextûs Hebraici lectionem ſequi, [eamque t]otos à codicibus Maſorethicis dependere, ſervatis perquàm [accu]ratè punctorum vocalium & accentuum minutiis. Sæpi-[us i]n illo Scriptore Karræo leguntur hæc vocabula, *Pathach mag-num*,

num, Pathach parvum, Scheva, Hateph-Camets, Cholem, Scheruc, (ſic enim ſcribit, nòn *Schurec*) & alia id genus complura, quæ ſunt Judæorum Grammaticorum inventa. Neque minùs in rebus Philoſophicis & Theologicis exercitatum ſe oſtendit, quàm in præceptionibus Grammaticis. Verùm iſta prætereo, quià ſunt extra propoſiti noſtri rationem, pauca ſolùm attingam ex eorum Theologiâ, nè ſint in poſterum qui Karræos confundant cum Samaritis, quaſi utrique animæ noſtræ immortalitatem nòn agnoverint. Karræus itaque jàm ſæpiùs laudatus ad hæc verba, *faciamus hominem ad imaginem noſtram*, animadvertit, *animam hominis ex ſuperioribus eſſe; corpus verò ex inferiorum formâ:* & hanc poſteà rationem ſubjungit, *quià anima ejus nòn aliter ſubſiſtit quàm Angeli.* Ac demùm addit, *propter animam eſt mundus futurus.* Iſta jàm annotaverat Judæus ille, qui editioni Conſtantinopolitanæ libri Juchaſin præfuit: nam in libri illius Inſcriptione, ſeu primâ paginâ, hæc leguntur; *hinc conſtat Sadducæos nòn eſſe Karræos ætatis noſtræ: hi enim agnoſcunt mercedem & pœnam atque reſurrectionem.*

Karræorum Theologia.

Denique Karræus ille, eruditi Scripturarum interpretis partes exſequutus, Doctorum Cabbalicorum methodum, qui meras allegoriarum nugas ſectantur, valdè improbat. Ità eos reprehendit acerrimè qui illa omnia, quæ in initio Geneſeos de ligno vitæ referuntur, explanant, &, ut loquitur, *quiſque pro arbitratu ſuo illud omne argumentum ſumpſit parabolicè: ſed ſcito,* inquit, *id omne quod ſcribitur revera ità eſſe.* Et mòx in exemplum ejuſmodi allegoriarum profert quæ Doctores iſti Cabbalici vulgò de ſerpente referunt. *Dicunt,* inquit, *ſerpentem fuiſſe magnum ſicut camelus, & Samaelem ipſi inequitâſſe; Deum quoque ludentem cum camelo eidem inequitâſſe. Prætereà dicunt, nè legeris tunicas* עור *pellis, ſed tunicas* אור *lucis.* Quas expoſitiones deridiculas ità ſuggillat; *iſti innituntur majoribus ſuis ſeu patribus in pleriſque ejuſmodi expoſitionum & aliis ſimilibus.* Ac demùm malè ſanis interpretibus, qui otio ſuo abutuntur, dira imprecatus hæc addit; *væ illi qui impudens id aggredi audeat.* Diverſas etiam lectiones, quas Doctores iſti ex ſuopte ingenio in Scripturâ ineptè comminiſcuntur, refellit. Sic nòtat quoſdam interpretes, qui in primis Geneſeos verbis pro ברא ſcripto per *Reſch*, legunt ברא per *Daleth: nonnulli ſunt,* inquit, *qui*

mutant

mutant Reſch in Daleth; ſed id cerebelli eſt commentum. Simili ratione eos perſtringit qui dictionem בוהו in duas dictiones ſeparant, quaſi in contextu legeretur בו הוא· Hactenùs de Karæorum ſectâ ſatis ſupérque dictum eſt; nùnc ad Judæos Rabaniſtas, undè noſtra divertit oratio, redeundum.

CAP. XIII.

De Judæorum Targumim, ſeu Scripturæ ſacræ tranſlationibus, ac primùm de Paraphraſibus Chaldaicis.

SErmo Hebræus tamdiù Judæis remanſit integer & ipſis vernaculus, quamdiù Hieroſolymis remanſêre Prophetæ, qui etiàm conciones ſuas ad populum linguâ Hebræâ, quæ ab omnibus intelligebatur, habuerunt. Verùm Babylonem deportati, linguæ ſuæ penitus obliti ſunt, ſaltèm illi qui erant è plebe. Quapropter poſt annos aliquot Hieroſolyma reverſi, Legem Moſis intelligere nòn potuerunt, niſi præeuntibus ſibi Doctoribus, qui Babylonicè,ſeu Chaldaicè, illam interpretarentur. Quo ſenſu legimus apud Nehemiam, ſuggeſtum ſibi feciſſe Eſdram ex quo concionaretur ad populum, & unà *cum Levitis legiſſe in libro Legis Dei diſtinctè & apertè ad intelligendum:* & poſt nonnulla, *dixit autem Nehemias & Eſdras Sacerdos & Scriba & Levitæ interpretantes* univerſo populo, linguâ, ut veriſimile eſt, Chaldaicâ. Quæ conſuetudo à Judæis, in toto terrarum orbe diſperſis, noſtrâ etiàm ætate retinetur. Ità Judæi Hiſpani, Germani, Turcæ, Græci, Perſæ & alii, Legis contextûs Hiſpanicas, Germanicas, Turcicas, Græcas & Perſicas interpretationes ſubjungunt. Et ex eodem fonte exortas fuiſſe exiſtimo, quotquot hodiè reperiuntur apud Judæos Bibliorum converſiones ac Paraphraſes. Neque aliam Græcæ tranſlationis,

Origo Paraphraſeon Chaldaicarum apud Judæos.

ſlationis, quæ ſub nomine LXX Interpretum circumfertur; originem eſſe credibile eſt. Judæi enim Alexandrini, qui Græcè loquebantur, verſionem ſibi Græcam fecêre, quæ à Judæis poſteà ad Chriſtianos pervenit. Hieroſolymis aliiſque terris vicinioribus, ubì tùnc Chaldæorum lingua vigebat, natæ ſunt Paraphraſes Chaldaicæ, undè in alias deindè regiones tranſmiſſæ fuerunt. Paraphraſes iſtas Chaldaicas etiàm hodiernis temporibus plurimi faciunt Judæi, illas maximè quæ Onkeloſo & Jonathani vulgò tribuuntur. De auctoritate tamen & antiquitate ejuſmodi Paraphraſeon nòn conſentiunt inter ſe viri docti; & quià nemo eſt qui árgumentum iſtud majori eruditione tractaverit quàm Elias Levita, vir in linguâ Chaldaicâ & in Scriptoribus Chaldæis diù multúmque volutatus, hújus verba, quæ multum lucis præſenti negotio afferent, hûc transferre nòn pigebit, ex præfatione quam ſuo Methurgeman, ſive Lexico Chaldaico præmiſit.

Elias præfat. in Methurg. *Cùm è terrâ ſuâ exſules Judæi*, inquit Elias, *Babylonem deportati ſunt, obliti fuêre omninò linguæ ſuæ, ut perhibet liber Nehemiæ. Imò Doctorum Legíſque peritorum ſcientia præcipua fuit in linguâ Babylonicâ. In eâ etiàm compoſitum eſt Talmud Babylonicum. Præterè à ſub Templo ſecundo lingua eorum partem maximam fuit Babylonica. Quare cùm hoc deprehendiſſet Jonathan filius Uzzielis Chaldaicam Paraphraſim in octo Prophetas, in illorum uſum conſcripſit. Similitèr Onkelos in Legem: verum Hagiographa tranſlata nòn fuêre, niſi multo poſt tempore, in linguâ Talmudis Hieroſolymitani, ſicut poſteà exponam. Nunc nonnulla de iis quæ Paraphraſtas iſtos reſpiciunt, quærenda. Cùr expoſitum habeatur in Gemarâ Jonathanem exſtitiſſe longè ante Onkeloſum: quomodo Jonathan fuerit ex diſcipulis Hillelis, qui floruit annos circiter centum ante deſtructum Templum; Onkelos verò filius Titi qui evertit Templum: & ſi ità ſit, cùr Jonathan primò interpretatus fuerit Prophetas, nòn verò à Lege ſit exorſus. Patres noſtri felicis memoriæ dicunt quidèm, voluiſſe explanare Hagiographa, ſed ad eum adventâſſe vocem è cœlo dicentem, nòn ſatis eſt quòd aperueris myſteria Prophetarum? vis adhùc aperire myſteria Spiritûs Sancti,* (id eſt, librorum Hagiographorum)? *Nòn igitùr Hagiographa, ob hanc cauſam, Paraphraſticè expoſuit; ſed jam altera ſe offert difficultas, nimirùm, cùr Legem nòn expoſuerit, maximè eo quod Doctor Cabbalicus Ribbi Menahem Rekanatenſis*

Fs ſcripſerit in ſectione מצורע *eum quoque eodem modo Legem tranſtaliſſe, ſicùt habet ad hæc verba*, & miſit avem vivam: *ſic enim loquitur; inveni in Targum Jonathanis filii Uzzielis, felicis memoriæ*, & dimiſit avem vivam, &c. *neque alitèr ſcribit pluribus aliis locis. Si hoc verum ſit, mirum eſt profectò, quomodo intra breve illud tempus interciderit, neque quidquam ex eâ tranſlatione reſiduum ſit. Quærendum quoque eſt, cùr nòn tranſtulerit Onkelos Hagiographa, remanſerìntque abſque interpretatione uſque ad tempora Hieroſolymitani cujuſdam, qui ea Paraphraſticè explanavit. Compertum autèm nòn habetur quis ille fuerit, quòdve nomen illius, & quo tempore vixerit. Ità quoque interpres Hieroſolymitanus, qui Legem tranſtulit, nobis exſtat incognitus, utrùm ſcilicèt idem ſit atque is qui interpretatus fuit Hagiographa; an verò ſint duo interpretes, qui diverſis temporibus floruerint. Sunt qui dicant Aquilam Proſelytam utriuſque Paraphraſeos auctorem eſſe. Sunt quoque qui dicant Joſephum Cæcum utramque condidiſſe: & reverâ inveni in Bereſchith Rabba verſus plures ex Hagiographis necnòn ex Prophetis tranſlatos nomine Aquilæ, ſicutì verſum illum*, mors & vita in poteſtate linguæ, &c. *Vide in radice* מצטר *paritèr ad hæc verba Ezechielis*, ſponſæ adulteriorum, *habet Targum Aquilæ* פליארה פורנא *(id eſt, παλαιὰν πόρνην, ſeu vetuſtam meretricem); vide in radice* בלארה. *Sic quoque nonnullas veſtium, quarum meminit Iſaias, interpretatur Aquila. Verum Paraphraſeos Rabbi Joſephi nulla eſt mentio in Bereſchith Rabba: nondùm enim vivebat. Tamen illius eſt mentio in Gemarâ ad quoſdam verſus Prophetarum & Hagiographorum, qui nullatenus reperiuntur in verſibus Legis. Scito autèm in nihilo diſcrepare linguam Paraphraſeos Onkeloſi à linguâ Paraphraſeos Jonathanis, quia utraque lingua Babylonica eſt, pariter tanquam Danielis & Eſdræ: ſed hujus lingua longè purior eſt ac nitidior quàm cæterorum Targumim, ut mox exponam. Valde autèm Targum Hieroſolymitanum differt à Babylonico, idque quià illud conflatur ex pluribus linguis, Babylonicâ videlicèt, Græcâ, Romanâ & Perſicâ. Eo quòd autem multæ ejuſmodi linguarum deprehendantur, videtur mihi cœpiſſe hæc commixtio ab eo tempore, quo regnorum iſtorum dominatio fuit in Hieruſalem; idcircò vocata eſt lingua illa Targum Hieroſolymitanorum: & in eâdem compilavit Ribbi Johanan Talmud Hieroſolymitanum, annis circitèr CCC. poſt everſa Hieroſolyma. Neminem verò latet his temporibus gentes iſtas imperâſſe Hieroſolymis, unam poſt alte-*

Proverb. 12.

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE LYON

alteram, ut habetur in libro Joſephi Gorenidæ. Verùm tempus quò conditum eſt Targum Hieroſolymitanum in Legem & Hagiographa, nobis eſt incognitum; utrùm ſcilicèt fuerit ante vel poſt Talmudis Hieroſolymitani compoſitionem. Adducor ut credam Targum Hieroſolymitanum nòn exſtare niſi in Jobum, Proverbia & Pſalmos, nòn verò in Quinque Volumina: quià nòn idem eſt orationis character, licèt in his multæ ſint voces ex Targum Hieroſolymitano.

Hactenùs Elias Levita, qui demùm ſententiam ſuam de diverſitate Targum Jobi, Proverbiorum & Pſalmorum, quod Hieroſolymitanum vocat, à Targum Quinque Voluminum, confirmat exemplo duplicis Targum, quod reperitur in Volumen Eſtheris; ſecundum verò Hieroſolymitani nomen habet: ídque iterùm confirmat auctoritate R. Solomonis, & poſt nonnulla demùm concludit nòn minùs ignorari auctorem Targum Quinque Voluminum, quàm Targum Jobi, Proverbiorum & Pſalmorum. Jàm ex his cognoſcere eſt, quàm parùm certa ſint ea, quæ de Scriptoribus Targumim afferunt Judæi. Primò enim qui fuerint Onkelos & Jonathan, quâve ætate vixerint, compertum nòn habetur. De illorum antiquitate etiàm diſputant Chriſtiani, dùm alii, ducti potiſſimùm Judæorum teſtimoniis, illorum Paraphraſes circa tempora Chriſti confectas fuiſſe exiſtimant; alii verò has Origene atque Hieronymo poſteriores eſſe affirmant, quòd illarum nuſquàm meminerint. Fieri tamen poteſt, ut jàm indè ab illis temporibus Judæis Babylonenſibus fuerint cognitæ, apud quos natæ eſſe videntur; ſed nondùm, in unum veluti corpus Paraphraſeos redactæ, in vulgus abierant: quomodo etiàm incidi in exemplaria quædam Pentateuchi, quibus Gallica contextûs Hebræi expoſitio ad ſingulas ferè voces adjungebatur: Gallica tamen Legis Moſaicæ Paraphraſis à nemine Judæorum hactenùs laudata fuit. Veriſimile eſt itaque Doctores quoſdam Scholarum Babylonenſium in uſum gentis ſuæ dictiones Hebraicas Chaldaicè expoſuiſſe; ex quibus, longo poſt tempore, integra demùm Paraphraſis compoſita fuerit. Et ut ità ſentiam, facit Chaldæus ſermo purus & nòn inquinatus, quo ſcripta ſunt. Quæ quidèm intelligenda ſunt de Paraphraſi duntaxàt, quæ ſub nomine Onkeloſi exſtat in Legem Moſis, & de alterâ in omnes cùm priores tùm poſteriores Prophetas, ut

ut loquar cum Judæis, quæ Jonathani tribuitur. Ille enim Jonathan, vel alius quilibet auctor Paraphraſeos in Prophetas, aliam, quæ ſub Jonathanis nomine à Judæis quibuſdam vulgata eſt, minimè compoſuit; adeò diverſa eſt utriùſque loquela. Miror id nòn animadverſum fuiſſe D. Huetio aliíſque viris Criticis, qui Pſeudo-Jonathanem iſtum cum vero & antiquo Jonathane confundunt, quaſi unus idémque Scriptor fuerit Paraphraſeos in Pentateuchum & Prophetas. Quæ verò fingunt Talmudici Doctores de voce quâdam cœlo delapſâ, quæ Jonathanem ab explanatione librorum, quos vocant Hagiographos, deterruerit, pura puta ſunt ſomniantium Judæorum commenta, quæ nemo ſanus agnoverit. Notanda autèm inprimis ſunt, quæ de dialectorum, Babylonicæ & Hieroſolymitanæ, diverſitate obſervavit idem Elias, qui reliquas Paraphraſes, quæ exſtant in libros Hagiographos, nòn multi feciſſe videtur, quòd ab hominibus nullius nominis ſcriptæ fuerint. Quibus accedit illarum auctores ſæpiùs à contextûs Hebræi verbis receſſiſſe, ſubſtitutis in ejus locum Talmudicis fabellis, aliíſque id genus commentis.

Onkelos & Jonathan Scripturæ verbis longè preſſiùs adhærent, de quâ tamen exprimendâ ad literam interdùm minùs curant, teſte eodem Eliâ Levitâ. *Paraphraſtæ verò*, inquit, *interdùm nòn ſervant Grammaticam: reddunt enim præteritum per futurum, ſicut & futurum per præteritum: paritèr aliquandò participium per præteritum aut futurum. Infinitivum quoque cum literis ſervilibus* בכלם *quæ ei præfiguntur, reddunt ut plurimum per præteritum, interdùm etiàm per futurum. Prætereà aliquandò interpretantur verſum, utì convenientiùs eſſe judicant in linguam Targumicam, contextui Biblico nòn addicti.* His ſubjungit Elias R. Solomonis Iſaaki, quem malè noſtri Jarchi appellant, teſtimonium, qui obſervat Onkeloſum de Scripturæ Grammaticâ minimè ſolicitum, mentis ſuæ ſenſum haùd infrequentèr ſectatum fuiſſe. Voces etiàm aliquot iſti Paraphraſtæ imò & verſus integros omiſerunt; nec deſunt loca, quæ in ſenſum trahant planè contrarium. Commune ſcilicèt eſt illud Paraphraſtarum omnium fatum, qui libros ex unâ linguâ in aliam transferunt, ut nimis liberam convertendi rationem ſectentur. Quare ſiqua occurrat ex interpretatione varietas, ea ſtatim ad cauſam

Elias Lev. Præf. in Methurg. ſub finem.

cauſam ſuam & originem referenda eſt, ac diligenter inquirendum, quid ex diverſis codicum lectionibus proficiſci potuerit, quídve pro interpretis arbitrio mutatum fuerit. Sed illud inprimis animadverſione dignum eſt, quòd perturbata olìm fuerit & admodùm confuſa Paraphraſeon Chaldaicarum ſcriptio. Nulla enim ſervabatur orthographiæ analogia, literæ *Vau* & *Jod* abſque ullâ Lege pleriſque dictionibus adſcribebantur. Simili ratione punctationis Chaldaicæ auctor nullam planè methodum, in apponendis contextui Chaldaico apicibus, ſervaverat: uti palàm teſtatur Elias Levita, qui primus linguam Chaldaicam excoluit. Quàm verò difficile fuerit Grammaticam Chaldæam condere, malim ejuſdem Eliæ verbis, quàm meis explicare. *Plurimi*, inquit Elias, *rogârunt me, an condi poſſet Grammatica in hæc Targumim, reſpondi uti ſentiebam, nimirùm, me nòn poſſe, eo quòd exemplaria inter ſe variarent, tam in dictionibus quàm in literis, & omnino in punctis, quæ admodùm variant. Et id profectò indè oritur, quòd Paraphraſtæ ſcripſerint ſuas Paraphraſes abſque punctis, quippe quæ nondùm inventa fuerant, ut rectè demonſtravi in præfatione libri Maſoreth hammaſoreth. His accedit, quòd vetuſtiſſima exemplaria omnia ſint abſque punctis, quià nòn ea punctârunt auctores Maſoræ, uti punctârunt univerſam Scripturam: ſed multo poſt tempore ab uno vel plurimis, iiſdémque nullius nominis punctata fuêre, prout ipſis viſum fuit. Quare nulla in ipſis ſervatur analogia, neque ex illis duci poteſt ratio aliqua unde conficitur Grammatica. Et niſi res ità ſe habeat, quis putet ab eo tempore quo condita ſunt Targumim, neminem adhùc apud Judæos exſtitiſſe, qui ſat eruditionis habuerit ad conſtruendam Grammaticam, ſicuti fecit Ribbi Juda * primus Grammaticus felicis memoriæ: quandoquidèm ante illum nulla fuit Grammatica Hebræa. Quià autèm invenit Scripturæ ſacræ libros punctis & accentibus notatos, necnòn Maſorâ inſtructos à Maſoræ conditoribus, ipſe cæpit adjuvare Iſraëlitas, exſulúmque Judæorum oculos Grammaticâ ſuâ illuſtrare. Hunc ſequutus eſt Ribbi Jona, & hunc iterùm excepit R. Saadias Gaon: deindè innumeri poſteà fuêre Grammatici. At nemo fuit qui ad Targum animadverteret, & caſtigaret quod erat depravatum. Omnes illud parvi fecerunt, ac prodiit perverſum: quod tamen unicum ſervatur. Idcircò cogitavi de ratione, quâ quiſque facere poſſet Grammaticam Targumicam*

Elias Lev.

* In hoc errat Elias, quòd primum Grammaticorum apud Judæos recenſeat R. Judam: cùm prior illo fuerit R. Saadias, quem poſteà nominat.

micam hoc modo, ut fundamentum ſuum ſumeret ex iis quæ in Daniele & Eſdrâ habentur Chaldaicè concepta, & hinc duntaxàt conſtruat ædificium ſuum, nòn verò ex Targumim; indéque ducat regulas Grammatices, ſi nòn omninò, ſaltèm ex parte, quià illud exiguum eſt.

Iterùm poſt nonnulla hæc ſubjicit, in eàdem præfatione, Elias. *Sæculis præteritis, priuſquàm ars typographiæ inventa fuiſſet, nòn repertum eſt Targum Prophetarum & Hagiographorum, præter unum in urbe & duo in climate. Idcircò nemo fuit, qui ea attenderet; at multa ſempèr Targum Onkeloſi exemplaria reperta ſunt: quià, nimirùm, tenebamur legere ſingulis hebdomadibus Sectiones duas Scripturæ, & unam Targum. Exſtitère aliqui homines qui animum illi applicarent, ac quidpiam in illud ſcriberent, in quibus nòn multum profectûs deprehendi. Facta quoque eſt in eum Maſorâ quam hactenùs videre nòn licuit. Verùm in Prophetas & Hagiographa nemo fuit, qui os aperiret ac muſſitaret. Non fuit qui quæreret vel poſtularet; ſed omnes dicebant, opus illud relinquamus donec veniat Elias.* Ubi autèm ſemèl inventâ fuit Grammatica illa Chaldaica, quam conditu difficillimam Elias judicaverat, ſtatim Munſterus, Mercerus, aliíque viri docti reformando contextui Chaldaico omne ſtudium ſuum contulêre: præ ceteris verò Joännes Buxtorfius, qui auſu improbo immenſum Paraphraſeon opus nuperæ Grammatices methodo conformatum edi curavit. *Textum Chaldæum,* inquit Buxtorfius, *qui Targum vulgò dicitur, & illuſtriſſimus eſt textûs Hebraici commentarius, in Moſe & Prophetis ad antiquam, veram & perpetuam linguæ priſcæ Chaldaicæ analogiam libris Eſræ & Danielis pulcherrimè præmonſtratam redegimus, & ab ineptâ & inſigniter deformi punctatione, quam editiones Venetæ continent, vindicavimus.* Verùm, ut optimè à Ludovico de Dieu annotatum fuit, nonnulla adhùc poſt Buxtorfii caſtigationem ſuperſunt in melius reformanda. Inter evolvendum codices quoſdam ſacri contextûs manu exaratos, fortè incidi in Pentateuchum chartâ maximâ in Pergameno prægrandioribus literis deſcriptum, qui Onkeloſi Paraphraſim hoc modo exhibebat ut quemlibet contextûs Hebraici verſum comma ſimilitèr Paraphraſeos exciperet. In eo autèm exemplari punctatio Chaldaica à quâlibet aliâ, quam hactenùs deprehendere licuerit, tàm in.

Buxtorf. præfat. in Bibl. Baſil.

in editis, quàm in manuſcriptis codicibus, mirè diſcrepat. Hæc enim analogiam punctationis librorum Eſdræ & Danielis longè meliùs quàm Buxtorfiana editio repræſentat. Vulgò tamen tribuuntur Complutenſibus caſtigationis punctationis Chaldaicæ exordia, quæ deindè ab Ariâ Montano exculta, demùm à Buxtorfio in Bibliis Baſileenſibus perfecta fuerit. Sed hæc longè adhùc perfectior apparet in exemplari manuſcripto, quod modo deſcripſimus. Quare exiſtimaverim etiàm ante Eliæ Levitæ tempora nòn defuiſſe apud Judæos, qui, in Paraphraſibus Chaldaicis exercitati, linguæ Chaldææ periti eſſent; ſed talia exemplaria ad manus Eliæ nunquàm venerant, demirórque Judæos, qui diverſis Onkeloſi Paraphraſeos editionibus præfuerunt, melioribus uſos nòn fuiſſe codicibus. Auctor tamen nòn fuerim, ut hodiernæ Targumim punctationi quantùmlibet à Buxtorfio reformatæ in omnibus credatur, niſi ubi ſenſum videtur ferre commodiorem. Sed ad antiquam potiùs recurrendum eſt contextûs Chaldaici formam, dùm ab illo prorsùs aberant puncta vocalia, quæ nuperrimè à Magiſtris inventa, Paraphraſibus ſine ullâ arte adjecta ſunt. Punctationis Chaldaicæ eadem nòn eſt auctoritas atque Hebraicæ. Hæc ſiquidèm doctiſſimos cenſores, Magiſtros ſcilicèt Tiberienſes, nacta, quorum auctoritas nòn minus, quàm Scholæ Tiberienſis, nomen apud omnes obtinuerat; illa verò pauciſſimis cognita, etiàm hodiè à pleriſque Judæis ignoratur.

CAP.

CAP. XIV.

Appendix, de reliquis Bibliorum verſionibus quibus utuntur Judæi.

PRæter allatas contextûs Hebræi Paraphraſes, quas modò recenſuimus, alias ſupereſſe, quæ nondùm editæ ſint, nullus dubito; maximè cùm inter legendum Rabbinorum libros aliquas laudari deprehenderim, quæ nondùm juris publici factæ ſunt. Sed hæ dudùm Judæis neglectui fuêre, quià linguam Chaldaicam ignorabant. Quapropter cùm lingua etiàm Hebræa Judæis pauciſſimis probè cognita eſſet, neceſſe fuit ut Judæorum Magiſtri ſacros codices in vernaculum ſermonem converterent. Undè innumeræ apud Judæos Scripturæ ſacræ verſiones prodierunt. Jam à nongentis & ampliùs annis R. Saadias cognomento Gaon, ſeu Excellens, Scripturam univerſam Arabico ſermone donavit; licèt unicus duntaxàt Moſis Pentateuchus ad nos uſque pervenerit, quem Judæi Conſtantinopolitani literis Hebraicis edi curârunt. Eumdem poſteà Angli charactere Arabico editum in elegantibus illis Polyglottis nobis communicârunt. Hæc Saadiæ interpretatio Paraphraſeos, potiùs quàm verſionis ſimplicis nomine inſigniri debet, quià contextûs ſui verbis nòn ità preſsè adhæret interpres. Mutat etiàm interdùm nomina propria, & ut ab omni anteceptâ opinione liber nòn erat, mentis ſuæ ſenſa potiùs quàm ipſúmmet contextum haùd infrequentèr exprimit. Præterea cùm ars Grammatica nondùm benè à Judæis exculta fuiſſet, quandò Saadias tranſlationi ſuæ animum applicuit, mirum videri nòn debet, ſi nævi aliquot in eâ occurrant. Dictio illius, etſi ad Hebraiſmos minùs accedat, quià Paraphraſtica eſt, nòn ità tamen Arabica eſt, quìn linguæ Hebraicæ ingenio ſæpiùs inſerviat, ità ut ex eâ hominem

Verſio Arabica R. Saadiæ.

P Judæum

Judæum facilè agnoſcas. Idque in causâ fuit, ut verſionis illius Arabicæ Latinus interpres locis aliquot turpitèr allucinatus fuerit, quià linguæ Hebraicæ nòn peritus unum ſermonem Arabicum intuitus eſt.

Alia Judæorum verſio Arabica.

Verſionem aliam Pentateuchi Arabicè ſcriptam publicavit Erpenius, quæ Judæum Africanum auctorem habet, quæque à verbis contextûs minùs quàm Saadiana recedit, adeóque frequentiores in eâ Hebraiſmi apparent. Nòn ità tamen à contextu ſuo dependet interpres ille, quin aliquandò gentis ſuæ opiniones ſectetur. Perſicam Jacobi cognomento Tauaſi, ex urbe Taus, quâ erat oriundus, Pentateuchi verſionem huic adjungere poſſumus, quòd ejuſdem planè ſit naturæ, idémque in illâ agnoſcatur ingenium Judaicum. Hæc quæ primùm Conſtantinopoli à Judæis charactere Hebraico unà cum Saadiæ Paraphraſi edita fuerat, ſecundò in Polyglottis Anglicanis charactere Perſico edita eſt.

Verſio Sermone Græco vulgari.

Habent quoque Judæi contextûs Biblici verſionem Græco ſermone vulgari Conſtantinopoli editam, quam pluris faciunt Carraitæ, illi præſertìm qui regiones incolunt ubi ſermo ille Græcus vulgaris vernaculus eſt. Pentateuchus verſionis illius editus eſt Conſtantinopoli, charactere Hebraico cum punctis vocalibus, à Judæis quos vulgò Rabbaniſtas, ſeu Talmudiſtas, appellamus. Legi quoque in eâdem linguâ Græcâ vulgari librum Jobi ibidem editum duabúſque diſtinctum columnis, quarum una Hebraicè, altera verò ſermone Græco vulgari exhibet Græcum hâc Inſcriptione איוב בלשון הקדש ובלשון רומאיקי id eſt, *Jobus in linguâ ſanctâ & in linguâ Romanicâ,* ſeu Græcâ vulgari: R. Moſes filius R. Eliæ Phobian interpretationis illius auctor, in præfatione quam operi ſuo præmiſit, teſtatur ſe in eamdem quoque linguam Solomonis Proverbia convertiſſe, & ad hanc elucubrationem gentis ſuæ potiſſimùm inſcitiâ, quæ linguam Hebraicam ignoraret, adductum ſe fuiſſe Huic tranſlationi aliam in Pentateuchum adjunxêre iidem Judæi Conſtantinopolitani ſermone Hiſpanico & literis Hebraicis unà cum punctis vocalibus editam, quæ hàud dubiè auctores habet Judæos Hiſpanos qui nùnc degunt Conſtantinopoli, Theſſalonicæ, Adrianopoli, aliiſque locis viciniis, quò receſſerunt poſtquàm Hiſpaniâ pulſi ſunt. In his autèm verſio-

Verſio Hiſpanica.

verſionibus ſermonem Græcum vulgarem & Hiſpanicum agnoſcere difficile eſt, adeò frequentes occurrunt in illis Hebraiſmi.

Alia verſio Hiſpanica.

Celeberrima etiàm eſt apud Judæos qui Hiſpaniæ & Italiæ terras incolunt totius Scripturæ verſio Hiſpanica, quæ in uſum Judæorum primùm Ferraræ edita eſt, anno MDLIII. Hæc contextûs Hebræi verba ità preſsè ſequitur, ut ab eo tantillùm diſcedere interpreti religio fuerit, qui ob hanc cauſam voces interdùm obſoletas & in Synagogis Hiſpaniæ natas adhibet, quæ huic tranſlationi multum obſcuritatis afferunt. Si iis, quæ in præfatione operis illius exſtant, fides adhibeatur, verſio illa partem maximam ex Pagnini tranſlatione ſumpta eſt: ſed in condendâ verſione illâ Judæi Kimchii potiùs, Aben Eſræ, & aliorum Magiſtrorum, quos conſuluerat Pagninus, æſtimatores fuêre, quàm ipſius Pagnini, cui adhæſiſſe palàm teſtantur, ut omnem à ſe invidiam amoverent. Veriſimile eſt Abrahamum Uſque Judæum è Luſitaniâ in adornandâ hâc tranſlatione Hiſpanâ ſibi prævios habuiſſe Doctores Hiſpanos, qui ante illius tempora Biblia in Synagogis Hebraicè & Hiſpanicè prælegerant; adeò ut pleraſque illorum voces uſurpaverit. Illud autèm in hâc Ferrarienſi editione animadverſione dignum videtur, quòd interpres argumenti quod tractabat difficultate deterritus, nihílque in re tàm arduâ definire auſus, ſtellulas ſeu aſteriſcos locis Scripturæ quam pluribus appoſuerit, quorum admodùm incerta ſibi videbatur expoſitio. Hæc enim in præfatione leguntur, *y es de notar que en los lugares donde ſe viere eſta eſtrella*, es ſenal que ayduda en la declaracion del vocablo y alguna vez diverſos pareceres.* Judæi tamen qui ſecundam verſionis iſtius editionem accurârunt anno MDCXXX. pleroſque ejuſmodi aſteriſcorum à novâ illâ editione ſuſtulêre, cùm augeri potiùs debuerit illorum numerus quàm minui. Quid verò commodi ex iſtâ tranſlatione, quam vix Judæi intelligunt, referre poſſunt Chriſtiani, nòn liquet: & ut olìm Aquilæ contentioſi interpretis damnata eſt κακοζηλία, ità nemo ſanus laudaverit Ferrarienſem iſtam verſionem, quæ nimis affectata eſt, dúmque Grammaticam unam reſpicit interpres, vix ſenſum exprimit. Hunc in eo caſtigat Caſſiodorus de Reyna, quòd verba illa capitis ix. Iſaiæ exponens, *vocabitur nomen ejus admirabi-*

Caſſiod de Reyna. Iſa. 9. 6.

mirabilis, *conſiliarius*, *Deus fortis*, *pater futuri ſæculi*, *princeps pacis*, ut habentur in editione Vulgatâ, in alium planè ſenſum traxerit, quaſi hæc tantùm, *princeps pacis*, in Meſſiam cadant; cetera autèm Deo attribui debeant. Verùm hâc in re, ut & alibi paſſim, interpres Hiſpanus gentis ſuæ placitis obtemperat. In eo tamen veniâ dignus nòn eſt, quòd contra artis Grammaticæ regulas, quam profitetur, articulum *el* præpoſuerit *marravilloſo*, *conſejero*, & ceteris, cùm in Hebræo præfixum *ha*, cui reſpondet articulus *el*, apud Hiſpanos, notatum nòn fuerit. Similiter & aliis in locis peccat contra eaſdem regulas, ſicuti cùm ab initio Pſalmorum verba contextûs Hebræi ità vertit, *bien avanturado el varon*, cùm verti debuiſſent juxta artis ſuæ leges, *bien avanturanças de el varon*, ut ad verbum ſonant Hebraica. Sed nòn eſt cùr ejuſmodi ſubtilitatibus diutiùs immoremur.

Pſalm. 1. v. 1.

CAP. XV.

De Bibliorum verſionibus quæ apud Chriſtianos aliquid auctoritatis obtinent, ac primùm de Græcâ Septuaginta Interpretum.

Diverſæ de Græcâ Bibliorum tranſlatione ſententiæ.

ETſi Græca, quæ ſub nomine Septuaginta Seniorum circumfertur, verſio, Judæos auctores habeat & à Judæis publicè lecta fuerit in Synagogis & Scholis, viſum tamen eſt illam inter eas verſiones collocare, quæ in uſum Chriſtianorum ceſſerunt: quià dudùm illa à Judæis ad Chriſtianos tranſiit, & noſtrâ adhùc ætate in pleriſque Eccleſiis retinetur. Mirum autèm eſt quantum hactenùs tàm de auctoritate Græcæ illius tranſlationis, quàm de auctoribus diſputatum fuerit, & nùnc etiàm ſub judice lis eſt. Alii ſiquidèm omnem prorsùs auctoritatem illis Interpretibus negant; alii contrà illorum decretis in omnibus ſtandum eſſe exiſtimant, eóſque ut Prophetas Spiritu Divino afflatos ſuſpiciunt; alii denique velut inter hos & illos medii vetuſtam illam ac venerandam

ſacri codicis verſionem meritis ornant laudibus, ità tamen ut in aliquibus illius etiàm fidem accuſent. Hiſtoriam illorum Interpretum, qualis à Philone, Joſepho & à pleriſque Patrum cùm Græcorum tùm Latinorum deſcribitur, lubens prætereo: hanc puto latere nemini. Id tantùm ab omnibus obſervatum velim, id omne quod in Patrum ſcriptis exſtat de Septuaginta Interpretibus, ſi pauca excipias quæ magnam partem à Judæis poſteà conficta ſunt, ex Ariſteæ libello, *De Legis Divinæ ex Hebraicâ linguâ in Græcam tranſlatione per LXX Interpretes*, deſumptum fuiſſe. Libellum autem hunc partum eſſe ſuppoſititium judicârunt viri docti, quibus eſt aliqua rei Criticæ cognitio. Licèt etiàm ſuppoſititius nòn eſſet libellus ille qui ſub Ariſteæ nomine circumfertur, illos, qui indè veritatem Hiſtoriæ peti poſſe autumant, nòn magis ſapere crediderim, quàm ſiquis in Xenophontis Cyropædiâ veram Cyri Hiſtoriam quærat. Ut enim ex ſolâ libri illius inſpectione acutiſſimè Tullius, *Cyrum à Xenophonte nòn ad Hiſtoriæ fidem ſcriptum fuiſſe, ſed ad effigiem juſti imperii, deprehendit*; ità & inter legendum Ariſteæ libellum, hunc ad ſermonem commentitium, quales ſunt quos hodiè *Romanos* appellamus, quàm ad genuinam rei geſtæ Hiſtoriam magìs accedere, nemo eſt qui ſtatim nòn agnoſcat. Univerſa ſiquidèm libri illius oratio ità compoſita eſt, ut à Judæo quodam Helleniſtâ gentis ſuæ amantiſſimo inſtructa fuiſſe videatur. Hiſtoriæ illius Scriptor, prò innatâ genti ſuæ conſuetudine, grandia ubique loquitur, neque etiàm parcit miraculis. Regi enim Ptolemæo rogranti cùr nemo Scriptorum τῶν ἔξω, ſive externorum, egregii illius operis mentionem feciſſet, Demetrium his verbis ſic reſpondentem inducit. *Quià iſta Lex eſt ſacroſancta & divinitus lata, tùm quià nonnulli id aggreſſi Divinâ plagâ territi ab inſtituto deſtiterunt. Nam audivi Theopompum, cùm vellet quædam ex iſtâ* Lege; *tùm nòn ità commode verſa, in ſuam Hiſtoriam inſerere, animo fuiſſe turbatum ultra dies triginta, & in morbi intermiſſione cùm exorâſſet Deum votis ut ſibi declararet quam ob cauſam hoc ſibi accidiſſet, in ſomno ei fuiſſe indicatum, ideò accidiſſe quià Divina ſtudio ſuo evulgare conaretur, & referre ad multos homines: hinc cùm inſtitutum intermiſiſſet, dicitur fuiſſe liberatus à morbo. Accepi etiàm de Theodecte Tragico Poëtâ, quòd cùm voluiſſet aliquid,*

De libello Ariſteæ judicium.

aliquid, quod ſcriptum eſſet hoc libro, transferre in quamdam fabulam ſuam, fuiſſe viſum ei ablatum donec perpendiſſet hoc ſibi eveniſſe propter hoc ſuum factum, & per multos dies reconciliâſſet ſibi Deum votis ſuis.

Hæc ſanè minùs abſunt à fabulâ quàm ab Hiſtoriâ, ingeniúmque Judaicum planè redolent, quod confingendis miraculis ſempèr idoneum fuit. Similia ferè commenti ſunt de voce cœlo delapsâ, quæ Chaldaicæ Paraphraſeos Scriptorem deterruerit ab interpretatione librorum Hagiographorum. Deindè contraria videtur hîc aſſerere Pſeudo-Ariſteas: nam cùm ſcribit de Theopompo, indicat Legem Moſis jàm anteà Græco ſermone donatam fuiſſe. Sed ſi res ità erat, cùr alia interpretatio tàm enixè conquiſita eſt? Quapropter rectè Baronius aliique viri doctiſſimi, hâc potiſſimum ratione ducti, rejectâ Clementis Alexandrini auctoritate, conficiunt Scripturam anteà in Græcum ſermonem converſam nòn fuiſſe; ſed eam quæ LXX Senioribus tribuitur interpretationem omnium primam eſſe. Neque dixeris illam priorem minùs elegantem & inconditam fuiſſe: quantumlibet enim imperfecta ſupponatur, in Bibliothecâ Regiâ cum innumeris aliis libris aſſervata fuiſſet, neque Regi prorsùs incognitâ. Alia prætereo, quæ à viris eruditiſſimis, præſertìm à Joſepho Scaligero, de ſuppoſititio Ariſteæ libello annotata ſunt, quæque teſte in hâc materiâ locupletiſſimo, Gerardo Voſſio, *levia non ſunt.* His omnibus accedit Ariſteam ad hiſtoriæ illius ſcriptionem adductum inprimis videri, ut pii benéque morati principis ideam exprimeret, neque alio nomine Hiſtoria illa commendari debet. Quare fabulæ iſtius concinnator, cauſæ ſuæ veluti diffidens, eámque judicans minùs probabilem, hæc ſubjungit; *exiſtimo autem fore ut iis omnibus, qui hæc ſunt lecturi, videantur ea ſupra fidem eſſe: ſed profectò nòn licèt aliquid narrare falſi de illis quæ excepta & annotata ſunt; nefas etiam eſt præterire aliquid in hujuſmodi rebus, ſed ut hæc ſunt acta, ità ea expoſui, ut vitarem omnem errorem.* Demùm hæc addit; *proptereà ſtudui ſermonis illius veritatem ab illis accipere, qui ſingula quæ fiunt in Regiis negotiis & conviviis ſolent excipere & annotare.* Nimirùm, metuens nè ea quæ profert ab omnibus tanquàm parùm credibilia reſpuerentur, conatur illa undecunque corroborare.

Joſeph. Scalig. animadv. in Chron. Euſeb. Ger. Voſſ. lib. 1. de Hiſtor. Græc.

Verùm his obſtare videtur Patrum omnium & aliorum nòn inferio-

inferioris notæ Scriptorum auctoritas, qui Ariſteæ Hiſtoriam, tanquàm veram narrationem, operibus ſuis inſeruerunt, adeóque contrària ſententia vix defendi poterit ſine temeritatis notâ. Sed nòn tàm quid à Patribus hàc in re dictum fuerit conſiderandum videtur, quàm rationes quibus ad hanc ſententiam adducti ſunt, expendendæ. In rebus Criticis nòn numerantur ſuffragia, ſed ponderantur rationum momenta. Conſtat illos unius Ariſteæ, ſive Philonis ac Joſephi, qui ex Ariſteâ ſua hauſerant, auctoritate permotos fuiſſe. Utrùm autem vera eſſet necne illa Ariſteæ Hiſtoria; nòn erat cùr κριτικῶς inquirerent. Quandoquidèm Græca LXX Seniorum verſio, quâ tùnc Eccleſia utebatur adverſus Judæos, qui contextum Hebræum inter diſputandum Chriſtianis paſsìm opponebant, illius fidem egregiè tuebatur. Malè rebus ſuis conſuluiſſent Patres, niſi verſionem illam amplexati fuiſſent, quam Judæi penitùs rejicere nòn poterant. Hieronymus, quià erat omni diſciplinarum genere inſtructus, haſce Criticæ leges apprimè novit: ideò, contra communem Patrum ſententiam, ea, quæ in omnium ore vulgò habebantur de LXX Interpretum cellulis, evertere nòn dubitavit. *Neſcio*, inquit, *quis primus auctor ſeptuaginta cellulas mendacio ſuo exſtruxerit.* Juſtinum deindè cellularum teſtem oculatum deridet, ut virum ſimpliciorem, qui Judæorum fabulas arripuerit. Similitèr nec veritus eſt in eodem argumento à reliquis Patribus diſcedere, dùm Ariſteæ ipſius & Joſephi auctoritate communitus LXX Interpretes *contuliſſe*, nòn verò *prophetâſſe*, aſſerit; *aliud eſt enim*, inquit, *vatem, aliud eſt eſſe interpretem: ibi ſpiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea quæ intelligit, transfert.* Imò nec eos pluris fecit quàm Tullium, qui œconomiam Xenophontis & Platonis Protagoram, & Demoſthenis prò Cteſiphonte orationem Rhetorico ſpiritu, nòn Prophetico, tranſtulerat. Neque unquàm aliud ſenſiſſe de illis videtur Hieronymus, licèt interdùm ſcribat eos fuiſſe afflatos Spiritu ſancto: ſed quod tùnc οἰκονομικῶς ſentiendum eſſe judicavit vir ille prudentiſſimus, pleriſque illùd affirmare viſus eſt. Quâ ſimilitèr ratione, quamvis Hieronymi animus poſt Ariſteam, Joſephum, alióſque ætatis ſuæ Judæos eò inclinarit, ut LXX Seniores Græcæ tantùm verſionis, quæ exſtat in libros Legis, auctores fuerint, tamen Commenta- Hieron.

menta-

mentariis quæ ad reliquos Scripturæ ſacræ libros adornavit, haùd aliter de iiſdem LXX loquitur ac ſi illos horum quoque verſionis conditores credidiſſet, quià nimirùm diſcedere à receptâ opinione videri noluit, quam tamen minùs probabilem cenſebat.

Quæ ſit origo libelli ſub nomine Ariſteæ ſuppoſiti.

Sed, inquiet aliquis, ſi quæ habetur apud Ariſteam de LXX Interpretibus narratio inter fabulas recenſeri mereatur, quodnam eſt fabulæ iſtius fundamentum? Eam enim illius architectum ſine aliquâ ratione confinxiſſe vix credibile eſt, cùm nè Poëtarum fabulæ omni prorsùs veritate careant. Exiſtimavit Heinſius hanc de LXX Interpretibus fabellam deductam fuiſſe ex capite xxiv. Exodi, ubi legimus Moyſem, Aäronem & LXX Seniores aſcendiſſe ad Deum, & quià pro his verbis quæ habentur in Latino Interprete, *nec ſuper eos qui procùl receſſerant de filiis Iſraël miſit manum ſuam*, Helleniſtæ in Græcâ verſione legerunt, *& electorum Iſraël neque unus diſſenſit*; indè ſuſpicatur Heinſius numerum Interpretum, & quæ de illorum mirâ conſenſione narrantur, ſuam originem ducere. Sed quicquid ſit de illâ Heinſii conjecturâ, vix dubitari poſſe arbitror quin opus illud quod LXX Senioribus tribuitur à Judæis quibuſdam Alexandrinis potiùs quàm Hieroſolymitanis confectum fuiſſe; nonnullas ſiquidèm voces Ægyptias adhùc retinet, quales ſunt *Abrec*, *Remphan*, & aliæ. Quià verò res erat magni momenti, illud Synedrii magni auctoritate ſuſceptum ac comprobatum fuiſſe veriſimile eſt, undè poſteà factum eſt ut tranſlatio illa nomen LXXII Seniorum, ſeu Synedrii magni Senatorum, tulerit: ſæpiùs enim qui vulgò putantur illius architecti זקנים ſenes, quaſi dixeris Senatores, appellantur. Quâ ratione locus Talmudis alioqui explicatu difficilis, in quo Græca tranſlatio opus duntaxàt quinque Seniorum appellatur, facili negotio cum vulgatâ de LXXII Interpretibus ſententiâ conciliabitur. Ex eâdem Synagogæ magnæ Aſſeſſorum auctoritate huic verſioni acceſſit authentia apud Judæos omnes, præſertim Helleniſtas, eodem modo quo in Eccleſiâ Occidentali Patres Synodi Tridentinæ conſtitutione ſuâ Latinum Interpretem fecère authenticum. Sicut enim inter Chriſtianos linguæ Græcæ imperitia effecit ut in alias linguas Græca illa verſio transferretur, ac diuturnus poſteà Eccleſiæ cujuſlibet uſus ſingulis verſionibus

Heinſ. in Ariſtarch. ſac.

Exod. 24. 11.

ſionibus

ſionibus auctoritatem addidit: ità & apud Judæos linguæ Hebrææ ignoratio in cauſâ fuit, cùr Judæi Alexandrini ſacros codices Græcè in uſum ſuum verterint, quæ deindè Bibliorum converſio in Synagogis & Scholis prælecta eſt, & quià, ut veriſimile, eſt Synedrii Hieroſolymitani, à quo tunc adhùc univerſa Judæorum natio dependebat, auctoritate comprobata fuit, illius nomine maximè commendata eſt.

Tamen crediderim neceſſe nòn eſſe ad Synedrii illius magni Senatores recurrere, quo numerus LXXII Interpretum, quibus illa tranſlatio vulgò tribuitur, explicetur commodiùs: ſed ratio duntaxàt habenda eſt formulæ loquendi Judæis admodùm familiaris, quâ res omnes quæ alicujus momenti eſſe ipſis videntur LXX illis Senatoribus tribuant, ut plus ejuſmodi rebus accedat auctoritatis. Ità puncta vocalia, accentus & alia ejuſmodi plurima viris Synagogæ, quam vocant magnam, adſcribunt, nòn tàm ex rei veritate, quàm ex illâ loquendi formulâ: ità ut vix judicari poſſit quandonam ſeriò loquantur, & quandò allegoricè. Iſtud loquutionum genus viros complures eoſdèmque eruditos in varios errores perduxit, dùm in evolvendis Judæorum libris, potiùs quid loquantur Judæi, quàm quomodo & quibus de cauſis ità loquantur, conſiderant. Hìc in exemplum afferri poſſunt ea omnia quæ in Magiſtrorum libris de ſacri contextûs apicibus, de *Keri* & *Cetib*, plenis ac deficientibus, ſuperfluis, & aliis ejuſdem naturæ ſexcentis, paſſim occurrunt. Hæc ſiquidèm omnia vel ad Moſem in monte Sinai, vel ad Synagogam illam, ſeu Senatum, cui præfuit Eſdras, Judæi plerique tribuunt: quæ tamen niſi allegoricè, & על דרך הקבלה *per modum Cabbalæ*, ut ipſimet loquuntur, exponas, manifeſtò falſa ſunt. Simili ratione ſi nòn tàm ad verba quàm ad ſcribendi formam, quæ gentis Judaicæ propria eſt, attendamus, LXXII Interpretum hiſtoria ex eodem fonte haùd improbabilitèr duci videbitur, ſive illa reâpſe Synedrii magni auctoritate comprobata fuerit, ſive illo conſentiente in Synagogis lecta publicè, ex longo poſteà uſu ſibi ſecerit auctoritatem, quæ ſanè vero propiora eſſe videntur, quàm ea quæ habet Pſeudo-Ariſteas de Græcæ tranſlationis comprobatione his verbis; *abſolutâ autem interpretatione Demetrius illam Judæis omnibus congregatis in locum illum, ubi erat* Ariſt. de Septuag. Interp. ſub fin.

perfecta,

perfecta, prælegit, præſentibus etiàm ipſis Interpretibus, qui etiàm, ut auctores magnorum bonorum, magnâ laude & approbatione accepti ab ipsâ Judæorum multitudine. Similitèr & Demetrium proſequuti ſunt ſuâ laude, rogârúntque ut iſtam Legem deſcriptam ſuis etiàm Principibus dare vellet. Ut autèm perlecta ſunt iſta volumina Legis adſtantes & ſacerdotes & interpretes ſeniores gubernatoréſque civitatis, & ipſi Principes multitudinis ità dixerunt, quoniàm rectè, ſanctè & per omnia accuratè perfecta eſt iſta interpretatio, par eſt ut per omnia ſic iſta permaneant, nec ulla fiat immutatio. Verùm ſi tùnc Alexandriæ viri erant linguæ Græcæ quàm Hebraicæ adeò periti, ut ex ſolâ Græcæ tranſlationis lectione de ejus bonitate ejúſque perfectâ cum Hebræo contextu conſenſione judicare potuerint, cùr Rex eorum nòn uſus operâ aliorum induſtriam ſolicitè requirit? Deindè quis credat Judæos Helleniſtas in rebus Hebraicis mediocritèr verſatos rectam de interpretatione ſententiam ex ſolâ illius lectione ferre potuiſſe; cùm hodiernis temporibus vel ii qui ſunt in utrâque linguâ exercitatiſſimi illud polliceri nòn auſint. Quare ea omnia quæ vulgò proferri ſolent ex Joſephi, Philonis, aliorúmque libris, ut verſionis illius ſinceritas commendetur, magni facienda eſſe nòn duxerim, neque illa trahi poſſe in fontium Hebraicorum everſionem, quià nihil in iſtis Scriptoribus de Græcâ LXX Interpretum verſione reperitur, niſi quod ex ſuppoſititio Ariſteæ libello hauſtum ad ceteros promanavit.

De Græcâ tranſlatione judicium.

Etſi autèm quæ circumfertur de LXX Interpretibus hiſtoriam ſub Ariſteæ nomine, tanquàm commentum à Judæis Helleniſtis confictum rejiciam; nòn is tamèn ſum qui illi tranſlationi, quæ diù in Synagogâ & Eccleſiâ fidem obtinuit, detrahi velim. Novi enim quanti hæc interpretatio facta ſit veteribus, poſtquàm ab Apoſtolis laudata, fidéſque Chriſtiana per univerſum orbem nòn alio inſtrumento propagata eſt. Eam pleræque adhùc retinent Eccleſiæ, neque etiàm ætate noſtrâ aliam fortè retineret orbis Catholicus, niſi novam Hieronymus ex Hebræis fontibus tranſlationem concinnâſſet. Hæc quidèm aliáque ejuſdem rationis plurima, quæ in hanc rem proferre nòn eſſet arduum, verſionem hanc permagni eſſe momenti maniſeſtò declarant, ſed nòn indè ſequitur, ut viſum eſt Iſaaco Voſſio & aliis perpaucis, eam ſolam eſſe veram ac germanam Scrip-

Scripturàm, quæque Hebraicis codicibus præferri debeat. Uſu quidèm communi apud veteres Eccleſiæ Patres receptum fuerat, ut nihil ſanum in Scripturis haberetur, niſi quod LXX tranſtuliſſent, quià cum illorum tranſlatione nata fuerat Eccleſia, cujus etiàm progreſſus huic ſoli debebatur. A tritâ illâ viâ nòn auſus eſt diſcedere Origenes, licèt maximam inter Græcos & Hebræos codices agnoviſſet diſcrepantiam, &, utì de ſeipſo teſtatur, in omnibus Bibliorum editionibus & earum differentiis ingenii ſui vires exercuiſſet. *Quid opus eſt*, inquit, *ut dicam de Exodo ubi quæ pertinent ad Tabernaculum & ejus atrium & arcam & quæ ad indumenta Pontificis & ſacerdotum, valde ſunt mutata; adeò ut nè videatur quidem eſſe ſenſus ſimilis. Vide ergò nè imprudentes & inſcientes abrogemus exemplaria quæ habentur paſsim in Eccleſiis.* Ibi LXX Interpretibus ſe magis addictum oſtendit, nè videlicèt quid falſi & adulterini in Eccleſias inducere videatur, licèt aliundè conſtet eum inter eruditos pluris feciſſe veritatem Hebraicam. Neque profectò aliud ſentire de ſuis codicibus potuit ac debuit vetus Eccleſia, cui ſuſpectæ erant Judæorum fraudes. Sed B. Hieronymi graviſſimorúmque ætatis noſtræ judicium Patrum ſententiæ præferendum videtur. Illi quippe linguæ Græcæ, aut Latinæ, duntaxàt periti, de rebus ſibi incognitis quidquam certi definire nòn poterant. At ætate noſtrâ Judæos codices cum Græcis conferre liberámque de utriſque ſententiam proferre poſſumus. Neque his obſtat Apoſtolorum auctoritas, qui nòn ad Hebræa ſed ad Græca exemplaria recurrerunt. Quid enim profuiſſet Apoſtolis per orbem univerſum Evangelii fundamenta jacientibus codices Hebraicos, Judæis pauciſſimis tùnc cognitos, in uſum adhibere? contrà vero lingua Græca pleriſque gentibus, Cicerone teſte, erat vernacula. Apoſtoli igitùr, relictis codicibus Hebræis, nòn ideò Græcos ſumpsêre, quòd hi illis meliores eſſent, ſed per œconomiam tantùm & accommodatè ad illorum ingenium, qui Scripturarum ſcientiâ imbuendi erant. Nihil indè auctoritatis advenit Græcæ LXX Seniorum verſioni, niſi extrinſecùs; nec illa tùnc ob hanc cauſam prodiit emendatior quòd ab Apoſtolis in novo Inſtrumento laudata fuerit, ſi jàm anteà erat depravata. Similitèr nihil de auctoritate contextûs Hebraici detractum

Origen. in Epiſt. ad African.

Cicer. pro Arch. Poetâ.

tractum eſt, quòd is Apoſtolis primíſque Eccleſiæ Patribus minùs familiaris exſtiterit; ſed ſicuti Patres Tridentini conſtitutione ſuâ, quâ vetus editio Latina authentica pronunciata fuit, Hebraicos Græcóſque codices intactos reliquerant; ità & longævus Græcæ tranſlationis uſus in Eccleſiâ fidem & integritatem Hebraicorum exemplarium nòn minuit. Suos habuit nævos indè jàm à primis Eccleſiæ temporibus, quorum plures felicitèr notavit Hieronymus. Hîc autèm de iis nòn loquor, quæ Hieronymus genio ſuo ac temperamento plus æquo indulgens, interdùm minùs benè caſtigat. Cenſuræ Hieronymi patronam ſe præbuit Eccleſia Romana, dùm relictâ LXX Interpretum verſione, quæ per tot annos univerſum orbem Catholicum ſola occupaverat, Hieronymianam recèns cuſam ad Judæorum codices amplexata eſt.

Nec ſanè leviſſimis rationibus Hieronymum ad novam ex fontibus Hebraicis converſionem adductum fuiſſe neceſſe eſt, quæ nòn immeritò poſteà in Eccleſiæ uſum ceſſit. Nam, ut ipſe teſtatur, errores qui jàm plurimi ejus ætate Græca exemplaria occupabant ſoli in causâ nòn fuère, cùr id operis quod plerorumque hominum tùnc maledicta in ejus caput convertit, aggreſſus fuerit; verùm etiàm, ut erat utriuſque linguæ callentiſſimus, Græcos Interpretes nòn rectè interdùm contextûs Hebræi verba exprimere deprehenderat, quos ob hanc cauſam ſæpè notat in ſuis Commentariis. His autèm recenſendis LXX Seniorum allucinationibus, nè moleſtus eſſe videar, ſuperſedeo, quarum jàm plurimæ ab explanatoribus ſacrorum voluminum annotatæ ſunt: &, ut habeatur amplior earum ſeries, Græca illorum verſio, in locis præſertìm quæ habent aliquid obſcuritatis, cum Hebraico contextu conferri debent. Nam in his potiſſimùm ſenſum germanæ lectionis nòn aſſequuti in varias & admodùm liberas expoſitiones abeunt. Laudo quidèm induſtriam ſimùl & eruditionem Iſaäci Voſſii, qui Græcam illam tranſlationem, quam Divinam putat, in omnibus vindicare conatus eſt, ſed longè meliùs de illâ interpretatione ſenſiſſe videtur Maſius, vir acutiſſimi ingenii judiciíque acerrimi, quíque multotiès Hebræos, Græcos, Syróſque codices verſavit, nullo partium ſtudio abreptus. Quare quid de LXX Interpretibus ſentiendum ſit ex eo potiùs quàm ex Voſſio diſcendum

dum eſſe exiſtimaverim. Hanc autem de illis tulit ſententiam
vir doctus; *præter Legem Moſis ſi reliquos libros ſpectes, uſque*
adeò perverſa eſt ea interpretatio, quæ LXXII tribuitur, ut veriſi-
mile videri nequeat, viros LXXII primarios, quales miſiſſe Ptolemæo
Pontificem eſt proditum, tàm ineptos fuiſſe, támque imperitos & ab in-
terpretandi munere imparatos atque omninò abſurdos, ut ſic allucina-
rentur: neque enim in verbis ſolùm maximi errores, tanquàm ex pa-
ragrammate, nati apparent, dùm alia ſæpè pro aliis interpretantur;
verùm etiàm non raro in benè longis verborum circumſcriptionibus. Tue-
tur his verbis vir ille doctiſſimus D. Hieronymi ſententiam,
qui nòn eoſdem eſſe Pentateuchi ac ceterorum Scripturæ ſa-
cræ librorum Interpretes, ex formâ & ratione tranſlationum
conficit. Poſt nonnulla idem Maſius mentem ſuam de eodem
argumento apertiùs explicans hæc ſubjungit, quæ obſervatu
digna ſunt. *Neque verò ego jàm quos dico errores de eâ Scriptu-*
râ judico, quæ nùnc eſt in Hebraicis codicibus, nè mihi aut novos Li-
brariorum interductus, aut mendas, aut denique Judæorum interpuncti-
ones atque vocalium accentuúmque, ut vocantur, appoſitiones, quas
בעלי המסורת *feciſſe dicuntur, aut etiàm, quod quidam facere nòn*
dubitant, quibus ego ſanè nondùm aſſentior, iſtorum ſceleratam perfi-
diam opponas, quaſi de induſtriâ ipſi mutârint multa in librorum He-
braicorum ſcripturâ. Ipſa illæ quæ tractantur res, ſæpè verborum at-
que orationum, quibus illi Interpretes uſi dicuntur, abſurdam diſcrepan-
tiam ſatis planam faciunt. Imò ea nòn raro etiàm dilucidè veſtigia ap-
parent, quæ ſecuti illi in errores ſunt delati. Et mox rem totam
hâc ratione definit; *verùm enimverò, utut iſta ſunt, quid ego*
entiam ſiquis me roget, nòn diſſimulabo mihi interpretationem iſtam,
ùm eam lego, multis in locis ineptiſſimam, & tantis viris planè indig-
iſſimam, videri: & in nonnullis rursùs Divinam: & à vatibus,
otiùs quàm Interpretibus, dictatam: & quià hiſce difficultatibus
òn ſolùm in ceteris libris, quanquàm fatendum eſt multo plu-
es in iis eſſe errores atque etiàm turbulentiores confuſioréſque,
erùm etiàm in Moſis Pentateucho, ut vocamus, afficior, neque po-
ſt de nihilo eſſe nata quæ de Ptolemæo déque illis Interpretibus ab
nnibus refertur Hiſtoria, propenſiorem ad veritatis ſimilitudinem eſ-
, eorum exiſtimare opinionem, qui dicunt nòn ſolùm Moſis Legem,
d reliquos etiàm Hiſtoricos & ſacrorum vatum libros rogatu Ptole-
ai ab Hebræis illis eſſe converſos. Hactenùs Maſius, cujus ver-
ba

Maſius præfat. in Joſu.

Hieron. præfat. in Trad. Hebr.

Id. Maſius.

ba prolixiùs recenſui, quià præſens argumentum nòn parùm illuſtrant. Primò itaque vir ille doctus, & in Judæorum, Chaldæorum, Syrorum, Græcorúmque libris diù multúmque volutatus, nòn auſus eſt Græcam tranſlationem, ſi Pentateuchum excipias, LXX Senioribus tribuere, adeò fœdis erroribus ipſi videbatur referta,& quià plures mendas etiàm in Pentateucho animadvertit, communem de LXX Interpretibus ſententiam, ſubdubitans tamen, amplexus eſt: neque viros illos quos ex præconceptâ opinione inter Judæorum ætatis illius primores agnoſcit, ineptos, abſurdos, atque imperitos veretur appellare, & ut ità loqueretur rei ipſius veritate, necnon auctoritate Hieronymi adductus fuiſſe videtur. Deindè veluti ſeipſum caſtigans, nonnulla in eâdem verſione *Divina & à Prophetis potiùs quàm ab Interpretibus dictata*, agnoſcit; & quod apprimè notatu dignum eſt, teſtatur ſe Græcorum codices nòn reprehendiſſe ex hodiernis Judæorum exemplaribus, quæ conſtat a primævâ formâ in aliquibus degeneráſſe. Denique Theologorum vulgus irridet, qui de præſenti materiâ, quam ignorant, ſuperciliosè judicant, invehúntque in Eccleſiam portenta opinionum, quæ poſteà ſuis ſibilis excipiunt Heterodoxi, qualia ſunt ea quæ à nonnullis aſſeruntur de contextu Hebraico à Judæis deditâ operâ corrupto, de Græcis exemplaribus Hebraicæ veritati anteferendis, aliíſque nòn paucis ejuſdem naturæ, quæ ex eorum Scholâ, qui zelum quidèm habent ſed nòn ſecundum ſcientiam, ſolent proficiſci. Si adhùc ætate noſtrâ ſuperſtes eſſet vir ille præſtantiſſimus miraretur etiàm inter Heterodoxos reperiri, qui eadem omninò atque Theologi illi, quos perſtringit, de Græcis Hebræíſque codicibus ſentiunt, præeunte ipſis Iſaaco Voſſio.

Maſium in omnibus conſentientem haberemus, ſi in conſtruendâ Ariſteæ Hiſtoriâ, quam nube teſtium confirmatam viderat, minùs ſe religioſum oſtendiſſet, potiúſque rationes expendiſſet, quàm numerâſſet decreta. Neque alitèr profectò de Græcâ verſione judicabit, qui eam minutatim expenſam retulerit ad codices Hebræorum, & ità cenſent omnes qui in explanandâ Scripturâ ſuam induſtriam collocârunt. Si enim aliquandò ad majorem contextûs explicationem, Hebraicam Græcámque lectionem produxerint, interdùm quidèm ex Græcâ

Græcâ Hebraicam nòn reformidant caſtigare, ſed longè ſæpiùs Græcæ Hebraicam præferunt. Ità, ut ceteros taceam, Auguſtinus Eugubinus in ſuâ veteris Teſtamenti ad Hebraicam veritatem recognitione, collatis inter ſe variis editionibus, Græcos Interpretes aliquandò imperitiæ palàm arguit. *Hæc*, inquit, nimirùm Græca tranſlatio, *ſive Græcarum literarum cognitionem abſolutam nòn tenerent LXX illi Seniores, ſive aliis exemplaribus uterentur, quàm nùnc aut Hieronymi tempeſtate haberentur, ſive ſtudio quodam deditâ operâ ità vellent transferre plurimum ab Hebraicâ veritate invenitur diſſentire. Quædam etiam apertiſſimam præ ſe ferunt Græci ſermonis imperitiam, in aliis maxima linguæ Hebraicæ ignoratio deprehenditur.* In nonnullis tamen caſtigandus eſt ipſe Auguſtinus Eugubinus, qui LXX Interpretes ſempèr nòn eſt aſſequutus, ſicuti cùm illos reprehendit quòd, capite xix Geneſeos, pro voce *convivii*, *locum* repoſuerint. Neque enim animadvertit malè in Græco exemplari Venetiis edito legi τόπον pro πότον, ut reverâ legitur in editione Romanâ. Similitèr ineptum ſe oſtendit idem Eugubinus, cùm animadverſionibus in caput xxv Geneſeos Græcos Interpretes damnat, quòd verbum Hebræum *naphal* per Latinum *manere* expreſſerint, cùm per *cadere* verti debeat, ſtatímque Latinum Interpretem, qui hoc loco *obiit* interpretatus eſt, acerrimè tuetur. Sed omnium optima eſt Græca LXX Seniorum verſio; imò nec alitèr verba Hebræa debent transferri quàm ipſi tranſtulerunt, ſi ad ſenſum attendatur. Nam de morte Iſmaëlis ibi nòn agitur, ſed de illius manſione ac terrâ quam incoluit, ut ex his, quæ antecedunt manifeſtum eſt. Quare nòn in omnibus audiendus eſt Eugubinus, dùm Græcos Interpretes accuſat, licèt plurimos eorum errores nòn malè notaverit.

Auguſt. Eugub.

Gen. 19. 3.

Gen. 25. 18.

CAP. XVI.

Iterùm ac ſpecialiùs expenditur Græca Septuaginta Interpretum verſio.

Philo lib. 2. de Vitâ Moſis.

GRæcam Septuaginta Seniorum interpretationem maximo cum gaudio priſcis temporibus à Judæis omnibus exceptam fuiſſe probant verba illa Philonis, qui eos Prophetarum albo adſcripſit; *ſingulis annis ſolennis celebritas agitur in Pharo inſulâ, ad quam nòn Judæi ſolùm, ſed & plurimi alii trajiciunt, locum veneraturi in quo primùm hæc tranſlatio apparuit, & pro veteri beneficio ſemper ſe renovante, gratias acturi Deo. Poſt precationes autem & gratiarum actiones, alii tentoriis fixis in litore, alii in ipsâ arenâ ſub dio diſcumbentes cum domeſticis & amicis epulantur, tùncque præferunt littus regiis palatiis.* Conſtat verſionem hanc à pleriſque Judæis in Synagogis ac Scholis lectam, & illius beneficio plures ad fidem Chriſtianam converſos: ſed ubi Judæis cum Chriſtianis res eſſe cœpit, contigit occaſione diſputationum, quæ inter hos & illos de Scripturis exponendis fuêre, ut illi codicum Hebræorum longè magis quàm anteà ſtudioſi fuerint. Everſis ſiquidèm Hieroſolymis, ac gente Judaicâ à Romanis deletâ, ferè tota concidit Synedrii magni auctoritas: ſed nòn defuêre Magiſtri qui linguam Hebræam in Scholis præſertim excolerent. Tùnc igitur primùm, ex odio Chriſtianæ Religionis, Septuaginta Seniorum interpretationi detraxêre ii præſertim qui degebant in Palæſtinâ, quorum aliquid adhùc in reliquos Judæos erat auctoritas. Hujus rei fidem faciunt veterum Patrum teſtimonia, atque inprimis Juſtini Martyris, quæ plena ſunt ejuſmodi querelarum, quòd ſcilicèt Græca tranſlatio paſsìm a Judæis reſpueretur. Quapropter illi nihil nòn moliti ſunt ut eam interpretationem, quæ omnes Chriſtianorum Eccleſias occupabat,

Quando Judæi cœperint Græcam tranſlationem rejicere.

pabat, convellerent. Neque aliundè profectum fuiſſe arbitror, quòd illorum Magiſtri de jejunio indicto & tenebris ſuper terram factis tribus diebus, eo quòd Lex Græcè translata fuerit, commenti ſunt. Hàc enim fabulâ ſimpliciorum animos à legendâ LXX Interpretum verſione avertere voluerunt; cùm ægrè ferrent illam in pleriſque, Helleniſtarum maximè, Synagogis legi. Ex eo potiſſimùm tempore Græca tranſlatio à Judæis videtur neglecta, imò contemptui habita, &, niſi ab Eccleſiâ, ad quam à Synagogâ jàm tranſierat, benè exculta fuiſſet, de illâ actum fuiſſet penitùs. Verùm quià ſermo Græcus quo verſio illa ſcripta fuit nòn ità purus eſt, frequentioribúſque Hebraiſmis & Syriaſmis, ſi ità loqui fas eſt, abundat, hinc factum puto ut illa in integritate ſuâ vix conſervari potuerit, dùm quiſque caſtigare veritus nòn eſt quod minùs intelligebat. De linguâ Helleniſticâ, quâ vulgò creditur conſcripta illa tranſlatio, in præſentiâ nòn diſputo, mirórque viros eruditiſſimos de hoc argumento diù multúmque inter ſe concertâſſe, utrùm ſcilicèt reverâ ſit aliqua lingua Helleniſtica quæ à Græcâ diſtinguatur. Lingua enim quæ vocatur Helleniſtica nòn alia eſt quàm Græca quæ in ore Judæorum aliquid linguæ Hebraicæ & Syriacæ retinuit. Et id nòn ſolùm in linguâ Græcâ reperire eſt, ſed & in aliis omnibus linguis, quas Judæi in Scripturæ ſacræ converſione adhibuerunt. Ità verſiones Arabicæ, Hiſpanicæ, Perſicæ, vix ab Arabibus, ab Hiſpanis & à Perſis intelligi poſſint niſi linguam Hebraicam calleant. Sermonem iſtum Judæorum meritò appellabimus Synagogæ ſermonem, quià in Synagogis natus eſt & earum uſui ſervit. Idémque planè eſt Græcus novi Teſtamenti ſermo, quòd ex Græcâ LXX Interpretum verſione ſumptus fuerit. Græca itaque ſunt verba omnia tàm veteris quàm novi Teſtamenti, ſi perpauca excipias; ſed illorum ſignificatus Judæi pro diverſo conceptu modò extendunt modò reſtringunt, ſecundùm linguæ ſuæ proprietatem: ob quam rationem vetus Interpres Latinus, qui Græcam tranſlationem in uſum Eccleſiæ Latinæ indè jàm ab illius exordio Latino ſermone donavit, ſæpiſſimè allucinatur, dùm linguam LXX Seniorum minimè aſſequitur. Ità Geneſeos capite xlix. ubi in

Sermo quo concepta eſt Græca tranſlatio.

Gen. 49. 19.

in Græco legimus Γὰδ, *πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν*, Interpres ille convertit, *tentatio tentabit eum.* At longè meliùs Hieronymus, qui ad fontes Hebræos recurrit, interpretatus eſt, *Gad, latrunculus latrocinabitur eum.* Multa ejuſmodi in antiquâ illâ verſione eruditè caſtigavit Hieronymus, ſed longè plurima adhùc ſuperſunt corrigenda, ad quæ nòn videtur attendiſſe.

Græca tranſlatio mendis referta.

Græca illa tranſlatio adeò corrupta erat Hieronymi temporibus, ut novam doctiſſimus ille Pater cudere maluerit ad fontes Hebræos, quàm veterem repurgare, quæ tàm in Græcis quàm in Latinis codicibus erat vitioſiſſima. Nòn deſunt etiàm hodiè, qui nihil omninò priſcæ illius editionis remanere exiſtiment. Sed eam ad nos uſque perveniſſe, imperfectam tamen & mutilam, probant cùm Græcorum tùm Latinorum Patrum opera, in quibus partem maximam eodem planè modo reperitur atque in Græcis exemplaribus, quæ ſub nomine LXX Interpretum habemus. De eâ quoque malè judicant qui nòn aliam linguæ Hebraicæ cognitionem habent quàm eam quam ex nuperis Grammaticorum præceptionibus ac Lexicis hauſerunt.

De auctoribus Græcæ tranſlationis judicium.

Ut enim in pluribus erràſſe illos Interpretes cum B. Hieronymo lubens agnoſco, ità & ab eodem Hieronymo & à recentioribus Interpretibus ſæpiſſimè immeritò reprehendi nullus dubito. Quàm frequentèr in ſuis animadverſionibus aberrârit Hieronymus egregiè oſtendit Pierſonius, Præfatione Parænetica quam præmiſit editioni Græcæ LXX Interpretum, quæ prodiit Cantabrigiæ in minori formâ anno MDCLXV. Addam & alia in eamdem rem exempla, quibus conſtabit recentiores etiàm Interpretes malè in multis Græcam illam verſionem caſtigâſſe. Verſus iv. Pſalmi cix. à Græcis Interpretibus ità redditur, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ·* *Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec*: eóſque ſequutus eſt Hieronymus in Latinâ Pſalterii ex Græcis fontibus converſione. At plerique recentiorum hanc ſententiam à veteribus minùs benè redditam fuiſſe putant; inter quos Hugo

Grot. Comm. in Pſalm. 109.

Grotius hæc annotavit, *noſter textus habet, ſecundùm meam conſtitutionem ô Rex mi juſte*; quâ in re à Grotio & aliis gravitèr peccatum eſt, qui leviſſimâ de causâ ab auctore Epiſtolæ ad Hebræos diſſentire audeant. Exiſtimârunt Græcos Interpre-

tes

tes nòn legiſſe in ſuis exemplaribus *divrathi* cum *Jod*, ut in hodiernis, ſed ſimplicitèr *divrath* abſque *Jod*. Sed nòn erat cùr ad lectionum diverſitatem recurrerent, cùm etiàm beneficio Paragoges Grammaticorum, quam in aliis locis tenentur agnoſcere, Græca interpretatio defendi poterat. Sed valere juſsâ iſtâ Grammaticorum Paragoge, dicendum eſt literam *Jod*, quæ claudit vocabulum illud, exprimere vocalem *e* antiquam, ſeu hodiernum *Scheva*, quod in fine dictionis cujuſlibet neceſſariò pronunciatur, utì nunc etiàm ſub ultimis Imperativorum *fac*, *dic*, & ſimilium apud Latinos litera *e* inter pronunciandum auditur, quam Ennius, Plautus, aliíque vetuſti Scriptores, expreſſerunt.

Iterùm Septuaginta Interpretes libri ii Reg. cap. ix. ubi, ſecundùm lectionem hodiernam codicis Hebræi, habent recentiores, *quis mecum?* Septuaginta Interpretes verterunt *τίς εἶ σύ; quis es tu?* propter eamdem cauſam, quià ſcilicèt *Jod* finale, quod eſt in Hebræo, minimè curârunt, & pro *itthi* hodierno legerunt quaſi eſſet *atth*. Illud autem quod in præſentià de literâ *Jod* annotamus, debet ſimilitèr obſervari de literis *Aleph* & *Vau*, quæ olim erant loco vocalium, quæque pro Scribarum arbitrio modò in exemplaribus exhibentur & modò ab illis abſunt. Ità, ut innumera exempla taceam, literam *Aleph* in dictione *lacen*, Geneſeos cap. iv. legerunt Græci Interpretes, quaſi eſſet *locen*, id eſt, *non ſic*: recentiores autèm, quià legunt *lacen* abſque *Aleph* vertunt, *quapropter*. Simili ratione Geneſeos cap. xxx. Septuaginta legerunt *ba Gad*, per duas dictiones cum *Aleph*, ſecùs codex Maſorethicus, in quo eſt *bagad*, unâ dictione & abſque *Aleph*. Libri i. Samuelis capite xv. in codice Hebræo nùnc legimus *jareu* abſque *Aleph*, LXX verò haùd dubiè legerunt cum *Aleph*, & interpretati ſunt *ἐνήδρευσεν*, *inſidiatus eſt*, quam tranſlationem ſuâ quoque expoſitione confirmant RR. David Kimchi & Aben Melech. Ad hæc & ad alia ejuſdem naturæ plurima quià animum nòn advertunt recentiores Interpretes, totiès in jus vocant LXX Seniores, quotiès cum nuperâ codicis Hebræi lectione nòn conſentiunt. Nec in hoc etiàm interdùm excuſandus videtur B. Hieronymus qui eos quoque damnat haùd infrequentèr, quandò

Gen. 4. 15.

Gen. 30. 11.

1 Sam. 15. 5.

dò cum lectione Magiſtrorum ſuorum nòn concordant. His omnibus accedit hodiè nimis curtam eſſe cognitionis linguæ Hebraicæ ſupellectilem, nec poſſe ex eâ ſolum de Græcâ interpretatione ferri judicium. Sed ut hæc omnia magìs pateſiant, Pſalmum xxii. juxta Græcos Interpretes & recentiores, qui hodiernis codicibus Hebræis addicti ſunt, examinabimus.

Pſalmi qui apud Hebræos numeratur xxii. ea eſt Inſcriptio in editione Græcâ εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως, &c. pro quibus hæc habentur in Hebræo למנצח על אילת & eodem quoque modo legiſſe Hieronymum conſtat ex illius verſione. Jàm licet ſuſpicari LXX Interpretes nòn habuiſſe in ſuis exemplaribus אילת ſed עזרת adeóque mirum nòn eſt ſi vocem Hebraicam quam reddidit Hieronymus *cervum*, ipſi verterint ἀντίληψιν, *auxilium*, & infrà v. xx. eamdem vocem ſimilitèr expoſuerint, nimirùm, εἰς τὴν ἀντίληψίν μου, *in auxilium meum*. Jàm ſi commodioris ſensûs habeatur ratio, haud dubiè LXX Interpretum verſio Hieronymianæ aliíſque recentioribus prævalebit, adeóque iſtæ obſcuræ ſunt & à vero ſenſu alienæ. Tamen ut illæ immutentur auctor nòn fuerim, quià codicem Hebræum exprimunt qui à Maſorethis reformatùs fuit, & Pſalmorum Inſcriptiones pleraſque explicatu difficillimas eſſe & Magiſtris ipſis incognitas nemo neſcit. Deindè initio Pſalmi pro Hebraicis אלי אלי in Græcis paulò fuſiùs exſtat ὁ θεὸς ὁ θεός μου πρόσχες μοι· quæ lectio vetus eſt, jámque ab Euſebio obſervatum eſt πρόσχες μοι nòn legi in Hebræo codice. Sed duæ earundem dictionum verſiones in unum conjectæ fuerant. Quod verò pronomen μου bis nòn legatur in Græco ſicut in Hebræo, id nullius eſt momenti, potuítque proficiſci à Græco Amanuenſi,cui inutilis viſa eſt illa repetitio. Mox pro Hebraico שאגתי videntur LXX legiſſe per metatheſim שגאתי vel שגגתי ſeu potiùs literæ *Aleph*, ut & alibi paſſim, nullatenùs ſoliciti, vocem שאגתי verterunt παραπτώματα, quaſi *Aleph* hoc loco adventitia fuerit, quomodò vocem מלאכים & *Angelos* & *Reges* interpretarì poſſis, nòn habità ratione literæ *Aleph*, ſicuti de interpretatione dictionis מלכת Hieremiæ
Hierem. 7. 8. vii. inter ſe nòn conſentiunt etiàm Judæi, alii enim contendunt literam *Aleph* ibi deficere, & vertendum eſſe quaſi legere-

tur

tur מלאכת *opus*; alii verò putant *Aleph* nòn deficere & interpretantur cum Hieronymo *Regina*.

Verſu iii. ejuſdem Pſalmi longè meliùs ac dilucidiùs dictio Hebraica דומיה vertitur *ſilentium* ab Hieronymo & recentioribus interpretibus quàm à LXX ἄνοια, *inſipientia*: hæc enim interpretatio vix ſenſum patitur. Verſu ix. optimè & juxta ſenſum גל Græcè redditur ἤλπισεν, *ſperavit*, quaſi dixeris, ſe *totum retulit*. Alia ſimilitèr quæ ſequuntur apprimè quadrant cum textu Hebræo. Verùm longè meliùs ac dilucidiùs verſu xvii. Græci Interpretes legerunt כרו ὤρυξαν, *foderunt*, quàm ut hodierna præferunt exemplaria כארי & in verſione quæ falsò nomen Vatabli præfert redditur, *ſicut leo*. Verſu xxv. pro ממנו legerunt ממני *à me*. Verſu xxvii. ענוים verterunt πένητες, *pauperes*, quaſi ſcriptum fuerit עניים. Sed hæc literarum *Vau* & *Jod* frequentiſſima eſt in Scripturâ commutatio. Quam ob cauſam verſu xxx. pro נפשו *anima ejus*, ut in Hebræo codice nùnc legitur, ipſi verterunt ἡ ψυχή μου, *anima mea*, quaſi in ſuis codicibus legerint נפשי. De pari lectione Pſalmo xxiv. v. iv. inter Magiſtros maxima eſt contentio, dùm alii legunt נפשו alii verò נפשי utì reverâ legendum eſſe Maſora parva indicat. Sed illius diverſitatis Maſora magna nullatenùs meminit: & idcircò ad oram codicis in Veneto & Baſileenſi exemplaribus hæc verba Hebraicè relata ſunt, *mirum eſt hanc vocem recenſitam nòn fuiſſe in Maſorâ magnâ inter dictiones illas quæ ſcribuntur per Vau in fine & leguntur per Jod*; quaſi verò omnes lectionum diſcrepantias annotaverint Judæi Tiberienſes. R R. Aben Eſra, R. Solomon Iſaaki, Joſeph Hajon, David Kimchi, Obadias Siphorno, & alii nòn pauci, qui lectionem quæ eſt ad marginem contextui præferunt, legerunt נפשי at Græci Interpretes & Hieronymus נפשו. Codices MSS. quatuor melioris notæ conſului, quorum tres repræſentabant נפשו unus verò נפשי abſque ullâ Maſoræ parvæ notatione. Quamnam lectionem in tantâ codicum Interpretùmque diverſitate ſequemur?

Præterea eodem verſu dictio quæ vocem נפשי conſequitur, in oppoſitas plane tranſlationes variis in locis Interpretes perduxit: fecit enim ut quod ab his aſſeritur, ab illis negetur.

Putà

Putà una dictiuncula *lo*, quià legi poteſt לא *nòn* & לו *ei*, ſæpè fit ut in eâ reddendâ nòn conveniant inter ſe Interpretes, ſicut in præſenti loco LXX Seniores legerunt לו *αὐτῷ*, *ei*, utì etiàm Aquila, ſed Hieronymus in ſuis codicibus habuit לא ut in hodiernis exprimitur. Pervetuſta eſt illa ſcribendi varietas & Hieronymo haùd incognita, de quà hæc habet ad hæc Iſaiæ verba,
Iſai. 49.] *& Iſraël nòn congregabitur*; pro quibus exſtat in LXX verſione, *ut congregarem Jacob ad eum*; *ſatiſque miror*, inquit, *quomodo Vulgata editio* (Latinam intelligit, quæ ex Græcâ LXX Seniorum deſumpta fuerat, & tunc pro Vulgatâ habebatur) *fortiſſimum contra Judæorum perfidiam teſtimonium aliâ interpretatione ſubverterit—cùm Theodotio & Symmachus noſtræ interpretationi congruant. De Aquilà autèm nòn miror quòd homo eruditiſſimus linguæ Hebraicæ, & verbum de verbo exprimens in hoc loco aut ſimulàrit imperitiam, aut Phariſæorum perversâ expoſitione deceptus ſit, qui interpretari voluit*, & Iſrael ei congregabitur, *hoc eſt*, Deo, *cùm verbum Hebraicum* lo *in hoc loco nòn ſcribatur per* ל *&* ו *quod ſi eſſet, ſignificaret* ei, *vel* illi; *ſed per* ל & *Aleph quod propriè* nòn *ſonat.* Quantum mutationis afferat hæc ſcribendi varietas, cùm res ipſa, tùm Hieronymi verba apertè demonſtrant : qui tamen LXX Interpretibus infenſiorem ſe oſtendit, dùm nimis codicum ſuorum lectionem urget : quandoquidem ipſemet Commentariorum in eumdem Prophetam capite lxiii. miram eſſe hâc in parte exemplarium Hebraicorum diverſitatem agnovit, nòn hanc potiùs quàm illam lectionem aſſerens. *Quod Hebraicè*, inquit, *dicitur*, בכל צרתם לא צר *eſt adverbium negantis, & pro* לא non *legi* לו ei *poteſt.* Mox eodem verſu pro Hebraico זרע *ſemen* habetur in Græco LXX *σπέρμά μου*, *ſemen meum*, quod Pronomen vel ab Interpretibus, vel à Librariis, facilè addi potuit. Conjicio tamen primitùs in contextu exſtitiſſe, ſed quià duo *Jodin* ſe invicem conſequebantur hoc modo זרעי יעבדנו unum *Jod* excidit. Demùm LXX Interpretes hæc verba לדור יבאו quæ in hodiernis codicibus Hebræis ità diſtinguuntur ut לדור comma claudat, & יבאו alterum incipiat, in unam ſententiam conciliarunt hâc ratione, *γενεὰ ἡ ἐρχομένη*, *generatio ventura* : nimirùm, ſubintelligitur Pronomen *aſcher*, *quæ*. Diſtinctionum autèm hodiernarum legibus teneri

neri nòn poterant Græci Interpretes, quià nondùm inventæ. Tunc enim univerſus Scripturæ ſacræ contextus erat velut אחד פסוק *unus verſus.*

Jàm ex his facili negotio colligi poteſt quid LXX Interpretes ad diverſam à recentioribus tranſlationem adduxerit: quippe parùm certa eſt contextûs Hebraici lectio. Quare nòn video quomodò ad iſta exempla & alia innumera, quibus ſuperſedeo, reſpondere poſſint ætatis noſtræ Interpretes, qui volunt nos in omnibus ſtare Maſoretharum decretis; cùm illorum codex aliquandò deficiat & in quibuſdam ſit mutilus. Ità quis neget in hodierno codice Hebræo integrum deſiderari verſum xiii. Pſalmi cxlv? Cùm enim Pſalmi hujuſce verſus ordine Alphabetico omnes diſponantur, nulla ſubeſt ratio cùr ille, qui per literam *Nun* debuit notari, ſolus deſideretur. At illum repræſentant LXX Interpretes hoc modo, πιςὸς κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, & in Latino Interprete, *fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis & ſanctus in operibus ſuis.* Cavendum tamen eſt nè quotiès plura exhibent Græci Interpretes quàm contextus Hebræus, totiès hîc mutilus cenſeatur. Nam illi Paraphraſtarum potiùs quàm Interpretum aliquandò munus obeunt, &, quod inprimis animadverſione dignum eſt, tranſlatio illa nòn integra ad nos uſque pervenit, ſed admodùm confuſa & permixta. Ità hæc duo verba Hebraica אלי אלי quæ optimè juxta codicis Hebræi lectionem vertit Hieronymus, *Deus meus, Deus meus,* LXX tranſtulêre ὁ θεός μου, ὁ θεός μου πρόσχες μοι, *Deus meus, Deus meus, reſpice in me.* Scilicèt Hebraicum אלי verti poteſt *Deus meus* ſi legatur *eli,* & *ad me,* ſi legatur *elai.* Contigit verò verſionem poſteà utramque probatam fuiſſe à viris qui Græca cum Hebraicis conferre nòn potuerunt & in unam coäluiſſe, quià ſenſus hâc ratione videbatur completior. Nec dubito quìn antiquitùs voces illæ πρόσχες μοι à germanâ LXX Seniorum editione abfuerint, vel ſaltèm θεὸς ſemèl tantùm appoſitum fuit. Simili ferè ratione initio capitis iii. Prophetæ Habacuc, liquet duas ſimùl tranſlationes congeſtas in eâdem tranſlatione repræſentari, ità enim habetur in codice Hebræo,

Pſalm. 22. 1.

bræo, בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע quæ hàc ratione ab Hieronymo Latinè verſa ſunt, *In medio annorum vivifica illud, in medio annorum notum facies*, & rectè Hebraica exprimunt. Græca autèm LXX hoc modo concepta habentur, ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίζειν τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ· quæ ità redduntur; *in medio duorum animalium cognoſceris, cùm appropinquaverint anni cognoſceris, cùm advenerit tempus demonſtraberis.* Bis tantùm legitur in contextu בקרב שנים at Græca tranſlatio hæc verba ter exprimit, verbum quoque Hebræum תודיע quod ſemèl tantùm reperitur in eodem contextu, ter etiam in Græcâ verſione redditur. Taceo maximam quæ hîc intereſt Græcos inter & Hieronymum alióſque ætatis noſtræ Interpretes differentiam, quorum verſio hoc loco Græcæ anteponenda eſt, ut & ſæpè fit quotiès in Hebræo aliquid eſt obſcuritatis. Quare etſi plurimi faciendam eſſe Græcorum Interpretum verſionem & in nonnullis etiàm Hieronymianæ & recentioribus quibuſlibet præferendam eſſe exiſtimem, nòn poſſum tamen nòn improbare Iſaaci Voſſii ſententiam, qui putavit LXX Seniores in locis Scripturæ obſcurioribus longè meliùs illius ſenſum expreſſiſſe quàm Hieronymum alióſque ætatis noſtræ Interpretes.

CAP.

CAP. XVI.

Examinatur Iſaaci Voſſii de Septuaginta Interpretibus ſententia. B. Hieronymi vindiciæ.

IN rebus Criticis nòn tàm quid ab aliis dictum fuerit, quàm quid perſpectis omnibus dicendum ſit, animum debemus advertere, de hoc potiſſimùm ſoliciti, ut nòn modò quid quiſque loquatur, ſed etiàm quid quiſque ſentiat, & quâ etiàm de causâ quiſque ſentiat exactiùs inquiramus: plerique enim dùm ex aliorum auctoritate mentem ſuam confirmant, Scriptores ſæpiùs ex ſingulis vocibus, quàm ex ſententiæ perpetuitate & conſtantiâ ſpectant. Ità quàm fœdè in hâc parte erraverit Iſaacus Voſſius, dùm Juſtini Martyris aliorúmque Patrum teſtimonia in opus ſuum de LXX Interpretibus tranſtulit, ſuprà oſtendimus, ſimùlque illum tàm in Judæos quàm in illorum codices plùs æquo injurioſum eſſe demonſtratum eſt. Nimirùm, ut optimè aliàs à B. Hilario annotatum, *Immoderata eſt omnis ſuſceptarum voluntatum pertinacia, & inde flexo motu adverſandi ſtudium perſiſtit ubi nòn rationi voluntas ſubjicitur, nec ſtudium doctrinæ impenditur, ſed iis quæ volumus rationem conquirimus, & iis quæ ſtudemus doctrinam comparamus.* Hilar. lib. 10. de Trin. Similibus ferè rationibus adductus fuiſſe videtur doctiſſimus Voſſius ut Hebræos Judæorum codices elevaret & Græca LXX Seniorum exemplaria aſſereret. Contendit igitùr hos Interpretes Spiritu ſancto afflatos fuiſſe, quâ in re ſibi conſentientes habet Patres omnes priſcæ ætatis, ſi unum exceperis Hieronymum, quem tàm de Judæis Bibliorum corruptoribus quàm de Prophetiâ & afflatu LXX Seniorum ſibi contrarium ſentit. Beatus quidem Hieronymus omnium ferè ætatis ſuæ Doctorum maledicta in ſe convertit, quòd viam communem & longo Eccle-

Iſaac. Voſſii de Septuaginta Interpretibus ſententia.

ſiarum uſu approbatam deſerens, ad Judæorum caſtra videretur ſe recipere, parúmque abſuit quin ab Eccleſiâ tanquàm novator ejiceretur: imò & ætate noſtrâ illius verſionem damnat Voſſius, eámque appellat Rabbinicam: ſed doctiſſimus ille Pater reprehenſoribus iſtis occurrens, qui damnare poſſunt, docere nòn poſſunt, artem Criticam exercuit, & iis à quibus reclamatum eſt, ſuis libris abunde ſatisfecit. Nec mirum profectò ſi in nonnullis attentior & copiosâ linguarum ſupellectili inſtructior Hieronymus à veteribus recedere nòn dubitaverit: manifeſtos quippe errores æquitas minimè defendit. Novi quidèm in rebus fidei aliquid divini præ ſe ferre Doctorum Eccleſiæ conſenſum; at ille cordatus nòn eſt nec religioſus, qui in iis rebus quæ nòn ſunt fidei à Patrum ſententiâ diſcedere reformidat, mavúltque aliorum ſcriptis quàm oculis ſuis & experientiæ credere. De ſeipſo longè aliud olim ſentiebat Auguſtinus, qui optat ut alii de ſuis operibus judicent. *Neminem*, inquit, *velim ſic amplecti omnia mea ut me ſequatur, niſi in iis in quibus me nòn errare perſpexerit.*

Auguſt. lib. de dono perſev. cap. 21.

Nòn eſt igitùr cùr Voſſio hàc in parte aſſentiamur, qui contra B. Hieronymum LXX Interpretes velit divino numine afflatos fuiſſe, & ab omni prorsùs errore, etiàm leviſſimo, liberos. Imò quaſi eum puduerit Interpretes illos Prophetarum nomine donâſſe, ſeipſum poſteà veluti caſtigans affirmat Prophetam vetuſtis Scriptoribus idem eſſe quod Interpres, illóſque Prophetas eſſe teſte Apoſtolo, qui Scripturas rectè interpretati ſunt. Sed cùr latebras hìc quærit Voſſius & ad profanam, ut ità loquar, eruditionem recurrit, ut demonſtret in eo errare Hieronymum cùm ſcribit aliud eſſe Prophetam, aliud Interpretem; quaſi ipſe contradixerit Apoſtolo, qui pluribus in locis προφητεύειν ſumpſit pro interpretari? Verùm hîc nòn errat Hieronymus, qui vocis illius proprietatem optimè noverat, quandoquidèm animadvertit Poëtam Græcum à Paulo Prophetam vocatum fuiſſe.* Sed in Reſponſione ſuâ ad objectiones Nuperæ Criticæ ſacræ cuneos captans Voſſius ubique tergiverſatur. Ità quid illi cauſæ fuit, ut nòn modò Apoſtolorum & Evangeliſtarum, ſed & Philonis, Feſti, Platonis & aliorum proferret teſtimonia, ut evincat eos nòn tantùm qui futura prædicerent dictos fuiſſe Prophetas, ſed & qui præterita

* Hieron. comment. in Ezech.

Voſſ. Reſp. ad Obj. Crit. pag. 6.

terita & præſentia explicarent. Quandoquidèm eâ de re inter illum & Scriptorem Criticæ ſacræ nihil erat controverſiæ. Dùm negavit Hieronymus LXX Seniores Prophetas eſſe, eoſdémque Interpretes duntaxàt fuiſſe aſſeverat, Prophetam eo loco idem eſſe arbitratus eſt atque hominem ſpiritu ſancto afflatum, quo nimirum ſenſu Patres omnes Græcos illos Interpretes appellaverant Prophetas, nec aliâ ratione nomen illud Prophetæ uſurpavit ipſe Voſſius, qui tàm confidentèr illorum θεοπνευστίαν, ſive afflatum, divinum aſſeruerit. *Non ſum neſcius,* inquit, *multorum me incurſurum, nòn reprehenſionem tantùm, ſed & odium, quòd tàm magnificè de hàc verſione ſentiam, & adeò quidem ut vix dubitem eam divinitùs inſpiratam appellare: ſed quænam rogo poſſit excogitari ratio quamobrem nòn id ipſum credam quod jàm ab Apoſtolorum temporibus omnes credidère Chriſtiani, exceptis duntaxàt paucis nimio plus faventibus ſequiorum temporum Judæis?* Inter hos haùd dubiè B. Hieronymum collocabit. Deindè probat fuſiùs eorumdem Interpretum θεοπνευστίαν, argumenta eorum infringens qui dicunt hos nòn potuiſſe afflari ſpiritu ſancto aut Prophetico, quià Judæi teſtantur tempore Templi ſecundi defuiſſe donum ſpiritûs ſancti & Prophetiæ. *Illud,* inquit, *omninò eſt Rabbinicum & nugatorium.* Sed nòn minùs nugatoria ſunt quæ ille affert adversùs Hieronymum his verbis; *Cùm itaque tàm latè Prophetarum & Prophetiæ, etiàm apud Hebræos, pateat appellatio, nòn admittendi ſunt illi qui LXX Interpretes Prophetas fuiſſe negant, utpotè præcipuos populi Judaici ſacerdotes, & nòn præteritarum tantùm ſed & futurarum rerum interpretes.* Quaſi verò illud in quæſtionem veniſſet utrùm LXX Senibus Prophetarum nomen competeret, quatenùs nomen illud *Propheta* idem ſonat atque Interpres; cùm ipſe tàm multis probare conatus fuerit eos Prophetas fuiſſe, qui à ſpiritu ſancto ac Prophetico afflati fuère: imò exiſtimat injurios illos eſſe Hieronymo qui teſtimoniis ejus abutuntur ad evertendam LXX Interpretum auctoritatem, cùm ille ætate provectior eorum errores nòn ipſis Interpretibus, qui afflatu ſpiritûs ſancti ſacros libros verterunt, ſed Librariis imputandos cenſuerit. Verùm ſuprà fuſiùs oſtenſum eſt, quæ fuerit de præſenti negotio B. Hieronymi ſententia, quæ Voſſio latet. Jàm enim provectæ erat ætatis, cùm Prophetarum libros

Voſſ. de Septuag. Intèrp. cap. 25.

Ibid. cap. 26.

In Reſp. ad Critic. ſacr.

S 2

bros Commentariis ſuis illuſtravit. At quàm ſæpè in illis nòn modò Librarios, ſed ipſos Interpretes caſtiget, nemo neſcit.

Auctores Græcæ verſionis.

Etſi ſuppoſititium eſſe fœtum, quæ ſub nomine Ariſteæ circumfertur, Hiſtoriam jàm anteà dixerim; lubens tamèn agnoſco hanc quæ LXX Senibus tribuitur interpretationem ſub Ptolemæo Philadelpho conditam fuiſſe à Judæis Alexandrinis, & ex Hebræo codice Chaldaicis, ſivè Babylonicis, literis exarato, quià nòn alias adhibuêre literas in deſcribendis ſuis exemplaribus Judæi, poſt ſuum è Babylone reditum, quàm Aſſyriacas. Sed verſio altera Græca, quam ex eodem codice Hebræo Samariticis literis ſatis negligentèr deſcripto factam putat Voſſius ab homine neque Hebraicè forsàn, neque Græcè docto, merum eſt figmentum ex Pſeudo-Ariſtobulo deſumptum; qui tamèn de Samariticis literis, quibus hunc exaratum fuiſſe contendit Voſſius, nè verbum quidèm protulit, & de illis præter Voſſium nemo cogitavit; adeò illud ab omni veri ſpecie alienum videtur. Errant quidèm, ut benè à Voſſio animadverſum fuit, qui putant Græcam verſionem ex aliquâ Paraphraſi Chaldaicâ aut Syriacâ derivatam fuiſſe, cùm nulla tùnc eſſet ejuſmodi, & conſtet Philonem linguam Hebraicam & Chaldaicam pro eâdem ubique accipere. Suſpicari tamèn licet, Græcos illos Interpretes ſermonem Chaldaicum, qui Judæis pleriſque, poſt reditum è Babylone, vernaculus fuerat, reſpexiſſe. Nulla quidèm erat tùnc temporis Chaldaica aut Syriaca Paraphraſis, tamèn longè ante illa tempora Magiſtri, tàm in Scholis, quàm in Synagogis, contextum Biblicum Chaldaicè nòn minùs quàm Hebraicè legebant, undè forsàn contigit ut plures in Græcâ tranſlatione voces ad genium linguæ Chaldaicæ aut Syriacæ converſæ ſint, quàm ſecundùm linguæ Hebraicæ proprietatem. Commentum quoque aliud finxit idem Voſſius, qui aſſerit uſque ad tempora Aquilæ nullam aliam lectam fuiſſe in Synagogis Judæorum Scripturam præter illam LXX Interpretum, quià perierat intellectus linguæ Hebrææ, quam nè ipſi quidèm callerent Judæorum Rabbini: LXX verò Interpretes, ut auctor eſt idem Voſſius, vixerunt florente & ſuperſtite etiamnùm Hebrææ linguâ. Verùm lingua Hebræa nòn magis florebat tempore LXX Interpretum, ſiqui fuerint illius nominis, quàm tempore Aquilæ; quippe illa

Voſſ. de Sibyll. Orac.

Voſſii errores.

illa poſt deportatos Babylonem Judæos penitùs abolita eſt,
& poſt illorum indè reditum ipſis nòn fuit ampliùs domeſti-
ca & familiaris. Remanſit apud ſolos Magiſtros, qui eam
publicè in Synagogis, ſeu Scholis, docuerint, ſi verum eſt uſ-
que ad Aquilæ tempora nòn aliam in omnibus Judæorum Syna-
gogis lectam fuiſſe Scripturam quàm Græcam LXX Seniorum
interpretationem, quà ratione fieri potuit, ut Flavius Joſephus
Legem Moyſis in Synagogâ Hebraicè interpretatus ſit, ut affir-
mat Voſſius, qui ſimilitèr aſſerit eumdem Joſephum, omnium
ſui ſæculi Hebræorum longè eruditiſſimum, Hiſtoriam belli Ju- Voſſ. ad Caſt. Horo. cap. 2.
daici antequàm Græcè ſcriberet, linguâ Hebræâ edidiſſe?
tamen ſi credamus Voſſio, lingua Hebræa penitùs deperdita
fuerat: ſi res ità ſit, cùr hanc appellat linguam patriam Joſe-
phi? *Conveniet nulli qui ſecum diſſidet ipſe.* Manifeſtum eſt eti-
àm ex ejuſdem Joſephi libris Judæos Palæſtinæ regionúmque
vicinarum tùnc temporis linguam Hebræam excoluiſſe, quam
uſu,ut noſtrâ etiàm ætate, diſcerent abſque ullis præceptionibus,
Grammaticis quæ nòn à ſexcentis tantùm, ut contendit Voſſius,
ſed à nongentis & ampliùs annis inventæ ſunt. Quo ſenſu
idem Joſephus ait, etiàm referente Voſſio, excelluiſſe ſe in diſci-
plinis patriis præ ceteris Hebræis: Græcam verò linguam nòn
niſi per Grammaticam didiciſſe. Patrias vocat diſciplinas ſtu-
dium linguæ Hebrææ ac Legis Moſaicæ, quam Judæi Hiero-
ſolymitani in Synagogis Hebraicè legebant. Si tamèn audia-
mus Voſſium, qui ſæpiùs à ſeipſo diſſentit, Chriſtus & Apoſto-
li in Judæâ Græcè loquebantur; *ubicunque*, inquit, *jàm ab
Alexandri Magni temporibus, Græci fuêre domini, ibi etiàm Græca* Voſſ. de Sibyll. Oracul.
prævaluit lingua, & abſurdum eſt unam excipere Judæam: & pau-
lo poſt; *ut in Ægypto, Aſiâ & reliquâ Syriâ, ità quoque in Ju-
dæâ nulla præter Græcam audiebatur lingua, in urbibus præſertim
oppidiſque.* Imò præter linguam Græcam in Ægypto audieba-
tur lingua Coptica, in Syriâ Syriaca, & in Judæâ Judaica, ſeu
Chaldæo-Syriaca. Ex libro Evangeliorum diſcere potuit Voſ-
ſius, ſermonem Judæorum qui Hieroſolyma incolebant, quæ
inter urbes & oppida reponi debet, Chaldæum, ſive Syriacum
fuiſſe, nec Chriſtum Judæos urbis ullius Græcè ſed Syriacè
loquutum fuiſſe. Hanc etiàm poſteà Judæi, qui regionem
illam incoluêre, licèt corruptam, retinuerunt, uti probari po-
teſt:

teſt exemplo Talmudis, qui vulgò ab ipſis Hieroſolymitanus appellatur, & lingua quâ conceptus eſt liber ille vocatur quoque Hieroſolymitana. Judæis etiàm Babylonienſibus tùnc temporis, ut & longè anteà, domeſticus fuit ſermo Chaldaicus, qui ſuum pariter Talmudem habent eâdem linguâ conſcriptum. Plerique etiàm vetuſtiores libri Judæorum, exceptis pauciſſimis, nòn alio ſermone conſcripti ſunt quàm Chaldæo impuro. Sed nòn eſt cùr refellendis Voſſii aſſertionibus, quæ nihil omninò probabilitatis præ ſe ferunt, diutiùs immoremur, qualia ſunt quæ affirmat de libris Deuteroſeon, ſeu Traditionum Judaicarum, quas omnes ante Juſtiniani tempora ſermone duntaxàt Græco concinnatas fuiſſe contendit, & de libro Miſnâ qui è Græco in Hebræum ſermonem circa illud tempus converſus fuerit: quià cautum fuerat edicto Juſtiniani, nè Judæi Deuteroſes, ſeu librum Traditionum, in Synagogis legerent. *Illi*, inquit Voſſius, *ut edictum eluderent ſcriptum hoc in Hebraum converterunt ſermonem.* Riſum teneatis amici!

Voſſ. de Sibyll. Orac.

Verùm ſi ad Juſtiniani edictum animum advertiſſet vir doctus, facilè deprehendiſſet nòn modò Hieroſolymis, ſed etiàm in eorum Synagogis, qui vulgò Helleniſtæ appellantur, contextum Hebræum lectum fuiſſe. Id enim apertè ſignificant verba illa Conſtitutionis Juſtiniani; *Didicimus quoſdam ſolam habentes vocem Hebræam etiàm ipſâ uti velle in ſacrorum librorum lectione, alii verò Græcam quoque editionem aſſumendam eſſe arbitrantur, & jamdudùm hâc de re inter ſe diſputant. Nos igitùr his auditis meliores judicavimus eos eſſe qui Græcam quoque verſionem ad librorum ſacrorum lectionem volunt aſſumere, & quamcunque linguam ſimpliciter quam locus commodiorem & aptiorem audientibus facit.* Duplicis generis Judæos ſupponit illa Juſtiniani Conſtitutio, quorum alii linguæ Hebrææ penitùs addicti Scripturam ſacram in Synagogis ſermone duntaxàt Hebræo legerent; alii verò, quià Græcas literas callebant, lectioni Hebraicæ Græcam adjunxêre. Juſtiniani autèm edicto permittitur ut nòn ſolùm Græcè, ſed in aliâ quâlibet linguâ codex ſacer legeretur. Judæi igitùr omnes Helleniſtæ, ut decreto Moſis obtemperarent, nòn alio unquàm ſermone quàm Hebræo Legis contextum in Synagogis ſuis legerunt, cui deindè lectioni alia mox ſuccedebat ſermone vernaculo. Neque his obſtant priſcorum

Etiam in Synagogis Helleniſtarum legebatur contextus Hebræus.

Juſtin. Novell. vel Conſtit. 146.

priſcorum Judæorum Patrúmque teſtimonia ex quibus manifeſtò liquet Judæos Alexandrinos & alios omnes quibus lingua Græca fuit vernacula, Græcam LXX Interpretum verſionem in Synagogis ſuis legiſſe. Similitèr conſtat etiàm Hieroſolymis quaſdam exſtitiſſe Synagogas in quibus Lex Moſis & Prophetæ Græco ſermone legerentur. Sed hæc & alia ejuſdem rationis benè multa quæ hûc congeri poſſent, probant tantùm lectioni contextûs Hebraici additam fuiſſe explicationis causâ Græcæ interpretationis lectionem, ſicùt & in noſtrâ etiàm ætate Judæi ex antiquo more ſingulis Sabbatis legunt aliquid Scripturæ ſacræ Hebraicè & Chaldaicè, quià ſcilicèt antiquitùs erant in Synagogis & Lectores & Interpretes, quod etiàm Interpretis ſeu Prophetæ munus à Synagogâ ad primos Chriſtianorum cœtus tranſiiſſe clarè demonſtrant verba Apoſtoli in Epiſtolâ primâ ad Corinthios. Hinc forsàn ortum eſt ut Græca illa LXX interpretatio quibuſdam in locis minùs accuratè verba contextûs Hebraici exprimant, quià ſcilicèt illius concinnatores Paraphraſtarum potiùs quàm Interpretum, locis præſertim obſcurioribus, munus obierunt. Sed ea omnia, quæ pro tuendâ LXX Senum tranſlatione & elevandis Judæorum exemplaribus contra omnem probabilitatis ſpeciem fuſiùs retulit Voſſius, in præſentiâ refellere nec tempus eſt mihi nec animus: longè ſatius erit Hieronymi verſionem cum Græcâ locis aliquot conferre, ut indè patefiat quàm verè dixerit Voſſius Hieronymum nuſquàm rectè ab antiquis receſſiſſe Interpretibus, eúmque primum fuiſſe Chriſtianorum qui Rabbinicam condiderit verſionem, quíque alios ad idem audendum ſignifer præceſſerit. Longè aliud de verſione Hieronymi, quæ nunc in Eccleſiâ Occidentali legitur, judicium tulit Auguſtinus Eugubinus his verbis; *Hanc ſi cum editione LXX contuleris auſim hac uti ſimilitudine ut lucem ac tenebras à te collatas aſſeram. Id quod nos toto hoc opere oſtendemus. Inveniemus certè hanc adeò fuiſſe Eccleſiis neceſſariam, ut, niſi hanc operam Divinus Hieronymus nobis præſtitiſſet, verſari adhùc nos in multis erroribus certè neceſſe fuerit.*

Epiſt. 1. ad Corinth. cap. 4.

Voſſ. Reſp. ad Critic.

Auguſt. Eugub. Præfat. in lib. de Vulg. Edit.

Sumam itaque exempla collationis iſtius ex libris Prophetarum, quos ex Hebræo vertit Hieronymus, ac Commentariis ſuis illuſtravit & utraque adhùc exſtat, cùm vetus tùm recens;

Confertur Græca verſio cum Latinâ Hieronymi.

cens;

cens, illorum tranſlatio in ejuſdem operibus. In omnibus autem Hieronymum vindicare etiàm à leviſſimis erroribus, ſicuti LXX Interpretes vindicare enixè contendit Voſſius, mihi nullatenùs propoſitum eſt : quippe nòn pauca Hieronymo quantumlibet erudito exciderunt, dùm Judæis ætatis ſuæ nimiùm addictus Græcos Interpretes ſeveriùs interdùm caſtigat. Sed doctiſſimum illum Patrem totiès allucinatum fuiſſe quotiès illos deſerit, ut exiſtimat Voſſius, pernego.

Iſai. 2. v. 22. Capite ſecundo Commentariorum in Iſaiam ad hæc verba, *quieſcite ab homine cujus ſpiritus in naribus ejus, quià excelſus reputatus eſt ipſe*, miratur LXX Interpretes tàm perſpicuam, ut ipſi videtur, de Chriſto Prophetiam in Græcum noluiſſe vertere, damnàtque Judæos, qui verbum, quod in Hebræo eſt ambiguum, in deteriorem partem interpretati ſint. Judæorum autèm nomine ibi Aquilam notat aliόſque Interpretes qui diverſam à LXX Seniorum verſione tranſlationem de induſtriâ condiderant, ad quas Judæi, relictis vetuſtis interpretibus, recurrebant. Jàm utrùm hæc omiſſio Librariis an ipſis LXX Senibus tribui debeat nùnc nòn inquiro, quam conſtat à Græcis exemplaribus ante Origenis tempora abfuiſſe, cùm verba illa ſub aſteriſcis de editione Aquilæ addita fuerint: nec diſputo ſimilitèr de bonitate verſionis Hieronymi, utrùm præferenda ſit Aquilæ tranſlationi, quæ cum hodiernis Judæorum codicibus hîc conſentit; verùm indè conficio verſionem Hieronymi malè à Voſſio Rabbinicam vocari, quaſi jàm ſenex Hieronymus ſolis

Iſai. 5. 17. Judæis in condendâ ſuâ contextûs Biblici interpretatione crediderit. Ejuſdem Prophetæ capite v. ubi juxta vocum Hebraicarum proprietatem vertit Hieronymus, *& paſcentur agni juxta ordinem ſuum*, LXX Interpretes arguit, quòd neſcio quid volentes, utì loquitur, tranſtulerint, *paſcentur directi quaſi tauri*, pro *agnis tauros* intelligentes, & pro *advenis* interpretantes *agnos*. Hebraica tamen hoc loco implicata nòn ſunt & ſenſus apertus.

Iſai. 6. 8. Reprehendit etiàm Græcos Interpretes Hieronymus, quòd pro his verbis, *quis ibit nobis*, ut habent omnes Interpretes, quià in Hebræo legitur *lanu*, ipſi poſuerint, *quis ibit ad populum iſtum*, quod penitùs, inquit, in Hebræo nòn habetur. Sed forsàn pro *lanu* legerunt *laam*, vel eadem verba quæ mòx ſequuntur, majoris explicationis causâ, hîc addita ſunt. Quià Pronomen *nobis* nihil ibi, ut & alibi paſsìm, ſignificat.

Verùm

Verùm longè magìs animadverſione digna ſunt quæ refert idem Hieronymus ad hæc verba quæ juxta codicis ſui Hebræi lectionem tranſtulerat, *excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava:* cùm longè benignior videatur Græca interpretatio in quâ legitur, *incraſſatum eſt cor populi hujus*. Sed nôrunt linguæ Hebrææ periti hanc diverſitatem ex variâ punctorum vocalium notatione ortam fuiſſe: ſequuti ſunt LXX ætatis ſuæ lectionem quæ diverſa erat ab eâ quæ Hieronymi ætate obtinebat, & hæc eadem in exemplari Maſorethico repræſentatur. Utraque lectio traditione confirmatur; ſed Græca videtur in eo Hieronymianæ præferenda quòd illam ſequutus fuerit Apoſtolus in Actibus Apoſtolorum: ad hæc tamen reſpondet Hieronymus, lectionem hanc tribuendam potiùs eſſe Evangeliſtæ Lucæ quàm Apoſtolo. *Evangeliſtam Lucam*, inquit, *tradunt veteres Eccleſiæ tractatores medicinæ artis fuiſſe ſcientiſſimum, & magis Græcas literas ſciſſe quàm Hebræas. Unde & ſermo ejus, tam in Evangelio quàm in Actibus Apoſtolorum, comptior eſt & ſæcularem redolet eloquentiam, magiſque teſtimoniis Græcis utitur quàm Hebræis.* Itaque in eâ videtur fuiſſe ſententiâ Hieronymus ut crediderit B. Paulum cum Hebræis diſputantem nòn juxta LXX loquutum fuiſſe, ſed juxta Hebraicum; Lucam verò Evangeliſtam, qui Græcas literas apprimè callebat legebátque Græcos codices, Græcis teſtimoniis uſum fuiſſe. Similia ferè his affert Hieronymus Quæſtionibus Hebraicis in Geneſim, ubi expendens diverſitatem quæ Græca inter & Hebræa exemplaria intererat in recenſendis filiis Jacobi qui cum ipſo Ægyptum ingreſſi ſunt, quærénſque ibidèm cùr LXX potiùs verſioni Stephanus in Actibus Apoſtolorum adhæſerit quàm Hebræo contextui, ità loquitur; *nòn debuit Sanctus Lucas, qui ipſius Hiſtoriæ ſcriptor eſt, in Gentes Actuum Apoſtolorum volumen emittens, contrarium aliquid ſcribere adverſus eam Scripturam quæ jàm fuerat Gentibus divulgata.* Et mox; *hoc autèm generaliter obſervandum, quòd ubicunque ſancti Apoſtoli aut Apoſtolici viri loquuntur ad Populos his plerumque teſtimoniis abutuntur, quæ jàm fuerant in Gentibus divulgata.* Nimirùm nòn ideò Apoſtoli verſionem Græcam in ſuis libris adhibuêre, quòd auctores illius Divino, ſeu Prophetico, ſpiritu afflati fuerint, vel quòd nòn alia Scriptura in Judæorum Synagogis legeretur quàm Græca

Hieron. Comment. in cap. 6. Iſai.

Hieron. Quæſt Hebr. in Gen.

Cùr Græcâ verſione uſi fuerint Apoſtoli.

illa, ut perperàm exiſtimavit Voſſius, ſed quià vulgò erat recepta, &, ut auctor eſt B. Hieronymus, *dum loquuti ſunt ad Populos Apoſtoli iis uſi ſunt teſtimoniis quæ jàm fuerant in Gentibus divulgata*; ſecùs verò dùm homines gentis ſuæ, qui callebant linguam Hebraicam, alloquuti ſunt. Sed *mentitum fuiſſe Lucam neceſſe eſt*, inquit Voſſius, *ſi alios Stephanus in concione ſuâ, quàm ille poſuit, ſenſus expreſſerit*: quaſi verò illum mentiri neceſſe ſit qui eadam diverſo tantùm ſermone referat paucis, quæ nullius erant momenti, immutatis. Neque mentis Scriptoris Criticæ Sacræ aſſequutus fuiſſe videtur vir doctus, cùm de eo ità loquitur quaſi crediderit Stephanum nòn Græco aut plebeio Syriaco, ſed Hebraico ſermone ultimam ſuam concionem abſolviſſe. *An plebs*, inquit Voſſius, *tempore Apoſtolorum gnara veteris linguæ Hebrææ? An mentitus Evangeliſta? Quid demùm integrum in Evangeliis ſupererit ſi iſtiuſmodi admittamus commenta?* Sed potiùs monſtra ſibi fingit quæ poſteà debellet. Syriacè concionatus eſt Stephanus, quià ſermo Syriacus tùnc Judæis Hieroſolymitanis erat vernaculus, at quæ profert veteris Teſtamenti teſtimonia ea nòn alio ſermone proferre potuit quàm Hebraico, quià Judæi Hieroſolymitani Legem Moſis Hebraicè in Synagogis ſuis legebant, nòn verò Græcè; & ſiqua ſubjungebatur interpretatio, illa Syriaco paritèr ſermone qui plebeius erat, ut hîc liberè fatetur Voſſius, nòn verò Græco, quo in Helleniſtarum duntaxàt Synagogis ac Scholis utebantur.

[Voſſ. Reſp. ad Critic. Sacr.]

[Syriacè nòn vero Græcè concionatus eſt B. Stephanus.]

In hoc tamen corrigendum eſſe Hieronymum nòn diffiteor, quòd dicat Matthæum & Johannem de Hebraico veteris Teſtamenti teſtimonia ſumpſiſſe, oblitus regulæ illius quam Traditionibus Hebraicis in Geneſim produxerat, nimirùm, Apoſtolos & viros Apoſtolicos nòn aliam ob cauſam Græcis exemplaribus uſos fuiſſe, quàm quià jam hæc in Gentibus divulgata fuerant: Hebraica verò in Synagogis duntaxàt Judæorum aſſervabantur, & inter hos pauciſſimi reperiebantur, qui ea intelligerent: contrà autem lingua Græca tùnc pleriſque Gentibus erat vernacula. Obſervandum autem eſt Apoſtolos, etſi Græcis codicibus adhæſerint, nòn ita tamen ab iis dependiſſe, quìn haud infrequentèr ad ſenſum potiùs quàm ad verba attenderint. Quare Hieronymus explicans hunc locum Michææ Prophetæ, *& tu Bethlehem Ephratha*, iſta annotat; *ſunt qui aſſerant*

[Hieron. Comment. in cap. 6. Iſai.]

[Caſtigatur B. Hieronymus.]

[Mich. 5 v. 2.]

rant in omnibus penè teſtimoniis quæ de veteri Teſtamento ſumuntur iſtiuſmodi eſſe errorem, ut aut ordo mutetur, aut verba, & interdum quoque ſenſus ipſe diverſus ſit, vel Apoſtolis vel Evangeliſtis nòn ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus, quæ nonnunquàm fallitur. Hæc quidèm paulò duriora videntur, nec ea protuli ut iis fidem adhibeat Voſſius. Intereà vix fidem ſuam abnuere poterit Joänni Calvino, qui eumdem Michææ locum illuſtrans, hæc animadvertit; *quid opus eſt torquere Prophetæ verba, cùm Evangeliſtæ propoſitum nòn fuerit referre quod apud Prophetam legitur, ſed notare locum duntaxàt.* Calvin. Comment. in cap. 5. Mich. Similitèr idem Hieronymus nòn ex aliorum ſed ex ſuâ loquutus ſententiâ de hiſce omnibus teſtimoniis, quæ ex veteri Teſtamento in novum tranſlata ſunt, hæc in genere obſervat. *In multis teſtimoniis quæ Evangeliſtæ vel Apoſtoli de libris veteribus aſſumpſerunt, curioſiùs attendendum eſt, nòn eos verborum ordinem ſequutos eſſe, ſed ſenſum.* Hieron. Comment. in cap. 7. Iſai. Sed nùnc ad id quod eſt noſtri inſtituti revertamur.

Prima verba capitis noni ejuſdem Prophetæ vix intelligi poſſunt in Græcâ verſione, cùm omnia aperta ſint in tranſlatione Hieronymi: utramque duabus columnis diſtinctam hâc ratione produxit Hieronymus; *primo tempore alleviata eſt terra Zabulon & terra Naphthalim, &c.* En Hieronymiana tranſlatio! Græca verò ità habet; *hoc primùm bibe, velocitèr fac regio Zabulon terra Naphthalim.* Iſai. 9. Aliundè aſſumptam fuiſſe crediderim dictionem *bibe*, quæ mutat ſenſum. Paulo poſt eodem capite notat Hieronymus LXX Interpretes, quòd pro verbis iſtis; *vocabitur nomen ejus admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis,* illi majeſtate nominum perterriti de puero nòn auſi ſint dicere, quòd Deus ſit appellandus, ſed pro his ſex nominibus poſuerint quod in Hebraico nòn habetur. Verùm manifeſti erroris Græcos Interpretes arguit Hieronymus, quòd ad lectionem ſuorum codicum minùs attenti, pro *verbum* tranſtulerint *mortem*, dicendo, *mortem miſit Dominus in Jacob*, cùm dicendum eſſet, *verbum miſit*, &c. ut Hieronymus interpretatus eſt, qui ſtatim addidit erroris illius originem his verbis; *apud Hebræos* דבר *quod per tres literas ſcribitur conſonantes locorum qualitate, ſi legatur dabar, verbum ſignificat, ſi, deber, mortem & peſtilentiam.* Nòn longè ab initio capitis x. ejuſdem Prophetæ ad hæc verba, *væ Aſſur*, eoſdem Interpretes Iſai. 10. v. 5.

pretes accuſat Hieronymus quòd Hebraica minùs accuratè ex-
preſſerint. Iterùm ſub finem ejuſdem capitis ad verba iſta, *ve-*
Ibid. v. 18. *niet in Aiath, &c.* quantum illi ab Hebræo diſcrepent fusè oſten-
dit, ſimúlque eos falſitatis arguit quòd verterint; *Rama civitatem Saul, quod perſpicuè falſum eſt,* inquit, *civitas enim Saul appellatur Gabaa, ut in Hebraico continetur.* Præthereà Hieronymus longè diverſa ſentit de linguâ LXX Interpretum quàm Voſſius, qui exiſtimat in eâ nihil eſſe niſi Græcum, fruſtráque eam appellari linguam natam in Synagogâ. Ità enim loquitur libro ſexto Commentariorum;

Iſai. cap. 14. v. 1. De linguâ LXX Interpretum Voſſio contrarius eſt Hieronymus.

pro advenâ, id eſt, προσηλύτῳ, LXX γηώραν interpretati ſunt qui Hebraicè ger *dicitur — ergò* georas *nòn eſt Græcum verbum ſed Hebraicum Græcâ conſuetudine declinatum; licet quidam, Hebræi ſermonis ignarus, Græcam in eo Etymologiam exprimere conetur, ab eo quod terrenæ rei curam habeat, γῆ enim, inquit, terra appellatur & ὥρα, φροντὶς, id eſt, ſolicitudo.* Quantum à germano Scripturæ ſenſu deflexerint Græci Interpretes, capite

Iſai. 24. v. 23. xxiv. ejuſdem Prophetæ, ubi in Latinâ editione legimus, *erubeſcet luna & confundetur ſol,* rectè animadvertit Hieronymus his verbis; *pro eo quod nos interpretati ſumus, & erubeſcet luna & confundetur ſol, LXX tranſtulerunt, liquefieri laterem & cadere murum:* & mox erroris cauſam detegit, quià ſcilicèt pro Hebraico *levana,* quod *lunam* ſignificat, legerunt *lebena*; & pro *hamma,* id eſt, *calore,* quo *Sol* denotatur, legerunt etiàm *homa,* quod *murum* ſignificat. Sed fruſtrà his diutiùs detineor, quippe ab omnibus legi poſſunt Hieronymi Commentaria in Iſaiam, ubi paſſim Græcos Interpretes erroris arguit, quòd ambiguitate vocum, vel aliâ ratione, decepti fuerint: aliquandò tamen illis parcit, ſicuti capite xxx. poſtquàm eorum in interpretando inconſtantiam

Hieron. Comment. in cap. 30. Iſai. damnavit, mox velutì ſeipſum caſtigans, hæc ſubjicit; *datur mihi ſuſpicio nòn eos erràſſe à principio, ſed paulatìm Scriptorum vitio depravatos.*

Iſai. 40. Et capite xl. ubi nonnulla à Græcis Interpretibus omiſſa annotavit, ſtatìm addit quaſi ſubdubitans, *vel a LXX prætermiſſum vel paulatìm Scriptoris vitio prætermiſſum.* Similitèr communem Græcorum exemplarium editionem ad Hebræos codices interdùm caſtigat, nè error in Interpretes rejiciatur, quo-

Iſai. 45. modo ad hæc verba capitis xlv. *hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro,* rectè animadvertit, nòn ſolùm Latinorum, ſed & Græcorum plurimos vehementèr errare exiſtimantium ſcriptum eſſe, *ſic dicit Dominus*

us Chriſto meo Domino: Neque enim, inquit, *κυρίῳ, quod Dominum , ſed Κύρῳ, dicitur, qui Hebraicè appellatur* כורש.
adem videre eſt in Hieronymi Commentariis in Hieremi- Ezechielem & alios Prophetas. Itâ ferè ubique Commen- in Hieremiam notat quæ à LXX Interpretibus prætermiſſa aut ſaltèm nòn ampliùs in Græcis illorum exemplaribus rent. Modò enim ipſos Interpretes, modò Librarios accu- ommentario paritèr in Ezechielem, ubi Græcorum codicum ſionem animadvertit, ſtatìm hæc adjicit; *melius eſt in Divinis transferre quod dictum eſt, licèt nòn intelligas quare dictum ſit, auferre quod neſcias.* Capite tamen V. ejuſdem Prophetæ vix Græcos Interpretes accuſare, ubit ait; *multo melius fuerit tranſ- quod ſcriptum eſt, quàm rei male tranſlatæ patrocinium quærere. Nec imus ab illis factum quibus vetuſtas auctoritatem dedit; ſed per ſæcula Scriptorum atque Lectorum vitio depravatum, quanquam & as & Joſephus & omnis Schola Judæorum quinque libros tantùm à LXX tranſlatos aſſerant.* Neque hoc ſolùm loco Hierony- ed & aliis in locis, negare videtur cum priſcis Judæis aliud am Scripturæ ſacræ à LXX Senibus tranſlatum fuiſſe præter- e libros Moyſis, ſicuti ad caput. V. Michææ, ubi hæc habet; *etatio LXX (ſi tamen eſt LXX, Joſephus enim ſcribit & He- adunt quinque tantùm libros Legis Moyſi ab eis tranſlatos & eo Regi contraditos) tantum diſcordat in præſenti loco ab Hebra- itate, ut nec capita poſſimus ex æquo ponere, nec eorum ſimul ſen- explicare.* Verùm longè aliud ſentit Voſſius, qui nòn ſo- i malè tranſlatæ ubique patrocinium quærit, ut verbis ymi utar, ſed palàm teſtatur ſe nòn dubitare Propheti- ros à LXX Interpretibus Græcè fuiſſe redditos, licèt o- bitaverit. Et quod fidem omnem ſuperare videtur, ſi credamus, Græci Interpretes in libris obſcurioribus, puta Proverbiorum, magis accuratos ſe oſtendunt. Sed ne- fore arbitror linguæ utriuſque peritum, qui hâc in parte tiatur, adeò inepta eſt multis in locis iſtorum librorum illa tranſlatio. Nòn is tamen ſum qui ab Hieronymo itâ re velim ut etiàm illius errores, qui plurimi ſanè ſunt, m, Sic, nè longiùs abeam, capite XXVII Commentari- Ezechielem LXX arguit quod *pro filii Dedan, filios Rhodi- erpretati ſint, decepti fortè primæ literæ ſimilitudine,* ut

Hieron. Commentar. in Ezech. cap. 1. cap. 5.

Hieron. Comment. in cap. 5. Mich. v. 9.

Voſſ. Reſp. ad Critic.

Voſſii errores.

Græcos Interpretes aliquando malè, caſtigat Hieronymus.

pro

pro *Dadan* legerent *Rudan*: ſed errorem hunc in Scribas potiùs quàm in Interpretes rejiciendum eſſe demonſtrant ea quæ paulo poſt eodem capite ſequuntur, ubi in LXX nòn ſecùs ac in Hieronymi tranſlatione legitur *Dedan*, ſive *Dadan*. Iterùm in caput xxxiii. ejuſdem Prophetæ, ubi de *Gog* fit mentio, obſervat Græcos Interpretes libri Numerorum capite xxiv. pro *Agag* quod legitur in Hebræo, repoſuiſſe *Gog*: Sed manifeſtus eſt Librarii error. Sed ut innumera ejuſmodi taceam, longè meliùs idèm Hieronymus capite xl. eorumdem Commentariorum hæc obſervat; *omnia prope verba Hebraica & nomina quæ in Græcâ & Latinâ tranſlatione ſunt poſita, nimiâ vetuſtate corruptâ Scriptorúmque vitio depravata, & dùm de inemendatis ſcribuntur in emendatiora, de verbis Hebraicis facta eſſe Sarmatica, imò nullius gentis dùm & Hebræa eſſe deſierint & aliena eſſe nòn cœperint.* Apprimè igitùr diſtinguenda ſunt & ſecundum Criticæ regulas illa omnia quæ, ut minùs benè à LXX Senibus tranſlata, arguit Hieronymus: ut enim plurimos eorum errores rectè annotavit, ità & in iiſdem caſtigat nòn pauca quæ minimè caſtiganda erant. Nec mirum, cùm ipſemet Hieronymus teſtetur ſe Explanationes ſuas vix implere potuiſſe, quià nulla hora erat, nullum momentum in quo nòn fratrum occurreret turbis, ſéque jàm ſenem præter dictandi difficultatem Hebræorum volumina ob literarum parvitatem haùd relegere potuiſſe. Similitèr obſervat ſe nonnulla celeritate dictandi, dùm parùm attendit, nòn benè vertiſſe. Itaque nec Hieronymus, nec LXX Senes Prophetæ fuerunt, ſed Interpretes, quibus multa, quià homines erant, excidiſſe neceſſe eſt.

Hieron. Comment. in cap. 40. Ezech.

Hieron. præf. in lib. 7. Comm. in Ezech.

Id. Comment. in cap. 42.

CAP.

CAP. XVIII.

De reliquis Græcis tranſlationibus Scripturæ ſacræ, & de Hexaplis Origenis. Iſaaci Voſſii de Hexaplorum diſpoſitione ſententia refellitur.

NEmo de Religione Chriſtianâ benè ſentiens ante tempora Hieronymi novam Scripturæ ſacræ verſionem ad fontes Hebræos cudere auſus fuerat: quandoquidem Græca illa LXX Seniorum tranſlatio tanquàm Divina & à viris Prophetico ſpiritu afflatis profecta in univerſo orbe Chriſtiano ſuſpiciebatur. Quare ſatius fuiſſet ceteras verſiones Græcas inter Judaicas recenſere quàm inter Chriſtianas, quippe quæ ex odio Chriſtianæ Religionis & ab hominibus Judæis, vel potiùs Semi-Judæis, conditæ fuerint. Verùm cùm illas omnes Hexaplis ſuis, unà cum Græcâ LXX Interpretum verſione inſeruerit Origenes, eáſque priſci Eccleſiæ Patres in exponendis Scripturis conſuluerint, ac nihil frequentiùs in B. Hieronymi libris occurrat quàm illorum auctorum nomina, viſum eſt nobis eas poſt recenſitam LXX Seniorum interpretationem etiàm recenſere. Primus igitùr prodibit Aquila, cujus verſionem Græcam ad Imperatoris Adriani tempora referemus. Hic, relictâ Chriſtianorum Religione, quam anteà profeſſus fuerat, ad Judæorum partes transfugit, ſimùlque novam contextûs Biblici verſionem quam Græcæ, quæ tunc temporis ſola in universâ Eccleſiâ obtinebat, opponeret, aggreſſus fuit: & quià LXX Seniores pleriſque in locis Paraphraſtas potiùs quàm Interpretes deprehenderat, novam ipſe ſuſcepit quæ verba Hebræa κατ' πόδα redderet, & undè poſteà contentioſi Interpretis nomen obtinuit, praváque illius affectatio, quam κακοζηλίαν appellabant, damnata eſt. Etſi diverſa

Græca Aquilæ tranſlatio.

pro,

pro ſuâ conſuetudine Hieronymus de illo ſenſiſſe videatur. Hunc ſiquidem interdùm laudat ut eruditum & diligentem Interpretem: ſic ſcribens Damaſo, de eo ità loquitur; *Aquila* Hieron. Epiſt. 125. ad Damaſ. *qui non contentioſus, ut quidam putant, ſed ſtudioſus verbum interpretatur ad verbum.* Ipſe tamen alibi eum vocat contentioſum & ineptum Interpretem, habitâ ſcilicèt rerum locorúmque ratione, de uno eodémque Interprete diversè judicat, illúmque notat ut Semi-Chriſtianum eumdémque Judæum ac Blaſphemum appellat. Simili ratione Epiphanius, qui de Aquilâ, tanquàm de homine qui ſæpiùs σολοικίζει & barbarè loquitur, detrahit, illius verſionem adverſus Arianos, relictâ LXX Interpretatione in auxilium vocat. Quanti eum fecerint Judæi, Origen in Epiſt. ad Afric. docet Origenes his verbis; *ſic*, inquit, *Aquila Hebraicæ dictioni ſerviens reddidit, qui apud Judæos creditus eſt Scripturam majori cum laude eſſe interpretatus quo maximè ſolent uti qui ſermonem ignorant Hebræum ut qui maximè ſit eum aſſequutus.* Vix tamen excuſari poteſt Interpretis illius κακοζηλία, ſive prava affectatio, qui, dùm preſſiùs contextûs ſui verbis adhæret, nequit intelligi: quare nec ipſe ſuâ tranſlatione contentus alteram molitus eſt, in quâ eamdem ferè interpretandi methodum ſequutus, fecit ut iſtæ verſiones nòn alios ferè haberent approbatores quàm Judæos; neque enim ad eas ob aliam cauſam recurriſſe videntur B. Juſtinus & alii Patres quàm ut eoſdem Judæos inter diſputandum fortiùs premerent.

Græca Symmachi verſio. Qui primus poſt Aquilam ſacros codices ex Hebræo ſermone in Græcum tranſtulerit nòn ſatìs conſtat: illam enim verſionem alii Symmacho, alii Theodotioni tribuunt. Symmachus primùm ſectâ Samaritanus ad Chriſtianos deindè Nazaræos, ſive Ebionitas, tranſiit. Verſionem ſuam ex odio gentis ſuæ Samaritanæ, à cujus Religione deſeruerat, feciſſe imperante Severo vulgò creditur. Hic quià Aquilæ interpretationem ut ineptam à pleriſque, maximè à Chriſtianis, contemni noverat, quòd verbum interpretetur ad verbum, ſenſui magis reddendo quàm verbis, ut teſtatur Hieronymus, ſe applicuit: *Symmachus*, inquit, *nòn ſolet verborum κακοζηλίαν, ſed intelligentiæ ordinem ſequi.* Alteram deindè tranſlationem, quaſi prior illa minùs accurata fuiſſet, referente eodem Hieronymo, aggreſſus eſt.

Tertium

Tertium inter Græcos ſacri contextûs Interpretes locum obtinebit Theodotio, quem tamèn plerique ante Symmachum vixiſſe, ſub Imperatore Commodo, arbitrantur. Ille Marcionitarum partes primò amplexatus, ad Ebionitas poſteà transfugit. Et in condendâ ſuâ verſione, ſpretâ planè Aquilæ methodo, ad LXX Interpretes omnium maximè acceſſit. Quapropter Origenes ex illâ ſumpſit quæ huic deeſſe videbantur. Imò teſtatur Hieronymus ætate ſuâ lectum fuiſſe in Eccleſiâ Danielis vaticinium ſecundùm Theodotionis illius editionem. Hunc ſenſum potiùs quàm verba contextûs ſui reſpexiſſe multis probare nòn eſſet arduum. Ità capite iv. Geneſeos, ubi in LXX legimus ἐπεῖδεν & in vulgatâ *reſpexit*, quæ interpretatio perfectè cum Hebræorum codicibus convenit, habet Theodotionis verſio ἐνεπύρισεν, *inflammavit*; quâ in re conſentit cum Rabbinis quibuſdam qui putant Cainum indè percepiſſe, ſacrificium ſuum Deo nòn fuiſſe acceptum, quod victimam ſuam igne abſumptam nòn vidiſſet.

Græca Theodotionis interpretatio.

De Quartâ & Quintâ Bibliorum verſionibus ex Hebræo in Græcum, quas ſimilitèr Hexaplis ſuis adjecit Origenes, nihil certi affirmari poteſt, cùm quinam fuerint illarum conditores penitùs ignoretur. Eas tamèn à Chriſtianis Scriptoribus factas fuiſſe veriſimile nòn eſt, quià nòn aliam longo etiàm tempore poſt Hieronymum Scripturæ ſacræ tranſlationem agnovit Eccleſia quàm illam quæ in toto orbe Catholico ſub nomine LXX Interpretum legebatur, &, ut auctor eſt Olympiodorus, ſupervacaneæ erant fabulantium Hebræorum pravæ interpretationes poſt LXX verſionem, & alii Interpretes laudati ſunt tantùm perſpicuitatis causâ: & ante inventas haſce verſiones B. Irenæus loquutus de LXX interpretatione hæc ſubjicit; *verè impuderati & audaces oſtenduntur qui nùnc volunt alitèr interpretationes facere.* Imò Hieronymus verſionum iſtarum auctores æquè Judaicos tranſlatores appellat atque Aquilam, Symmachum & Theodotionem. Notandum autèm eſt duas haſce verſiones, quas appellavimus Quartam & Quintam, in Hexaplis Origenis extitiſſe ſub nominibus Quintæ & Sextæ: quià his etiàm adcenſebatur Græca LXX Senum interpretatio; ſed nos eas ſolùm hîc commemoramus quæ poſt verſionem LXX ex Hebræis fontibus deſumptæ ſunt. De omnibus hiſce tranſlationibus

Aliæ tranſlationes Græcæ.

Olympiodorus initio Caten. in Job.

Iren. lib. 3. adv. Hæret. cap. 25.

& de cujuſlibet Interpretis ingenio multa poſſent adjici; ſed hæc facilè peti poterunt ex illorum fragmentis quæ ſuperſunt, quæque alias edi curavit doctiſſimus Druſius. Conſulendus eſt ſimilitèr Scholiaſtes cujus annotationes editæ fuerant cùm Romæ tùm Pariſiis unà cum Græco exemplari LXX Interpretum ſecundùm codicem Vaticanum: ſed legenda ſunt inprimis B. Hieronymi Commentaria in Scripturam ſacram, ubi nihil frequentiùs occurrit quàm nomina Aquilæ, Symmachi, & aliorum Interpretum Græcorum quos modò caſtigat, modò illuſtrat.

His verſionibus alias nonnulli adjungunt, eáſque tribuunt Luciano, Heſychio, Origeni & Apollinario; ſed iſti, ſi Apollinarium excipias, Græca tantùm LXX Seniorum exmplaria ad vetuſtos codices recognoverunt, novæ tranſlationis minimè auctores. Quo ſenſu explicanda ſunt verba illa Hieronymi teſtis in hâc materiâ locupletiſſimi; *Alexandria & Ægyptus in Septuaginta ſuis Heſychium laudat auctorem; Conſtantinoplis uſque ad Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat; mediæ inter has provinciæ Palæſtinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Euſebius & Pamphilus vulgaverunt, totúſque orbis hàc inter ſe trifariâ veritate compugnat.* Apollinarius verò ex omnibus editionibus unam concinnavit, ſed infelici ſucceſſu, eadémque tàm à Judæis quàm à Chriſtianis improbata. Quare Hieronymus de illo hoc tulit judicium; *prætermitto Apollinarium qui bono quidem ſtudio, ſed non ſecundùm ſcientiam, de omnium tranſlationibus in unum veſtimentum pannos aſſuere conatus eſt, & conſequentiam Scripturæ non ex regulâ veritatis, ſed ex ſuo judicio texere.* Sed hæc omnia longè magis patefient in exponendâ Hexaplorum Origenis diſpoſitione, quam perpaucis probè cognitam fuiſſe ex iis quæ mox proferentur manifeſtum erit.

Hieron. lib. 1. Apol. adv. Ruffin.

Id. Hieron. ibid.

Duplicem LXX verſionis editionem ſæpiſſimè diſtinguit B. Hieronymus, præſertìm in Epiſtolâ quam ſcripſit Suniæ & Fretelæ, quas admonet aliam eſſe editionem LXX Interpretum, quam omnes Græciæ Tractatores *communem*, Græcè κοινὴν, appellabant; & aliam quæ in Hexaplis Origenis reperiebatur, quámque teſtatur à ſe in Latinum ſermonem fidelitèr verſam. Addit Hieronymus inter hanc & illam id eſſe diſcriminis, quòd κοινὴ illa, ſeu Vulgata, pro locis & temporibus

Hieron. Epiſt. ad Sun. & Fret.

bus & pro voluntate Scriptorum veterum corrupta fuiſſet, illa verò quæ habebatur in Hexaplis, ipſa eſſet quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata LXX Interpretum tranſlatio reſervabatur. Quæ tamen nòn ità intelligenda ſunt, quaſi Græca illa editio quam repræſentabant exemplaria Origenis purus putus fuiſſet LXX Interpretum codex ab omni prorsùs errore immunis, cùm ex ipſo Origene diſcamus illum vulgatos codices, qui jàm ſuâ ætate corruptiſſimi erant, quâ potuit induſtriâ correxiſſe. Jàm quis auſit affirmare illum ab his mendas omnes ſuſtuliſſe? Imò fieri poteſt ut ille ſub correctionis obtentu, corruptiones in antiqua exemplaria intruſerit; nòn ſecùs ac cenſor ille qui Græcam editionem quæ exſtat in Bibliis Complutenſibus caſtigatam nòn ſolùm ad codices Græcos, qui vetuſti erant & bonæ notæ, recognovit; ſed & interdùm ad fontes Hebræos reformavit. Itaque ſicuti Complutenſis editio Græca ideò non eſt ſincerior quòd magis ad codicem Hebræum accedat, ſed contrà ob hanc potiſſimum rationem de eâ tanquàm corruptâ detraxerunt viri eruditiſſimi. Ità neque Origeniana illa editio, quam magni facit Hieronymus, quòd à veritate Hebraicâ minùs abeſſet quàm Vulgata editio Græca, ideò incorrupta & immaculata appellanda eſt, quòd exemplaria Hebraica magis referat quàm *κοινὴ* illa, ſeu *communis*. Fateor quidèm nihil omninò mutationis de induſtriâ Origenem invexiſſe in verſionem LXX quam Hexaplis ſuis inſeruit, quippe illud ipſe teſtatur ſcribens Africano, dùm ait ſibi nòn fuiſſe conſilium quidquam cudere quod diſcreparet à Scripturâ in Eccleſiâ Catholicâ receptâ; ſed ipſius methodi ratio, quam in caſtigandis vetuſtis exemplaribus Græcis adhibuit, docet apertè aliquid in illis mutâſſe. Ità enim Tractatu viii. in Matthæum loquitur; *in veteris Teſtamenti exemplaribus quæcunque fuerunt inconſonantia, Deo præſtante, coaptare potuimus, utentes judicio ceterarum editionum. Ea enim quæ videbantur apud Septuaginta dubia eſſe propter diſſonantiam exemplarium facientes judicium ex editionibus reliquis convenientia ſervavimus.* Itaque Origenes dùm Vulgatis Græcæ editionis Septuaginta exemplaribus manum medicam adhibuit, Aquilam, Symmachum & alias editiones conſuluit; imò &, ut veriſimile eſt, contextum Hebræum. Jàm quis affirmaverit eum in ſuis correctionibus ità felicem ut à verâ lectione nunquàm aberraverit,

De duplici Septuaginta Interpretum verſionis editione.

Origen. Tract. 8. in Matth.

raverit, maximè cùm excuſſerit omnes omninò editiones, ut
Id. Epiſt. ad Afric.
ipſe loquitur, & omnes varietates: ut collatâ varietate tranſlationum intelligeret LXX tranſlationem.

De editionibus Luciani & Heſychii.

De Luciani & Heſychii caſtigationibus, qui ſimilitèr ad antiqua exemplaria vulgatos Græcæ editionis codices recognoverunt, idem judicium fieri debet. Illos enim veriſimile eſt etiàm Aquilæ & aliorum verſiones conſuluiſſe. Undè poſteà orta eſt maxima illa codicum Græcorum diverſitas quæ etiàm nùnc apparet in variis quæ nuperrimè prodierunt Græcæ LXX tranſlationis editiones. Quas tamèn omnes ad tres præcipuas,
Anno 1515. Nuperæ editiones Græcæ.
undè poſteà ceteræ derivatæ ſunt, revocare poſſumus. Et hæ ſunt Complutenſis, quæ etiàm exſtat in Bibliis Regiis, ſeu Antverpienſibus, in Polyglottis Pariſienſibus, & in Bibliis
Anno. 1518.
quæ ſub Vatabli nomine vulgò circumferuntur: Aldina, ſeu Venetiana, quæ deindè eadem prodiit Argentinæ, Baſileæ & Francofurti; ordine tamèn librorum quorumdam immutato:
Anno. 1587.
ac demùm Romana ex codice Vaticano, quæ poſteà Pariſiis unà cum antiquâ verſione Latinâ operâ Joannis Morini ſe-
Anno. 1628.
cundò edita eſt, eamdemque etiàm Angli, tanquàm omnium accuratiſſimam, in ſua Polyglotta tranſtulerunt. Complutenſis omnium eſt mendoſiſſima, quià nòn ad Græcos ſolùm codices, ſed & ad Hebræos recognita fuit. Tribuunt
Euſebiana editio.
etiàm nonnulli Euſebio & Pamphilo novam Græcæ LXX verſionis recognitionem, ſed Euſebii ſiqua fuerit editio ab
Hieron. apol. adv. Ruff.
Origenianâ minimè diverſa erat: codices enim ab Origene elaboratos, ut ait Hieronymus, Euſebius & Pamphilus vulgaverunt. Refert etiàm Euſebius Conſtantini Imperatoris ad ſeipſum Epiſtolam περὶ κατασκευῆς θεοπνευστῶν λογίων, *de parandis ſacris codicibus.* Utì reverâ ad calcem quorumdam exemplarium Græcorum nomina Pamphili & Euſebii hoc modo deſcripta reperiuntur, Πάμφιλος καὶ Εὐσέβιος διορθώσαντο, *Pamphilus & Euſebius correxerunt.* Nimirùm Origenis exemplaria, quæ Hexaplis inſerta fuerant, à Pamphilo & Euſebio poſteà deſcripta fuêre pro Eccleſiis Palæſtinæ, undè codi-
Palæſtina, Conſtantinopolitana & Alexandrina editiones.
cum Palæſtinarum, referente Hieronymo, nomen ſumpſerant; ſicuti quæ ab Heſychio caſtigata fuerant appellata ſunt Conſtantinopolitana, & quæ Lucianus correxerat, Alexan-

drinorum

drinorum nomen reportàrunt. Et hæc etiàm ætate noſtrâ in diverſis codicibus apparet editionum diverſitas, dùm alii Origenianos, ſive Palæſtinos, referunt; alii verò Alexandrinos. Nùnc quæ fuerit Hexaplorum Origenis diſpoſitio inquirendum, de quâ viri eruditiſſimi inter ſe nòn conſentiunt.

Vоſſ. de Sept. Interp. lib. 29.

Iſaacus Voſſius Origenem in Hexaplis ſuis compingendis aliam inſtitiſſe viam ac vulgò exiſtimant ſe aliquandò demonſtraturum pollicetur, quare reſpondens Scriptori Nuperæ Criticæ, qui novam hanc viam ab illo quæſierat, contendit Tetrapla & Hexapla Origenis ità dicta nòn fuiſſe à quatuor aut ſex columnellis, ſed Tetrapla dicta eſſe quòd quadruplicem verſionem; Hexapla verò quòd ſex continerent verſiones; errare de Octaplis Scriptorem Criticæ, dùm errantem ſequitur Epiphanium, quia nulla unquàm Octapla ſcripſit Origenes: codicem Hebraicum nòn veniſſe in cenſum verſionum, quià prioies columnas vocat Origenes τὸ Ἑβραϊκὸν ἔδαφος, velùt fundamentum omnium verſionum In Tetraplis, addit Voſſius, ſex erant columnellæ, in Pentateucho etiam ſeptem, utpote cui Samariticus adderetur codex, literis Protctypis Hebræorum expreſſus, ut ab Euſebio & Africano appellantur. Quià tamen in ſolo id factum Pentateucho, ideò Tetrapla ſex tantùm columnellas vulgò continere dicebantur, pari ratione atque in Hexaplis; quamvis in Pſalmis ſeptima quoque accederet verſio, Hexaplorum tamèn remanſit appellatio, quià ſeptima illa verſio in aliis deficeret libris. Hactenùs Voſſius, qui nòn alios opinionis iſtius, quæ nova eſt illa via quam ſe demonſtraturum pollicitus fuerat, auctores laudat quàm ſeipſum, &, ut majorem illius dictis fidem adhibeamus, hæc demùm ſubjicit; *cùm nulla ſuperſint, aut ſaltem nulla Hexaplorum aut Tetraplorum hactenùs reperta ſint, exemplaria, vellè de his nimiùm copioſè contendere id demùm fuerit hominis nimiùm intemperantèr otio ſuo abutentis.* Hâc ratione promiſſa ſolvit Voſſius, qui tàm confidentèr pollicitus fuerat, ſe novam & hactenùs inauditam Hexaplorum Origenis diſpoſitionem demonſtraturum eſſe. Sed cùm nulla illorum exemplaria unquàm viderit, priſcos Eccleſiæ Patres atque inprimis Epiphanium, qui illa tanquàm oculati teſtes deſcribunt., conſulere liceat.

Id. Reſp. ad Nup. Critic.

Immenſum Origenis opus expenditur.

Notantur Voſſii errores circa Origenis Tetrapla & Hexapla.

Dionyſius.

Dionyſius Petavius, vir è Societate Jeſu doctiſſimus, & in Græcis Hebræiſque libris nòn minùs quàm Voſſius exercitatus, aſſerit neminem Epiphanio accuratiùs tradidiſſe quænam fuerint Origenis Tetrapla, Hexapla & Octapla; idémque Petavius miratur pleroſque, qui ſua ex Epiphanio hauſerunt, in tàm aperto ejus loco allucinatos fuiſſe, ac inprimis notat Marianum Victorinum Scholiis ad lib. ii. Apolog. adverſus Ruffinum, ubi redarguit Eraſmum ex Epiphanii aúctoritate, ut ait, ſed malé. Singularum itaque editionum ordo ex Epiphanio hoc diagrammate proponitur.

TETRAPLA.

Aquila.	*Symmachus.*	*Septuaginta.*	*Theodotio.*

HEXAPLA.

Hebraica literis Hebraicis.	*Hebraica Græcis literis.*	*Aquila.*
Symmachus.	*Septuaginta.*	*Theodotio.*

OCTAPLA.

Hebraica literis Hebraicis.	*Hebraica literis Græcis.*	*Aquila.*	*Symmachus.*
Septuaginta.	*Theodotio.*	*Quinta Editio.*	*Sexta Editio.*

Verùm, inquit Voſſius, Tetrapla & Hexapla nòn à quatuor & ſex columnellis dicta ſunt, ſed à quadruplici verſione, & quòd ſex continerent verſiones: quâ in re profectò graviſſimè allucinatur vir doctus. Nam Tetraplorum, Hexaplorum & Octaplorum nomen derivatum fuit à numero editionum, & quælibet

libet editio columnellam unam, ſive paginam, pro antiquâ deſcribendorum voluminum conſuetudine occupabat, ut apertè evincunt verba illa Ruffini ; *voluit Origenes noſtris oſtendere qualis apud Judæos Scripturarum lectio teneretur & in propriis paginis vel columnellis editiones earum ſingulas quaſque deſcripſit.* Ruffin Invect. Eadem igitùr omninò erat in Hexaplis Origenis columnellarum atque editionum ratio. Nulliúſque prorsus momenti ſunt quæ ducit Voſſius ex voce ἔδαφος, quo nomine inſignivit Origenes priores columnellas, nimirùm τὸ Ἑβραϊκὸν ἔδαφος velùt fundamentum omnium verſionum Quid quæſo aliud indè colligi poteſt quàm Origenem voluiſſe diſtinguere hoc nomine contextum Hebraicum à verſionibus quæ ex eo, tanquàm fundamento, deductæ fuerant. Quo ſimilitèr modo Hieronymus eumdem contextum veritatem Hebraicam appellat. Minúſne ideò conſtat illum contextum in Hexaplis Hebraicis & Græcis literis deſcriptum duas columnellas occupâſſe, à quibus æquè ac à verſionibus, quarum quælibet ſuá quoque columnellâ exarata erat, Hexaplorum nomen derivatum fuerit? Præterea ejuſdem Voſſii commentum eſt quod fingit de codice Samaritano prototypis literis Hebræorum expreſſo, qui Pentateucho additus fuerit. Illud enim priſcis Eccleſiæ Patribus, Epiphanio, Hieronymo, Ruffino ; etiàm Euſebio & Africano, quos in ſuam ſententiam pertrahere conatur, prorsùs fuit incognitum : neque unquàm paritèr certiſſimis rationibus demonſtrabit Voſſius quod tàm confidentèr aſſeverat de codice Samaritano, qui penes Origenem fuerit, fruſtráque ejus rei teſtes profert Euſebium, Africanum, Syncellum, imò & ipſummet Origenem, qui de hoc exemplari Samaritano prototypis, ut loquitur, literis exarato nè quidem per ſomnium unquàm cogitârunt. Habuêre Samaritani Græcam Pentateuchi verſionem, quæ Patribus fuit probè cognita, & ex eâ ſumpsêre Africanus, Euſebius & Syncellus codicis Samaritani ab Hebraico diverſas lectiones quas libris ſuis inſeruerunt. Linguæ Hebraicæ operam dedit Origenes præëunte ſibi Huillo Judæorum, nòn verò Samaritanorum, Patriarchâ : & idcircò nòn Hebræis Samaritanorum, ſed Judæorum, exemplaribus uſus fuit. Quo ſenſu intelligenda ſunt verba illa Euſebii ; *tantam curam ac diligentiam in Divinorum librorum accuratâ inquiſitione adhibebat Origenes ut Hebraicam* Euſeb. lib. 6. Hiſtor.

braicam etiàm linguam didicerit, & prototypas, quæ apud Judæos erant Hebraicis literis ſcriptas, ſibi comparaverit. Sed Euſebii verba in alium planè ſenſum avertit Voſſius, &, ut ea ſententiæ ſuæ faciliùs accommodaret, lectionem jàm vulgatam abſque ope ullius codicis MS. in aliam mutare nòn dubitavit. Ità enim legit; τάς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύποις αὐτοῖς Ἑβραίων στοιχείοις γραφὰς κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι, cùm vulgo legatur πρωτοτύπους nòn verò πρωτοτύποις, & ità vertit; *ut Hebraicam etiàm linguam didicerit, ac illas quoque ſibi comparaverit Scripturas quæ prototypis Hebræorum literis exaratæ eſſe dicuntur.* Apud Euſebium, inquit Voſſius, prototypi characteres nòn ſunt alii quàm Samaritici, & manifeſtè ſibi adverſaretur Euſebius ſi de vulgaribus Judæorum intellexiſſet elementis, cùm contrarium in ſuo ſcripſerit Chronico. Miror ſanè Voſſii ingenium qui lectoribus ſuis in re tàm apertâ, quæque omnibus, qui linguam Græcam vix à limine ſalutaverint, eſt obvia. Teruntur omnium manibus libri Euſebii, cui nòn aliud propoſitum fuit loco jàm citato oſtendere, quàm ſtudium indefeſſum Origenis laborémque ejus improbum in evolvendis Scripturæ ſacræ libris & perſcrutando illorum ſenſu, qui, ut id faciliùs obtineret, linguam Hebræam à Judæis Magiſtris didicit, eorum libros characteribus Hebraicis exaratos evolvit eoſdémque cum Græcis LXX Senum, Aquilæ, Symmachi & aliorum verſionibus contulit. Utrùm πρωτοτύπους an πρωτοτύποις legendum ſit in præſentiâ nòn diſputo, quià ſervatâ etiàm lectione Voſſii manifeſtum erit nòn aliud intelligendum eſſe per prototypas literas quàm characteres Hebræos. Contextus ſcilicet Hebræus in Origenis Hexaplis deſcriptus erat literis Hebraicis & Græcis, ut jàm obſervatum fuit. Quare Euſebius cogitans de exemplaribus Hebraicis quæ tùnc à pleriſque Hebraicè neſcientibus legebantur, quià illorum characteres Græci erant, aſſerit Origenem ſibi comparâſſe exemplar Hebræum characteribus etiàm Hebræis exaratum: qui enim alitèr fieri potuiſſet cùm Judæos linguæ Hebraicæ Magiſtros habuerit, nòn Samaritanos? Non incognita quidèm fuiſſe Euſebio, Origeni & aliis Patribus Pentateuchi Samaritani etiàm diverſis à Judaicis characteribus deſcripta exemplaria lubens agnoſco; ſed quià plerique illorum non callebant linguam Hebraicam, ubi de codice Samaritico loquuntur,

Voſſ. in Reſp. ad Object. Critic.

loquuntur, haùd dubiè intelligunt verſionem Græcam Pentateuchi Samaritani, quæ tùnc vulgata erat. Neque Euſebii verba in Chronico ullatenùs Voſſio favent, ubi meminit Euſebius trium Scripturæ ſacræ codicum à quibus ſua hauſerit; nimirùm, παρὰ τῶν ο̅ ἑρμηνευόντων, *à LXX Interpretibus*; παρὰ τοῦ παρὰ Ἰουδαίοις Ἑβραϊκοῦ, *ab Hebraico exemplari Judæorum*; παρὰ τοῦ παρὰ Σαμαρείταις Ἑβραϊκοῦ, *ab Hebraico exemplari Samaritanorum*. Ibi enim nomine exemplaris Hebræi Samaritici neceſſe eſt intelligi Græcam illius verſionem, nòn ſecùs ac nomine Hebraici Judæorum exemplaris plerique Patres qui Hebraicè neſciebant Aquilæ verſionem, quæ ex Hebræo ad verbum ſumpta fuerat, intellexêre. Noverat igitùr Euſebius Samaritanos nòn ſecùs ac Judæos Pentateuchi Hebræi exemplar penes ſe retinere; ſed quià linguæ Hebrææ imperitus erat, Græcam illius verſionem à Samaritanis cuſam, quæque tùnc ab iiſdem legebatur, conſuluit. Sicùt anteà Juſtinus Martyr, diſputans contra Tryphonem Judæum, Græcam Aquilæ interpretationem donat nomine contextûs Hebræi; quià Judæi plerique illius temporis eâ utebantur: ſed ad hæc & alia ejuſdem rationis benè multa animum nòn advertit Voſſius. Nùnc tempus eſt ut ad id undè diverti redeam.

In Origenis Hexaplis, ut ex allato ſuprà diagrammate cognoſcere eſt, primum locum obtinebat contextus Hebræus literis Hebraicis deſcriptus, ſecundum idem contextus Græcis characteribus exaratus; quià ſcilicèt ex illo, tanquàm ex primâ origine, verſiones omnes Scripturæ derivatæ fuerant: deindè ſequebatur interpretatio Aquilæ qui Hebraica ad amuſſim & longè meliùs quàm ceteri Interpretes referebat: Septuaginta verò medium locum, nòn verò primum, ut quibuſdam viſum eſt, occupaverunt, tanquàm ceterarum omnium regula ad quam illæ expendi deberent. Symmachi prætereà & Theodotionis tranſlationes illam proximè & ex utrâque parte comitabantur, quòd ei haùd diſſimiles eſſent, eadémque in his tribus obſervaretur interpretandi methodus. Diſpoſitio Hexaplorum.

Jàm quià ingens illud volumen tot editiones repræſentans quaſi ſub unâ lineâ carè conſtabat, & à paucis poterat comparari, ità ut conqueſtus fuerit Hieronymus chartas Alexandrinas marſupium ſuum evacuâſſe, cogitavit Origenes, vir acutiſſimi ingenii & ſcientiæ inexhauſtæ, de ratione aliquâ quâ omnes haſce

ce editiones veluti ſub unam repræſentaret. Et quià nòn alia tùnc temporis in omnibus Eccleſiis Scriptura recipiebatur quàm LXX Interpretum tranſlatio, hanc ſeorsìm edidit cum notis quibuſdam, quorum beneficio aliæ omnes exhibebantur. Ità, quæ in contextu Hebraico deeſſe videbantur, ſupplevit ex Theodotionis verſione, notâ additâ, quæ à Grammaticis vocatur *aſteriſcus*; quià ſcilicèt illa verba contextûs nimìs curta ac velùt abbreviata illuſtrabat: ſiquid verò in contextu Hebræo abundare videretur atque eſſe ſupervacaneum, locis illis luxuriantibus aliam notam adjecit à Criticis dictam *obelus*, ſive *veru*; quaſi jugulandum illud eſſet quod in Græcâ LXX editione veluti luxuriabat. Ad id inprimis attenderat Origenes in operis illius œconomiâ, teſte Epiphanio, ut Judæi faciliùs à Chriſtianis inter diſputandum revincerentur: quippe illi paſſim objiciebant alitèr eſſe in exemplari Hebræo quàm in Græcâ LXX verſione. Idem quoque teſtantur Hieronymus & Ruffinus, etſi Hieronymus interdùm ejuſmodi notarum uſum paulò alitèr exponat. Alias etiàm notas, putà lemniſcos, huic operi adjecerat Origenes, de quorum uſu inter ſe nòn conſentiunt ætatis noſtræ Critici, &, quod à paucis adhùc explicatum eſt, illa editio Græca LXX cum omnibus hiſce notis, tàm illuſtrantibus quàm jugulantibus etiàm in Hexaplis Origenis, unà cum Aquilæ, Symmachi & ceterorum Interpretum tranſlationibus reperiebatur, utì probare videntur verba illa Ruffini; *voluit Origenes noſtris oſtendere, qualis apud Judæos Scripturarum lectio teneretur, & in propriis paginis, ſive columnellis, editiones eorum ſingulas quaſque deſcripſit, & ea quæ apud illos ſunt addita, vel decerpta, certis quibuſque ſignis additis ad verſiculorum capita deſignavit, & in alieno nòn ſuo opere ſuas tantummodò notas fixit, ut ſciremus nòn quid nobis ſed quid Judæis adverſum nos certantibus aut deeſſe aut abundare videretur.*

Hexapla in compendium redacta.

Epiphan. de pond. & menſ.

Idem prætereà Origenes ingens illud Hexaplorum opus Scholiis diverſi generis, quæ ad oram codicis retulerat, illuſtravit; ut editioni illi LXX Interpretum, quæ media inter alias omnes apparebat, lucis aliquid afferret. Primò enim quid eſſet diſcriminis inter antiquam, ſeu vulgatam, LXX Interpretum editionem & novam editionem ſuam beneficio notæ illius ō, id eſt LXX, ſtatìm deprehendi poterat. Illa quippe nota ō communem lectionem exhibebat. Deindè in iiſdem Scholiis Aquilæ,

quilæ, Symmachi ac Theodotionis diverſæ interpretationes, quæque per ſuam literam deſignabantur. Ità litera Α΄. denotabat Aquilam, Σ΄. Symmachum & Θ. Theodotionem; Quinta quoque editio per Ε΄. & Sexta per ϛ΄. notabantur. Notas etiàm ad oram ſui codicis retulerat Origenes exponendis ad literam, ut vocant, Scripturæ ſacræ verbis, quæ Origenis notæ inter ejus opera ſub nomine Scholiorum indicantur. Si etiàm Iſaacum Voſſium audiamus, nòn improbabile eſt Origenem variantes codicis Samaritici lectiones in Hexaplis ſuis annotâſſe. *Siquis malit*, inquit, *credere Origenem nòn integrum codicem Samariticum Hexaplis & Tetraplis ſuis inſerüiſſe, ſed tantùm variantes annotâſſe lectiones, nòn multùm adverſabor.* Ità minùs conſtans Voſſius in ſententiâ ſuâ, modò ait, modò negat; & cùm anteà tàm confidentèr aſſeverâſſet exemplar Pentateuchi Samaritani in Hexaplis etiàm literis Samariticis deſcriptum exſtitiſſe, nùnc dubitans nihil in re parùm ſibi compertâ audet pronunciare. Verùm utì nullatenùs probabile eſt exemplar Samariticum, quod idem prorsùs erat atque Judaicum in Hexaplis exſtitiſſe; ità verſimile eſt diverſas exemplaris Samaritici à Judaico lectiones Origenem inter Scholia ſua retuliſſe, quas nòn ex codice Samaritano prototypis illis literis deſcripto, utì commentus eſt Voſſius, ſed ex Græcâ Pentateuchi Samaritani verſione à Samaritanis ipſis accuratâ. Voſſ. Reſp. ad Critic.

Hæc eſt Origenis Hexaplorum œconomia ac diſpoſitio, quam viri etiàm eruditiſſimi comprehendere minimè potuerunt, dùm nòn aſſequuntur quomodò in uno eodémque opere Græcæ Aquilæ, Symmachi ac Theodotionis interpretationes bis repertæ fuerint; nimirùm integræ in operis contextu & ex parte in Scholiis quæ erant ad marginem. Sed Origenes, qui omnibus prodeſſe voluit, immenſum illud opus Hexaplorum, beneficio notarum & Scholiorum, in compendium redegit, ut illi qui Hexapla integra nòn poſſent comparare, ſaltèm illorum ſummam etiàm ex ipſiſmet Hexaplis deſcriberent. Et eâdem arte κοινὴν illam, ſeu communem, LXX editionem ſimùl cum novâ ſuâ editione quam integram, quià caſtigatiorem illam arbitratus eſt, Hexaplis inſeruit, in uno eodémque opere repræſentavit, adjectis ſcilicèt ad oram codicis κοινῆς illius, ſeu vulgatæ, diverſis lectionibus ſub notâ ό. Quapropter in eo gravitèr Diſpoſitio Hexaplorum iterùm illuſtratur.

vitèr allucinantur nonnulli, dùm, iſtâ Hexaplorum diſpoſitione nòn intellectâ, contendunt in illis duplicem LXX Interpretum editionem, tàm vulgatam ſcilicèt quàm puram illam, cujus itâ frequentèr meminerunt Origenes & Hieronymus, ſub duplici columnellâ fuiſſe collocatam, & hâc ratione Hexapla nòn à diverſis columnellis, ſed à verſionibus nomen ſuum ducere. Sed hæc apertè falſa ſunt, nec aliundè proficiſcuntur quàm ex ignoratione diſpoſitionis Hexaplorum, ad quorum marginem vetus LXX Senum lectio relata fuerat: & hoc modo utraque LXX Interpretum editio in Hexaplis apparebat. Jàm quià pauci immenſa illa Hexaplorum volumina, quæ Hieronymi marſupium evacuârant, integra poterant comparare, plerique editionem illam LXX ab Origene interpolatam cum aſteriſcis & obelis aliiſque notis ex ipſiſmet Hexaplis deſumpſerunt; undè poſteà nata eſt maxima in Græcis exemplaribus confuſio, & ex eo tempore nòn ampliùs antiqua illa LXX interpretatio pleriſque in Eccleſiis lecta eſt, ſed Origeniana & interpolata, quæ etiàm, aut ſaltèm ſimilis, ad Eccleſiam Occidentalem operâ B. Hieronymi poſteà pervenit.

CAP.

CAP. XIX.

De antiquis Eccleſiæ Latinæ verſionibus.

PLeræque lites, quæ in Eccleſiâ ab aliquot annis natæ ſunt de rebus Biblicis, ex Criticorum quorumdam ac Grammaticorum officinâ prodiêre, qui in Scholis innutriti nihil nòn vocant in controverſiam, atque ingenium ſuum Eccleſiæ auctoritati præferre audent, &, quaſi ars eorum Critica cum illius decretis ſtare minimè poſſet, ſtatìm ea impugnant: ſed haùd dubiè immeritò, quandoquidèm Eccleſia Criticas animadverſiones, quæ quotidiè fiunt in Scripturam à viris pietate & eruditione conſpicuis, nòn improbat: neque, ſiquis exactiùs in contextûs Biblici rationem inquirit, ea labores illius reſpuit; modò de vetuſtis editionibus nòn detrahat. Liceat itaque Theologis Proteſtantibus exemplo Patrum ad fontes Hebraicos recurrere, novas etiàm ad has verſiones cudere, modò ab iiſdem Patribus diſcant, *Scripturam ſacram Eccleſiæ Catholicæ poſſeſſionem eſſe propriam*, & de Eccleſiâ ejúſque libris id ſentiant quod unus ex illorum ſectâ ſcripſit his verbis adverſùs eos qui verſiones antiquas & longo Eccleſiarum uſu conſervatas negligunt; *ſua ſit almæ matri Eccleſiæ ſarta tecta auctoritas, ſuus ſit ſanctis Patribus ſalvus honos, quorum venerandæ canitiei, ſi qui nòn aſſurrexerint, vel placitis contraiverint, nec filiorum in cenſum illis, nec fratrum nobis venient.* Timet Scriptor ille è Proteſtantium turbâ nè fratres ſui Novatores audiant rectiùs quàm Reformati, qui peſſimâ omnium reformandi ratione deſtruunt ut adſtruant. Optârim itaque ut nobiſcum in gratiam redeant Proteſtantes, cùm, ſi præſens materia de antiquis Interpretibus diligentiùs conſideretur, nomine potiùs quàm reipsâ à Theologis Eccleſiæ Romanæ diffideant, núncque eorum plerique longè æquiores ſe præbeant quàm Schiſmatis initio, maximè ex quo doctiſſimi Cappelli Critica Sacra illos ad veram ſententiam.

Auctor præfat. in lib. J. Boyſ. pro defenſ. Vulg.

tiam de contextûs Hebraici, qui hodiè omnium manibus teritur, inconſtantiâ revocavit: quippe temerariâ Grammaticorum quorumdam aſſertione deceptos ſe fuiſſe deprehenderunt, qui ex hodiernis Grammaticæ Hebrææ præceptionibus de antiquis illis Interpretibus judicabant.

Antiqua Eccleſiæ Occidentalis tranſlatio.

In universâ itaque Eccleſiâ Latinâ ab Apoſtolorum ferè temporibus uſque ad Hieronymi ætatem Scripturæ Sacræ interpretatio obtinuit, quæ ab aliis Itala, forsàn quià in Italiâ primum nata fuerat, aut indè ad ceteras gentes, quibus Latinus ſermo erat vernaculus, tranſierat; ab aliis verò vetus, ob illius antiquitatem, appellabatur. Vulgatæ quoque & Communis nomen apud pleróſque ſortita fuerat, ut a ceteris verſionibus, quæ vix numerari poterant, hoc nomine diſtingueretur. Quis fuerit vetuſtæ illius tranſlationis auctor ignoratur. Conſtat tamèn hanc ex Græcâ LXX Senum interpretatione deſumptam fuiſſe, cùm nemo uſque ad Hieronymum novam ad Hebræos codices verſionem cudere auſus fuerit. Illam quidèm Flaminius Nobilius majori quàm potuit diligentiâ reſtitutam Romæ edi curavit, eámque iterùm editam Pariſiis unà cum Græco exemplari Vaticano publici juris fecit Joànnes Morinus: ſed hanc puram putam eſſe Eccleſiæ Latinæ verſionem, quæ ante Hieronymum ſola in Occidente legebatur, nemo rei Criticæ peritus affirmaverit. Fieri ſiquidèm nòn poterat ut Nobilius illam modis omnibus abſolutam & perfectam ex Patrum operibus hauriret, qui eam nòn exactè ſequuti fuerant, & ſiqui eorum Græcè docti fuerunt, verſionem novam ad Græcum ſermonem LXX Interpretum condere nòn ipſis fuit religio. His omnibus accedit Hieronymum antiquam illam verſionem quam in locis quibuſdam minùs accuratam deprehenderat & pro regionum & exemplarium diverſitate parùm conſtantem, refeciſſe. Uſus eſt in illâ reformandâ exemplari Græco quod Hexaplis ſuis inſerùerat Origenes, quódque minùs ab Hebræis codicibus aberat. Sed ex iis, quæ etiàm hodiè ſuperſunt venerandæ illius interpretationis Fragmentis facilè cognoſcetur plures adhùc mendas in eâ reliquiſſe Hieronymum, qui ſingulis in re tàm operosâ attentus eſſe nòn potuit.

Anno 1588.

Anno. 1628.

Origenis laborem imitatus eſt B. Hieronymus.

Idem Hieronymus nè linguæ ſuæ hominibus, ut loquitur, id eſt Latinis minùs utilem quàm Græcis Origenes ſe oſtenderet,

deret, hujus exemplo antiquam illam verſionem caſtigatam unà cum additionibus ex Hebræo contextu ſub aſteriſci notâ, adjecto quoque obelo, qui indicaret quod erat veluti ſupervacaneum, publicavit. De hoc opere ità loquitur ipſemet Hieronymus B. Auguſtino reſcribens; *illa interpretatio LXX Interpretum eſt, & ubicunque virgulæ, id eſt obeli ſunt, ſignificatur quòd LXX plùs dixerint quàm habetur in Hebræo. Ubi autem aſteriſci, id eſt ſtellulæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum eſt; & ibi Græca tranſtulimus, hîc de ipſo Hebraico quod intelligebamus expreſſimus, ſenſuum potiùs veritatem quàm verborum ordinem interdùm conſervantes.* Hæc nova Hieronymi ex Græcis exemplaribus tranſlatio à pleriſque Eccleſiis maximo cum gaudio excepta, quòd exponendis Scripturis apprimè eſſet utilis; quídque diſcriminis eſſet inter Eccleſiæ & Synagogæ codices præmonſtraret. Quantum verò ob id in doctiſſimum illum virum & de Eccleſiâ benè meritum debacchatus fuerit Ruffinus, vix dici poteſt. *Quis*, inquit Ruffinus, *alius auderet ab Apoſtolis tradita Eccleſiæ inſtrumenta temerare niſi Judaicus ſpiritus?* De illâ enim verſione Ruffinus nòn loquitur quam poſteà Hieronymus ad codices Hebræos cudit, ſed de eâ quam ad Græcam LXX Interpretum tranſlationem, adjectis nonnullis ſub aſteriſci ſigno, & adhibitâ virgulâ, quid ab hâc reſecandum eſſet deſignante, fecerat. Multa alia addit idem Ruffinus, quibus ſimilitèr damnat aliam Hieronymi verſionem, de quâ infrà agetur: & dùm exemplo Origenis, quem in ſuo opere imitatum ſe fuiſſe contendit, ſe tuetur Hieronymus, iterùm objicit ei Ruffinus neminem Catholicum hactenùs auſum fuiſſe quidpiam Scripturæ ſacræ ex Hebræo Latinum facere, ſimúlque oſtendit Origenianum opus ab Hieronymiano longè diverſum eſſe, quandoquidèm nihil prorsùs immutationis Origenes, ut teſtatur Ruffinus, in verſionem antiquam & ab omnibus Eccleſiis receptam invexerat: ſed Ruffino & aliis obtrectatoribus egregiè reſpondit Hieronymus.

Hieron. in Epiſt. ad Auguſt.

Ruffin. invect.

De aliâ, quam doctiſſimus ille Pater jàm ſenior factus ad Hebraicam, utì loquitur, veritatem condidit, tranſlatione longè major eſt difficultas. Ob hanc enim etiàm apud amicos ſuos tanquàm Novator malè audiit, ità ut nec ipſe Auguſtinus ferre potuerit ut Græca interpretatio, quâ uſos fuiſſe Apoſtolos manifeſtum erat, *diffamaretur*; quaſi ab illius auctoribus in mul-

Hieronymi tranſlatio ex veritate Hebraicâ.

tis

Auguſt. Epiſt. ad Hieron.

tis erratum fuiſſet. *Perdurum erit*, ait Auguſtinus ſcribens Hieronymo *ſi tua interpretatio per multas Eccleſias frequentiùs cœperit lectitari, quòd à Græcis Eccleſiis Latinæ Eccleſiæ diſſonabunt.* Rémque mòx exemplo confirmat his verbis; *quidam frater noſter Epiſcopus cùm lectitari inſtituiſſet in Eccleſiâ, cui præeſt, interpretationem tuam, movit quiddam longè aliter abs te poſitum apud Jonam Prophetam quàm erat omnium ſenſibus memoriæque inveteratum & tot ætatum ſucceſſionibus decantatum, factus eſt tantus tumultus in plebe, maximè Græcis arguentibus & inclamantibus calumniam falſitatis, ut cogeretur Epiſcopus, ea quippe civitas erat, Judæorum teſtimonia flagitare.* Ob hanc verſionem omnium maledicta in ſe convertit Hieronymus, quâ de re paſsìm & uſque ad nauſeam in libris ſuis conqueritur, nec tàm librum quàm apologiam ubique ſcribit. *Quid faciam*, inquit, *calumniatoribus meis, qui, ſi aliquid de Septuaginta Interpretum tranſlatione ſubtraxero, me ſacrilegum & abſque timore Domini vociferantur, maximè qui cùm in fidei veritate diſcordent & Manichæorum ſequantur errores, in eo imperitorum animos commovent, ſi de veteri quippiam monſtrare potuerint mutatum conſuetudine, libentèr errare cupientes quàm aliquid ab æmulo verum diſcere.* Et poſt nonnulla hæc iterùm addit adversùs Ruffinum & illius imitatores, qui tranſlationi ſuæ obtrectantes illi quaſi Hæretico & Apoſtatæ detrahebant. *Latini noſtri imò invidi Chriſtiani, &c, ut apertiùs dicam, Grunnianæ factionis hæredes adverſum nos latrant cùr juxta Hebræum diſſeramus.——Si nobis nòn habent fidem, legant alias editiones Aquilæ, Symmachi & Theodotionis: interrogent Hebræos nòn unius loci, ſed diverſarum provinciarum, & cùm errori meo vel imperitiæ cunctos viderint conſonare, tùnc ſe intelligant nimiùm eſſe prudentes, & magìs cupere dormire quàm diſcere, habiténtque in Septuaginta cellulis Alexandrini Phari.* Demùm neque etiàm parcit *ſupercilio Epiſcoporum*, ut verbis illius utar, qui, *quoſcumque in Eccleſiâ viderint præpotentes, & Dei habere ſermonem, opprimere nituntur.* Sed fruſtrà his diutiùs detineor cùm libri apologiæ quos ſcripſit adverſus Ruffinum ſint omnibus obvii. In his autèm novæ ſuæ verſionis rationem ſtrenuè defendit, atque oſtendit quantum ſub Judæis magiſtris profecerit in ſtudio Scripturarum, & quantum etiàm ſub iiſdem Doctoribus profuerint Origenes, Clemens Alexandrinus, Euſebius & alii complures, qui dùm de Scrip-

Hieron. Comment. in cap. 32. Ezech.

Id. ibid. cap. 33.

Scripturâ diſputant & volunt approbare quod dicunt, ſententiæ ſuæ teſtes & approbatores producunt Hebræos. Et quià Ruffinus Hieronymo objecerat illum nòn Apoſtolico in condendâ ſuâ tranſlatione, ſed Judaico ſpiritu, animatum fuiſſe; ille reſpondet, *niſi prolixum eſſet & redoleret gloriolam, jàm nùnc tibi oſtenderem quid utilitatis habeat magiſtrorum limina terere & artem ab artificibus diſcere.* Scripſit etiàm Hieronymus epiſtolam Pammachio, quæ inſcribitur, *De optimo genere interpretandi,* in quâ Palladii cujuſdam calumnias refellit, qui ex ſuaſione Ruffini ejus interpretationem calumniatus fuerat. Pluribus exemplis demonſtrat officium veri interpretis nòn eſſe Scriptores quos in alienum ſermonem transfert, ad verbum exprimere, cùm LXX Interpretes, neque etiàm Evangeliſtæ hanc interpretandi rationem ſequuti ſint. *Aquila,* inquit, *Proſelytus & contentioſus Interpres, qui nòn ſolùm verba, ſed & etymologias verborum transferre conatus eſt, jure projicitur à nobis.* De LXX etiàm Interpretibus in eâdem epiſtolâ ità loquitur; *longum eſt nùnc evolvere, quanta Septuaginta de ſuo addiderint, quanta dimiſerint, quæ in exemplaribus Eccleſiæ obelis aſteriſciſque diſtincta ſunt.* Hæc & alia ejuſdem naturæ plurima in hanc epiſtolam conjicit, ut ſuam interpretandi rationem, quæ nonnullis paulò liberior viſa fuerat, ab adverſariorum calumniis vindicaret, & ut *obtrectatores* intelligerent *nòn verba in Scripturis conſideranda, ſed ſenſus. Audiant,* inquit, *& à me nòn periclitari Eccleſiarum ſtatum ſi celeritate dictandi verba aliqua dimiſerim.*

Hieron. de opt. gen. interp.

Lubens igitùr agnoſcit Hieronymus ſe in cudendâ novâ contextûs ſacri tranſlatione Judæos potiſſimùm tanquàm duces ac magiſtros conſuluiſſe: neque diffitetur ſibi multa, tanquàm homini, excidere potuiſſe; adeò ab eorum mente erat alienus qui eum aſſerunt in hoc opere condendo Prophetico ſpiritu afflatum fuiſſe, quos egregiè refellit Mariana; *quid juvat,* inquit, doctiſſimus ille Jeſuita, *poſt tot ſæcula novo commento novos Prophetas comminiſci?* Eúmne Prophetam appellabimus qui verſionis ſuæ duces modò Græcos Interpretes, modò Judæos ætatis ſuæ à quibus ſæpiùs dependet, ſequitur. An ille Propheta eſt qui haùd infrequentèr, maximè Commentariis ſuis in libros Prophetarum, de germano dictionum Hebraicarum ſignificatu dubitat? Novi quidèm Pagninum alióſque Scriptores,

maximè è Proteſtantium ſectâ, negare verſionem illam, quæ indè jàm à pluribus ſæculis in Eccleſiâ occidentali legitur, eſſe Hieronymi; ſed, ſi paucos editionis iſtius libros excipias, quos conſtat nòn fuiſſe ab Hieronymo tranſlatos, quales in eâ exſtant, nemo paulò cordatior unquàm inficias ierit hanc interpretationem quæ ſub Vulgatæ nomine circumfertur verè ab Hieronymo conditam fuiſſe, etſi ex antiquâ verſione Latinâ, quæ ante Hieronymi tempora in eâdem Eccleſiâ ſola obtinebat auctoritatem, nonnihil in eâ remanſerit; ità ut in locis quibuſdam, quæ tamèn pauciſſima ſunt, hujus antiquæ verſionis lectionem exhibeat, vel ex utrâque ſit mixta. Manifeſtum eſt interpretationem illam ex Hebræis fontibus ab homine Latino deſumptam fuiſſe. Jàm quis in universâ Eccleſiâ Latinâ præter Hieronymum utriuſque linguæ, Hebraicæ ſcilicèt ac Latinæ, tùnc temporis peritus fuit? Sed qui plura de his reſcire voluerit, conſulat libros quos Auguſtinus Eugubinus & Joànnes Mariana de hoc argumento conſcripſerunt.

Ut perfectius adhùc editionis illius Vulgatæ natura cognoſcatur, obſervandum eſt Hieronymum, etſi verba contextûs ſui ad verbum ſe nòn expreſſiſſe, & more Grammaticorum, palàm aſſerat, interdùm tamen verbis ipſis longè preſſiùs quàm LXX & alii Interpretes adhæret, adeóque ſibi in vertendo nòn eſt ſempèr ſimilis. Iterùm animadvertendum eſt, nòn ex Hieronymi tranſlatione totiès hodiernam contextûs Hebraici lectionem caſtigandam eſſe, quotiès cum illâ nòn conſentit; quià etſi veritatem Hebraicam ſequutum ſe eſſe profiteatur, aliquandò tamen illâ relictâ præfert Græcos Interpretes. Neque paritèr Hebræum magiſtrorum ſuorum exemplar quod haùd infrequentur LXX Senioribus opponit, quaſi illi in ſuis codicibus malè legerint, in omnibus anteponendum eſſe exiſtimaverim: quandoquidèm nec ipſe Hieronymus habuit exemplar contextûs Hebræi αὐτόγραφον. Denique nec de ejuſdem Hieronymi verſione ex nuperis tranſlationibus quæ ab eâ ſæpiſſimè variant judicandum, ſed recurrere neceſſe eſt ad alias Grammaticæ regulas quàm illas quæ à nuperis Magiſtris invectæ ſunt, utì jàm fusè demonſtratum fuit, idémque variis exemplis confirmare nòn eſſet difficile. Sed unum tantùm proferam quod minùs peritis negotii aliquid poſſet faceſſere.

Legimus

Legimus in editione Vulgatâ capite ix. Zachariæ, verſu xi. hæc verba; *tu quoque in ſanguine Teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu*: at juxta codices Hebræos verti debet, *emiſi vinctos tuos*, & Pronomina *tu, tui, tuos*, ſunt fœminini generis, adeóque ſenſum faciunt longè diverſum ab Hieronymiano, qui etiàm eſt LXX Interpretum. Permulti, ut hoc loco Vulgatam editionem aſſererent, Judæorum codices, quaſi ab his deditâ operâ corrupti fuiſſent, rejecerunt. Sed longè ſatius eſt dicere Pronomen iſtud in fœminino ſumi interdùm pro eodem in genere maſculino; id etiàm agnoſcentibus Maſorethis ipſis Tiberienſibus qui puncta vocalia contextui hodierno adjecêre. Ità annotârunt in tribus Scripturæ locis, quæ indicant, hoc contigiſſe. Quare ſi illud aliquando in aliis etiàm locis occurrat quæ Tiberienſes prætererint, ſtatìm nòn accuſandi erunt vetuſti Interpretes quòd cum recentioribus nòn conſentiant. Eâdem ratione vindicari poterit Hieronymus qui interpretatus eſt *emiſiſti*, cùm juxta codicem Hebræum interpretari debuiſſet *emiſi*. Hæc enim tranſlationis diverſitas orta ſolùm eſt ex literâ *Iod* quæ ſæpè in Maſorâ notatur tanquàm redundans ac ſupervacanea. Maſorethæ ipſi numerant in Maſorâ quam vulgò magnam appellant hujuſcemodi xliii. in quibus *Iathir Iod*, ut ipſi loquuntur, id eſt, litera *Iod* redundat. Sic capite xxxii. Hieremiæ, verſu xxxiii. ubi legimus *docuiſti* in ſecundâ perſonâ, verbum Hebræum exprimitur cum *Iod* in fine, quaſi exponi debeat in primâ perſonâ; ſed in Maſorâ quam vocant parvam annotatur legendum eſſe abſque *Iod* & in ſecundâ perſonâ, ut etiàm legit Hieronymus. Sed hæc prætereo & alia ejuſdem rationis plurima quibus oſtendi poſſet immeritò Latinum Interpretem ſæpè ab iis reprehendi qui eum nòn intelligunt, quique omnia ex artis ſuæ præceptionibus dimetiuntur.

CAP. XX.

De auctoritate antiquarum Eccleſiæ Latinæ verſionum, atque inprimis illius quæ hodiè Vulgata appellatur. Quo ſenſu hæc dicatur authentica.

Antiquarum Eccleſiæ verſionum auctoritas.

LIcèt illud à naturâ videatur hominibus inſitum, ut in ſuis diſputationibus ſint opinioſiſſimi & falſa atque etiàm iniqua interdùm pro veris aſſumere nòn reformident, tamen id potiſſimùm in præſenti argumento occurrit, ubi Scriptores pro aris inter ſe decertant. Ità Judæi Doctores nòn aliundè commoti fuiſſe videntur ut codices ſuos etiàm à leviſſimis mendis vellent expurgatos, niſi quià Judæi ſunt, nec aliam in Synagogis Scripturam legunt quàm contextum Hebræum. Similitèr Græci Latiníque Patres priſcis Eccleſiæ temporibus Græcam LXX Interpretum verſionem tanquàm Divinam amplexati Hebræis exemplaribus antepoſuerunt, quià illi Græcarum diſciplinarum artibus imbuti, hi verò Italam, ſeu Vulgatam, Bibliorum editionem, quæ in uſum Eccleſiæ Latinæ ceſſerat, ex Græcâ LXX Seniorum hauſerant. Similitèr in hoc laudanda eſt Synodi Tridentinæ Patrum ſapientia, qui verſionem illam quæ dudùm publico Eccleſiarum uſu recepta verſabatur in omnium manibus, ſuis ſuffragiis approbatam authenticam declaraverint; id eſt, quæ ſola apud Latinos auctoritatem obtineret. Similitèr vetus illa Latina, quæ in Eccleſiâ Occidentali per multa ſæcula ante Hieronymi tranſlationem lecta eſt, nòn minùs authenticæ editionis nomen merita eſt, quàm hodierna Vulgata. Id tantùm inter hanc & illam diſcriminis eſt, quod illa publico Concilii generalis decreto declarata nòn fuerit authentica. Errat itaque Vualtonus qui negat veterem hanc editionem Vulgatam fuiſſe authenticam, *tùm quia*, inquit, *ex Græcâ facta ſit*

Vualt. Proleg. 10. de Vulg.

quam

quam authenticam non fuiſſe jam oſtendimus, nec poteſt rivulus auctoritatis plus habere quàm erat in ſuo fonte, nec poteſt ulla verſio dici authentica niſi Interpres eodem ſpiritu verterit, quo primus auctor ſcripſit. Quod de hâc verſione nemo affirmavit, nec illam Eccleſia Romana rejeciſſet & aliam novam accepiſſet ſi authenticam judicâſſet. Verùm non intellexit Vualtonus quid nomine authentici in Synodi Tridentinæ decreto deſignetur, dùm confundit authenticum cum Divino & Prophetico in eo de quo agitur argumento. Quare neceſſe eſt ut illud expendamus quod Tridentini Patres nomine illo intelligi voluerunt. Notatur Vualtonus.

Vulgò apud Juriſconſultos nomen authentici idem ſonat atque ἀυτόγραφον quod Gallicè appellamus *Originale*, & hoc ſenſu Teſtamenti exemplum diſtinguitur ab authentico, & tabulæ authenticæ dicuntur quæ primariæ ſunt & ex quibus tanquàm ex origine exemplaria deſcripta ſunt. Hoc modo nè contextus quidem Hebræus dici poterit authenticus, quià dudùm periêre autographa codicis Hebræi, nec ſuperſunt niſi apographa: alià igitùr ratione ab iiſdem Juriſconſultis nomen authentici ſumitur, quo pacto etiàm verſio in eorum libris nomen præfert authenticæ: ità Novellarum Juſtiniani Latina interpretatio vocata eſt authentica, quià ex Græco fonte ad verbum reddita fuerat, ſícque ab aliâ verſione diſtincta eſt, cujus auctor fertur Julianus Patricius, quæ eſt duntaxat Latina Conſtitutionum illarum Epitome. Prius exemplum authenticum appellatum fuit, quaſi dixeris verum nec ullatenùs detruncatum, ut obſervavit Antonius Contius. In hâc nominis authentici uſurpatione nihil eſt quod Proteſtantibus queat eſſe offendiculo. Si vocis autem illius notionem à Juriſconſultis, etſi apud ipſos nata ſit, petere nolimus, idem vocabulum pluriès repetitum occurrit in actis Synodi Quintæ Generalis: ubi enim relecti fuiſſent codices quos Macarius Patriarcha Antiochenus aliíque Epiſcopi Monothelitæ Concilii Patribus obtulerant, ſtatìm Legati Sedis Apoſtolicæ reſponderunt, *à Macario ejúſque ſociis detruncata fuiſſe Patrum teſtimonia.* Poſtulant proferri *codices authenticos* ex venerabili Patriarchejo civitatis Regiæ, ſeu Conſtantinopolis, & conferri cum codicibus à Macario aliiſque Epiſcopis è Sectâ Monothelitarum productis. Ibi authenticum idem planè eſt atque illud quod nòn eſt adulteratum, aut ſuſpectæ fidei. Neque alio ſenſu

Quid nomen authenticum ſignificet.

Cont. Præf. in lib. Novell.

Synod. 5. Gener. Conſtant. act. 6.

ſenſu Epiſcopi Tridentini Latinam verſionem, quæ tùnc ſola in omnibus Eccleſiis Occidentis legebatur, authenticam declaraverunt; nec in aliam trahi poſſe videntur explicationem Conſtitutionis illorum verba, ſi paulò attentiùs conſiderentur. Agebatur nimirùm de ſeligendâ unâ ex multis, quæ tùnc circumferebantur, ſacri contextûs verſionibus, & quià pleræque auctores habebant homines fidei ſuſpectæ, prudentiſſimè viſum eſt illis Epiſcopis, ut ea ſola quæ antiqua erat & longè antè exorta ſchiſmata in Eccleſiis retineretur. *Sacroſancta Synodus conſiderans nòn parùm utilitatis accedere poſſe Eccleſiæ Dei, ſi ex omnibus Latinis editionibus quæ circumferuntur ſacrorum librorum, quænam pro authenticâ habenda ſit innoteſcat, ſtatuit & declarat ut hæc ipſa vetus & Vulgata editio, quæ longo tot ſæculorum uſu probata eſt in publicis lectionibus, diſputationibus, prædicationibus & expoſitionibus pro authenticâ habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis prætextu audeat.* De contextûs Hebræi auctoritate cum veteri Interprete Latino conferendâ nè per ſomnium quidèm cogitârunt Tridentini Antiſtites, ſed ex pluribus, quæ tùnc vulgatæ fuerant, Latinis verſionibus antiquam ceteris præponendam eſſe prudentiſſimè decreverunt. Quâ in re firmum conſtánſque apparet Eccleſiæ judicium; quià ſicùt olim Aquilæ, Symmachi ac Theodotionis tranſlationes ſubdolas eſſe perſenſit; ità nùnc antiquam unam ceteris poſthabitis quæ ex innovandi ſtudio conditæ videbantur, amplexata fuit.

Nòn aliâ ratione authentici nomen, quo uſi ſunt in hoc negotio Patres Tridentini, expoſuêre plurimi Theologi, quorum etiàm nonnulli Concilio interfuerunt. Sed quia id quod jàm ab aliis actum eſt agere nòn eſt animus, illorum teſtimonia ſilentio prætereo. His ſolùm adjiciam unius Genebrardi, Vulgatæ editionis defenſoris acerrimi, verba ex epiſtolâ quam eâ de re ſcripſit Ariæ Montano. *Tantum comparat*, inquit Genebrardus loquens de Concilio Tridentino, *Vulgatam cum ceteris ejuſdem generis propter recentiorum Hæreticorum & aliorum novatorum temeritatem, qui novas ſubindè verſiones expetunt, veteres faſtidiunt, próque inflatâ novarum cupiditate antiqua novis poſthabent.* Qui etiàm inter Heterodoxos eruditionis aliquid habent ſimul ac modeſtiæ veterem Interpretem Latinum venerantur, interdúmque ab eo diſcedere ipſis eſt religio. Undè Paulus Fagius, vir Hebraicè & Chaldaicè doctus, *ſciolos eos* vocat *qui Vulgatam editionem temerè*

Genebr. Epiſt. ad Ar. Mont.

Pauli Fagii & J. Druſii de Vulgatâ editione judicium.

rè natam ſtultè & impudentèr autumant. Laudat quoque eruditiſſimus Druſius ſapiens in hâc parte Concilii Tridentini conſilium, prudentiámque illius demiratur. Alios ex Proteſtantium ſectâ prætermitto, quorum amplam ſeriem de Synodi Tridentinæ decreto rectè ſentientium, contexere nòn eſſet arduum. Quare ii ſolùm de Conſtitutione Tridentinâ quâ vetus editio declaratur authentica perversè ſentiunt, qui Rabbinorum libris penitùs addicti, de Bibliis Judaicis & de arte ſuâ actum putant, niſi de antiquâ illâ interpretatione detrahant. Hebraizantium princeps Buxtorfius, cujus iracundiam Critica ſacra Ludovici Cappelli excitaverat, hunc paulò duriùs quaſi Latini Interpretis patrocinium ſuſcepiſſet his verbis reprehendit; *hoc obſervet lector, nullum unquàm majorem patronum fuiſſe Vulgatæ verſionis, & qui fortius argumentum ſuppeditaverit ad ejus authentiam adſtruendam, quàm malè ſanus ille Criticus.* Ille tamen eſt Cappellus cui doctiſſimus Hugo Grotius, aliique ſaniores Proteſtantium Critici adhæſerunt. In hoc quoque laude digni ſunt Angli Proteſtantes, atque inprimis Clariſſimus Vualtonus, qui in Prolegomenis quæ in Polyglottis illorum præmiſſa ſunt, relictâ Buxtorfiorum ſententiâ, Ludovicum Cappellum fermè ubique ſequuntur: nec parvi faciunt Latinum Interpretem, etſi vim nominis *authenticum* probè intellexiſſe nòn videantur. Longè abſunt à quorundam Proteſtantium malè ſanis opinionibus qui in Concilii Tridentini Epiſcopos nihil nòn virulenti evomunt. Ità Fullerus auctor eſt, *per ſuperbiſſimam Romani Pontificis Tyrannidem factum ut excluſis & eliminatis tranſlationibus ceteris etiam ipſo veritatis Hebraicæ prototypo, verſio Latina Vulgata Divinum quemdam principatum obtineat.* Neque etiàm Iſaacus Caſaubonus, vir alioqui eruditus, Tridentinis Præſulibus pepercit, qui affirmet veritatem Hebraicam us ſuum & auctoritatem amiſiſſe, poſtquàm Tridenti factæ ſunt uthenticæ Græca & Latina verſiones. Sed immeritò de Tridenınâ ſanctione conqueruntur Proteſtantes ſi benignè, ut par eſt, omen illud *authenticum* interpretari velint, nec ab illis Theoloıs diſcedere qui primas tenent in Eccleſiâ Romanâ. Eccleſiaum tranquillitati decreto ſuo conſuluerunt Tridentini Patres, c illis tantùm voluerunt occurrere qui ex innovandi pruritu erverſis ſuis dogmatibus nòn parùm auctoritatis acceſſurum utabant, ſi verſioni Eccleſiaſticæ, quæ tùnc in omnium manius verſabatur, detraherent.

Ludd. Cappel.

Buxt. in Anticrit. par. 2.

Fullerus in Miſcell.

Caſaub. ad Annal. Baron.

Nòn

Imprudens Theologorum quorumdam Hiſpanorum zelus.

Nòn minùs etiàm graviter in hoc negotio à Theologis quibuſdam Orthodoxis peccatum fuiſſe videtur, qui Vulgatam editionem ab omni etiàm errore immunem eſſe contendunt, cui ſententiæ pleroſque Hiſpaniæ Theologos ætate ſuâ patrocinatos fuiſſe teſtatur Joännes Mariana; ità ut contrarium ſentire vix auſi fuerint viri docti. Ità enim opus ſuum pro defenſione Vulgatæ orditur; *opus moleſtum ſuſcipimus multáque difficultate impeditum, periculoſam aleam ac quâ neſcio an ulla diſputatio his ſuperioribus annis inter Theologos in Hiſpaniâ præſertim majori animorum ardore & motu agitata ſit, odióque partium magis implacabili, uſque eo ut à probris & contumeliis, quibus ſe mutuos fœdabant, ad tribunalia ventum ſit, atque quæ pars ſibi magis confidebat adverſarios de Religione poſtulatos graviſſimè exercuit, quaſi impios, ſuperbos*, &c. Móxque addit viros eruditionis opinione præſtantes è vinculis coactos fuiſſe cauſam dicere, haùd levi ſalutis exiſtimationíſque diſcrimine. Sed pluribus oſtendit Mariana; *multa in Hebraicis & Græcis codicibus vitia eſſe, multa mendacia in rebus minutis, eorumque partem aliquam nòn exiguam in noſtrâ editione Vulgatâ exſtare.* Similitèr Petrus Lopez, Theologus Hiſpanus, in libro quem ſcripſit de concordiâ ſacrarum editionum Hebraicæ & Græcæ, LXX cum Vulgatâ Græcam editionem nòn minùs aſſerit authenticam quam Vulgatam hodiernam, nævóſque adhùc in hâc ſupereſſe nòn diffitetur. Eamdem quæſtionem de interpretandâ Concilii Tridentini ſanctione, quâ Vulgatam facit authenticam, à Patribus Societatis, quorum curæ Univerſitas quædam commiſſa fuerat, motam fuiſſe nos monet Leo Allatius, ſimúlque quid de hoc Sacra Congregatio Generalis, cui acquieſcere nefas eſt, inquit, cenſuerit, profert his verbis ex Bibliothecâ Cardinalis Biſciæ; *die xvii. Januarii MDLXXVI. Congregatio Generalis S. F. L. A. S. Montald. Sixt. Caraf. cenſuit nihil poſſe aſſeverari quod repugnet Vulgatæ Latinæ editioni, etiàm quòd eſſet ſola periodus, ſola clauſula, vel membrum ſive vox, vel dictio ſola, vel ſyllaba, Iotave unum, & acritèr reprehendit. Vegam qui libro xv. de Juſtificatione capite ix. tàm audactèr loquutus eſt.* Sed ſtatutum illud Congregationis Cardinalium quòd editum nòn fuit, nunquàm vim Legis obtinuiſſe etiàm in Italiâ manifeſtè probant ea omnia quæ Illuſtriſſimus Cardinalis

Joän. Mar. pro defenſ. Vulg.

Petrus Lop. lib. 2. Conc. Ed. Madrit.

Leo Allat. animad. in antiq. Etruſc.

Diverſa de Latino Interprete etiàm Romæ judicia.

lis Palavicinius adversùs P. Paulum, qui de Tridentinis Epiſcopis loquutus fuerat quaſi ipſi Latinum Interpretem ſanctione ſuâ approbando de ceteris editionibus detraxiſſent. Longè aliam Synodi mentem fuiſſe pluribus oſtendit Palavicinius, & in explicatione vocis *authenticum* nobiſcum perfectè conſentit declarans Concilii Tridentini Antiſtites decreto ſuo Vulgatam editionem ab omnibus mendis nòn repurgâſſe. Cùm adhùc caſtigari poſſit, imò & alia interpretatio quæ ſit accuratior haberi queat. Nec aliud de eâdem Vulgatâ ſenſerat longè anteà Guilelmus Lindanus qui errores aliquos in eà animadvertit, quos nòn in Librarios tantùm, ſed & in ipſum Interpretem regerit. Verùm præ omnibus audiendus eſt Franciſcus Lucas Brugenſis, teſtis in hâc materià, in quam penè omne ſtudium ſuum contulit, locupletiſſimus. Is igitùr in Epiſtolâ Dedicatoriâ quam præmiſit notationibus ſuis in Biblia, quibus variantia in diverſis exemplaribus loca diligentiſſimè annotavit, ſic loquitur; *quod nobis objectant alii, cùm vetus editio Latina à Tridentino Concilio probata atque authentica probata ſit, nullâ ampliùs opus eſſe caſtigatione, ridiculum prorſùs eſt. Neque enim Concilium editionis hujus exemplaria erratorum expertia eſſe judicavit; neque etiàm certum aliquod editionis exemplar ſequendum omnibus propoſuit; ſed editionem ipſam ceteris quæcunque exſtant Latinis editionibus prætulit & authenticam definivit.* Quibus conſonant Vulgatæ editionis Correctiones quæ diverſis temporibus juſſu Sixti V. & Clementis VIII. Pontificum accuratæ ſunt. Ille veritus nè in priſcum illud chaos editionum de quo loquitur Hieronymus redeamus, teſtatur ſe viros delegiſſe Scripturarum, Theologiæ & linguarum multarum peritos, necnòn diuturno variarum rerum uſu acríque judicio ac ſolertià præſtantes, qui antiquam editionem Latinam ad vetuſtiſſimos codices Latinos & Patrum Enarrationes corrigerent; in iis verò quæ neque codicum, neque Doctorum conſenſu ſatis munita videbantur ad Hebræa Græcáque exemplaria juxta Hieronymi & Auguſtini conſilium recurrerent. Monet tamen Sixtus id parcè faciendum eſſe nè quæ longo uſu recepta ſunt, fluctuent. Ac

Lind. de opt. gen. interpr.

Franc. Luc. Brug.

Bulla Sixti V. ſeu Præfat. in Edit. Vulg.

demùm conſtitutione ſuâ decernit ut illa editio ab omnibus recipiatur, tanquàm illa quam Tridentina Synodus authenticam declaravit: eamdémque proponit ut verám, legitimam, indubitatam & in omnibus publicis privatíſque diſputationibus, lectionibus, prædicationibus & explanationibus recipiendam. Vetat præteréa nè in poſterum Biblia Vulgatæ editionis publicentur, quæ ſuæ nòn conformata pacem Eccleſiæ conturbent, & ſtatuit ea nullam fidem nullámque auctoritatem habitura eſſe quæ ſuæ editioni nòn conſenſerint. Hactenùs Sixtus V. qui etiàm teſtatur, quò res iſta magis incorruptè perficeretur, ſuâ ſeipſum manu correxiſſe, ſiquæ confuſa, aut facilè confundi poſſe, videbantur. *Aliorum quidèm*, inquit, *labor fuerit in conſulendo; noſter autèm in eo quod ex pluribus eſſet optimum deligendo.* Ità ut hæc Bibliorum editio Sixti nomen haùd immeritò prætulerit.

Id tamèn impedimento nòn fuit cùr aliam & ab hâcdiverſam Bibliorum editionem aggreſſus fuerit Clemens VIII. qui ab initio Bullæ ſuæ affirmat Bibliorum ſacrorum Vulgatæ editionis textum ſummis laboribus ac vigiliis à ſe reſtitutum, ac quàm accuratiſſimè mendis expurgatum. Sed nòn ità eſt expurgatus quin adhùc multa expurgari potuiſſe aſſerat auctor præfationis quæ præmittitur editioni Bibliorum ejuſdem Clementis. *In hâc tamen*, inquit, *pervulgatâ lectione ſicut nonnulla conſultò mutata, ità etiàm alia quæ mutanda videbantur conſultò immutata relicta ſunt.* Prolixum eſſet annotare loca omnia quæ ab his Pontificibus Sixto V. & Clemente VIII. caſtigata ſunt. Siquis tamèn illa cognoſcendi ſtudioſus fuerit, adeat libellum quem Thomas Jameſius maligno animo ſub hâc Inſcriptione literis ſeſquipedalibus in Angliâ edidit; *Bellum Papale, ſive concordia diſcors Sixti V. & Clementis VIII. circa Hieronymianam editionem:* ubi etiàm interdùm utriuſque editionis lectiones cum Lovanienſi confert. Sed in hoc potiùs laude digni ſunt ſummi illi Pontifices quàm vituperatione, qui omne ſtudium ſuum & induſtriam contulerunt, ut veterem Interpretem quàm accuratiſſimum & ad vetuſtos codices recognitum

Bulla Clem. 8.

Præfat. ad edit. Clem. 8.

Notatur Tho. Jameſius.

tum haberemus. Jàm ante illos eidem correctioni operam ſuam dederant qui Bibliis Complutenſibus præfuêre. Habemus quoque Roberti Stephani in eamdem Vulgatam caſtigationes : & Theologi Lovanienſes nòn veriti ſunt poſt Concilii Tridentini decretum Criticas ſuas animadverſiones ad diverſas lectiones ad oram codicis Vulgatæ, quam edi curaverunt, referre. Sed ſola nùnc obtinet apud omnes Clementis VIII. recognitio, quam clariſſimus Vualtonus ceteris omnibus antepoſitam Polyglottis Anglicanis inſerüit.

Cardin. Ximenes.

Rob. Stephanus.

Theologi Lovan.

CAP. XXI.

De tranſlationibus Scripturæ ſacræ quæ in uſum Eccleſiæ Orientalis ceſſerunt, ac primùm de Syriacis; deinde de Arabicis, Copticis, Æthiopicis, Armeniis, &c.

Eccleſiæ Orientalis verſiones undè ſumptæ.

Greg. Abul-Phar. Dyn. 6.

De tranſlationibus Syriacis

SIcuti Religionis Chriſtianæ exordia à Græcis ad ceteras deindè orbis Orientalis nationes tranſlerunt, ità & Græca LXX Interpretum verſio in illarum omnium linguas tranſlata fuit, nec aliam præter Græcam LXX Scripturam gentes illæ cognoviſſe videntur exceptis Syris, de quibus hæc habet Scriptor Arabs Gregorius Abul-Pharajius. *Hæc Septuaginta verſio illa eſt quæ recipitur à noſtris Doctoribus, eadémque eſt in manibus Græcorum & aliarum ſectarum Chriſtianorum exceptis Syris, maximè Orientalibus. Horum ſiquidèm exemplar, quod ſimplex appellatur, conſentit cum exemplari Judæorum. Occidentales verò duas habent verſiones, ſimplicem quæ ex Hebræo tranſlata eſt in Syriacum poſt adventum Chriſti Domini tempore Addæi Apoſtoli; vel, ut aliis placet, ante illum tempore Salomonis filii Davidis & Hirami Regis Tyri; & Septuaginta tranſlatam ex Græco in Syriacum longo tempore poſt Chriſti adventum.* Etſi quæ affert Abul-Pharajius de duplici apud Syros verſione ſint vera; ſuppoſititia tamen eſſe nemo negaverit illa quæ refert de tempore quo primùm apud illos condita ſit ex Hebræo in Syriacum Scripturæ tranſlatio. Quià verò inſulſum prorsùs erat Salomoni tribuere quoſdam Scripturæ libros qui eo poſteriores ſunt, Jeſudad Epiſcopus Hadrienſis id ſolùm reſtrinxit ad libros Moſis, Joſuæ, Judicum, Ruthæ, Samuëlis, Davidis, Proverbiorum, Eccleſiaſtæ, Cantici Canticorum atque Jobi; reliquos verò libros veteris

Jeſudad.

teris Teſtamenti ſimùl & novi, Thaddæi & aliorum Apoſtolorum curâ, Abgari regis Edeſſæ tempore, in Syrum ſermonem converſos: licèt, teſte eodem Jeſudado, nonnullis viſum fuerit vetus Teſtamentum à ſacerdote quodam Samaritano in dialectum Samaritanam tranſlatum fuiſſe. Sed hæc a fabulâ minùs abſunt quàm ab hiſtoriâ; quippe unicum Pentateuchum in linguam ſuam, quæ vix differt à Syriacâ, tranſtulerunt. Deindè ſermo Syricus, quo uſi ſunt Apoſtoli, præſertim in Judæâ, longè alius eſt quàm Syricus ille quo tàm vetus quàm novum Teſtamentum conſcriptum eſt. Ebed-Jëſu Metropolita Sobenſis inter Scriptores Syros recenſet quemdam nomine Mar Aba, ſeu Dominum Aba, cognomento Magnum, qui totum vetus Teſtamentum ex Græco ſermone in Syriacum verterit: ſed, ut rectè animadvertit Abraham Ecchellenſis, ante hunc Mar Abam aliam exſtitiſſe veteris Teſtamenti ex Græco LXX Interpretum verſionem, probari poteſt ex Commentariis Jacobi Niſibenſis & B. Ephrem. Conſtat præterea Syros Græcam LXX editionem, qualis ab Euſebio cum obelis & aſteriſcis ex Origenis Hexaplis deſcripta fuerat, in linguam ſuam convertiſſe, ſeu potiùs Syram interpretationem, quæ ante illa tempora in Eccleſiis Syriæ legebatur, ad Origenianum exemplar accommodâſſe. Multos habuit ejuſmodi librorum doctiſſimus Maſius, quos publici juris nòn fecit, exceptâ Joſuë Hiſtoriâ ab eo Græcè editâ cum aſteriſcis, obelis, aliiſque Grammaticorum notis, quas in ſuam editionem invexerat Origenes. Patres etiàm cùm Græci tùm Latini interdùm meminère Syri codicis, ſeu verſionis Scripturæ quæ Chriſtianis Syriæ uſui eſſet, ubi diverſas à Vulgatis codicibus illius lectiones annotant.

Ebed-Jëſu in catal. Script. Chald.

Abrah. Ecchel Not. in Ebed-Jëſu.

Maſius in Joſ.

Exemplar illud Syriacæ verſionis quod in Polyglottis Pariſienſibus & Anglicanis editum fuit, ex Hebræo contextu ſumptum eſt & quibuſdam in locis ad Græcum LXX reformatum; ità ut nòn omninò exhibeat antiquam illam verſionem quam Syri ſimplicem appellavère. Penè quidèm ad verbum ex Judæorum codice hæc tranſlata fuiſſe videtur, adeò illum in pleriſque locis perfectè exprimit. Sed Syrorum ſcribæ qui, linguæ Hebrææ ignari, contextum Hebræum undè illa derivata fuerat, conſulere nòn potuerunt, in multos errores, qui tamèn partem maximam etiàm abſque ope codicum MSS. facilè corrigentur,

rigentur, lapſi ſunt. Nòn is tamèn ſum qui Syrorum Librarios
totiès erroris accuſandos cenſeam, quotiès cum Judæorum co-
dicibus nòn conveniant; cùm etiàm Judaïca exemplaria varia-
verint: ſed de iis tantùm erroribus in præſentiâ loquor, qui ex-
tra controverſiam à Scribis Syrorum profecti ſunt. Miror Ang-
los in ſuis Bibliis multos illius generis reliquiſſe. Quis enim,
ut longè plurimos ſileam, ferat in verſione Syriacâ, capite xiv.
Geneſeos, ubi in Hebræo legitur *Gojim*, id eſt, *Gentes*, legi
in Syriaco *Geloje*, undè Latinus Syriaci Interpres inſulsè
prorsus fecit populos nomine *Gelitas*. Similitèr libri ejuſ-
dem capite xxii. ubi exſtat ſecundùm exemplar Hebræum
Moria, in Syro legitur *Omouroje*, ex quo Interpres Amorrhæos
fecit, quaſi ibi ageretur de populis Amorrhæis: ſed ejuſmodi
errores Scribis ex parte, & ex parte illis qui puncta quæ in lin-
guâ Syriacâ nòn minùs quam in Hebræâ vocalium vices ſup-
plent, tranſlationi Syriacæ adjecerunt, tribuendos exiſtimo. Ec-
dem modo Geneſeos capite xxxii. Syri qui dictionem Hebrai-
cam *naſche* minimè intellexerunt ex eâ fecêre *Geneſio*, ac de-
mùm Interpres Latinus Syriacæ verſionis tranſtulit *nervum
muliebrem*: ità ut etiàm in Lexico Syriaco Ferrarii Romæ edi-
to vox *Geneſio* cum aliis Syricis appareat, quæ tamèn ex He-
bræo corrupta videtur, nec reponenda inter vocabula Syria-
ca. Sed iſtis & aliis ejuſdem naturæ ſexcentis ſuperſedeo.
Id ſolùm animadverſione dignum eſt longè ſæpiùs Syros Scri-
bas in deſcribendis Syriacis exemplaribus erràſſe quàm Judæos
qui linguam Hebræam calluerunt. Hâc ratione Joſuæ ix.
pro Hebræo *Rex Baſan* in Syro exſtat Rex *Mathnin*, quæ le-
ctionum diverſitas venit ex eo quòd Syrus Scriba nòn diſtin-
xerit inter literas *b* & *m*. Eadem eſt ratio ibidèm vocabuli
Kiriath jaärim, pro quo in verſione Syriacâ legitur *Kiriath Na-
ärin*, & in Latinâ interpretatione *Civitas Naärin*. Paritèr
capite vii. libri Judicum exſtat *Nedubaal* pro *Jerubaal*, & ca-
pite xi. *Nephtha* pro *Jephtha*, & ſic innumera quæ prætereo,
quandoquidèm facilè reſtitui poſſunt. Quare de Syricis ex-
emplaribus quæ edita ſunt illud optimo jure affirmare
poſſumus quod olìm Hieronymus de Græcis LXX codicibus
Hier. præf. in Paral. affirmavit; *nòn tàm Hebræa quàm barbara quædam & Sarmatica
eſſe nomina*.

Poſſem

Poſſem etiàm ea indicare loca quibus Syrus Interpres relicto Judæorum codice Græcam LXX Interpretum verſionem ſequitur: quæ tamèn interpretationis varietas in Scribas potiùs refundi debet, qui Syriacam tranſlationem aliis exemplaribus Syriacis vel Arabicis, quæ ex Græcâ editione ſumpta fuerant, conformârunt. Itâ capite ii. Geneſeos in Syriaco æquè ac in Græco legimus *die ſexto*: at in Hebræo exſtat *die ſeptimo*, & lectionem hanc contextûs Hebræi antiquiſſimam eſſe probat Hieronymi animadverſio in hunc locum. Similitèr capite iv. Geneſeos hæc clauſula, *eamus in campum*, ex Græcâ LXX verſione in Syriacam tranſlata eſt, eámque jàm ſuo tempore abfuiſſe ab Hebræis codicibus teſtatur quoque Hieronymus. Demùm Geneſeos capite viii. ubi de corvo fit mentio quem Noachus dimiſit ex arcâ, æquè in Syriaco ac in Græco LXX legimus corvum iſtum in arcam reverſum nòn fuiſſe; ſed particula negans in contextu Hebræo nòn reperitur, neque etiàm in eo illam exſtitiſſe tempore Hieronymi ex illius ſcriptis facillimè probari poterit. Ex quibus cognoſcere eſt verſionem illam quam Syri ſimplicem appellant à priſcâ ſimplicitate ſuâ multùm degeneráſſe, & mixtam potiùs nùnc vocandam eſſe quàm ſimplicem. Variationes, quæ ex diverſâ numerorum notatione ortæ ſunt, prætereo; putà libri Judicum capite xvi. pro eo quod in Hebræo & in Vulgatâ legimus 1100. exſtat in verſione Syriacâ 1300. Libri i. Samuëlis capite vi. pro numero 50070. qui legitur in Hebræo, Græco & Latino, exſtat in Syro duntaxàt 5070. Sed nemo neſcit frequentiſſimas eſſe in omnibus libris ejuſmodi numerorum diverſitates. Alia ſunt diverſitatum exempla majoris momenti in tranſlatione Syriacâ, eæ ſcilicèt quæ ſenſum omninò mutant, quales ſunt nonnullæ in libro Joſuë, præſertìm ubi Tribui cuilibet Iſraëlitarum ſua terræ portio aſſignatur. Alia etiàm deprehenditur in codice Syrorum mutatio qui pleraſque Pſalmorum Inſcriptiones, quæ in Hebræo contextu reperiuntur, abſtulerunt ut alias ſubſtituerent. Idque ex eo videtur ortum quòd antiquitùs initio Pſalmi cujuſlibet Κεφάλαιον, ſive *Summarium*, in quo erat Pſalmi argumentum, præmitteretur; ſícque factum eſt ut Judaicæ Pſalmorum Inſcriptiones, quæ Pſalmos ad mentem Syrorum nòn explicabant, ſublatæ fuerint, earúmque locum illæ

quæ

quæ à Syris Doctoribus adjectæ fuerant, occupaverint.

De linguâ Syriacâ variiſque illius dialectis nihil dicam in præſentiâ, quandoquidem argumentum illud eruditè pertractârunt viri multi. De iis ſolùm nobis agendum eſt quæ Syrorum tranſlationem ſpectant. Itaque quod anteà obſervavimus de Judæorum codicibus quibus Doctores Judæi è Scholâ, ut vulgò creditur, Tiberienſi puncta quæ locum vocalium ſupplent, adjecêre, illud idem nùnc venit annotandum de Syriacis exemplaribus in quæ Doctores Syri puncta vocalia quæ modò in iis apparent, invexerunt. Errat itaque Vualtonus qui exiſtimat Gabrielem Sionitam Maronitam è monte Libano primùm exemplari Syriaco puncta vocalia inſeruiſſe. *Primus*, inquit de iſto Gabriele loquutus, *illud punctavit & Latinam ejuſdem interpretationem adjunxit; antea enim MSS. omnia punctis vocalibus vel prorsùs deſtituta erant, vel ſi in unâ dictione punctum aliquod vocale notatum eſſet, in aliâ erat omiſſum, prout in exemplaribus MSS. hodiè videmus, una etiàm ejuſdem dictionis ſyllaba aliquandò notata, alia nuda erat.* Hæc quidèm ex parte vera eſſe nòn diffiteor quià Syriaci codicis manu exarati alii plus alii minus punctorum exhibent pro Librariorum arbitrio qui præcipua quidèm nòn omittunt. Sed incidi in MSS. codices qui omnia perfectè repræſentarent. Teſtatur quoque Abraham Ecchellenſis, Maronita etiàm è monte Libano, penes ſe fuiſſe libros aliquos ſcriptos Syriaco ſermone ante trecentos & quadringentos annos cum omni punctorum apparatu. Deindè in pleriſque codicibus nòn omittuntur puncta niſi ea quæ lectioni vix utilia ſunt, quæque facili negotio inter legendum ſuppleri poſſunt. Ut videre eſt in Syriacâ novi Teſtamenti editione, quam primus juris publici fecit Vuidmanſtadius, quæque aliqua ejuſmodi punctorum minùs neceſſaria omittit. In hoc igitùr laudanda nòn eſt Gabrielis Sionitæ, viri doctiſſimi, induſtria quòd primus Syriacis exemplaribus puncta addiderit: ſed in hoc potiùs laudandus quòd longè plurimos errores qui in ejuſmodi codicibus MSS. vulgò exſtant labore improbo correxerit; etiàm ſi hàc in parte illa editio nòn videatur omninò abſoluta ac perfecta.

Abr. Ecchel. not. in Ebedieſu.

De tranſlationibus Arabicis.

Minoris adhùc auctoritatis eſſe videntur tranſlationes Arabicæ, quæ leguntur hodiè à Chriſtianis qui degunt in Oriente; nec tantam præ ſe ferunt antiquitatem quàm Syriacæ: pleræque enim illarum.

illarum apud Syros, cùm Jacobitas & Maronitas, tùm Neſtorianos ex eo potiſſimùm tempore vulgatæ fuerunt, quo lingua Syriaca nòn ampliùs ipſis fuit vernacula, poſtquàm ſcilicèt ſub ditione Saracenorum fuerunt, qui linguam Arabicam in illorum regiones introduxêre. Copti etiàm, ſive Chriſtiani qui Ægyptum incolunt, ſua habuêre Biblia ſcripta antiquo ſermone Coptico, quæ adhùc retinent; ſed quià perpaucis cognita erat lingua illa Coptica novas verſiones Arabicè concinnare quæ ab omnibus intelligerentur neceſſe fuit. Ità ut plerique eorum libri qui Eccleſiarum uſui inſerviunt Copticè ſimùl & Arabicè deſcripti conſpiciantur. Itaque veriſimile eſt Syros ex ſermone Syriaco in Arabicum Scripturam ſacram convertiſſe, cujuſmodi ſunt exemplaria illa Arabica ad quorum calcem legimus verſionem Arabicam ex Hebræo ſumptam fuiſſe, id eſt ex tranſlatione illâ Syriacâ quam Syri vocant ſimplicem. Simili ratione dixerimus exemplaria verſionum Arabicarum, quæ Græcos LXX codices ſequuntur, nòn tàm ad Græcum LXX Interpretum expreſſos fuiſſe quàm ad Syriacum ſermonem qui ex Græco deſumptus fuerat, etſi credibile ſit ſectam illorum qui Melchitarum nomen reportârunt ex Græcis codicibus verſionem ſuam, ſicùt & alios pleroſque libros qui eorum uſui deſerviunt, hauſiſſe. Utrùm autem ante illa tempora fuerit verſio aliqua Scripturæ nùnc nòn inquiro, cùm certum ſit pleraſque populorum qui Orientis regiones incolunt ſacri contextûs verſiones eas nòn eſſe quæ priſcis temporibus apud illos obtinebant. Jàm ſi verſio illa Arabica, quæ in Polyglottis Pariſienſibus & Anglicanis edita eſt, penitiùs introſpiciatur, reperietur admodùm imperfecta mendiſque & erroribus ſcatens. Ità liber Joſuë Arabicus, licèt in fine illius dicatur ex Hebræo conversus, ex Græco tamèn & Hebræo, ſeu potiùs ex Syro, mixtus conſpicitur. Præterea tranſlationis iſtius auctor Paraphraſtam interdùm ſe oſtendit, nòn Interpretem, ſenſúmque ſui contextûs mutare ipſi nulla eſt religio. In libro Paralipomenon exſtant nomina Turciæ, Græciæ, Choraſan, Sclavoniæ, Franciæ, Cypri, & alia ſimilia. Nòn omnia tamèn verſionis iſtius vitia Interpreti Arabi tribuenda ſunt, cùm pleraque haùd dubiè à Scribis profecta fuerint. Ità perquàm inſulsè in verſione Arabicâ legitur Joſuë xi. *Nabin Rex Cæſareæ*; cùm in Hebræo

bræo contextu & in antiquis interpretationibus legatur *Jabin Rex Haſor.* Iterúmque in eâdem verſione mòx habetur Joſuë expugnâſſe urbem Cæſareæ, quæ aliarum urbium caput fuerit; & capite tertio libri Judicum loco Hebrææ vocis *Peſilim*, quæ ſignificat *Idola*, in Arabico reponitur *Palæſtina.* Denique nonnulli etiàm errores in exemplaria Arabica irrepſerunt ob punctorum vocalium inconſtantiam; nòn minùs enim deſunt linguæ Arabicæ ejuſmodi puncta quàm linguis Hebraicæ & Syriacæ.

De Coptorum verſionibus.

Copticæ Bibliorum verſiones, quæ antiquitùs à Chriſtianis illis qui Ægyptum incolebant, concinnata ſunt, videntur eſſe melioris notæ quàm Arabicæ. Majorem enim illæ præ ſe ferunt antiquitatem: &, ſi P. Kirchero credamus, penes quem fuêre aliquot ejuſmodi verſionum exemplaria, ad tempora ferè Concilii Niceni illas referemus. Sed, quicquid ſit de illarum antiquitate, certum eſt illas in Ægypti Eccleſiis lectas fuiſſe longè ante Arabicas, quæ ex iis derivatæ ſunt. Nomen illud Coptus, vel ut aliis placet Cophtus, ſuam videtur originem ducere ex urbe ejuſdem nominis, quæ olìm Thebaidis Metropolis fuit, cujúſque meminerunt Strabo & Plutarchus: veriſimile quoque linguam illam Copticam vetuſtam eſſe Ægyptiorum linguam, nòn puram quidèm, ſed aliquid habens admixtionis ex Græco, ab eo potiſſimùm tempore quo ſub Macedonum ditione fuerunt: ità ut etiàm antiquos linguæ ſuæ characteres in Græcos, quos adhùc ex parte retinent, mutaverint. Quià verò lingua illa paulatìm deſiit eſſe vernacula penéſque viros ſolùm qui habebant aliquid eruditionis remanſit, tùm Ægyptii Doctores libris, qui in Eccleſiâ legebantur Coptico ſermone, utì ſuprà animadverſum fuit, explicationem Arabicam, poſtquàm in poteſtatem Saracenorum venerunt, adjecêre. Linguæ etiàm illius Copticæ Lexica habent & Grammaticas, quæ publicavit P. Kircherus, ex quibus cognoſcere eſt priſcam illam linguam Coptorum præter voces Græcas quibus alterata fuit ſub Græcis Principibus, retinere etiàm aliquid linguæ Arabicæ. Verſionem autem illam Copticam à Græcâ LXX Interpretum tranſlatione deſumptam fuiſſe dubitari nequit, cùm Judæi ſoli antiquitùs, demptis quibuſdam Syriæ Eccleſiis, contextum Hebraicum aut verſiones ad illum adornatas, legerint.

Interpretatio Æthiopica.

De verſione Bibliorum Æthiopicâ ſermone Æthiopico con-

ſcriptâ

ſcriptâ perpauca annotabimus Hæc ſiquidem, ut & alii fermè omnes libri, qui Æthiopum Eccleſiis leguntur, ex linguâ Copticâ in Æthiopicam tranſlata fuit. Biblia itaque Æthiopica eadem ſunt atque Coptica in ſermonem Æthiopum converſa. Neque etiàm alium gentis Patriarcham agnoſcunt Æthiopes, à quo dependeant, quàm illum qui dignitatem Patriarchæ Alexandrini ſibi arrogavit: ab Ægyptiis, ſeu Coptis, ritus Eccleſiarum ſuarum mutuati ſunt. Lingua autèm Æthiopica vetus, quâ ſuam Bibliorum interpretationem deſcriptam habent, nonnihil habet admixtionis ex linguâ Hebræâ, Arabicâ & Chaldæâ; ſed ex hâc præſertìm, adeò ut ipſi Æthiopes linguam ſuam etiàm appellent Chaldaicam, ſive Babylonicam; quaſi eadem ſit atque pura illa & antiqua Babylonica, à quâ tamen multum diſcrepat. Nòn parùm tamèn ab hâc differt recens ſermo Æthiopicus, qui Æthiopibus nùnc eſt vernaculus. Punctis vocalibus Hebræorum, Chaldæorum, Syrorum & Arabum more nòn utuntur; ſed litera quælibet conſonam & vocalem ſimul componit, quod genti illi ſpeciale eſt.

Verſio Perſica.

Nihil omninò antiquæ verſionis illius Perſicæ, cujus priſci Eccleſiæ Patres meminerunt, ſupereſſe veriſimile eſt, quæ etiàm extra controverſiam ex LXX interpretatione deſumpta fuerat. Vetus quoque lingua Perſica multum admixtionis recepit ex illius cum Arabicâ confuſione, à quâ nomina artium & diſciplinarum ferè omnia mutuata eſt, ſimùlque characteres Arabicos deperditis antiquis ſuis literis, quæ adhuc in monetis quibuſdam conſpiciuntur. Verſio autèm illa partis alicujus ſacrorum codicum, quæ ætate noſtrâ edita eſt, nòn multi æſtimanda videtur, quia nupera eſt.

Armeniorum tranſlatio.

Si Doctoribus Armeniis velimus credere, quam nùnc legunt in ſuis Eccleſiis ſermone Armenio Bibliorum verſio, nòn à Joänne Chryſoſtomo, ut nonnullis viſum eſt, ex Græco in Armenium facta eſt; ſed à gentis ſuæ Doctoribus qui literis Græcis operam dederant, maximè à quodam Moyſe cognomento Grammatico, & à Davide qui vulgò Philoſophus appellabatur, ídque contigit circa Joännis Chryſoſtomi tempora. Negant ſimilitèr Armenii eumdem Joännem Chryſoſtomum characterum Armeniorum auctorem eſſe, ſed hos tribuunt homini cuidam ſolitario nomine Meſrop, qui eos invenit

venit in urbe Balu nòn longè ab Euphrate, qui vivebat ſimilitèr circà tempora B. Joännis Chryſoſtomi. Sed quià vix reperiebantur exemplaria integra ejuſmodi Bibliorum, eáque admodùm carè conſtabant, ætate noſtrâ Jacobus Caractri Armeniorum Patriarcha in Europam miſit Uſcanum Yuſchuauanchi Epiſcopum, ut Biblia Armenia illius curâ & induſtriâ typis mandarentur, & reâpſe vetus ac novum Teſtamentum linguâ ac charactere Armeniis editum eſt Amſtelodami anno MDCLXIV. Conſtat autèm hanc interpretationem Armeniam, ídque ex illius Epiſcopi Armeni ore didici, ſumptam fuiſſe ex Græcâ verſione LXX Interpretum.

Moſcovitarum, Georgian. & aliorum populorum verſiones.

Denique Moſcovitæ, Iberi, ſeu Georgiani, populi quoque qui Colchidis regiones incolunt, ſuas etiàm habent contextûs ſacri verſiones, & nòn ità pridèm Biblia ſermone & characteribus Moſcoviticis edita ſunt. Has autèm omnes ex Græco derivatas fuiſſe dubitari nequit, cùm gentes illæ fidem Chriſtianam ritúſque Eccleſiarum ſuarum à Græcis hauſerint. Sed de Bibliis nationum Orientalium ſatis ſupérque.

CAP.

CAP. XXII.

De recentioribus Bibliorum verſionibus, ac primum de Latinis quæ à Theologis Catholicis conditæ fuerunt.

QUanquàm Franciſcus Ximenius de Sineros Cardinalis & Archiepiſcopus Toletanus nòn aliam in Bibliis ſuis Complutenſibus verſionem Latinam, quæ contextum Hebræum exprimeret quàm Vulgatam, ſeu Hieronymianam, poſuerit, dignus tamèn eſt qui inter Catholicos Scripturæ ſacræ Interpretes recenſeatur: primus enim publici juris fecit in ornatiſſimo illo opere Paraphraſim Chaldaicam in quinque libros Moſis cùm interpretatione Latinâ ad verbum, ſimúlque Græcam LXX verſionem in omnes libros veteris Teſtamenti cum tranſlatione Latinâ interlineari. Et quià nòn in omnium manibus verſantur Biblia illa Complutenſia, abs re nòn erit hîc referre quale fuerit doctiſſimi illius Cardinalis propoſitum in novâ illâ Bibliorum editione. Scribens in fronte operis ſui Leoni X. aſſerit uniuſcujuſque idiomatis ſuas eſſe proprietates verborum, quas tranſlatio quantumvis perfecta nòn poſſit exprimere, idque maximè linguæ Hebraicæ proprium eſſe. Et mòx hæc ſubjungit; *accedit quod ubicunque Latinorum codicum varietas eſt, aut depravatæ lectionis ſuſpicio, ad primam Scripturæ originem recurrendum eſt, ſicut B. Hieronymus & Auguſtinus ac ceteri Eccleſiaſtici tractatores admonent, ità ut librorum veteris Teſtamenti ſinceritas ex Hebraicâ veritate; novi autem ex Græcis exemplaribus examinetur.* Sed quis credat Cardinalem illum, qui tàm magnificè de codicibus Hebræis loquitur, mòx in aliâ epiſtolâ, quæ eſt ad Lectores ſuos, de eâdem illâ veritate Hebraicâ peſſimè detrahere? ità ut liceat ſuſpicari hæc ab aliis ſuggeſta fuiſſe. *Mediam*, inquit Cardinalis ille, *inter has* (nimirùm

Biblia Cardin. Ximenii.

Anno. 1515.

Cardin. Ximen. Prol. ad Leon. P.

Id. Cardin. Prol. ad Lect. (nimirùm veritatem Hebraicam & verſionem LXX) *Latinam B. Hieronymi tranſlationem velùt inter Synagogam & Orientalem Eccleſiam poſuimus, tanquàm duos hinc & inde latrones; medium autem Jeſum, hoc eſt Romanam Eccleſiam, collocantes. Hæc enim ſola ſupra firmam petram ædificata, reliquis à rectâ Scripturæ intelligentiâ deviantibus, immobilis ſemper in veritate permanſit.* Indigna prorsùs Cardinale Sanctæ Romanæ Eccleſiæ comparatio, quam tamèn Nicol. Ram. in aſſert. Vulg. Nicolaus Ramus Theologus ſimilitèr Hiſpanus & Epiſcopus Cubenſis in opus ſuum de Vulgatâ tranſtulit.

Santis Pagnini verſio. Santes Pagninus, è Sancti Dominici familiâ, primus novam ſacri contextûs verſionem ad codices Hebræos publici juris fecit anno MDLXXVII. cum duabus in fronte epiſtolis Adriani Sexti & Clementis Septimi, ſummorum Pontificum, qui hanc Bibliorum editionem auctoritate ſuâ communiunt. Jámque anteà Leo X. conſilium Pagnini de parandâ ad Hebræos fontes novâ Bibliorum interpretatione haùd improbaverat. Conſtat tam ex Epiſtolâ quam Franciſcus Picus ſcripſit Pagnino, quàm ex ipſomet Pagnino, eum annos ſaltèm triginta in concinnandâ illâ interpretatione Latinâ collocâſſe; ità ut Judæis ipſis ſuæ ætatis accurata & ſermonem Hebraicum aptiſſimè reddens viſa fuerit. Sed de illâ alitèr judicârunt viri inter Catholicos primarii: Genebr. præf. in Orig. op. hanc ſiquidèm ità deſcribit Genebrardus; *minùs diligens, nimis ambitioſa, nimis curioſa, nimis Grammatica, nimiùm Rabbinicarum minutiarum æmula, quæque recentium præceptionum ſubtilitate noxam ſinceritati & ſententiarum & rerum ſapiuſculè afferat: unde nec ſatis interdùm cohæret cum veterum Hebræorum doctrinâ.* Et hæc exemplis aliquot confirmat Jöannes Mariana, qui contendit fidei noſtræ myſteria aliquando Pagninum evertiſſe dùm ab Hieronymi verſione longiùs diſcedit: ſicuti capite ix. Jobi, ubi Hieronymus vertit, *rursùm circumdabor pelle meâ*, indéque reſurrectionem corporum probat, Pagninus tranſtulit, *poſtquàm pellem meam contriverunt*: & in primâ verſionis ſuæ editione adhùc obſcuriùs interpretatus fuerat, *& poſt pellem meam contritam vermes contriverunt hanc carnem*, verbis nonnullis additis, quæ nòn exſtant in Hebræo. De illâ tamèn Santis Pagnini interpretatione diverſum planè à Genebrardo, Marianâ, aliíſque viris eruditiſſimis, quos ſilentio prætereo, judicium tulit D. Huëtius, qui de Pagnino ſic loquitur; *perfectæ* Huet. de Clar. Interp. *propemodùm & abſolutæ ſanctorum voluminum interpretationis exemplum*

plum dedit. Verùm in multis à Pagnino erratum fuiſſe manifeſtum eſt. Primò enim profitetur ſe à Latino Interprete nunquam diſceſſurum, niſi in locis ubi neceſſe fuerit: tamèn ſæpiùs hunc deſerit abſque ullâ prorsùs neceſſitatis ratione, ut Kimchium alióſque recentiores Judæorum magiſtros ſequatur. Quomodò initio Geneſeos quid cauſæ erat ut pro his verbis quæ exſtant in editione Vulgatâ, *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*, ipſe redderet, *Spiritus Dei ſuperflabat in ſuperficie aquarum*, niſi quòd ità interpretatus eſſet Chaldæus Paraphraſtes & aliqui poſt hunc Judæorum Magiſtri. Iterùm quis ferat ejuſdem Pagnini verſionem capite VI. Geneſeos, qui pro verbis iſtis, quæ exſtant in editione Latinâ, *nòn permanebit ſpiritus meus*, repoſuerit, *nòn erit ut in vaginâ ſpiritus meus*. Voluit exprimere nòn ſolùm verbi Hebræi ſenſum, ſed & Etymologiam illius, eodem modo quo Kimchius illam reddiderat: quare ineptum planè & contentioſum, ut olim Aquila, interpretem ſe oſtendit, adeò barbarè loquitur. Sic ubi Latinus Interpres habet, *producant aquæ reptile*, ipſe vertit, *repere faciant aquæ reptile*, & in aliâ editione, *reptificent*, &c. Gen. 1. 20.
Senſum etiàm interdùm contextûs Hebræi nòn aſſequitur; ità optimè Latinus Interpres vertit quæ habentur in Hebræo Nehemiæ VIII. *legerunt in libro in lege Dei diſtinctè*; verùm Pagninus Nehem. 8. 8.
ità reddidit abſque ullo ſenſu, *legerunt in libro in lege Dei expoſiti*: quo loco ſecum ipſe nòn conſentit; nàm in Dictionario alitèr verba illa interpretatur. Cetera quæ notari poſſent in Pagnini verſione, quià nolo eſſe longus, prætereo.

Novæ Bibliorum verſionis auctor nòn fuit Arias Montanus, Ariæ Montani
cui ſatis fuit Pagnini tranſlationem aliquot in locis caſtigare. Biblia.
Sed quià nudas Grammaticæ Hebrææ præceptiones ſæpiùs reſpexit, vix rebus ipſis attentus, Pagnini barbariem ex pravâ affectatione ſuperavit. In eo totus occupatur ut voces Hebraicas ad verbum exprimat, ſenſum illarum pro locorum ratione minimè curans. Ità capite IX. Exodi, ubi Pagninus nòn malè Exod. 9. 30.
verterat, *novi quià nondùm timeatis*, caſtigator Arias Montanus reddit, *novi quià antequàm timeatis*. Dictio ſcilicèt Hebraica *terem* modò *priuſquàm*, modò *nondùm*, pro locorum diverſitate, ſignificat: quæ dùm nòn attendit Arias, illam eo ſenſu qui ſibi primo obvius eſt, reddit. Sexcenta ejuſmodi in hâc

tran-

tranſlatione reperias, quibus conſultò ſuperſedeo. Quis quæſo intelligat Ariæ interpretationem Pſalmo cx. ubi pro verbis iſtis, quæ legimus in Vulgatâ editione, *tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec*, & in verſione Pagnini, *ſecundùm morem Melchiſedec*; Arias reddidit, *tu es ſacerdos in ſeculum ſuper verbum meum Melchiſedec.* Illum quidèm vindicare conatus eſt D. Huëtius, neque dubitavit eum appellare fidiſſimum Interpretem, qui verbis contextûs ſui preſſiùs adhærens imperitorum calumnias contemptui habuerit: ſed ille profectò Interpretis nomine dignus nòn videtur, qui ſenſum Scriptoris quem reddit nullatenùs exprimit. Dignus tamèn eſt Arias Montanus qui laudetur à viris omnibus eruditis ob immenſum illud opus ac *verè Regium* Polyglottorum Antuerpienſium, cui juſſu Philippi II. præfuit, quódque ſuffragiis ſuis etiàm approbârunt plurimi Theologi Pariſienſes, quorum teſtimonium hîc referam. *Sacra Biblia Philippi II. &c. Hebraicè, Syriacè, Græcè & Latinè expreſſa ad formam Complutenſium Bibliorum olìm in Hiſpaniâ impreſſorum vidimus, approbavimus, digna denique cenſuimus quæ à Catholicis legerentur & opponerentur falſis & impiis Hæreticorum tranſlationibus quibus fucum imperitis linguarum facere conantur.* Approbatum quoque fuit opus illud à duobus ſummis Pontificibus, referente Franciſco Lucâ Brugenſi, illúdque vocat Gregorius XIII. in Epiſtolâ ad Philippum II. Hiſpaniarum Regem, *opus verè aureum.* Theologi quoque Hiſpani xlii. illud auctoritate ſuâ communiverant, quibus tamèn nòn obſtantibus Arias Montanus apud multos Hiſpaniæ Theologos malè audiit, præſertìm quòd Paraphraſim Chaldæam nòn ſolùm in libros Moſis, utì Cardinalis Ximenius, ſed & in reliquos Scripturæ ſacræ libros, demptis pauciſſimis, edidiſſet. Renovavit hanc querelam Andreas de Leon Zamorenſis, Clericorum Regularium minor, in Epiſtolâ quam ſcripſit ad illos qui Pariſiis nova Polyglotta parabant, ubì de Paraphraſi Chaldaicâ, quæ in Bibliis Regiis edita fuerat, ſic loquitur: *de Paraphraſi Chaldaicâ, quam Rabbini Thargum appellant, quid loquar? vitiata & corrupta nimis, degenerans ab illo primo nitore & candore, plena Thalmudicis fabulis, impietatibus ſacrilegis fœdata, in quo conveniunt omnes, & ipſe Cardinalis Ximenius, ut in Præfatione Complutenſi.*

Luc. Brug. de Paraphr. Chald.

Andr. de Leon Epiſt.

Cajetani ingenium in vertendis Bibliis rectè deſcripſit Melchior Canus, dùm ait illum iiſdem ſempèr veſtigiis inhærendo per omnia

MelchiorCan. de Loc. Theol. lib. 2. cap. 13.

omnia in veteri Teſtamento Hebraicos, in novo Græcos, codices prorsùs amplexum fuiſſe. Imò Cajetanus ipſemet methodi ſui rationem in convertendis Hebraicis liberè explicat his verbis; *teſtor ego quòd inter hos labores dicebatur mihi ab Interpretibus, dictio Hebraica ſonat hoc, ſed nòn apparet ſenſus niſi mutetur in hoc alterum. Reſpondebam ego auditis omnibus ſignificationibus, nòn ſit vobis curæ ſi ſenſus nòn apparet, quià nòn eſt veſtri officii exponere, ſed interpretari: interpretamini ſicut jacet, & relinquatis expoſitoribus curam intelligendi.* Ingenuè fatetur Cardinalis ille à ſe quanquàm Hebraicæ linguæ imperito vetus Teſtamentum ex Hebræo converſum fuiſſe in Latinum, & ad id uſum ſe fuiſſe operâ duorum hominum, quorum unus Chriſtianus, alter verò Judæus, qui linguæ illius callentiſſimi erant: & ut ità ageret hâc potiſſimùm ratione adductum ſe teſtatur quià, *niſi textus adſit qualis eſt in ſuâ origine, jàm nòn textus exponitur niſi divinando, ſed exponitur textus ut intellectus eſt ab illo interprete.* Demùm optat ut talis interpretatio habita fuiſſet à Patribus, quantumvis mutila; *quoniam,* inquit, *jàm haberemus expoſitum textum ipſum ſacræ Scripturæ & nòn textum confectum Interpretum arbitrio.* Sed perfectam illam & modis omnibus abſolutam interpretationem aſſequi nòn poterat Cajetanus, qui ſcribit omnes ferè dictiones Hebræas eſſe *æquivocas.* Auſim tamèn affirmare doctiſſimum illum Cardinalem, etſi linguæ Hebrææ prorsùs ignarus eſſet, contextûs ſui verba nòn infelicitèr expreſſiſſe, atque in illius verſione longè minus eſſe barbariei quàm in Ariæ Montani tranſlatione. Judicium quidèm illius de antiquis Interpretibus, ut paulò liberius, inter Hæreſes repoſitum fuit à Gabriële Prateolo, cui vili veneunt Hæreſes. Nòn parùm quoque illud diſplicuit Cardinali Palavicinio, qui in eum ſic animadvertit; *quel grand' intelletto nell' altre opere fu ammirato, in queſte per la ſciarſi egli traſportar dalla guida di chi meglio intendeva la Grammatica Hebrea, che i miſteri Divini reſto ingloriofo.*

Cajet. præf. in Pſal.

Cajetani methodus in convertendis Bibliis.

Id Cajet. ibid.

Gabr. Prat.

Palavic. Hiſt. Concil. Trid. lib. 8. cap. 17.

Prætermitto verſionem aliquot veteris Teſtamenti librorum à Thomâ Malvendâ è Dominicanorum ordine concinnatam; in hâc enim tàm prava eſt affectatio ſenſûs Grammatici, ut nihil præter barbariem præ ſe ferat Interpres ille, & à nemine intelligi poſſet, niſi quibuſdam notulis verſionem ſuam illuſtrâſſet.

Thomæ Malvendæ methodus.

Ferendum nòn eſſe Iſidorum Clarium, cujus emendatio nihil aliud eſt quàm Interpretis veteris reprehenſio, palàm aſſerit

Melch. Can. de loc. Theol. lib. 2. cap. 13. Melchior Canus. Pollicetur enim; inquit idem Melchior, in operis fronte veterem editionem correctam, poſteà verò quàm pollicitatione hâc depellit invidiam novitatis, multa inſerit, adjicit quædam, nonnulla mutat. Nòn meliùs deſcribi poterat & ingenium & interpretatio Iſidori Clarii Monachi Caſſinenſis, qui in pleriſque locis quæ caſtigat in Latino Interprete ineptum ſe ac linguæ Hebraicæ imperitum oſtendit. Hæc autèm Bibliorum editio Romæ prohibita eſt, & exſtat in Indice librorum Prohibitorum ſub hâc Inſcriptione; *Vulgata editio veteris ac novi Teſtamenti, quorum alterum ad Hebræam, alterum ad Græcam veritatem emendatum eſſet diligentiſſimè, ut nova editio nòn facilè deſideretur, & vetus tamèn hîc agnoſcatur, anno MDXLII.*

Biblia Iſidori Clarii.

Index Rom. lib. Prohib.

Denique ſub Vatabli nomine multa Bibliorum exemplaria Latina circumferuntur, quæ tamèn illius nòn eſſe in confeſſo eſt apud omnes. Robertus Stephanus doctiſſimi illius viri ac ſapientiſſimi linguæ Hebraicæ in Academiâ Pariſienſi Profeſſoris nomen ementitus fuit, ut hâc arte faciliùs incautos deciperet: quandoquidèm editio illa quæ prodiit ex officinâ Roberti Stephani anno MDXLV. quaſi ex Vatabli Prælectionibus ac Notis integra excerpta fuiſſet, Leonis Judæ Zuingliani verſionem exhibet cum Annotationibus, quæ magnam partem ex Judæis, præſertim R. D. Kimchi & Joànne Calvino aliiſque Proteſtantibus ſumptæ fuerunt. Hanc Leonis Judæ interpretationem Robertus Stephanus ceteris omnibus atque inprimis verſioni Santis Pagnini antepoſuit, quià illa minùs obſcura erat, ſermóque Latinus in eâ purior. Idem tamèn Stephanus in aliâ editione quam publicavit anno MDLVII. Pagnini tranſlationem præ aliis omnibus ſelegit; ſed quæ priori jàm editâ caſtigatior eſſet, & ab ipſomet Pagnino, ſi Roberto Stephano credimus, correcta. Neque igitùr Vatablus, neque Robertus Stephanus ullius Bibliorum verſionis auctores ſunt: uterque tamèn de literis Hebraicis benè meritus.

Verſio quæ ſub nomine Vatabli edita eſt.

CAP. XXIII.

De Latinis Bibliorum verſionibus quæ à Proteſtantibus concinnatæ ſunt.

LOngè magìs adhùc ſecum ipſi diſſident in vertendis Bibliis Proteſtantes quàm Interpretes Catholici. Sebaſtianus Munſterus, qui vetus Teſtamentum ex Hebræo Latinum fecit, interpretationis ſuæ rationem apertè declarat ſtatìm ab exordio ſui operis, ubì teſtatur ſe nòn alios verſionis ſuæ duces ſequutum eſſe quàm Rabbinos, relictis vetuſtis Interpretibus; ità ut ſiquandò in errorem inciderit, Judæorum Magiſtri qui illi præierunt accuſandi ſint. De hâc Munſteri tranſlatione ſic loquitur Sixtus Senenſis; *Munſterus ubique horridus, ſenticoſus & aſper, uſque adeò Hebraici ſermonis horrorem ſequutus eſt, ut cùm multa Latinis auribus mollitèr accommodare potuiſſet, omnes tamèn Hebraici ſermonis proprietates ac phraſes adeò ſervare ſtuduit, ut nec ipſos Hebraicorum nominum ſtridores prætermittere voluerit, ingerens Latinis auribus ubique pro Oziâ Uzzijahu, pro Ezechiâ Jehizkiahu, pro Ezechiele Jechezchel*, &c. Sed miror Sixtum qui Cajetanum, Pagninum, Oleaſtrium & alios laudet, qui in ſuis ſacri contextûs verſionibus longè majorem barbariem in Latino ſermone quàm Munſterus affectaverint. De eâ quoque pro more ſuo Genebrardus detrahit & paulò vehementiùs in Interpretem ſtomachatur, dùm ait; *Munſterus neglectâ vocum propriâ notatione ſæpè Lutheraniſabat & à ſuo D. Franciſci inſtituto diſcedebat.* Imò nemo recentiorum Interpretum, inprimis Proteſtantium, contextûs Hebræi verba & ſenſum meliùs videtur expreſſiſſe quàm Sebaſtianus Munſterus, qui in hoc tantùm reprehenſione dignus eſt, quòd poſthabitis vetuſtis Scripturæ ſacræ Interpretibus recentiores

Verſio Sebaſt. Munſteri.

Sixt. Sen. lib. 8. Bibl. S.

Genebr. præf. in op. Orig.

centiores Judæorum Magiſtros nimìs anxiè ſequatur. In Latino quoque ſermone, ſi nomina quædam propria excipiantur, nòn ità horridus ac ſenticoſus eſt uti Sixto Senenſi & aliis nonullis viſum eſt. De illo omnium optimè ſenſiſſe videtur Huëtius, qui eum hiſce ornat laudibus; *Sebaſtianus Munſterus Bibliorum Interpres ſanè doctus in Hebraica ſemper ſtylum collineans ad eàque nunquàm nòn ſe componens.* Longè tamèn ei feliciùs ſuceſſiſſet ſi conſilio Magiſtri ſui in linguâ Hebraicâ Conradi Pellicani obtemperans ex Rabbinis ea tantùm ſumpſiſſet quæ Grammaticam reſpiciunt, ac nòn minùs vetuſtos ſacri contextûs Interpretes quàm recentiores Judæos ſibi duces propoſuiſſet: tùnc enim à Latino Interprete nòn diſceſſiſſet ità frequentér. Quid enim neceſſe erat ut pro his verbis quæ exſtant in Vulgatâ, *creſcite & multiplicamini & implete aquas maris*; iſta ſubſtitueret quæ paulò horridiora videntur: *fructificate & augeſcite & implete aquas in fretis*?

Huet. de Clar. Interp.

Gen. 1. 22.

Leonis Judæ tranſlatio.

Leo Judæ è Zuinglianorum ſectâ vetus quoque Teſtamentum, ſaltem maximam illius partem ex Hebræis fontibus in Latinum ſermonem convertit. Et quià verſioni ſuæ ſuperſtes nòn fuit, eam abſolverunt Bibliander & Petrus Cholinus. Ille octo ultima capita Ezechielis Prophetæ, Danielem, Jobum, Eccleſiaſten, Cantica & xlviii. Pſalmos ex Hebræo tranſtulit; Cholinus verò ex Græco libros quos Proteſtantium Theologi Apocryphis adſcribunt. Illa primùm edita eſt Tiguri anno MDXLIII. poſteáque ſecundò edita à Roberto Stephano anno MDXLV. cùm Vulgatâ è regione tacito auctoris nomine, ut jàm ſupra animadvertimus. Verùm contra hanc editionem & editorem Stephanum ſtatìm inſurrexerunt Theologi Pariſienſes & poſt longas ex utrâque parte diſputationes de rebus Biblicis plenas concertationis, tandèm ſolum vertere coäctus eſt Stephanus & ad Genevenſes transfuga ſcripſit Apologiam adverſus Theologos Pariſienſes, quam Latino & Gallico ſermone editam publicavit, ubì multa quidèm de his conqueſtus, ſed in pleriſque novatorem & Calvini aſſeclam ſe prodit. In quibuſdam tamèn Stephanum à Theologis iſtis vindicat Petrus Caſtellanus Epiſcopus Matiſconenſis & magnus Franciæ Eleemoſynarius, qui res de quibus Theologos inter Pariſienſes & Robertum Stephanum agebatur, ad Regis conſilium ſæpiùs retulit: quippe notat illos, quòd linguarum Græcæ & Hebraicæ nòn periti, multa

Petr. Gal. in vitâ Caſt.

multa perperàm eidem Stephano objecerint. Hanc quoque Leonis Judæ verſionem ſeverè caſtigavit Genebrardus; quâ in re Theologis Pariſienſibus, ipſe ejuſdem facultatis Theologus, placere viſus fuit. Sed longè mitiùs à Theologis Hiſpaniæ exceptus Robertus Stephanus, qui editionem Bibliorum à Theologis Pariſienſibus improbatam, de auctore verſionis Latinæ ex Hebræo minimè ſoliciti, ſimùl cum notis pauciſſimis in eâ immutatis Salmanticæ publicârunt, eámque dignam judicârunt quæ à viris Scripturæ ſacræ ſtudioſis legeretur. Minùs quidem propriè voces Hebraicas reddidit Leo Judæ quàm Sebaſtianus Munſterus, ſed editionem ſuam Latinis auribus accommodavit,quod à Munſtero præſtitum nòn eſt.Si quâ in re reprehendi meretur Leo Judæ, in hoc maximè quòd, nè ob brevitatem obſcurus fieret, Paraphraſten interdùm potiùs quàm Interpretem ſe oſtendit. Genebr. præf. in op. Orig.

Famoſiſſima quòque eſt Sebaſtiani Caſtalionis interpretatio veteris Teſtamenti quam ſæpiùs cudit ac recudit; & omnium optima habetur illa editio quæ publici juris facta eſt Baſileæ, anno MDLXXIII. Sixtus Senenſis de Munſteri & Caſtalionis verſionibus ferens judicium, utrumque aſſerit ad extrema ſine modo tendiſſe; illum in affectandis Judaïcis Idiotiſmis durum eſſe, agreſtem, barbarum & planè Judæum; hunc verò in affectandis ineptè ſingulis gentium loquutionibus gentilem eſſe ac profanum, utpote qui delicatus mollíſque nec ſe Latinè loqui putet, niſi quàm effœminatiſſimè loquatur. Addit idem Sixtus ejuſmodi loquutionum profanarum exempla, putà Caſtalio Deum Patrem appellat Jovem, Divum armipotentem, Gradivum ac Cœlicolam: ſimilitèr Angelos vocat Jovis Genios; Prophetas, vates & fatidicos; viros ſanctos, Heroas. Perbellè hanc Caſtalionis interpretationem illiúſque ingenium depingit Genebrardus his verbis; *verſio Caſtalionis eſt affectata, plus habens pompæ & phalerarum quàm rei & firmitatis, plus oſtentationis quàm ſubſtantiæ, plus fuci quàm ſucci, plus hominis quàm ſpiritûs,plus fumi quàm flammæ, plus humanarum cogitationum quàm Divinorum ſenſuum.* Sed longè vehementiùs in Caſtalionem inſurrexêre Doctores Genevenſes atque inprimis Theodorus Beza, cui tanquàm imperito ac temerario homini detrahunt, qui in re Divinâ impiè luſerit ex pravâ Catullianæ

Sebaſt. Caſtalionis interpretatio.

Six. Sen.lib. 8. Bibl. S.

Genebr. præf. in op. Orig.

næ dictionis affectatione. Ità in libro Cantici Canticorum ſimplici voce *columba* nòn utitur ſed uſurpat *mea columbula* hoc modo; *mea columbula oſtende mihi tuum vulticulum, fac ut audiam tuam voculam venuſtulam*: &, *vulticulum habes lepidulum*: *Capite nobis vulpeculas parvas vinearum vaſtatriculas.* Ubique in hoc libro dictionum mollium effluentiâ luxuriat Caſtalio, & Catullum magìs ludentem de Lesbiæ paſſerculo refert quàm ſacrarum literarum Interpretem. In univerſo operis ſui contextu periodos orationis ſuæ ligat, ut ſit continua, utì cognoſcere eſt ex primo capite Geneſeos quod ſic orditur; *Principio creavit Deus cœlum & terram: cùm autèm eſſet terra iners atque rudis, tenebriſque offuſum profundum & Divinus ſpiritus ſeſe ſuper aquas libraret, juſſit Deus ut exſiſteret lux*, &c. Notatur quidèm à Bezâ aliiſque Doctoribus Genevenſibus tanquàm linguæ Hebraicæ imperitus; ſed, pace illorum dixerim neminem unquàm è Scholâ Genevenſium prodiiſſe, qui Hebraicè, Græcè & Latinè ità doctus fuerit. Nòn diffiteor quidèm illum, quià in Latino ſermone delicatiorem molliorémque ſe præbuit contextûs ſui verba in pleriſque ſat accuratè nòn expreſſiſſe; ſed id nòn ex ignorantià fecit, verùm ex pravâ imitandæ Ciceronianæ & Catullianæ dictionis affectatione. Iſaacus Levita, vir Hebraicè doctiſſimus, qui paulò etiàm acerbiùs Caſtalionis verſionem, ut minùs propriam ac liberiorem, reprehendit, quòd rei Grammaticæ nòn ſatis curioſus fuerit, in eâ notavit errores nullius ferè momenti: faciléque cognoſcitur ità conſultò vertiſſe Caſtalionem, ut ſenſum magìs commodum efficeret, minúſque barbarè loqueretur. Genebrardus quoque Caſtalioni objicit quòd initio Geneſeos verbum Hebraicum *amar* quod in Vulgatâ & ab aliis Interpretibus vulgò redditur *dixit*, ipſe quaſi favens Servetanorum Hæreſi, & ut omnem Verbi Divini cognitionem auferret, interpretatus fuerit *juſſit*. Sed eâ de re forſan nunquàm cogitavit Caſtalio, conſtátque verbum *amar* æquè in linguâ Hebraicâ atque in Arabicâ aliquandò optimè reddi poſſe *juſſit*: quæ etiàm interpretatio à loco de quo agitur nòn omninò aliena eſſe videtur.

Caſtal. Cant. Cant.

Gen. 1. 1.

Iſ. Lev. Medit. in lib. Ruth.

Junii & Tremellii verſio.

Id unum nobis ſupereſt ut in Junium & Tremellium animadvertamus qui ſimiliter auctores ſunt interpretationis ſacri contextûs

textûs, quæ à pleriſque Proteſtantibus initio magni æſtimata fuit, præſertìm in Angliâ & Genevæ, ubi ferè ſola in diſputationibus obtinebat. Repertus eſt tamèn tùnc temporis vir è ſectâ Proteſtantium Joannes Druſius, linguæ Hebraicæ in Friſiæ Ordinum Academiâ Profeſſor clariſſimus, qui eam ſeverè caſtigavit, oſtendítque in multis Junium & Tremellium allucinatos fuiſſe. Longè etiàm poſteà Conſtantinus L'Empereur linguæ Hebraicæ, quam apprimè calluit, in Academiâ Lugdunenſi Batavorum Profeſſor ſimilem de Tremellii ac Junii Bibliorum verſione tulit ſententiam, de illâ ſic loquutus; *in vertendis Hebraicis à Junio & Tremellio nòn rarò abire debui: hoc enim in iſtâ Bibliorum verſione ſæpè obſervavi; conceptam analyſin veluti normam ſtatui ad quam in vertendo reſpiceretur, cùm hoc modo ſæpè à vero ſenſu recedatur.* Hos tamèn Interpretes tanti fecit Hebraizantium noſtri temporis facilè Princeps Joànnes Buxtorfius, ut illos appellaverit viros incomparabiles, & eorum tranſlationem in concinnando Dictionario ſuo Hebræo κατὰ πόδα ſequutus fuerit, & ex hujus poſteà penu quidquid habent eruditionis Hebraicæ delicatuli illi, qui priſcos hodiè Interpretes faſtidiunt, deprompſêre. Tremellius, quià primùm Religione Judæus fuit antequàm Calvinianiſmum profeſſus fuiſſet, multùm ex Judæis, præſertìm recentioribus profecerat, & habet in dictione ſuâ Latinâ neſcio quid pravè affectatum quod ex Genevâ hauſiſſe videtur: adeò familiares ſunt Doctoribus Genevenſibus ejuſmodi loquutiones quæ Pronominibus relativis abundant, ubi nullum apparet relationis veſtigium. Quomodò in verſione Tremellianâ legimus capite primo Geneſeos; *vidítque Deus lucem hanc eſſe bonam, & diſtinctionem fecit Deus inter lucem hanc*, &c. Et poſt nonnulla iterùm, *fecit ergò Deus hoc expanſum quod diſtinguit inter has aquas quæ ſunt ab inferiore expanſi iſtius & aquas illas.* Similia habet Theodorus Beza in verſione ſuâ novi Teſtamenti, neque etiàm veritus eſt interdùm Tremellius verba quædam illuſtrationis causâ addere, quæ ſenſum mutant. Ità capite ii. Geneſeos, ubi in Vulgatâ legimus; *ſed fons aſcendebat è terrâ*, & in aliis pleríſque tranſlationibus, *& vapor*, &c. vertit Tremellius,

Conſtant. L'Emp. in Epicr. ad nov. Dav. lyr.

Buxt. præf. Lex. Hebr.

Gen. I. 4.

Ibid. v. 7.

us, *aut vapor nòn aſcendebat*, ſequutus hâc in re Paraphraſim Arabicam R. Saadiæ cognomento Gaon, ſive Excellentis. Prætereà libri Nehemiæ capite viii. præter verba iſta quæ habentur in Latino Interprete ad verbum expreſſa ex Hebraicis fontibus, *legerunt in libro Legis Dei diſtinctè & apertè ad intelligendum & intellexerunt cum legeretur*, addidit hæc alia; *per Scripturam ipſam*, quæ nòn exſtant in contextu, & reddidit; *exponendo ſenſum dabant intelligentiam per Scripturam ipſam.* Quâ in re nòn tàm contextûs Hebræi verba reſpexit, quàm Theologiæ Calviniſticæ principia, & ab eo longiùs receſsêre Sebaſtianus Munſterus, Leo Judæ, Caſtalio aliique Interpretes è claſſe Proteſtantium, exceptis Genevenſibus quibus hæc Tremellii interpretatio mirè arriſit.

Biblia Lucæ Oſiandri.

Poſſumus quoque inter ſacri contextûs Interpretes è cœtu Proteſtantium collocare Lucam Oſiandrum: licèt enim integram codicis Hebraici verſionem aggreſſus ille nòn fuerit, nè ab antiquo Interprete Latino videretur omninò diſcedere; loca tamèn quæ ab hoc minùs benè reddita putavit, ex Hebræo interpretatus eſt, retentâ nihilominus veteris Interpretis tranſlatione etiàm in his locis, ut ex eâ veluti collatione quid tàm de ſuâ quàm de antiquâ verſione judicandum eſſet omnes cognoſcerent, exempli causâ; Geneſeos capite primo, ubi legimus in Vulgatâ *ferebatur*, ipſe alio charactere addit, *incubabat*, quaſi verbum Hebraicum meliùs exprimeretur per Latinum *incubabat*, quàm per *ferebatur.* In multis quidèm errat Lucas Oſiander, dùm faciliùs Latinum Interpretem, quem nòn ſatis aſſequutus eſt, relinquit. In hoc tamèn meritò laudatur à Theologis Tubingenſibus illius conſilium, quòd in ſuâ Bibliorum editione vetuſtam & longo Eccleſiarum omnium Occidentis uſu receptum ſempèr repræſentaverit. Nòn erit intempeſtivum hûc referre Theologorum Tubingenſis Academiæ de novis Interpretibus judicium. *Dum illi novas verſiones afferunt, videntur ſtudioſis Theologiæ veterem illam & uſitatam velle manibus excutere. Nonnulli in vertendo obſcuram diligentiam Hebræorum & ſordidam ἀκρίβειαν quam illorum Grammatici habent ſequentes, nòn modò gratiam,*

am, ſed fructum ſtudii ſui propemodùm amittunt. Sunt etiàm nòn pauci, qui deſtituti ſolidiore cognitione Hebrææ linguæ & ignari proprietatis & elegantiæ, interpretationes in medium afferunt, aut prodigioſas, aut certè nòn ſatis inſtituto convenientes. Similitèr Andreas Oſiander Lucæ filius, eamdem interpretandi methodum ſequutus, antiquam editionem Latinam unà cum ſuis Caſtigationibus patris exemplo publici juris fecit, ſervatâ ſempèr antiquâ illâ editione. Hanc interpretandi rationem omnium eſſe optimam nemo paulò cordatior dubitaverit: modò tamèn correctiones intra contextum Latini Interpretis nòn reponantur; ſed referantur ad oram codicis veluti ſuſpiciones ac conjecturæ. Ab horum inſtituto nòn ità pridèm longè abiit Cocceius vir quidèm linguæ Hebraicæ nòn imperitus, & in hoc ſtudii genere exercitatus, ut cognoſcere eſt ex Latinâ veteris Teſtamenti verſione quam Commentariis ſuis adjecit & ex Dictionario linguæ Hebraicæ, quod haùd inerudité ex variis tranſlationibus & ad mentem etiam veterum Interpretum adornavit. Quos tamèn frequentiùs in tranſlatione ſuâ deſerit, nimirum ingenio ſuo indulgens, verbáque potiùs & minutias quàm res ipſas venatur. Biblia Andreæ Oſiandri.

CAP. XXIV.

De Bibliorum verſionibus in linguâ vernaculâ, ac primùm de iis quæ auctores agnoſcunt viros Catholicos.

An Biblia in ſermonem vernaculum converti debeant.

POſt obortas in Eccleſiâ Occidentali novas Hæreſes quæ, contemptis Patrum traditionibus, nòn aliud agnoſcunt Religionis principium quàm Scripturæ ſacræ libros, maximæ fuerunt inter partis utriuſque Theologos de præſenti argumento concertationes. Qui ſapientiores ſunt inter Catholicos Theologi ingeniíque moderationis Scripturas materno & naturali gentis cujuſlibet ſermone expoſitas nòn abſolutè damnant; quià & hoc priſcis Eccleſiæ Patribus nòn improbatum fuit; ſed conſentaneum exiſtimant ut ob novas Hæreſes, quæ noſtrâ potiſſimùm ætate ob Scripturam malè intellectam natæ ſunt, ſacrorum codicum lectio peræquè & abſque diſcrimine nòn omnibus, etiàm plebeiis, proponatur: ſed habendam eſſe rationem locorum, temporum, perſonarum; quià indè utilitatis parùm, damni verò multum redundat. Fides ſecundùm B. Pauli ſententiam eſt ex auditu, certùmque eſt longè plures ex audito Evangelio quàm ex lecto ad Chriſti fidem eſſe converſos. In primâ Chriſtianæ Religionis promulgatione nullus erat Evangeliorum codex ex quo fidei principia haurirentur: imò etſi nihil unquàm de fide in Chriſtum ſcripſiſſent Apoſtoli, Religio beneficio traditionis, Deo ità diſponente, integra conſervari poterat. Ità ſcilicèt ſentiunt Doctores Catholici, qui tamèn omninò nòn reſpuunt Scripturæ ſacræ verſiones plebeio ſermone conceptas, modò nòn ab omnibus & abſque ullâ temporis, loci & perſonæ reſtrictione legantur, &c, ut inquiunt,

Nos

Non proſit potiùs quicquid obeſſe poteſt.

Jàm ante ortas eorum qui hodiè Proteſtantes appellantur novitates apud omnes ferè Chriſtiani nominis gentes Scripturæ verſiones exſtitiſſe linguâ vernaculâ multis probare nòn eſſet arduuum. Quid enim Græcos impulit ut Græcam LXX Interpretum verſionem Hebræo contextui anteponerent, niſi quià lingua Græca ipſis vernacula erat. Quâ ſimilitèr ratione adducti ſunt Italiæ populi ut ſacros codices è Græco in Latinum ſermonem converterent, niſi quià Latinè loquebantur. Ex eodem fonte ductæ ſunt apud populos Orientales tranſlationes Syriacæ, Copticæ, Æthiopicæ, Armeniæ, & aliæ quas prætermitto, nè ſim longus. Verum quidèm eſt pleraſque ejuſmodi verſionum etiàm hodiè legi ab iſtis populis ſicuti nùnc in Eccleſiâ Occidentali Latina legitur, qui tamèn illas minimè intelligunt;ſed hinc nòn evincitur iſtas verſiones domeſticas nòn fuiſſe, ac familiares plebeiis hominibus, quorum idiomate ſcriptæ fuerant, ut ab omnibus legerentur.

Nùnc tranſeo ad illas quæ ſunt recentioris ætatis, apud Italos Jacobi de voragine, quondam Archiepiſcopi Genuenſis laudatur interpretatio Itala totius Scripturæ: leguntur etiàm hodiè verſiones Italæ ſacri codicis ſub nominibus Nicolai Malermii Abbatis Monaſterii S. Michaëlis de Lerno, & Antonii Brucciolii,cum præfatione quæ in quibuſdam exſtat editionibus in quâ auctor fuſiùs diſſerit de Scripturis ſermone vernaculo convertendis. Inter hunc tamèn & alios Interpretes illud eſt diſcriminis, quòd Brucciolius ex ipſis fontibus Hebræis vetus Teſtamentum, & è Græcis novum tranſtulerit more Proteſtantium, alii verò Latinum Interpretem qui in Eccleſiâ Occidentali legebatur in linguam vernaculum reddiderint. Variæ interpretationis illius ad Hebræos codices formatæ circumferuntur editiones, quarum primam auctor Franciſco primo Francorum Regi dicavit anno MDXXX.Sequutæ ſunt poſteà tres aliæ editiones annis MDXXXIX.—XL. & —XLI. quarum utiliſſima videtur editio anni MDXL. quià in eâ reperiuntur notulæ nòn omniùò contemnendæ, cum epiſtolâ ad Renatam Franciæ Ducis

Ferrariæ tùnc conjugem, in quâ pluribus contendit Antonius Brucciolius damnandas nòn eſſe Scripturæ ſacræ verſiones linguâ vernaculâ editas, eaſdémque miris modis extollit: ferendo tamèn iſti oneri impar fuiſſe videtur Italus ille Interpres, qui ex aliis verſionibus, quæ jàm anteà ad Hebræos codices conditæ fuerant, maximè ex Pagnini Latinâ tranſlatione ferè totus dependet, cujúſque idcircò errores ſequitur, alióſque addit in locis præſertìm quæ nòn probè intellexit. Ità capite octavo Nehemiæ, ubi Pagninus abſque ullo ferè ſenſu vertit, Nehem. 8. 8. *in Lege Dei expoſiti*, reddit eâdem ferme ratione, *nella Lege d' Iddio dichiarata*, ſimùl & à Pagnino & ab Hebræo contextu recedens: quià enim Hebræos codices nòn conſuluit, nòn potuit animadvertere in illis vocem quæ *Legem* ſignificat eſſe generis fœminini; participium verò paſſivum quod interpretatus eſt *dichiarata*, quaſi ad *Legem* referretur, eſſe generis maſculini, & ità dùm Pagninum, cujus ſenſum nòn aſſequebatur, corrigit, nec verba contextûs conſulit, allucinatur. De verſione Italâ Jacobi de Voragine judicium ferre nequeo, cùm in illam nunquam inciderim. Poſſevinus, penes quem fuit tranſlationis illius exemplar, de eâ tànquàm minùs accuratâ loquitur; alii contra illam ſuâ quoque laude dignam judicant. Sed de ejuſmodi verſionibus, quæ ex Vulgatâ editione vernaculo ſermone factæ ſunt, affirmare poſſumus pleraſque earum caſtigatas nòn eſſe; quandoquidèm Latinus Interpres ſæpiſſimè abſque linguæ Hebraicæ cognitione intelligi nòn poteſt, undè factum eſt ut Jacobus de Voragine, Malermius, & alii qui Scripturam ſacram ex Latinis codicibus duntaxàt in aliam linguam converterunt, in errores graviſſimos haùd infrequentèr labantur.

Verſiones Gallicæ. Fuêre etiàm in Galliâ longè ante Calvinianorùm ſectam ſacri contexûs verſiones ſcriptæ ſermone Gallico: nam & Genevæ & in vicinis montibus ante reformatam in his locis, ſeu potiùs deformatam, à Joänne Calvino Religionem, legebatur Gallica Scripturæ ſacræ verſio à Canonico quodam, nomine *Guiars des Moulins*, ex Ariâ in pago Atrebatenſi, tùnc Epiſcopatûs Teruanenſis concinnata anno MCCXCIV. Servant adhùc Genevenſes in Bibliothecâ publicâ interpretationis illius Gallicæ exemplar, ejuſdem quoque exemplar alterum aſſervatur Pariſiis in Muſæo

ſæo clariſſimi viri Henrici Juſtelli, putóque eam eſſe Bibliorum tranſlationem cujus meminit Robertus Olivetanus, qui primus dedit Genevenſibus Biblia ex Hebræo ſermone in Gallicum ſermonem tranſlata. Exſtat quoque in Bibliothecis quibuſdam Franciæ Gallica Bibliorum verſio, quæ Oreſmo Rothomagenſis Eccleſiæ Canonico tribuitur, regnante in Galliâ Carolo Quinto; teſtatúrque Carolus Molinæus penes ſe habuiſſe aliquot illius Fragmenta manu exarata. Præterea Theologi Lovanienſes nòn primi, ut vulgò creditur, Gallicam ſacri contextûs verſionem ſumptam ex Latino Interprete typis mandârunt. Alia enim reperitur anno MDXXX. Antuerpiæ edita typis Martini L'Empereur cum Caroli Quinti Imperatoris privilegio in fronte operis. Ob multa tamen de veritate illius editionis dubitari poteſt, primò enim annus editionis minimè concordat cum his quæ in Privilegio habentur, annum videlicèt illum MDXXX. primum eſſe Imperii Caroli Quinti, qui tamèn ad Imperium aſſumptus fuerat jàm ab anno MDXIX. Deindè in eodem Privilegio fit mentio de fidei Inquiſitoribus & aliis Theologis quibus communicata fuerit illa interpretatio: at conſtat nullos tùnc temporis fuiſſe in his locis fidei Inquiſitores. His omnibus accedit capite iii. Geneſeos ubi in Vulgatâ legimus, *ipſa conteret caput tuum*, verba illa in Gallicâ interpretatione ſic reddita habentur uti in Proteſtantium verſionibus; *cette ſemence briſera ta teſte.* Denique etiàm in præfatione, quæ huic verſioni Gallicæ præmittitur, Scripturæ ſacræ libri eodem ferè modo dividuntur atque in Proteſtantium Bibliis: quandoquidèm illi duntaxàt Canonicis adcenſentur qui Hebraicè ſcripti & in Canonem Judæorum recepti fuerint. Sed his omnibus reſponderi poſſe exiſtimo: primò enim fieri poteſt ut error aliquis in Privilegii verba irrepſerit, idque probari poteſt ex aliâ ejuſdem verſionis editione cum Caroli Quinti Imperatoris Privilegio alitèr concepto. Secundò, de veris, qui tùnc fuerint in his locis fidei Inquiſitoribus, nòn agi veriſimile eſt. Tertiò, potuit Interpres Gallicus interpretari capite iii. Geneſeos, *cette ſemence*, &c. quià ſtatim ab initio verſionis ſuæ pollicetur ſe interpretationem ſuam ſumpſiſſe ex antiquis Vulgatæ editionis exemplaris editionibus. At conſtat multa ejuſmodi fuiſſe, quæ à viris Catholicis lau-

Rob. Oliv. præf. in ſua. Biblia.

lau-

laudantur, in quibus nòn lectum fuerit ut in hodiernis, *ipſa* ſed *ipſe*, ut manifeſte probatur ex variantibus Theologorum Lovanienſium lectionibus ac Notis Franciſci Lucæ Brugenſis. Demùm Gallicæ verſionis illius auctor qui Latinam B. Hieronymi tranſlationem faciebat Gallicam, ut in ipsâ operis Inſcriptione teſtatur, imitari potuiſſe videtur in librorum ſacrorum diviſione B. Hieronymum, maximè antequàm eâ de re quidpiam à Synodi Tridentinæ Patribus decretum fuiſſet. Imò neque alitèr Scripturæ ſacræ libros longè poſtea partitus fuit Cardinalis Cajetanus.

Nòn moror in præſentiâ Theologos Lovanienſes, quorum verſio Gallica, quæ jàm ſexcentiès cuſa ac recuſa eſt & ab aliis poſteà etiàm reformata verſatur in omnium Catholicorum manibus. Id operis nòn ab alias rationes aggreſſi ſunt Theologi illi, quàm ut homines plebeios & ineruditos à Bibliorum Geneventium, quæ tùnc pluris fiebant, lectione averterent. Similibus quoque adductos ſe fuiſſe teſtantur rationibus Theologi illi qui Biblia in ſermonem Anglicum, Germanicum, Polonicum, Hungaricum, & in alia plebeia idiomata, converterunt; nè ſcilicet ab omnibus paſſim legerentur Proteſtantium Biblia. Fertur etiàm reperiri in Provinciâ MSS. Bibliorum exemplaria ſermone Provinciæ, quæ ſuſpicor olìm facta fuiſſe à Valdenſibus linguâ maternâ, nòn purè Gallicâ, quorum meminit Joännes Leger, Calviniani ritûs Miniſter, in Hiſtoriâ quam de illorum ſectâ compoſuit, ubi etiàm teſtatur penes ſe habuiſſe exemplar illius verſionis linguâ Valdenſium.

Tranſlatio Valdenſium

Joan Leger Hiſt. des Vallées.

In Germaniâ etiàm ante Lutheri novitates Biblia ſermone Germanico à Catholicis legebantur, ut Scriptores nonnulli aſſerunt qui laudant Germanicas Norimbergæ & Auguſtæ editiones ante Lutheranos. Proteſtantium deindè verſionibus oppoſuerunt Joännes Eckius, Dictenbergerus & alii Germanicas ſacri contextûs tranſlationes. Polonicè etiàm vertit Biblia Jacobus Wowiezkus, Societatis Ieſu Presbyter, mandante Gregorio XIII. illiúſque verſio poſteà à Clemente VIII. approbata eſt. Legimus & à tempore Bedæ in Angliâ exſtitiſſe verſiones ſermone vulgari ſcriptas. Sed ætate noſtrâ Angli Catholici utuntur verſione quæ linguâ Anglicâ

Verſiones Germanicæ;

Polonicæ.

Anglicæ.

Anglicâ concinnata eſt à Theologis quibuſdam Anglis, qui Rhemos in Galliâ transfugæ, ibi verſionem Anglicam publici juris fecerunt, quam Anglorum Proteſtantium verſionibus opponerent. In Hiſpaniâ indè jàm à tempore S. Vincentii cognomento Ferrarii, Biblia in linguam Hiſpanicam conversa fuiſſe teſtatur nuperus Scriptor his verbis; *la Biblia en lengua Valenciana con licencia de los Inquiſidores à cuya tranſlacion aſſiſto S. Vincente Ferrer:* hàncque editam aſſerit in Folio, chartâ Regali, *in folio de papel Real.* Gothicam verſionem longè antiquiorem laudant, factam operâ Uulphilæ Gotthorum Regis Socrates & Sozomenus. Placent etiàm nonnullis Biblia Arabicè verſa ab Hiſpalenſi Epiſcopo, cùm Hiſpani Maurorum dominationi parebant. Hieronymi verſionem in linguam Dalmaticam nòn recenſeo, quià fictitia eſt & ab illis ſuppoſita qui doctiſſimi illius Patris verba nòn intellexerunt, ubi ait, ſe Scripturæ ſacræ tranſlationem dediſſe linguæ ſuæ hominibus. Per *homines* enim *linguæ ſuæ* nòn alios intelligit quàm illos qui linguam Latinam callerent, & hâc loquutione nihil occurrit in ejus ſcriptis frequentiùs ubi Latinos deſignat Græcíſque opponit qui legebant Origenis Hexapla.

Hiſpanicæ.

Cypr. de Val. præf. in Verſ. Bibl. Hiſp.

Gothicæ.

Arabicæ.

Fictitia verſio Dalmatica.

CAP.

CAP. XXV.

De Bibliorum Verſionibus in plebeio idiomate, quæ ab Interpretibus Heterodoxis conditæ fuerunt.

Innoc. 3. Epiſt. ad Metenſ.

JAm Innocentii III. temporibus vulgata fuerat apud Metenſes in Galliis Bibliorum verſio ſermone Gallico ab hominibus Heterodoxis compoſita, de quâ valdè conqueſtus eſt ſummus ille Pontifex, monitus ab Epiſcopo Metenſi Laicorum & mulierum nòn modicam multitudinem Gallicam quamdam tranſlationem Divinorum librorum legere, coăctíſque ſecretioribus conventiculis aliorum aſpernari conſortium, Presbyteríſque in faciem reſiſtentes eorum ſimplicitatem faſtidire. Quæ forsàn Bibliorum verſio ab Albigenſibus illius temporis ſumpta fuerat. Nec ſua etiàm Vuicleſiſtis defuit in Angliâ ſermone Anglico, cujus etiàm aliquid ætate noſtrâ ſupereſſe didici. Sed ejuſmodi Bibliorum verſiones ex Interprete Latino factæ fuerunt, quòd illarum auctores linguarum Hebrææ ac Græcæ imperiti eſſent. Primus omnium Martinus Lutherus, ut erat pervicaci animo, vetus Inſtrumentum ex Hebræis codicibus, & novum ex Græcis transferre auſus eſt in ſermonem vulgarem. Vix Hebraicè balbutiebat Lutherus cùm inconditum fœdíſque erroribus ſcatentem & à nonnullis etiàm poſteà ſectæ ſuæ hominibus reprobatam Latino Interpreti oppoſuit, qui dudùm Theologorum omnium conſenſu & in Eccleſiis & in Scholis receptus fuerat. Mirè tamèn ſibi gratulatur quòd linguis benè inſtructus, *abominationem Papiſticam & impiam Sophiſtarum tyrannidem unà cum toto Antichriſtianorum Imperio profligaverit.* Imò ſi ipſi credamus, ipſimet Diabolo ob linguarum peritiam formidabilem ſe præbuit. *Diabolo enim,* inquit, *nòn tàm curæ eſt ſpiritus meus ac linguæ & in Scripturis*

Albigenſium & Vuicleſiſtarum tranſlationes.

De Luthero & illius tranſlatione.

Luther.

turis calamus. Ille tamèn Germaniæ Proteſtantium Patriarcha primâ verſionis ſuæ editione, quâ Diaboli copias fugaverat profligaverátque Papiſticam tyrannidem, minimè contentus, aliam recoxit; ſed neutra viris etiàm ſectæ ſuæ paulò cordatioribus placere potuit, & Sebaſtianus Munſterus veritus nòn eſt Lutherum notare ut Interpretem minùs accuratum parúmque doctum Hebraicé. Scripſit quoque Bucerus Lutheri verſionem erroribus plenam eſſe, & Melchior Zanchius librum de illius erroribus compoſuit. Philippus Marnixius in epiſtolâ ad Druſium auctor eſt verſionem nullam à textu authentico magis alienam videri quàm Lutheri Germanicam. Novam idcircò ſibi cuderunt Bibliorum tranſlationem Germanicè Zuingliani, rejectâ eâ quam Lutherus concinnaverat, uſíque ſunt operâ Leonis Judæ, quod Luthero valdè diſplicuit. Proteſtantes quoque Belgici qui hanc ex linguâ Germanicâ converterant nòn ſecùs ac Sueci, Finlandi, Dani, Iſlandi & alii Septentrionis populi qui Lutheri erroribus adhæſerunt, ad novam Bibliorum verſionem ſe accinxiſſe teſtantur; *quià cum tumultuario tempore Lutherana verſio fuerit compoſita,* ut loquitur Joannes Leuſden linguæ Hebraicæ in Academiâ Ultrajectinâ Profeſſor, *multis ſcatuit vitiis quæ pleráque in ſuam verſionem, additis adhùc multis aliis ex oſcitantiâ auctoris verſionis Belgicæ natis, irrepſerunt.* Anabaptiſtas tamèn à Lutheri verſione nunquàm diſcedere voluiſſe auctor eſt idem Leuſdenius, qui ægrè tulerunt novum Teſtamentum à Joänne Urtenhove correctum fuiſſe. Itaque Belgæ verſionem Lutheri, à quâ penitùs anteà dependebant, in Synodo Dordracenâ, ut vocant, veluti falſam & à fontibus Hebræis degenerem reſpuerunt, novámque meditati reviſores atque interpretes ſeſe nominàrunt.

Munſt. Præf. in Bibl & Not. in cap. 2. Jonæ.

Leuſd. in Philol. Hebr. mixt. diſſ. de novâ verſ. Belg.

Verſio Anabaptiſtarum.

Nùnc quæ fuerit Lutheri methodus in parandâ novâ ſuâ interpretatione ex Hebræis codicibus inquirendum eſt. Ille auctor eſt Hebræam linguam intercidiſſe, adeóque Judæis credendum nòn eſſe: undè etiàm detrahit B. Hieronymo, qui in tranſlatione ſuâ Chriſti cognitionem nòn habuerit, quod illi cum Ruffino commune eſt, qui olìm ſanctiſſimo illi Patri objecit eum Judaico ſpiritu animatum fuiſſe. Miratur reperiri apud Chriſtianos qui Judæorum anilia commenta magni faciant; *nugæ Judæorum,* inquit, *arguunt eos nihil ſcire ſacrarum*

Luth. lib. de Jud. & cor. mend. Lutheri methodus in ſuâ Bibliorum converſione.

rerum,

Id. Comm. in cap. 16. Gen. *rerum, & tamen trahunt ſecum magnos viros & noſtro tempore viros in ipſorum linguâ doctiſſimos qui tales ſæpè nugas admirantur.* Ingenium poſteà Rabbinorum, qui res Grammaticas duntaxàt ſciunt, deſcribit his verbis; *nôrunt quid nominis, quid rei nòn nôrunt: itaque nihil ſani docere poſſunt.* Quare Judæorum Magiſtros eóſque ſacri contextûs Interpretes qui illis adhærent penitùs reſpuit tanquàm homines ineptos, qui Judaicas Chriſtianis obtrudunt verſiones. Judicavit Lutherus longè ſatiùs eſſe obſcuriora Scripturæ loca ex fidei Chriſtianæ analogiâ, ſeu regulâ, explicare quàm expoſitionem illorum haurire ex Rabbinorum libris, maximè cum deperditâ ſemèl linguâ Hebræâ in integrum reſtitui nòn potuerit, ac plerarúmque linguæ illius dictionum germanus ſenſus nòn minùs Judæos quàm Chriſtianos fugiat. *Ita intercidit,* ait Lutherus, *uſus ac cognitio hujus linguæ ut haùd unquàm perfectè reſtaurari queat: nec vocum tantùm, ſed & phraſium & conſtructionum multiplex & varia eſt obſcuritas, quâ fit ut vim & figuras aut emphaſes plurimarum dictionum & ſententiarum ignoremus. Aut ſiquâ ratione in integrum reſtitui poterit per Chriſtianos, id fiat oportet ab iis qui ex novo Teſtamento veram cognitionem Scripturæ habent.*

In cap. 34. Gen.

In hâc Lutheri methodo nonnulla eſſe haùd contemnenda nemo ierit inficias, præſertìm quæ affert adversùs temporis ſui Interpretes qui ex Rabbinorum libris toti dependebant. Hos tamen nòn ob aliam rationem ſuggillâſſe videtur, quàm quòd illi ejus verſionem in pleriſque notâſſent tanquàm minùs propriam. In hoc à Luthero inprimis peccatum fuit, quòd relictis Judæorum recentiorum libris Hieronymum alióſque vetuſtos Interpretes neglexerit, &c, quaſi ſolus inter Theologos ſaperet, ad neſcio quam fidei regulam, quam ſibi ipſe finxerat, recurrit. Ità ut rei Grammaticæ nòn ſatìs addictus in falſas interpretationes abierit, quomodo ex anteceptâ de rebus fidei Chriſtianæ opinione quâ erat imbutus pro verbis iſtis capitis iv. Geneſeos, *poſſedi hominem per dominum,* ut etiàm exſtàt in Hebræo, ipſe vertit, *poſſedi hominem Dominum.* Nimirùm intuitus fuerat Lutherus Doctorum quorumdam Cabbaliſtarum, ut vocant, ſententiam, qui exiſtimant hoc loco denotari Meſſiam. In primâ autem verſionis ſuæ editione eadem verba reddiderat, *acquiſivi hominem Domini*; & hæc interpretatio magìs adhùc à ſenſu contextûs Hebraïci aliena

cna erat. Quippe fieri nòn poterat quin homo linguâ Hebraicâ ita levitèr tinctus in graviſſimos errores laberetur. Quapropter illius diſcipuli verſionem Magiſtri ſui in multis caſtigare nòn reformidàrunt; ſervatâ tamen illâ intra contextum honoris causâ, contenti correctiones ſuas alio charactere, vel duabus virgulis, concluſas adjicere, ut videre eſt in Bibliis Vinarienſibus, quæ Lutheri verſionem cum ejuſmodi correctionibus repræſentant: & à Lutheranis maximè commendatur Germanica illa editio quam omnium putant caſtigatiſſimam. Paulus Eberus, qui Paſtoris Eccleſiæ Vuitebergenſis nomen ſibi ſumit, idem omninò apud Proteſtantes fecit quod apud Catholicos ab Iſidoro Clario præſtitum fuerat. Ille etenim Vulgatæ à ſe correctæ Germanicam Lutheri verſionem adjecit, profitetúrque in operis ſui præfatione antiquam ſe retinuiſſe, quantum fieri potuit, Latini Interpretis verſionem: ſed poſteà correctionis ſuæ eum puduit, cenſuítque nullam correctionum ſuarum habendam eſſe rationem, ac rogat ut emendata à ſe Biblia in poſterum nòn edantur, quòd aliis negotiis tunc impeditus in pleriſque allucinatus fuiſſet.

Exſtat quoque Germanica Bibliorum verſio à Tigurinis Doctoribus, qui Lutheranam contemptui habuerunt, condita; atque inprimis à Leone Judæ. Novam tamen nòn ità pridèm cuderunt Tigurini, quaſi prior illa minus accurata fuiſſet. Audio recentioris illius Bibliorum tranſlationis auctores eſſe Hottingerum, Heidekerum, Mullerum & alios, qui verba Hebraica ferè ad verbum reddiderunt. Piſcator, vir multi nominis apud Calvinianos, fertur Biblia etiàm in ſermonem Germanicum tranſtuliſſe, & quanquàm à Junii ac Tremellii verſione Latinâ in plùribus dependere voluerit, hos tamen Interpretes hàud infrequentèr deſeruiſſe. Belgica verſio, de quâ in Synodo Dordracenâ anno MDCXVIII. deliberatum fuerat, prodiit tandèm anno MDCXXXVII. juſſu Ordinum facta Belgicè ex contextu Hebræo, nòn vero ex tranſlatione Lutheri Germanicâ, quæ ſincera nòn eſſet. Nævos etiàm ſuos habet interpretatio illa Belgica, quæ recentiorum Judæorum expoſitionibus nimiùm adhæret, quaſi illi ſoli Hebraicè ſapuiſſent. Hanc quoque nonnulli è Proteſtantium claſſe adorti ſunt, Belgíſque novitatis crimen objectum fuit.

Verſio Tigurina ſermone Germanico.

Piſcatoris verſio.

Tranſlatio Belgica.

Notatur Joännes Leuſden.

Joännes Leuſden, Ultrajectinus Profeſſor jámque ſuprà laudatus, dùm gentis ſuæ verſionem aſſerere conatus eſt, inter alia aſſertionis ſuæ argumenta, profert Sixti Quinti & Clementis Octavi, ſummorum Pontificum, emendationes in Latino Interprete: valdè ſiquidèm aliena fuit à Belgarum Proteſtantium inſtituto Sixti Quinti & Clementis Octavi emendationis ratio, qui nòn ducti partium affectu antiquam editionem Latinam ad vetuſta illius exemplària caſtigare in animo habuerunt; illi verò Hebraicæ veritatis, à quâ diſcedere nòn audent, oſtentatores, quotidie faciunt ac reficiunt novas Bibliorum interpretationes, &, quò plus auctoritatis his accedat, veterem accuſant Interpretem; eòque tantùm collimare videntur ut nova, quæ in Eccleſiam invexerunt, dogmata novis Bibliorum tranſlationibus ſtabiliant, ut nec ipſimet diffitentur: palàm enim affirmant, *exoriente linguarum Orientalium ſole Theologos Evangelicos ad fontes provocâſſe, ut errores Papiſmi detegerent & refellerent, ſuámque confeſſionem ſtabilirent.*

Sixtin. Amam. lib. 1. Antib. Bibl.

Verſiones ab Anglis conditæ.

Novis Bibliorum verſionibus Anglos Proteſtantes velùt obrutos fuiſſe, adeò ingens erat illarum multitudo, teſtantur verba illa, quæ habuit Epiſcopus Londinenſis in Colloquio Hamptonæ. *Si ingenii cujúſque haberetur ratio, nullum unquàm tranſlationibus finem fore; idcircò Regia Majeſtas optavit ut de verſione aliquâ, quæ unius apud omnes formæ eſſet, deliberaretur, ſubjiciens nullam hactenùs Bibliorum interpretationem Anglicanam bonam ſe deprehendiſſe; tamèn ſe ſentire peſſimam omnium eſſe Genevenſem, ſtudium ſuum in illud conferre debere viros duarum regni Univerſitatum doctiſſimos, ut poſteà recognoſcatur ab Epiſcopis eruditiſſimis; deindè ſecretiori conſilio oblata demùm Regis auctoritate confirmetur. Hoc pacto univerſa Eccleſia Anglicana hâc verſione tenebitur, nòn verò aliâ qualibet.* Ex his ſanè facilè cognoſcitur quid tùnc mali ac diſcordiæ in Angliam invexerit Bibliorum diverſitas, ſub nominibus Tindali & Coverdali, Thomæ Matthæi, Tunſtali & Hethi, Parkeri Archiëpiſcopi Cantuarienſis & aliorum Epiſcoporum, quæ Epiſcoporum verſionis nomen reportavit. Illa verò Genevenſium, quam omnium peſſimam Rex Jacobus appellat, eadem eſt atque Genevenſis Gallica, quæ in ſermonem Anglicum converſa fuerat, legebatúrque in Angliâ à nonnullis Proteſtantibus qui ortum Genevenſium profitebantur. Ejuſmodi Bibliorum Hiſtoria fuſiùs peti poteſt ex libro Durelli ac Fulleri Hiſtoriâ rerum Anglicarum.

Colloq. Hampt.

Durel. Vindic. Eccleſ. Anglic.

glicarum. Sapientiſſimè itaque Rex Jacobus, ejus nominis primus magnæ Britanniæ Rex, ſancivit ut, poſthabitis omnibus illis Bibliorum tranſlationibus, quæ tùnc in Angliâ circumferebantur, nova, quæ ab omni partium affectu libera eſſet, cuderetur. Leges etiàm condendæ interpretationis iſtius tulit, juſsítque ut ii qui illi præeſſent ab eâ quæ Epiſcoporum verſio appellabatur nòn diſcederent niſi in locis ubi alitèr fieri nòn poſſet. Juſſit etiàm ut voces quædam retinerentur quæ Eccleſiæ uſui aliquâ ratione conſecratæ videbantur, ſicuti nomen *Church*, quod *Eccleſiam* denotat, & hâc ſanctione arguebat Genevenſes, qui alia ſubſtituerunt nomina, quos etiàm perſtrinxit, vetans nè ad oram codicis rejicerentur annotationes; quià ſcilicèt facillimè ejuſmodi notis plebeii homines decipiuntur. Hæc & alia ejuſdem naturæ plurima, quæ à Rege mandata fuerant, Angli perfecerunt; & adhùc ætate noſtrâ nòn alia legitur contextûs Biblici interpretatio in Anglorum Proteſtantium cœtibus quàm Anglica illa, quæ juſſu Regis adornata fuit. Hanc eamdem repræſentat codex illorum Liturgicus, exceptâ Pſalmorum verſione, quæ nihil mutationis recepit, eáque retenta eſt in publicis precibus quæ jàm ab initio eorum ſeceſſionis ab Eccleſiâ Romanâ ſub Eduardo Sexto obtinuerat. Jàm ante Proteſtantium illorum tempora Anglos habuiſſe verſionem contextûs Biblici ſer mone Anglico à Vuiclefo conditam vulgò creditur; ſed hæc, ut & alia quæ ſub Henrico VIII. in Angliâ viſa eſt, ex Latino Interprete derivata fuerat. Lutheri quoque verſionem novi Teſtamenti Anglicè converſam fuiſſe auctor eſt Cochlæus. Fertur etiàm Biblia Londini fuiſſe edita ſermone Vuallienſium, ſeu antiquorum Britonum, & Guilhelmum Bedellum vetus Inſtrumentum, Uſſerium verò Armachanum novum in ſermonem Hybernicum tranſtuliſſe. Sed hanc Hybernicam ſacri codicis interpretationem igne abſumptam periiſſe.

Cochl. in act. Luth.

CAP.

CAP. XXVI.

De Bibliorum verſionibus, quæ plebeio ac vulgari ſermone è Scholis Genevenſium prodiêre.

Roberti Olivetani tranſlatio.

NUllæ reperiuntur ſacri contextûs verſiones ſermone Gallico, quæ ex Hebræis & Græcis fontibus ſumptæ fuerint, præter eas quæ è Genevenſium Scholâ prodiêre. Nam in præſentiâ nòn moror Gallicam Scripturæ interpretationem quæ Renati Benedicti, Theologi Pariſienſis, nomen præfert: quandoquidèm illa nòn differt à Genevenſi, ut ex iis quæ poſteà animadvertentur manifeſtum erit. Robertus Olivetanus, ex Picardiâ oriundus & Joännis Calvini conſanguineus, primus immenſum illud opus aggreſſus eſt & abſolvit anno MDXXXV. qui etiàm primus eſt deformatæ apud Genevenſes ab eodem Calvino Religionis annus. Ante hæc tempora, ut teſtatur Robertus, legebantur in his locis MSS. verſionis antiquæ ſermone Gallico exemplaria, cujus auctor ignorabatur. Quæ autèm fuerit interpretationis ſuæ methodus fuſioribus verbis aſſerit Olivetanus in Præfatione, quam operi ſuo præmiſit: nec ea ſanè contemnenda erat, ſi tanto oneri ſuſtinendo par fuiſſet. Sed nec Hebraicè nec Gallicè doctum fuiſſe Interpretem illum multa oſtendunt. De linguâ Gallicâ nulla eſt dubitandi ratio, cùm Roberti verſionem poſteà recognoverit Joännes Calvinus, & hanc à ſe recognoſci aſſerat quòd illius auctor barbarè loqueretur. Neque ſimilitèr linguam Hebræam calluiſſe ipſe manifeſtè oſtendit in tàm laudatâ Præfatione ubi nonnulla habet quæ vix a linguæ Hebrææ tyronibus ignorari poterant, dignúſque eſt qui omnium ſibilis excipiatur, cùm eodem loco obſervat R. Aben Eſram legiſſe in libro dicto *Tſachuth*, Judæos Tiberienſes auctores eſſe punctorum, quæ nunc ſupplent vices vocalium in codice Hebræo, cùm ab ipſomet

ſomet Aben Eſrâ ſcriptus fuerit liber iſte dictus *Tſachuth*. Robertus itaque Olivetanus nòn tàm ex Hebræis codicibus vetus Inſtrumentum Gallicè reddidit, quàm ex aliis Interpretibus quos ſibi duces propoſuit. Recenſet enim jàm ſuâ ætate tres Scripturæ ſacræ verſiones Germanicas & duas ſermone Italico. Profitetur tamèn ab ipſo exordio ſe *in nullius jurâſſe verba magiſtri*, ſed omni anteceptâ opinione vacuum ad codices Hebræos reſpexiſſe: loca verò Scripturæ quæ ſibi videbantur paulò obſcuriora aſteriſco, ſive ſtellulâ, notâſſe, aliorum interpretatione ad marginem rejectâ.

Ejuſmodi diverſas interpretandi ſacri contextûs rationes plurimi facit Olivetanus, maximè eas quas ex Græcis Interpretibus & B. Hieronymo annotavit, quòd eidem contextui multum lucis afferant. Idcircò nòn omninò dependere ſe palàm profitetur ab hodiernis Judæorum codicibus, quibus addita fuiſſe à Magiſtris Tiberienſibus puncta illa vocalia quæ nùnc illos occupant, nòn veretur aſſerere; & ob hanc cauſam haùd infrequentèr ſe prætuliſſe Vulgatæ codicis Hebræi lectioni Græcos Interpretes & Hieronymum. In ſcribendis quoque nominibus Hebræis eoſdem ſequitur Interpretes, quos recentioribus Judæorum Magiſtris anteponit; novorúmque Hebraizantium pronuntiationem monſtroſam appellat. Denique ſe in linguæ Hebraicæ cognitione B. Hieronymo longè inferiorem eſſe agnoſcit.

Digna ſunt illa quæ in homine Heterodoxo, etiàm à viris Catholicis, laudentur: ſed de Roberto Olivetano affirmare poſſumus eum *vidiſſe meliora probaviſséque*, at *deteriora ſequutum*, dùm intra breve nimìs ſpatium, unius videlicèt anni, opus quòd vix intra annos quinquaginta perfici poſſet, abſolvit. Raró admodùm interpretationum diverſitates annotat, & vix recurrit ad vetuſtos Interpretes. Interdùm ſenſus minùs obvios ſequitur, ut ab ipſo Geneſeos initio, ubi pro his verbis quæ in Vulgatâ & in aliis ferè omnibus verſionibus exſtant, *Spiritus Dei ferebatur*, ipſe vertit, *ventus Dei*, &c. Ne autèm ob affectatam hâc in re novitatem in jus vocaretur, teſtes interpretationis ſuæ adhibet Patres aliquot Eccleſiæ Græcæ qui ea ſimilitèr reddiderunt: aliam tamèn interpretationem ad oram codicis ſui retulit. In fœdiſſimos quoque errores lapſus eſt Olivetanus non ſolùm quòd Hebraicè & Gallicè doctus nòn eſſet; ſed & quià literas

Lati-

Latinas nòn videtur calluiſſe. Et ita dùm Interpretem Latinum in condendâ ſuâ verſione magìs intuetur, quàm verba contextûs Hebraici graviſſimè allucinatur; exempli causâ capite i. Geneſeos ubi in Latino Interprete legimus *cete grandia* ipſe reddidit *grandes balènes.* Sed nomen iſtud tàm in Latino quàm in Hebræo ad *balænas* reſtringi nòn poteſt, cùm in genere denotet animalia formæ oblongæ & ingentis. Quódque adhùc turpius, capite xv. Geneſeos, ubi Latinus Interpres habet *lampas,* vertit Olivetanus ob vocum affinitatem *lampe.*

Joãnis Calvini Biblia.

Joannes Calvinus,quanquàm non magis ſciret Hebraicè quàm Robertus Olivetanus, hujus tamèn verſionem recognovit; quòd ut ipſe teſtatur, minùs Gallica eſſet multíque in eâ errores deprehenderentur.* Illam tamen anteà laudibus ornatam auctoritate ſuâ muniverat. Optat ut viri eruditi per ſex annorum ſpatium huic operi, quod laborioſum judicat, totos ſe dedant, verſionémque ſuam poſteà aliis non minùs eruditione præſtantibus communicent. Hanc Calvini recognitionem publicavit Henricus Stephanus anno MDLIII. &, quòd ille eſſet vir acuti ingenii excellentíſque judicii atque in ſacrarum literarum ſtudio volutatus, nòn pauca in verſione Olivetani eruditè correxit, vocéſque rancidulas, quià linguæ Gallicæ peritiſſimus erat, felicitèr caſtigavit. Ad res tamen potiùs quàm ad verba reſpexiſſe videtur, ac ſæpiſſimè ut commodiorem ſenſum faciat, Paraphraſtam agit nòn Interpretem. Aliquandò etiàm ubi neceſſe nòn fuit, diſceſſit ab Olivetani verſione, methodum tamen illius ſequutus, diverſis quas fert textus Hebræus expoſitionibus ad marginem rejectis, ſed minùs frequentèr quàm Olivetanus, & in hàc quoque aliquandò errat, quòd ſenſum minùs proprium intra contextum exhibeat, probabiliori ad oram codicis relato, quià dictionum Hebraicarum proprietatem nòn intellexit. Plures etiàm notas marginales ſumptas ex vetuſtis Interpretibus, quas ſapientèr Olivetanus adjecerat ſuis exemplaribus, abſque ullâ prorsùs ratione Calvinus ſuſtulit, ſicuti capite vi. Geneſeos, ubi in LXX editione & Vulgatâ legitur, *non permanebit ſpiritus meus,* ipſe cum Olivetano vertit, *ne debatra,* ſive, *nòn diſceptabit,* nòn ſervatâ veterum Interpretum tranſlatione, quam ad marginem codicis ſui repræſentaverat Olivetanus. Recognitionis iſtius Calvinianæ plures

fuerunt

fuerunt editiones, quæ etiàm ab hominibus Catholicis avidè lectæ fuerunt, & ea inprimis quæ Lugduni anno MDLVII. publicata eſt, in Folio, & charactere haud ineleganti, pauciſſimis duntaxàt in eâ immutatis, librorúmque ſacrorum diviſione ad Vulgatam accommodatâ: neque etiàm aliis munita eſt præfationibus quàm Hieronymianis, ut hâc arte faciliùs ſimpliciores deciperentur.

Cornelius Bertramus linguæ Hebraicæ apud Genevenſes Profeſſor, Beza, Fayus, Rotanus, Jaquemotus, Goulartius & alii nonnulli Calvini editionem iterùm recognoverunt anno MDLXXXVIII. &, ut erant Interpretes illi, inprimis Bertramus, Grammaticæ Hebrææ periti, priſcam Genevenſium verſionem fecerunt minùs à Judæorum libris alienam, ſequuti in hoc negotio Munſteri ac Tremellii præ ceteris interpretationes. In multis quidèm ab illis cenſoribus caſtigati ſunt felicitèr & ut par erat Robertus Olivetanus & Joannes Calvinus; ſed ex nimiâ corrigendi libidine locis compluribus manum medicam ubi nihil prorsùs neceſſitatis erat adhibuerunt. Ità dùm Tremellium ſequuntur capite viii. libri Nehemiæ, ubi cum ipſo reddunt; *ils en donnoient l'intelligence par l'eſcriture meſme*, Theologiam potiùs, quam in Scholis Genevenſium hauſerant quàm Scripturæ ipſius verba exprimunt. Similitèr capite iv. Geneſeos, ubi priùs ab Olivetano & Calvino rectè & ad mentem Interpretum veterum redditum fuerat; *alors on commença d'invoquer le nom du ſeigneur*, reformatores iſti obſcurè ac barbarè verterunt; *alors on commença d'appeller du nom de l'eternel*, pravæ affectationis Aquilæ hâc in re imitatores. Vim quoque Gallici ſermonis interdùm nòn videntur aſſequuti; exempli causâ capite vi. Geneſeos, ubi ſermo eſt de arcâ, admodùm inſulsè interpretati ſunt; *tu la calfentreras de godron par dedans & par dehors*: longè meliùs Olivetanus & Calvinus reddiderant; *tu la poiſſeras de poix par dedans & par dehors*, ut etiàm exſtat in Latino Interprete; *bitumine lines intrinſecùs & extrinſecùs*. Quis paritèr ferat loquutionem hanc capite xxx. Geneſeos, *il pela les eſcorces blanches*. Denique ut ſexcenta ejuſdem rationis prætercam vim particularum ſermonis Gallici nòn videntur intellexiſſe, quæ tamèn ſenſum immutant.

Doctorum Genevenſium Biblia.

Ex eo tempore nòn alia à Doctoribus Genevenſibus verſionis ſuæ correctio edita eſt quæ recenſeri mereatur: ſed voces quaſdam penitùs obſoletas ſuſtulerunt, ut interpretatio illa videretur minùs horrida. Notas duntaxàt Scripturæ locis quæ aliquid obſcuritatis præ ſe ferrent adjecêre, quæ poſteà pro Doctorum Genevenſium arbitrio auctæ ſunt, & hâc arte cerebri ſui commenta ſæpè pro verâ ac germanâ Scripturâ obtrudunt. Pleraſque ejuſmodi notarum ex variis Genevenſium Doctorum libris & Bibliorum editionibus nòn ità pridèm in unum corpus redegit Samuël Deſmarets Calviniani ritûs Groeningæ Miniſter, quas Genevenſium verſioni à ſe editæ addidit. Sed ut nullius ferè judicii eſt Scriptor ille, multa inutilia & abſque delectu operi ſuo admiſcuit. Biblia quæ ſub nomine Renati Benedicti Theologi Pariſienſis ſermone Gallico publicata ſunt etiàm inter Genevenſia collocabimus; cùm & ipſe Benedictus, à fratribus ſuis Theologis Pariſienſibus graviſſimè reprehenſus ob iſtam Bibliorum editionem, liberè coram Deo & hominibus confeſſus fuerit ſuam Bibliorum editionem totum ſe debere viris Genevenſibus, paucioribus ſolùm immutatis dictionibus quas nòn ad Hebræos codices, quià nihil Hebraicè ſciebat, ſed ex ſuopte ingenio reformaverat. Rationes quoque profert ingenuè Doctor ille Pariſienſis quibus ad novam Bibliorum editionem adductus fuerit, quià ſcilicèt Pariſiis nuperrimè edita fuerat Dialectica Ariſtotelis ex Græco in Latinum converſa ab homine linguæ Græcæ imperito, & ut illa verſio magni æſtimata fuerat, ità & ipſe Interpretis illius exemplo, licèt nihil unquàm de literis Hebraicis ac Græcis deguſtâſſet, vetus Teſtamentum ex Hebræis fontibus & novum è Græcis interpretari nòn reformidaverat.

Biblia Samuëlis Deſmarets.

Biblia Renati Benedicti.

Joännis Adeodati tranſlatio.

Denique Genevenſium etiàm Bibliis adſcribemus Joännis Adeodati, Calviniani ritûs Genevæ Miniſtri, totius contextûs Biblici verſionem, quæ primò Italico, deindè Gallico ſermone edita eſt; nec minùs hodiè in Calvinianorum manibus verſatur quàm ipſa Genevenſis: adeò famoſus eſt Interpres ille apud ritûs ſui homines. Nec ſanè levioribus adducti ſunt rationibus ut de iſtâ tranſlatione ità ſentirent, quandoquidèm omnia in eâ plana ſunt & facilia, auctorque ejus Paraphraſten potiùs quàm Interpretem agit, & nihil nòn ad ſectæ ſuæ placita pertrahit, præſertim in No-

tis,

tis, quæ verſionis ſuæ contextui addidit. Ità Geneſeos capite vi. Bertrami caſtigationem ſequutus, vitatâ tamèn illius barbarie & obſcuritate, vertit; *alors on commença de nommer une partie des hommes du nom de l'eternel:* aliam interpretationem, quæ vera & germana eſt, quámque Olivetanus & Calvinus ſequuti fuerant, omninò reticet contentus notam addere, quæ Scripturæ verba intra hunc ſenſum limitet. Voces quaſdam adjicere aut illas in alias mutare majoris perſpicuitatis causâ ei nòn eſt religio, minùs interdùm de ſenſu proprio ſolicitus modò ab omnibus etiàm plebeiis hominibus intelligatur. Nec tàm viri Critici in ſuâ tranſlatione munus obire videtur quàm Theologi & concionatoris qui in eo totus eſt ut populi affectus excitet. Nòn pauca quidèm in Notis ejus laude digna ſunt, & interpretandis locis Scripturæ obſcurioribus haùd inutilia; ſed quià ex ſectæ ſuæ principiis interdùm loquitur tùnc ineptum diſputatorem ſe oſtendit, vel dùm concionatoris partem agens ſubtiliores conceptus affectat, ridendum ſe cordatis hominibus exhibet. Ità quis temperet à riſu legens hanc illius annotationem ad caput ii. Geneſeos; *Eve fut formée non de la teſte par ce que la femme doit eſtre ſujette au mari, non des pieds par ce que elle ne doit eſtre foulée ni auilie comme une ſerue, non du devant par ce qu' elle ne doit contrarier, non du derriere par ce qu' elle ne doit eſtré mépriſée ni rebutée ni delaiſsée, mais du coſte & du milieu du corps pour monſtrer la moderation que le mari doit garder en ſa ſuperiorité & la fidele compagnie qu' ils ſe doivent l'un à l' autre.* Iis autem qui Joännis Adeodati verſionem legere voluerint auctor fuerim ut Italicam, quæ haùd inelegantèr ſcripta eſt, Gallicæ præferant legántque præſertìm librorum capitúmque ſummaria quæ univerſam Scripturam velut in compendium redactum exhibent. Gen. 2. 21.

Nec forſan abs re erit Gallicam Sebaſtiani Caſtalionis verſionem inter Genevenſes recenſere, licèt ille his valdè exoſus nòn minùs ob interpretationem illam Gallicam quàm ob Latinam Genevenſium maledicta in ſe converterit. Publicata eſt autèm illa Caſtalionis editio Baſileæ anno MDLV. eámque ipſe Henrico II. Regi Francorum dicavit. Nòn eſt autem cùr in eam anxiè inquiramus cùm fermè ad verbum ex Latinâ petita fuerit, eamdémque prorſùs ſcribendi rationem ſequutus fuerit Caſtalio; exempli causâ, capite xlix. Geneſeos, ubi nomen Hebraicum *Schilo* in Latinâ editione interpretatus fuerat *Soſpitator*, vertit in Gallicâ, *porte* Caſtalionis verſio Gallica.

 bon-

bonheur: & hanc quoque eodem planè modò atque Latinam ſic exorditur; *Premierement Dieu crea le ciel & la terre; & comme la terre eſtoit neante & lourde & tenebres par deſſus l'abiſme, & que l'eſprit de Dieu ſe balançoit par deſſus les eaux; Dieu dit, la lumiere ſoit*, &c. Quæ ad verbum ex Latinâ ſuâ tranſlatione reddidit. De illâ autèm nòn minùs conqueſtus eſt Theodorus Beza quam de Latinâ, reprehendítque acerrimè Theologos Baſileenſes, qui paſſi ſint Sebaſtiani Caſtalionis Biblia cùm Latina tùm Gallica edi Baſileæ. Utramque arguit ut impiam & indoctam, aſſerítque Caſtalionem linguæ Hebrææ prorsùs imperitum eſſe; & quià nihil omninò Hebraicè noverat Beza, teſtatur id ſe à viris didiciſſe in hâc linguâ peritiſſimis. Sed nòn ità indoctus erat Hebraicè Caſtalio quin magìs peritum Interpretem quàm Genevenſes multis in locis ſe præbeat; quomodò, ut innumera prætercam, dictionem *Tanninim*, quæ occurit initio Geneſeôs vertitúrque à Latino Interprete *cete grandia*, nòn reddidit uti Genevenſes *grandes baleines*, ſed novâ dictione inventâ, ut meliùs piſcium iſtorum magnitudinem exprimeret, interpretatus eſt *grands poiſſonnars*.

Caſſiodori de Reynâ tranſlationes Hiſpanicæ.

Caſſiodori de Reynâ & Cypriani Valerii, qui è Proteſtantium cœtu etiàm fuerunt, ſacri contextûs verſiones ſcriptas Hiſpanicè penè omiſeram. Ille in operis Præfatione teſtatur in condendâ ſuâ verſione ex Hebræis codicibus ducem inprimis ſibi propoſuiſſe Pagninum Judæóſque qui Hiſpanicam veteris Teſtamenti interpretationem publicârunt. Hic verò nòn tàm novæ ad Hebræos fontes tranſlationis auctor eſt quàm prioris, quæ à Caſſiodoro edita fuerat, reformator. Uterque autèm vix Hebraicè doctus fuit. A Proteſtantibus quoque publicatam fuiſſe Italico ſermone Scripturæ ſacræ verſionem ex eo licèt

Verſio Italica.

ſuſpicari quòd Robertus Olivetanus duas Bibliorum interpretationes in hâc linguâ ante ſua tempora editas recenſeat. Unius quidèm auctorem fuiſſe Antonium Bruccioliura jàm ſuprà animadverſum fuit; à quo verò altera illa condita fuerit ad Hebræos codices penitùs ignoro.

C A P.

CAP. XXVII.

De Bibliis Polyglottis.

Polyglotta Judæorum.

BIblia vocant Polyglotta quæ pluribus expreſſa linguis habentur; quâ ratione Judæi Conſtantinopolitani duo Legis Moſaicæ exemplaria linguis quatuor concepta ediderunt, quorum primum exhibet contextum Hebraicum, Chaldaicam Onkeloſi Paraphraſim, Targum, ſive Paraphraſim Arabicam R. Saadiæ cognomento Gaon, ſeu Excellentis, & Perſicam Tauſi verſionem; alterum verò præter contextum Hebræum & Chaldaicam Paraphraſim complectitur tranſlationem ſermone Græco vulgari, & alteram linguâ Hiſpanicâ; utramque Hebraicis characteribus exaratam, additis punctis Rabbinicis quæ vices vocalium ſuppleant. Idem quoque in Arabicâ Saadiæ & Perſicâ Tauſi verſionibus ſervatum fuit: at illud inprimis videtur dignum animadverſione quòd Judæi qui Arabicæ R. Saadiæ interpretationi puncta adjecerunt ad plebeiam potiùs linguæ Arabicæ pronunciationem attenderint quàm ad veram & Grammaticam qualis notatur in Alcorano, ut ex his quæ prima ſunt Geneſeos verba licet judicare. אוַּל מָא כַלַק אַלְלָא אַלְסַמָּאוַת יאֶל אַרְד וְאֶל אַרְד כַּאנַת גַמְרַת וְמַסְתַבְּחַרַת. Hæc ſi conferantur cum Arabico Saadiæ exemplari, quod Grammaticis ſignatum punctis exſtat in Bibliis Anglicanis, etſi interpolatum ut in Bibliis Pariſienſibus, quantum Judaica iſta punctorum ratio à germanâ, ſeu Grammaticâ, diſcrepet facilè deprehendetur. Proferam quoque hoc loco ſpecimen verſionum Græcæ vulgaris & Hiſpanicæ, quòd illarum exemplaria in Europæ Bibliothecis vix reperiantur. Iſtud ex verſu ſexto capitis primi Deuteronomii ſumetur, mediúmque locum Græcam inter & Hiſpanicam tenebit veritas Hebraica.

Primus

נאשטרו דיו הבלו אניש אין חרב פיר דיזיר אבשטו אווש אשטאר איניל בונטי אישטי.	יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה :	איקיריוש או תאוש מש אשדיכג פרוש אמש איש טי חרב טו אני פולי אשש אופו קתששטיאישטו אורו ט אטוטו

Anno 1515. Polyglotta Complutenſa.

Primus inter Chriſtianos Biblia Polyglotta publicavit integra Franciſcus Ximenius de Sinéros, Cardinalis & Archiepiſcopus Toletanus, quæ vulgò Complutenſia Biblia appellantur. In his exſtant contextus Hebraicus, Græca LXX Interpretum verſio & Latina quæ vulgò putatur Hieronymi, necnòn Chaldaica in quinque tantùm Moſis libros Paraphraſis. Rationem operis ſui ſtatìm ab exordio illuſtriſſimus ille Cardinalis aperit his verbis in Prologo ad Leonem x. ſummum Pontificem; *cùm uniuſcujuſque idiomatis ſua ſint verborum proprietates, quarum totam vim nòn poſſit quantumlibet abſoluta traductio prorsùs exprimere; tùm id maximè in eâ linguâ accidit per quam à Domino locutum eſt —— accedit quòd ubicunque Latinorum codicum varietas eſt, aut depravatæ lectionis ſuſpicio ad primam Scripturæ originem recurrendum eſt, ſicut B. Hieronymus & Auguſtinus ac ceteri Eccleſiaſtici tractatores admonent: ità ut librorum veteris Teſtamenti ſinceritas ex Hebraicâ veritate, novi autèm ex Græcis exemplaribus examinetur.* Contraria tamen mòx loquutus in alio ad lectorem Prologo veritati Hebraicæ detrahit, Judæorum codices elevans ut antiquas Eccleſiæ verſiones attollat: profitetur enim Latinam B. Hieronymi verſionem Hebraica inter & Græca exemplaria à ſe collocatam tanquàm Ieſum ſeu Romanam, ut loquitur, Eccleſiam inter duos hinc & indè latrones. Indigna ſanè comparatio, quámque à tàm eximio Cardinale profectam vix crediderim. Chaldaicam verò Paraphraſim in libros tantùm Moſis publici juris ſe feciſſe affirmat, quòd iſta in reliquos veteris Teſtamenti libros admodùm impura ſit, minùſque digna quæ ſacris codicibus inſeratur.

Hæc eſt Bibliorum Complutenſium œconomia: in hoc qui-

Hæc

dèm illorum auctor Cardinalis Ximenius videtur dignus laude quòd novam & ab Hieronymianâ diverſam tranſlationem nòn cuderit, majorémque adhùc laudem meriturus ſi ea notâſſet loca in quibus Latinus Interpres, qui nòn ſempèr Hieronymum ſapit, ab Hebræo contextu diſcedit. Nôrunt ſiquidèm rei Criticæ periti verſionem iſtam, qualis nùnc exſtat, Hieronymianàm in omnibus haùd referre; ſed habere aliquid mixtionis ex vetere, ſeu Italâ. In hoc etiàm doctiſſimum illum Cardinalem laudo, quòd Latinam editionem, quæ tùnc innumeris mendis ſcatebat, in multis repurgârit: verùm iſta caſtigatio nòn ubique felicitèr ei ſucceſſit, iis præſertim in locis ubi contextûs Hebraici verbis preſſiùs adhærens Latinum Interpretem ex illo ſolùm & abſque Latinorum codicum ope correxit, lapſus ſimilitèr in reformandis interdùm ad Hebraica Græcorum Interpretum exemplaribus; etſi palàm teſtetur ſe nòn vulgaria, ſeu temerè oblata, exemplaria ſequutum fuiſſe; ſed vetuſtiſſima ſimùl & emendatiſſima. Græca autèm novi Teſtamenti verba ità à ſe edita aſſerit ut nudas præferrent literas abſque ullis aut ſpirituum aut tonorum notis. *Antiquiſſimos*, inquit, *Græcos abſque hiſce faſtigiis literarum ſcriptitâſſe notius eſt quàm ut ſit multis argumentis comprobandum.* Cùr verò idem ab ipſo præſtitum nòn fuerit in Græcâ LXX Interpretum editione mòx oſtendit; quià ſcilicèt hæc mera eſt interpretatio, nòn autèm contextus, qualis eſt Græca novi Teſtamenti editio. Demùm his omnibus adtexuit Cardinalis Ximenius Hebraicorum Chaldaicorùmque vocabulorum dictionarium, quod nòn ex Rabbinorum libris deſumptum fuit, ut alia ferè omnia quæ poſteà concinnata ſunt, ſed ex vetuſtis Interpretibus. Animadverſio in Biblia Complut.

Biblia Complutenſia iterùm edi curavit, ſed longè auctiora Antuerpiæ Arias Montanus ſumptibus & auctoritate Philippi II. Hiſpaniarum Regis, à quo Bibliorum Regiorum, ſeu Philippi II nomen ſortita ſunt. In his præter contextum Hebræum, Græcam LXX Interpretum verſionem & Latinam B. Hieronymi, quæ exſtant in Complutenſi editione, apparet Chaldaica Paraphraſis in reliquos veteris Inſtrumenti libros, quam Complutenſium Theologorum Bibliothecæ dicaverat Cardinalis Ximenius, & in novum Teſtamentum Syriaca tranſlatio cum Latinâ illius verſione. Nòn aliam quidèm textûs Hebræi tranſlatio- Anno 1572. Polyglotta Regia.

nem.

nem quàm Hieronymianam Ximenii exemplo ductus operi ſuo Arias inſeruit: verùm nè deeſſet Latina interpretatio, quæ contextûs verba in omnibus & κατὰ πόδα referret, ad calcem ejuſdem operis adjecit Latinam Santis Pagnini verſionem cum ſuis ad eam caſtigationibus, quò magis adhùc verba Hebraica exprimeret. Immenſum illud & verè Regium opus à Theologis Hiſpanis, Pariſienſibus, Lovanienſibúſque & aliis viris eruditione & pietate conſpicuis approbatum, imò & à ſummo Pontifice Gregorio XIII. eximiè laudatum, vix obtrectatorum quorumdam latratus & maledicentiam effugere potuit. Malè ſiquidèm audiit apud iſtos Arias Montanus, quòd auſu planè temerario & nefando impuram illam & portentoſam Paraphraſim Chaldaicam, quam Ximenius in Collegii Complutenſis Bibliothecâ recondi juſſerat, primus in publicum edere veritus nòn fuiſſet. Nòn defuere etiàm inter Judæos, maximè in Italiâ, qui ex Paraphraſis iſtius editione Religionis ſuæ ſuperſtitionibus multum roboris accedere arbitrati, Philippo II. veluti ceremoniarum ſuarum eximio defenſori fauſta precati ſunt. Verum inter Theologos repertus eſt, vir impensè doctus, Franciſcus Lucas Brugenſis, qui Paraphraſim Chaldaicam adversùs importunos invidorum latratus ſermone apologetico defenderit. Profeſſus etiàm fuerat Arias Montanus ſe ab inſtituto & ratione Cardinalis Ximenii nè tantillùm receſſiſſe qui in animo habuerat ejuſmodi Paraphraſim integram ſeorsìm publicare cum Latinâ illius interpretatione reſectis tantùm fabellis.

Animadverſio in Biblia Regia.

Dignum eſt profectò Regium opus illud quod ab omnibus Theologis celebretur, & ſi nonnulla videantur in eo deſiderari: eòſdem quippe nævos præfert, quos jàm anteà in Bibliis Complutenſibus notavimus. Nimirùm eadem ſunt exemplaria Græca & Latina quæ jàm publicaverat Cardinalis Ximenius. Santis Pagnini verſionem Latinam nòn tàm reformavit Arias Montanus quàm deformavit: dùm enim verba Hebraica preſſiùs ſequitur ubique ferè σολοικίζει, danſque *ſine mente ſonum* à germanâ dictionum ſignificatione ſæpiùs recedit. Denique Arias inſtructiſſimum longéque ampliorem quàm qui in Bibliis Complutenſibus apparatum, qui plura Lexica pluréſque Grammaticas exhibet, edi curavit: à quo tamèn nòn pauca, quæ minùs ad propoſiti ſui rationem faciant, reſecari poſſent tanquàm inutilia.

Regias

Regias Cardinalis Ximenii & Philippi II. impenſas longè ſuperavit ætate noſtrâ vir eximius Michaël le Jay Pariſinus, qui ſuis ſumptibus novam Bibliorum Polyglottorum editionem aggreſſus, in illis cudendis patrimonium dilapidavit priuſquàm ingens & mirabile opus iſtud ad umbilicum perduceretur. Primùm itaque ea omnia quæ in Bibliis Regiis jàm edita fuerant iterùm edi curavit typis elegantioribus, quibus deindè Samaritanorum codices, Pentateuchum ſcilicet Hebræo-Samariticum & verſionem Samariticam, Syriacam quoque & Arabicam in totum vetus Teſtamentum verſiones punctis inſtructas cum Latinis earum interpretationibus auſu planè incredibili adjecit: ſimilitèr verſionem Arabicam in novum Teſtamentum quæ in Regiâ editione nòn exſtat. In hoc autèm negotio uſus eſt operâ doctiſſimi viri Gabriëlis Sionitæ Maronitæ è monte Libano & in perpaucis voluminibus Abrahami Ecchellenſis Maronitæ etiàm è Libano. Deſideratur autèm in hoc opere apparatus qui complectitur animadverſiones quæ in varias illas Bibliorum editiones jàm à viris doctis paratæ fuerant. Ortum quoque fuit ex illorum negligentiâ qui tàm eximio operi præfuerunt, ut Græcæ LXX Interpretum verſionis & Latinæ B. Hieronymi exemplaria eadem prorsùs recuſa fuerint quæ jàm in Bibliis Regiis edita, prætermiſsâ Vaticani exemplaris editione Græcâ quæ purior erat magíſque caſtigata, neglectis paritèr Vulgatæ editionis exemplaribus, quæ ſummorum Pontificum auctoritate ad vetuſtiſſimos eoſdémque optimæ notæ codices à viris præſtantibus & rei Criticæ peritis recognita fuerant. Interìm mendas prætereo quæ, Scribarum incuriâ in libros Syriacos & Arabicos invectæ, magnam partem relictæ ſunt. Verba etiàm Syriaca & Arabica minùs aſſecuti Latini eorum Interpretes ſenſum locis compluribus nòn rectè exprimunt.

Anno 1645.

Polyglotta Pariſienſia.

Animadverſiones in Biblia Pariſienſia.

Denique præmiſſæ ſunt immenſo huic operi Præfationes aliquot quæ illius utilitatem commendent. Verùm in his ſuo ſeipſum gladio jugulat vir clariſſimus D. le Jay, dùm totus dependens ab hominibus qui nòn erant ab omni prorsùs opinione præconceptâ liberi atque inprimis à Joanne Morino, viro alioqui docto, Judæorum codices elevat, iíſque antiquas Eccleſiæ tralationes præferre nòn dubitat; quódque videtur incredibile, palàm aſſerit *pro certo & indubitato eſſe debere, Vulgatam editionem quæ communi*

Catholicæ Eccleſiæ linguâ circumfertur verum eſſe ac genuinum ſacræ Scripturæ fontem. At nè quidem Patres Tridentini ſimile de Latinis codicibus decretum ferre auſi ſunt. Profusè marſupium ſuum evacuavit largificus ille vir in edendo tàm magnifico Bibliorum Polyglottorum apparatu, ſi conſtet Latinum Interpretem complecti germanam ac primigeniam Scripturam ad eúmque ſolum tanquàm ad verum fontem recurrendum. Haùd abſimili ratione pro tuendâ LXX Seniorum interpretatione ducit argumentum opinione ſuâ firmiſſimum ex Scriptore Mahumetano, qui in re Chronologicâ, relictis Judæorum & Samaritanorum codicibus Hebræis, Græcos Interpretes ſequitur: indéque conficit D. le Jay; *nòn tantùm apud Chriſtianos LXX Interpretum ſupremæ auctoritatis fuiſſe, ſed apud Mahumetanos etiàm ipſos.* Demùm quis credat D. le Jay, ut verſionis Arabicæ, quam primus in publicum edebat, antiquitatem commendaret, veritum nòn fuiſſe affirmare illius ope ab Hieronymo ſeptingentos aut octingentos verſus, qui in veteri Jobi tranſlatione deerant, reſtitutos fuiſſe; teſtémque profert aſſertionis ſuæ ipſummet Hieronymum qui ſcribit ante librum Jobi à ſe tranſlatum DCC. fermè, aut DCCC. in eo verſus defuiſſe, séque in illâ cudendâ nullum de veteribus ſequutum fuiſſe Interpretem, ſed ex ipſo Hebraico Arabicóque ſermone, & interdùm Syro, nùnc verba, nùnc ſenſus, nùnc ſimùl utrumque expreſſiſſe. Verùm Arabici ſermonis nomine nullam hoc loco verſionem Arabicam indicare voluiſſe Hieronymum notiùs eſt quàm ut multis probetur. Oſtendit doctiſſimus ille Pater his verbis, quàm difficilis intellectu ſit liber Jobi, cujus auctor nòn Hebraica modò verba uſurpavit, ſed & Arabica & Syriaca, ad quorum intelligentiam *Lyddæum quendam præceptorem qui apud Hebræos primus haberi putabatur nòn parvis ſe redemiſſe nummis* teſtatur.

Hieron. Præf. in Job.

Anno 1657. Polyglotta Anglicana.

Vix publici juris facta fuerant Biblia Pariſina, cùm in Angliâ clariſſimus Vualtonus aliíque viri eruditiſſimi cogitare cœperunt de iiſdem Bibliis iterùm prelo committendis in minori formâ typíſque minùs elegantibus ut nova illa Polyglottorum editio ſacrarum literarum ſtudioſis paratior eſſet atque illorum uſibus accommodatior. Res iſta feliciter & ut in animo habuerant eis ſucceſſit. Prodierunt itaque anno MDCLVII. Biblia illa Polyglotta,

ta, quæ vulgò Anglicana appellantur, eáque ſex tomis comprehenſa. Illa quidèm chartæ magnitudine & bonitate, necnòn typorum elegantiâ Pariſienſibus Heptaglottis longè inferiora ſunt; at id inprimis habent commodi quòd ſinguli contextus & verſiones unico veluti intuitu legentibus ſe offerant, facilique negotio inter ſe conferri poſſint: in legendis autem Pariſienſibus Polyglottis id fruſtrà obtineas niſi ſimul volumina immenſæ molis evolvantur. Deindè in hoc etiàm Anglicana præſtant Pariſienſibus, quòd illa Græcæ LXX Interpretum & Latinæ B. Hieronymi verſionum puriora exemplaria præferant, Græca ſcilicèt quæ Romæ ex codice Vaticano, & ex hoc poſteà Pariſiis edita; Latina verò quæ ſtudio & auctoritate ſummorum Pontificum Sixti V. & Clementis VIII. ab innumeris mendis expurgata fuerant. His omnibus accedunt verſiones Arabicæ & Syriacæ libri Eſther, Judith, Tobiæ aliorúmque, perpaucorum tamen, voluminum, quæ in Bibliis Pariſienſibus Syriacè & Arabicè nòn exſtant. Habet ſimilitèr Anglicana illa editio Targum triplex; nimirùm, illud quod vocatur Hieroſolymitanum, alterum Pſeudo-Jonathanis, quæ ambo ſermone Chaldaico impuro ſcripta ſunt & Perſicam Tauſi Paraphraſim. Habet quoque Evangelia quatuor Perſicè & Pſalterium Æthiopicum; quæ omnia in Bibliis Pariſienſibus deſiderantur.

Intereà D. le Jay, qui in edendis Bibliis Pariſienſibus facultates ſuas conſumpſerat, fortunam multis conqueſtus Anglos tanquàm homines plagiarios accuſabat qui laborem alienum ſibi ſumpſerant, nihilque aliud quàm quod jàm editum à ſe fuerat, ſi paucula eáque nullius ferè momenti excipias, iterùm publicarent. Dignus ſanè miſeratione fuit vir ille, qui futuri lucri ſtudio patrimonium miſerè dilapidavit. Verùm laude quoque digni ſunt Angli qui paratiora & ad uſus quoſlibet accommodatiora Polyglotta ediderint; laude adhùc digniores ſi nationum Orientalium verſiones, inprimis Arabicas, quæ in eorum Bibliothecis deliteſcunt, melioríſque ſunt notæ quàm quæ in Pariſienſibus ſunt editæ, publici juris feciſſent: longè ſiquidèm ſatiùs fuiſſet exemplaria Pentateuchi Arabici cùm obelis, aſteriſcis aliiſque Origenianis notationibus, quæ ſervantur in Bibliothecâ Oxonienſi evulgare, quàm interpolatam illam R. Saadiæ Paraphraſim, qualis jàm in Polyglottis Pariſienſibus

Animadverſio in Biblia Anglicana.

riſienſibus exſtabat, iterùm recudere. Quódque videtur mirabilius, conſtat errores innumeros, quibus abundat Pariſienſis editio, maximè in verſionibus Syriacis & Arabicis, necnòn in Latinis illarum interpretationibus, adhùc in Anglicâ eoſdem conſpici; neque etiàm caſtigatos fuiſſe in animadverſionibus Criticis, quæ in ultimum tomum rejectæ ſunt. Alia prætereo & quidèm nòn pauca, quæ in Anglicâ Bibliorum editione notari poſſent; quippe *nihil eſt ex omni parte beatum.* In eâ autèm præcipuè eminet apparatus Biblicus qui frontem libri occupat, etſi ſuos quoque habeat nævos, videtur enim à diverſis Scriptoribus concinnatus, qui diverſa de eodem argumento ſentientes in contraria abeunt: indéque ortum videtur ut Vualtonus, cujus nomine opus iſtud prodiit in lucem, parùm conſentaneè interdùm loquatur.

FINIS.

CASTIGATIONES
AD
OPUSCULUM
ISAACI VOSSII
DE
Sibyllinis Oraculis
ET
RESPONSIONEM
AD
OBJECTIONES
NUPERÆ
CRITICÆ SACRÆ.

Caſtigationes ad Opuſculum

ISAACI VOSSII
DE
SIBYLLINIS ORACULIS
ET
RESPONSIONEM
AD
OBJECTIONES
NUPERÆ
CRITICÆ SACRÆ.

AUctor Criticæ ſacræ in vetus Teſtamentum Simonius in Iſaaco Voſſio, quem nimio Græcæ verſionis affectu abreptum exiſtimabat, moderationem requiſierat. Sed vir doctus, qui *Chriſtum in Apocalypſi tepidos evomere* novit, *nihilque Deum amare quod medium ſit*, animo longè obſtinatiori acceſſit ad ſcribendum opuſculum de Sibyllinis Oraculis, in quo ad id unum reſpexiſſe videtur, ut elevatis pro ſuo more Judæorum codicibus Græcos Interpretes in majus extolleret. Ità etiàm reſpondet Simonio ut eum potiùs animo à Rabbinis præoccupato ad ſcribendum ſe accinxiſſe ſcribat, exemplo Hieronymi, qui *primus Chriſtianorum Rabbinicam condidit verſionem & alios ad idem audendum ſignifer præceſſit*. Profitetur Voſſius ſe nòn Rabbinos ſed Chriſtum ſequi.

Voſſ. in Reſp. ad Obj. nup. Crit.

Id. Voſſ.

qui magiſtrum, & in eâ quam Chriſtus ipſe approbavit verſione acquieſcere, Simonióque auctor eſt ut ceſſet novam ſacrarum literarum molire verſionem, quòd purior magíſque genuina introduci nequeat Scriptura quàm illa quæ à Chriſto & Apoſtolis nobis tradita eſt. Placet quidèm in hoc Voſſius quod Græcis Interpretibus plurimùm tribuat, plùs etiàm placiturus ſi nòn eos ab omni prorſùs errore immunes affirmaret, atque ab illis nè quidèm in minutioribus recedendum eſſe, utpote qui Prophetæ nòn Interpretes ipſi videantur. Laudo prætereà eximii illius viri diligentiam in aſſerendâ à maledicentiſſimorum hominum calumniis LXX Seniorum tralatione & in expurgandis eorum codicibus. Verùm ubi de rebus Judæorum eorúmque libris agitur, ſummam præ ſe fert in his vir doctus inſcitiam falsáque paſsim pro veris conatur obtrudere. Totum iſtud negotium exemplis aliquot fiet illuſtrius. Quare nonnulla ex clariſſimi illius viri opuſculo de Sibyllinis Oraculis & Reſponſione ad Objectiones Criticæ ſacræ ſeligam, ex quibus manifeſtum erit illum de rebus parùm ſibi compertis decreta tuliſſe. Sumam itaque exordium ab Epiſtolâ quam opuſculo de Sibyllinis Oraculis præmiſit.

Voſſ. in Epiſt. ad Thom. Brun.

Primâ fronte in hâc epiſtolâ Voſſius virum Hebraicè doctum miris modis traducit veluti *fatuum, Semi-Rabbinum & inſignem nebulonem*, qui verba Hieronymi nequiſſimè interpolata produxerit. Verùm ex hoc potiùs B. Hieronymi loco qui in controverſiam vertitur, Semi-Rabbini iſti Sibylliſtam Voſſium tanquàm falſificum in jus vocabunt, qui doctiſſimi illius Patris verba à ſe minimè intellecta perverterit, protulerítque tùm editos tùm manu exaratos Hieronymi codices perpaucis cognitos. Locus de quo agitur exſtat his verbis conceptus in Quæſtionibus ſeu Traditionibus Hebraicis in Geneſim ejuſdem Hieronymi. *Hebræi quod ſequitur*, & neſcivit cum dormiſſet cum eâ & cum ſurrexiſſet ab eâ, *appungunt deſuper quaſi incredibile & quòd rerum natura nòn capiat coire quempiam neſcientem.* Teſtatur Voſſius complura ſe conſuluiſſe exemplaria MSS. & in omnibus ſcriptum inveniſſe *apponunt* pro *appungunt*. Veriùs dixerit in nullis, qui probæ notæ fuerint, codicibus ſe inveniſſe *apponunt*. Quis enim ſenſus ex his verbis formari poſſet ſi pro *appungunt* repoſitum fuerit *apponunt*? Undè autem codices illos

Hieron. Tradit. in Gen.

Gen. 19. 33.

illos ſumpſerit non refert. Sed ut veniamus ad rem, nihil cauſæ fuit cur Voſſius ſcilicèt verba contextûs Hebraici perverteret, veritus ſcilicèt nè ex iſtâ dictione *appungunt* punctorum antiquitas indè jam à temporibus Hieronymi defenderetur. Fatentur enim ſaniores Critici ejuſmodi puncta Hieronymi ætate longè recentiora eſſe, qui tamen haùd inviti agnoſcunt iſtud punctorum genus quorum hoc loco meminit Hieronymus, quæque ſupra dictiones aliquot Hebraici contextûs apponuntur, eâdem fermè ratione quâ Samaritæ & Syri lineolas quaſdam tranſverſas ſuper quædam vocabula appingunt, quæ haùd dubiè à Grammaticis ſeu Criticis inventæ ſunt. Judæos tùm antiquos tùm recentiores habet ſibi conſentientes hâc in parte Hieronymus: de his mentio fit in Talmude in Meraſchim, ſeu Commentariis Judæorum Allegoricis in Scripturam, & in Maſorâ. Ea quoque repræſentant hodierna Bibliorum exemplaria nòn ſecùs atque Hieronymi ætate, & in pleriſque ad dictionem בְּקוּמָה de quâ in præſentiâ diſputatur, ad oram codicum hæc additur notatio נקוד על ו׳ *punctum ſuper literam Vau.* In Bibliis Venetis editis in minori formâ à Petro Bragadino Geneſis capite xxxvii. ubi ſimile punctum occurrit ad dictionem אֵת exſtat in margine hæc nota חד מ׳ טו׳ נקודות בתורה *unum ex punctis xv. quæ ſunt in Lege.* Rationes ejuſmodi punctorum quales redduntur à Judæis, quorum anima eſt ineptiendi pruritus, ſilentio prætermitto, quià ineptæ ſunt. Satis eſt annotâſſe Judæos ejuſmodi puncta ex paternâ traditione in exemplaribus ſuis dudùm retinere.

Edit. Venet. in 16. an. 1615.

Deplorat deindè in eâdem epiſtolâ Voſſius miſerum hoc tempore in Germania Academiarum ſtatum ubi tàm impunè graſſatur Rabbiniſmus, nulláque excolitur Theologia niſi Rabbinica. Fieri nòn poſſe exiſtimat vir doctus ut humaniores literæ tractentur ubi Rabbiniſmus regnat ſtrigéſque Rabbinicæ latè dominantur. Nec in his ſecum diſſidentem me habebit Voſſius. Auctor quoque fuerim ut nugivendi iſti Theologaſtri, qui ſpretis literis Græcis & Latinis, nihil præter Rabbinorum commenta admittunt, ex Theologorum albo expungantur. Verùm ut his etiàm adſcribantur viri eximiè docti qui exemplo Origenis, Hieronymi, Chryſoſtomi, Theodoreti, aliorúmque Patrum frequentant Judæorum limina, vix ferre poſſum. Nugas

gas

gas quidèm eáſque maximas plerique Judæorum libri præferunt: at nòn pauci ſunt ex eorum claſſe Magiſtri qui ſacras literas mirè illuſtrârunt. Rem ità eſſe apertè docent unius Hieronymi in Prophetas Commentarii qui doctiſſimos ætatis ſuæ Judæos conſulere nòn erubuit. Delicatulo Voſſio Hieronymus vilis eſt & Theologorum Semi-Rabbinorum princeps. Semi-Rabbinus tamen iſte, etſi ſuos quoque nævos habeat, reliquos Eccleſiæ Patres in exponendis ſacræ Scripturæ libris longo intervallo ſuperavit. Optârim quoque ut in Semi-Rabbinorum caſtra priùs tranſeat Voſſius quàm res illorum tractet: vix enim à riſu temperant Semi-Rabbini iſti cùm legunt in epiſtolâ quam præmiſit libello de Sibyllinis Oraculis nè ſex quidèm effluxiſſe ſæcula ex quo primùm uſurpari cœperunt puncta iſta vocalia, quibus hodierni Judæorum codices onerantur: hos tria vel quatuor ſæcula acerrimè inter ſe conflixiſſe, dùm alii ſic, alii alitèr inducendas eſſe vocales cenſerent; & nè nùnc quidèm controverſiam hanc fore ſopitam, niſi Daniel Bombergus litem iſtam diremiſſet conductis aliquot Judæorum centuriis; atque ità demùm iſtas vocales primùm Venetiis ex officinâ Bombergi in lucem prodiiſſe. Habuit profectò vir doctus Bibliothecam Rabbinorum libris benè inſtructam ex quâ hauſit commenta iſta pluſquàm Rabbinica. Primò ſiquidèm nôrunt qui ſunt in Judæorum libris volutati jàm ante Bombergianas Bibliorum Hebraicorum editiones in aliis Italiæ partibus, maximè Piſauri, edita fuiſſe Biblia Hebraica punctis vocalibus adornata. Reperiuntur etiàm Bibliorum exemplaria indè à CCCC. aut D. annis manu exarata quæ eadem puncta præferant, laudantúrque à Rabbinis antiquioribus Biblia Hebraica quæ puncta iſta exhibeant. Similitèr nòn à DC. ſolùm ſed a DCCCC. & ampliùs annis uſurpata ſunt iſta puncta. Rabbi Saadias Gaon librum ſcripſit de re Grammaticâ ſub annum DCCCC. in quo de punctis vocalibus, quæ longè ante illius ætatem apud Judæos in uſu fuerant, multis diſputat. Prætereà ficta ſunt ea omnia quæ de graviſſimo inter Judæos conflictu affert Voſſius, quonam ſcilicèt modo apponendæ eſſent vocales contextui Hebraico. Ex eâdem quoque officinâ prodiit quod habet vir doctus de editionibus Bombergianis quæ ex complurium Judæorum ſententiâ mendis ſcatent. Spernunt quidèm

R. Saadias.

dèm Judæi primam Bibliorum Hebraicorum Bombergianam editionem cui præfuit Felix Pratenſis, quià ſcilicèt notationes Maſorethicæ ad oram illius exemplaris ſummâ rei illius inſcitiâ adjectæ ſunt. Verùm ſecundam & tertiam Bibliorum Bombergianorum editiones laudant & venerantur. De addendis quidèm notis Maſorethicis ad Bombergianas editiones maximæ ſubortæ ſunt difficultates, quià pauci ſunt etiàm inter Judæorum Magiſtros qui artem Maſorethicam benè calleant; quas tamen improbo ac duro labore ſuperavit R. Jacob Ben Hajim, primus Maſoræ inſtaurator. Utrùm autèm in alendis Judæorum, quos conduxerat Bombergus, centuriis patrimonium dilapidaverit, utì contendit Voſſius, nòn anquiro, neque de hoc nùnc agitur negotio. Complura iis quæ jàm à me allata ſunt facilè adjici poſſent, forsàn nec ab inſtituto aliena; ſed vereor nè vir doctus me tanquàm Semi-Rabbinum ac Judæorum fautorem trahat in judicium. Quare ad illius de Oraculis Sibyllinis opuſculi examen tranſeo, ubi eruditiùs de Judæis eorúmque libris diſputat.

Nonnulla affert ſtatìm ab initio operis vir inexhauſtæ eruditionis de Sibyllinis Oraculis, quibus in Hiſpaniâ præſertìm abuſi fuerint Judæi adverſus Chriſtianos. Hæc quæ minùs à commento quâm à verâ hiſtoriâ videntur abeſſe præmonet inſerenda paginæ xix. vel xxvi. ubi tractat illud argumentum. Verùm cùm jam demonſtratum fuerit Chronologiam ex Judæorum codicibus petitam minùs adhùc favere Judæis ipſis quàm quæ ex Græcis Interpretibus ſumitur, nòn eſt cùr refellendis hâc in re doctiſſimi Voſſii inventis ampliùs detineamur. Jàm quidèm vir perſpicaciſſimus animadverterat Judæos ſub Aquilæ tempora Hebræos codices deditâ operâ corrupiſſe & bis mille annorum expunxiſſe tempus, ut tempus Meſſiæ necdùm adveniſſe obtinerent: at hoc loco, longè oculatior, putat depravationis iſtius ſpatium ut plurimùm viginti duobus poſſe determinari annis, ídque ex verbis Ignatii in epiſtolâ ad Philadelphienſes rectè confici. Scribit ſanctiſſimus ille Martyr, referente Voſſio, ſe audiiſſe nonnullos dicentes, ſi eâ quæ in Evangeliis continentur nòn etiàm in Archivis, ſeu antiquis inveniantur monumentis, nolle ſe iis credere. Cùm ipſe reſponderit, inquit Voſſius, illi verò negaverint, manifeſtum Judæos jam tùm aut depravâſſe ſua exemplaria aut receſſiſſe à ſenſu quem LXX tradidere Interpretes.

Sed quâ ratione Ignatii reſponſum, qui aſſerit Chriſtum ſibi eſſe pro Archivis, ad ſuam de corruptis circa illud tempus à Judæis codicibus Hebraicis poſſit trahere ſententiam vir doctus, fateor me nòn aſſequi. Neque etiàm in germanis epiſtolarum Ignatii exemplaribus, quæ in lucem ipſe edidit Voſſius reperiuntur verba illa, *Chriſto velut ſummo ſacerdoti credendum potiùs quàm aliis ſacerdotibus*, quæ tamen quaſi àd Ignatii reſponſum pertineant, profert vir doctus. Juvat hîc afferre ipſiſſima Ignatii verba; ἤκουσα γὰρ τινῶν λεγόντων, ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὕρω τοῦ εὐαγγελίου, οὐ πιστεύω. Τοῖς δὲ τοιούτοις ἐγὼ δὲ λέγω ὅτι ἐμοὶ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. *Audivi enim quoſdam dicentes niſi invenero in Archivis Evangelium, nòn credo. His autèm reſpondeo, mihi loco Archivorum eſſe Iēſum Chriſtum.* Ibi de veteri Teſtamento nòn agitur cum novo comparato, ut exiſtimavit Voſſius, ſed de Hæreticis qui ab Eccleſiæ infantiâ orti fidem quam præmonſtrabat Evangeliorum codex reſpuebant: undè factum fuit ut priſci Eccleſiæ Patres Tertullianus, Irenæus & alii ejuſmodi Hæreticos nòn tàm ex ſacris codicibus refellerent, quàm ex certâ traditione, ſeu ex Chriſti doctrinâ per Apoſtolos eorúmque ſucceſſores viros Apoſtolicos in Eccleſiis diverſarum gentium propagatâ. Quo ſenſu aſſerit Ignatius Chriſtum, ſeu illius doctrinam, ſibi Archivorum antiquorúmque monumentorum loco eſſe. Is eſt, ni fallor, Ignatii verborum intellectus qui unitatem doctrinæ in Chriſto commendat, cujus ſpiritus quibuſlibet Archivis debet anteferri.

B. Ignat.

Multa etiàm hoc loco affert Voſſius de vocis *Æra* origine, ſentítque cum iis qui *Æram* & *Hegiram* Arabum idem vocabulum arbitrantur; nec id videtur extra probabilitatem: ſed quod mòx ſubjungit de nomine *Hegiræ* Arabicæ quaſi ductum fuerit ex Hebræo הגר *hagger*, Proſelytus, nòn eſt ità probabile. Putat vir doctus complures Judæos è ſectâ Herodianorum relicto ſuo Meſſiâ Herode, qui ſempèr ab ipſis vocatus fuerit הגר *peregrinus*, ad Mahometum tranſiiſſe & ab iis quoque dictum *hagger*. *Cum Judæi*, inquit Voſſius, *Meſſiam peregrinum ſeu Proſelytum fore crederent.* Iſta profectò à commentis Rabbinicis minùs recedunt. Deindè ex quo Sibyllarum oraculo didicit vir doctus Judæorum Meſſiam ex ipſorummet Judæorum ſententiâ Poſelytum fore & peregrinum: hanc enim aſſertionem Prophetarum vaticiniis & Evangelicæ hiſtoriæ con-

trariam

trariam eſſe nemo neſcit. Unum quidèm præ ceteris Meſſiam Judæi exſpectant de quo in præſentiâ loquitur Voſſius: at iſte ex Judæorum omnium conſenſu futurus eſt natione & ritibus Judæus. Verùm alios prætereà Meſſias exſpectant eóque nomine inſigniunt reges quoſlibet qui erga illos benè affecti ſunt. Quâ ratione Cyrus Judæorum Meſſias appellatus eſt. Sic quoque Herodes & Mahometus Meſſiæ nomen à Judæis reportare potuerunt. Parati ſunt etiàm hàc noſtrâ ætate Regem illum aut Principem quemcunque qui res illorum & ritus patrias tueri voluerit tanquàm Meſſiam ſuum ſalutare. Verùm iſta ad nomen *Hegiræ*, quod conſtat Arabicum eſſe nòn Hebraicum, minimè pertinent. Magìs ad veritatem accedit quod, poſt nonnulla interjecta, ſubjicit vir doctus de genuinâ vocis ἀπόκρυφος ſignificatione, ità ut ἀπόκρυφος idem ſit quod κρύφιος, librique Apocryphi iidem fuerint qui arcani & inacceſſi. Sed quis cùm Voſſio indè conficiat ſcripta illa Apocrypha, quæ ex ejus ſententiâ olìm veteris Teſtamenti libris conjuncta fuêre, & à priſcis Judæis approbata, digna fuiſſe quæ cum ceteris libris Propheticis in Scripturarum Canonem referrentur: hodiernum tùm Synagogæ tùm Eccleſiæ Canonem mutilum & decurtatum eſſe, qui Enochi, Eliæ alióſque ejuſdem naturæ libros nòn complectatur? Vili veneunt apud Voſſium Prophetæ, qui nòn modo LXX Interpretes inter Prophetas recenſeat, ſed & his quoque adſcribat celeberrimos impoſtores qui ementitis Patriarcharum & Prophetarum, necnòn virorum aliquot magnæ apud Gentiles exiſtimationis nominibus libros Adami, Enochi, Abrahami, Moyſis, Eſaiæ, Hieremiæ, Hyſtaſpis, Mercurii Triſmegiſti, Zoroaſtris, Sibyllarum, Orphei, Phocyllidæ & complurium aliorum libros in lucem protulerunt. Brevi, ſi ſuperis placet, etiàm inter Prophetas Voſſius tanto Prophetarum ſtipatus agmine nova procudet vaticinia, nòn ſecùs ac famoſus ille Impoſtor Guilhelmus Poſtellus, qui ſcribit Chaldæos doctrinam etiàm revelatam habuiſſe in ſuâ primâ Monarchiâ, & continuè inſtar ſacræ doctrinæ per decem Sibyllas eſſe inſtauratam, ut eſſet omninò apud ſpiritum Dei inexcuſabilis mundus, Chriſtúſque ſacrarum & Sibyllinarum doctrinarum Rex ab univerſo orbe adorandus innoteſceret. His ferè ſimilia de Sibyllinis Oraculis affert Voſſius. Oculatior tamen adhùc Poſtellus Propheticam iſtam

Guil. Poſtel. de Orig cap. 16. de ortu Sibyll. doctrinæ.

iſtam doctrinam aſſerit ortum habuiſſe à fœminâ principe totius orientis proximâ ſanguine ipſi Noacho. Quis credat Iſaacum Voſſium, qui nihil nòn virulenti paſsìm in operibus ſuis adverſus Judæos eorúmque Talmudem evomit, recenſuiſſe etiàm inter Prophetas etiàm Doctorem Talmudicum. Si res ità ſit, miror illum tanto contentionis æſtu abreptum fuiſſe in virum
Lightfoot. Hebraicè doctum quòd è Talmude Evangelia expoſuerit. *Minùs mihi peccaturus videtur*, inquit Voſſius, *qui ex Alcorano quàm qui ex Talmude exponat Evangelia.* Sed de his ſatis ſupérque, ad libros Apocryphos undè diverti tempus eſt ut redeam.

Apocryphos appello Scriptores, ubi de rebus Biblicis agitur, illos quos in ſuum Canonem neque Eccleſia neque Synagoga receperunt. Hinc factum eſt ut olim Hieronymus Judæorum perſonam induens & noviſſimè Cajetanus libros complures inter Apocryphos retulerint antequàm manifeſto Eccleſiæ decreto tanquàm Divini & Prophetici recepti fuiſſent. Hoc ſen-
Hieron. Præf. in Dan. ſu Hieronymus affirmat Danielem nòn habere apud Hebræos Suſannæ hiſtoriam, nec hymnum trium puerorum, nec Beli Draconis fabulas; *quas nos*, inquit, *quia in toto orbe diſperſæ ſunt, veru antepoſito eáſque jugulante ſubjecimus nè videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncâſſe.* Haùd abſimilitèr alio loco poſtquàm Scripturæ libros qui in Judæorum Canone
Hieron. Præf. in lib. Reg. erant, protulit, mòx addit, *quidquid extra hos eſt intra Apocrypha ponendum eſſe*; nimirùm Sapientiam, quæ vulgò Salomonis inſcribitur, & Ieſu filii Sirach librum, & Judith, & Tobiam &
Africanus. Paſtorem. Africanus etiàm ſimili ratione adductus Suſannæ hiſtoriam à Scriptore Græco confictam putavit: alii duos Danieles finxerunt; quorum primus Vaticinii, quod ſub ejus nomine legitur, auctor fuerit, alter verò Hiſtoriæ iſtius Scriptor, quæ in antiquis Græci exemplaris editionibus Prophetiæ Danielis præmittebatur: primus ſiquidèm Hieronymus hanc hiſtoriam ad calcem ejuſdem libri rejecit, quòd eam Judæorum codex, quem Latinum faciebat, nòn repræſentaret. Sententiam ſuam de Suſannæ hiſtoriâ confirmat Hieronymus aliorum Patrum teſtimo-
Hier. Procem. Comment. in Dan. niis. *Miror*, inquit, *quoſdam μεμψιμοίρους indignari mihi, quaſi ego decurtaverim librum, cùm & Origenes & Euſebius & Apollinarius aliíque viri Eccleſiaſtici & Doctores Græciæ has, ut dixi, viſiones nòn haberi apud Hebræos fateantur, nec ſe debere reſpondere*

Porphy-

Porphyrio pro his quæ nullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbeant. Gregorius Nazianzenus, Melito Sardenſis & auctor Synopſeos quæ ſub nomine Athanaſii circumfertur ulterius progreſſi librum Eſtheris inter Apocryphos collocârunt,quòd linguam Hebraicam nòn callentes, ex eo ſolùm quòd antiquæ Eſtheris Hiſtoriæ nonnulla à Græco Scriptore aſſuta fuerint, opus integrum expunxerunt. *Accidit*, inquit Sixtus Senenſis, *ut propter has appendicum lacinias hinc & inde quorumdam Scriptorum temeritate inſertas, liber ille quamvis Hebraicus apud Chriſtianos auctoritatem canonicam non receperit.* Nicolaus quoque de Lyrâ, Cajetanus, & alii nonnulli hæc additamenta pro Canonicis nòn habuêre, ſimilibus haùd dubiè rationibus adducti.

Gregor.Nazianz. Melit. Sard. Pſeudo-Athan.

Sixt. Sen. lib. 1. Bibl. S.

Lyran.Cajet.

Hæc paulo fuſiùs quidèm allata ſunt, ut manifeſtum eſſet omnibus quinam libri ex vetuſtiorum Eccleſiæ Patrum ſententiâ inter Apocryphos repoſiti fuerint. Apocryphorum ſiquidèm vocabulo abuſus Voſſius libros ſuppoſititios & adulterinos veteribus Apocryphis adſcribit, ſícque fucum facit incautis & ſimplicioribus Quod enim contendit vir doctus, libros Sibyllinos alióſque quos appellat fatidicos olìm cum libris veteris Teſtamenti conjunctos fuiſſe, lectos in primitivâ Eccleſiâ & à Paulo aliíſque Apoſtolis commendatos otioſi hominis eſt figmentum. Nòn alii enim in Eccleſiâ primitivâ lecti ſunt libri Apocryphi ceteriſque veteris Inſtrumenti libris adjecti in Græcis Bibliorum exemplaribus, quàm illi qui à Patribus recenſentur; etſi interdùm Patres nonnulli, ut Judæos, Gentiléſque preſſiùs urgerent, vocaverint etiàm in auxilium libros Sibyllarum alióſque ejuſdem rationis, quos tamèn nemo paulò cordatior inter Apocryphos, de quibus hoc loco agitur, numerabit. Dolet Voſſius libros Sibyllinos & alios fatidicos, poſtquàm publico edicto prohibiti ſunt, ſactos fuiſſe Apocryphos, interdictos, à nemine legendos, cùm anteà palàm & religiosè nòn ſecùs ac reliqui veteris Inſtrumenti libri à Judæis legerentur: tùm factum fuiſſe ut arctiori quàm anteà ſæpe libri ſacri conſtringerentur, & ex eo tempore *Apocryphi* vocabulum, in ſequiorem ſenſum acceptum fuiſſe, quaſi idem eſſet liber Apocryphus qui ſpurius & dubiæ fidei. Interim Scriptores nòn laudat à quibus lepida iſta commenta hauſerit, quæ tamèn parùm abſunt à fabulis Judaicis. Lubens à viro docto quæſierim, quod olìm feſtivus ille Cardinalis Hippolytus Ateſtenſis

ſtenſis ab Arioſto; *doue ha trovato tante Cojonerie?* Illi tamèn aſſentior in eo quod ſcribit de Apocryphis, ſi per libros Apocryphos nòn alios intelligat quàm illos qui à Judæis ad Chriſtianos cum reliquis veteris Teſtamenti libris tranſierunt, quippe partem maximam in Eccleſiâ Romanâ, inprimis poſt Synodi Tridentinæ decretum, tanquàm Canonici leguntur. Fieri potuit ut libri iſti qui inter Apocryphos olim recenſiti fuêre, quòd illos Canon Judaicus minimè approbaret, Prophetas etiàm habuerint auctores. Nec contra iſta pugnat Joſephi auctoritas qui affirmat à temporibus Artaxerxis certam nòn fuiſſe apud Judæos Prophetarum ſucceſſionem, adeóque qui ab eo tempore conſcripti ſunt, libris Propheticis nòn debere adnumerari. Nam Prophetarum munus tùnc omninò Judæis ſublatum fuiſſe veriſimile nòn eſt: quamdiu enim ſtetit Judæorum Reſpublica, tamdiu fuêre apud eos Scribæ publici qui res ætatis ſuæ chartis committerent, iíque Prophetæ appellabantur quià Spiritûs ſancti numine afflati erant, quanquàm nòn fatidici. Imò nè quidèm neceſſe eſt illos qui tùnc temporis res Judaicas ſcriptis complectebantur Prophetas fuiſſe, quià Synedrii magni aſſeſſores, quos à Deo inſpiratos novimus, illorum opera recognoſcebant. Verùm cùm publica Senatûs Judaici auctoritas ejuſmodi libros in Canonem librorum ſacrorum nunquàm retulerit, mirum videri nòn debet Patres pleroſque nòn recepiſſe illos tanquàm Divinos, ſed ut Apocryphos & dubiæ fidei, comparatè ſcilicèt ad alios ſacri codicis libros qui certæ erant fidei. Idem enim illis nòn fuit liber dubiæ fidei qui ſpurius atque adulterinus, ut exiſtimare videtur Voſſius, ſed certa ab incertis hoc titulo ſignare voluerunt: aliàs libri iſti priſcis Patrum noſtrorum ſæculis in Eccleſiâ lecti nòn fuiſſent, ſi quid ſpurii & adulterini in illis deprehenſum fuiſſet. Minoris tantùm illi erant momenti quàm libri ſacri, eóſque idcircò Eccleſiaſticos potiùs quàm Divinos Patres appellabant. *Legi quidèm,* inquit auctor expoſitionis Symboli quod tribuitur Ruffino, *in Eccleſiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.* (Ruffinus.) Quâ etiàm ratione eoſdem libros in ſuis cœtibus legit Eccleſia Anglicana. Nòn puto tamen quemquam hactenùs cogitâſſe, ſi Voſſium excipiamus, de introducendâ in Eccleſiam librorum Sibyllinorum lectione.

Novi

Novi quidèm Patrum nonnullos librum qui inſcribitur Paſtor multùm veneratos fuiſſe, Tertullianum quoque Enochi libellum quaſi Divinum obtrudere conatum: imò contendiſſe Judæos à contextu Scripturarum libros complures ſemoviſſe, qui Religionem Chriſtianam illuſtrabant. Cui etiàm ſententiæ adhærere viſus eſt Origenès, qui in epiſtolâ, quàm ſcripſit Africano de hiſtoriâ Suſannæ, aſſerit Judæos multa à ſuis libris ſuſtuliſſe nè legerentur illa à plebeiis hominibus. Verùm iſta & alia id genus, quæ perpaucorum ſunt, quæque ab iis proferuntur ut ſuæ potiùs hypotheſi quàm veritati ſerviànt, communi Patrum ſententiæ apponi nequeunt. Nam ipſe Tertullianus commune illud Eccleſiæ placitum verbis ſuis hoc loco videtur confirmare; *ſcis*, inquit, *Scripturam Enoch nòn recipi à quibuſdam, quià nec in armarium Judæorum admittitur.* Itaque temporibus illis judicabatur iſtud Apocryphum, ſeu dubiæ fidei, quòd Judæi in ſuum Canonem nòn admiſerunt. Aliud etiàm ſentit aliis locis Origenes quàm quod ſcripſit Africano. Verùm hoc loco Suſannæ hiſtoriam & alia additamenta, quæ præfert Græca LXX Interpretum editio, nòn aliâ ratione tueri potuit quàm recurrens ad libros Apocryphos ac ſupponens Judæos in exſcribendis ſuis codicibus nòn paucos à plebeiorum cognitione removiſſe quæ in iſtis Apocryphis expreſſa fuerint. Didicerat forsàn Origenes à Judæis, quorum frequenti commercio ùtebatur, Eſdram ejúſque ſocios nòn omnes qui tùnc exſtabant libros in publicum edidiſſe, & hinc confici poſſe exiſtimabat Græcos Interpretes ea ſumpſiſſe quæ in Hebræis codicibus nòn leguntur. Sed hæc ſententia à communi priſcorum Judæorum conſenſu recedit, qui perfectam & in omnibus accuratàm contextûs Hebræi concordiam agnoverunt. Neque aliam ob cauſam inventa fuiſſe videtur ab Origene & aliis nonnullis quàm ut veritas Hebraica cum Græcis exemplaribus, de quorum ſinceritate nòn parva erat dubitandi ratio, conciliaretur. His accedit Origenem nòn tàm ex ſuâ mente in hâc ad Africanum epiſtolâ loquutum fuiſſe, quàm ut codices, qui tùnc in Eccleſiis legebantur, defenderet.

Tertul.

Origenes.

Tertull. de hab. mul.

Origen.

Objicit prætereà doctiſſimus Voſſius virum inexhauſtæ doctrinæ Clementem Alexandrinum ſcribere Apoſtolum Paulum remiſiſſe ad Sibyllas & Hyſtaſpis vaticinia & commendáſſe eorum lectionem. Si quæratur autem à Voſſio ubinàm hoc dixerit Paulus, ſtatim reſpondit ſufficere nobis debuiſſe hoc Cle- Clem. Alex.

mentem virum ſanctum & cum multis Apoſtolicis converſatum affirmâſſe; verùm ſi reſponſionis iſtius habeatur ratio, priſcos Eccleſiæ Patres ab omni prorsùs errore immunes fuiſſe neceſſe eſt, quo nihil abſurdius fingi potuit. Nôrunt quippe qui aliquam rerum Eccleſiaſticarum cognitionem habent quàm vafrè priſci illi Patres, atque inprimis Clemens Alexandrinus, cum Judæis ac Gentilibus diſputârint. Contendit etiàm Voſſius librum Enochi, alióſque ſimiles libros fatidicos ex eo ſolum rejiciendos nòn eſſe, quòd in Fragmentis aliquot quæ ſuperſunt multa ſuperſtitioſa & Magica contineantur, cùm Balaamus Magus & Incantator fuerit, qui tamen futura Chriſti myſteria manifeſtè prædixit: quaſi verò ea quæ de Balaamo in Scripturâ referuntur ad præſens inſtitutum trahi poſſent, & hoc exemplo libros quos nòn ſolùm mendaciis ſuperſtitionibúſque & fabellis refertos eſſe conſtat, ſed & ab Impoſtoribus, qui clariſſimorum virorum ementiti ſunt nomina, profectos, tueri liceret. Eâdem arte febricitantium Judæorum ſomnia in Zohare, Rabboth & Midras ab eodem ſpiritu quo profectum eſt Evangelium inſpirata fuiſſe auctor eſt Guilhelmus Poſtellus, qui affirmare veritus nòn fuit ex doctrinâ Zoharis, tanquàm
Poſtell. de quæ *à ſpiritu ſancto & ſpiritualibus auctoribus pendet eductum eſſe*
Orig. c. p. 17. *Evangelium. Chalanni*, inquit idem Poſtellus, *Syri, Indi, Chaldæi, Magi, Gymnoſophiſtæ, Ægyptii & Prophetæ eàdem ſunt origine*. A quo nòn multùm diſcedere videtur optimus Voſſius, cui
Liber Zorob. auctor fuerim ut Zorobabelis vaticinium, quod de Meſſiâ clarè loquitur, fuítque à Judæis ſermone haùd impuro & Prophetico editum, in fatidicorum ſuorum claſſe collocet. Sed his valere juſſis id quod noſtri eſt inſtituti perſequamur.

Præter hactenùs allata de libris Apocryphis animadvertendum eſt nòn ſolùm Judæos ſibi Canonem Scripturarum condidiſſe; ſed & ſuum quoque Canonem habere Eccleſiam quæ auctoritate ſuâ communivit plures libros quos Judæi expunxe-
Auguſt. lib. 18. de Civit. Dei, cap. 36. rant. Ità Auguſtinus aſſerit libros Maccabæorum nòn à Judæis, ſed ab Eccleſiâ pro Canonicis accipi: quod de duobus tantùm primis Maccabæorum libris intelligendum eſt: tertium enim Eccleſia non minùs quàm Synagoga reſpuit. Cui etiàm ſententiæ videtur acceſſiſſe Hieronymus; etſi paſſim in ſuis operibus

operibus ſtrenuiſſimum Canonis Judaici defenſorem ſe præbeat. Ruffino enim objicienti Hieronymum nullam Scripturæ ſacræ auctoritatem tribuiſſe in ſuâ Bibliorum editione Suſannæ hiſtoriæ, hymno trium puerorum ac Beli Draconis narrationibus, quas appellaverat fabulas, reſpondet doctiſſimus Pater, nòn ſe quid ſentiret dixiſſe, ſed quid Judæi contra Chriſtianos dicere ſoleant explicâſſe. Dixerat tamen Hieronymus Origenem, Euſebium, Apollinarium & alios Græciæ Doctores pro his viſionibus,quæ nullam Scripturæ auctoritatem præbeant, Porphyrio noluiſſe reſpondere.De libro quoque Judith hæc ſcribit idem Hieronymus;*hunc librum Synodus Nicena in numero ſanctarum Scripturarum legitur computâſſe* : ad quæ hæc animadvertit Eraſmus; *nòn affirmat approbatum hunc in Synodo Nicenâ, ſed ait* legitur computâſſe. Revera Hieronymus Præfatione in librum Regum, tùm Judith tùm Tobiam in Canone eſſe negaverat. An contraria his locis loquitur Hieronymus, qui ſecum etiàm in hoc diſſidere videtur, quòd eoſdem Tobiæ & Judith libros apud Hebræos inter Hagiographa legi affirmet, qui & jàm alibi ſcripſerat hoſce libros nòn exſtare in Canone Judæorum, adeóque inter Apocrypha reponendos. Quæ ſint illa Hebræorum Hagiographa, de quibus his locis loquitur Hieronymus, fatetur ſe ignorare Joſephus Scaliger, quià Hagiographa à Judæis longè ante Hieronymi ſæculum in Scripturarum Divinarum Canonem recepta fuerint. Sed in hoc decipi Scaligerum putat D Huëtius,quòd nulla Hagiographa extra Canonem Hebræos habuiſſe cenſuerit, aſſértque adverſus Scaligerum famoſam illam *Bath kol*, ſeu *filiam vocis*, cujus ope Judæi ſcriptiones Hagiographas & à Deo inſpiratas ediderint. Verùm mera ſunt otioſorum hominum ſomnia, quæ Doctores recutiti de *Bath kol* commenti ſunt. Deindè conſtat illos nunquàm in ſuum Canonem recepiſſe libros Judith & Tobiæ. Itaque ficta ſunt ea quæ de duplici apud Hebræos Hagiographorum genere à D. Huëtio & aliis proferuntur, refellique poſſunt nòn ſolùm Joſephi & Hieronymi teſtimoniis qui Tobiam, Judith alióſque libros Græcè editos, quos nùnc Canon Eccleſiæ Romanæ comprehendit, neque Propheticis neque Hagiographis à Judæis adſcribi palàm teſtantur; verùm etiàm Judæorum recentiorum auctoritate qui in recenſendis libris ſacris nullam planè de illis mentionem faciunt; ſed

Ruffin.

Hieron lib. 2. Apol. adv. Ruff.

Hieron. præf. in Judith. Eraſm. Schol. in hanc præf.

Hieron. præf. in Tob. & præf. in Judith.

Scal. animadv. in Chron. Euſeb.

Huët. Demonſtr. Evang. prop. 4. de lib. Judith.

Bath kol.

eos tantùm laudant tanquàm ſcripta ſententioſa, quibus tamen nihil Divini ineſſe crediderunt. Si igitùr hâc noſtrâ ætate, imò jàm priſcis Eccleſiæ ſæculis, inter Canonicos numerati fuerint, id tribuendum eſt Eccleſiæ judicio, nòn Synagogæ. Quare duplex Canon ſtatuendus eſt, Eccleſiæ ſcilicèt & Synagogæ: à primo non malè dici poſſunt Eccleſiaſtici libri illi quos Eccleſia, nòn habitâ ratione Judaici Canonis, in ſuum Canonem voluit admitti & legi in ſuis cœtibus. Conſtat enim indè jàm ab ipſis naſcentis Eccleſiæ primordiis legi & cani conſueviſſe in congregationibus fidelium libros hoſce, quos miratur Eraſmus hodiè paſsim legi & cani in Templis. Sed rem ità eſſe diſcere potuit Eraſmus ex libro Invectivarum Ruffini adverſus Hieronymum.

Eraſm. Schol. in Præf. Hieron. in Dan.

Sixt. Senenſ. lib. 1. Bibl. S.

Hæc omnia egregiè illuſtrat Sixtus Senenſis ab initio Bibliothecæ ſuæ, ubi libros Scripturæ ſacræ in duas claſſès partitur. In primâ eos recenſet, quos Protocanonicos ſeu Canonicos primi ordinis appellat, & hi ſunt qui ex communi tùm Judæorum tùm Chriſtianorum conſenſu extra controverſiam recepti ſunt; in alterâ autem claſſe eos reponit quos vocat Deuterocanonicos, ſeu Canonicos ſecundi ordinis, *qui olim*, inquit, *Eccleſiaſtici vocabantur:* illi nimirum de quibus inter Catholicos aliquando fuit anceps ſententia, quíque ſerò ad notitiam totius Eccleſiæ pervenerunt. Primi generis libris adſcribit in veteri Inſtrumento eos ſolùm quos in ſuum armarium admiſit Synagoga; ad alterum verò genus revocat illos qui priſcis Eccleſiæ ſæculis inter Apocrypha ſcripta à pleriſque numerabantur, quibus etiàm adſcribit volumen Eſther, quòd de illius auctoritate nonnulli Patres dubitaverint, utì jàm annotatum fuit. Sola de auctoritate Hieronymi reſtat difficultas, qui contra Judæorum omnium fidem, imò & ſui ipſius teſtimonium ſcripſerit libros Tobiæ & Judith apud Hebræos inter Hagiographa exſtare. Miror Scaligerum alióſque viros rei Criticæ peritos nòn animadvertiſſe in Hieronymi Præfationibus in Tobiam & Judith legendum nòn eſſe *Hagiographa* utì nùnc legitur, ſed *Apocrypha*. Licet enim deſint codices manu exarati quibus lectionem hanc ſuffulciam, ipſamet Hieronymi verba illam manifeſtè oſtendunt; *librum utique Tobiæ*, inquit doctiſſimus Pater, *quem Hebræi de catalogo Divinarum Scripturarum ſecantes his quæ*

Hieron.

quæ Hagiographa memorant mancipârunt. Quis nòn ſtatìm deprehendat legi debuiſſe *Apocrypha*, non *Hagiographa*, cùm liquidò conſtet Judæos de Catalogo Divinarum Scripturarum Hagiographa nunquàm reſecuiſſe. Similis prorsùs ratio eſt Præfationis Hieronymi in Judith, ubi etiàm pro voce *Hagiographa* reponi debet *Apocrypha*: ſic enim in eâ hodiè legimus; *apud Hebræos liber Judith inter Hagiographa legitur, cujus auctoritas ad roboranda illa quæ in contentionem veniunt minùs idonea.* Si idonea nòn eſt libri iſtius auctoritas ad res fidei ſtabiliendas, haùd dubiè non eſt è libris Hagiographis, qui extra controverſiam Canonici & inſpirati apud Judæos habentur; ſed ex Apocryphorum numero, ſeu Scriptorum qui ſunt dubiæ & incertæ fidei, quales exiſtimavit libros Judith & Tobiæ Hieronymus. Hactenùs de Apocryphis quæ quidem fuſiùs quàm poſtulabat inſtituti ratio explicavimus. Sed rem diſputantium contentionibus valdè implicatam enodare à propoſito noſtro alienum nòn duximus. Hieron. Præf. in Tob.

Satis nòn fuit eruditiſſimum Voſſium novos Prophetas finxiſſe veteribus longè oculatiores, novum jàm librorum Scripturæ ſacræ ordinem hactenùs inauditum procudit. Libri Moſis ipſo auctore quinque conſtituunt volumina, nòn vero unum ut Judæis viſum eſt: & ut id à nemine poſſit vocari in controverſiam, novæ illius diſtributionis rationes evidentiſſimas profert; *conſtat autem*, inquit, *vel ex ipſis ſacris literis, ut alias gentes, ità quoque veteres Hebræos nòn in codicibus, quod ſerum demùm factum, ſed in voluminibus & continuatis pellibus libros ſuos deſcripſiſſe.* Quid neceſſe fuerit ut ad veteres Hebræos recurreret Voſſius minimè capio, cùm etiàm ætate noſtrâ Judæi in libris qui Synagogarum uſui ſerviunt, ejuſmodi voluminibus utantur: nec ideò tamen Legem in quinque partiuntur volumina; ſed eam ex antiquo more, quem etiàm Chriſti temporibus obtinuiſſe crediderim, unico volumine comprehendunt. Mox ulteriùs progreſſus vir doctus affirmat ætate Aquilæ, quem vocat futiliſſimum Interpretem, Judæos, vel ipſum Aquilam, nequiſſimam & ineptiſſimam ſacrorum librorum diviſionem odio Hebdomadum Danielis commentos eſſe, eóſque pervertiſſe ſenſus & ordinem Scripturæ inducendo novam diſtributionem, Legis videlicet Prophetarum & Hagiographorum. Utrùm no-

va librorum diſtributio, modò libri integri ſint, illorum ſenſum pervertat, judicent perſpicaciores. Verùm nè minutiora conſectari videar, dico longè probabilius eſſe Aquilam in vertendis ſacris codicibus ſequutum fuiſſe ordinem librorum quem ætatis ratio illius exemplaria Hebraica præferebant, cùm mutationis illius nulla appareat. Sed id fecit, inquit Voſſius, odio Hebdomadum Danielis quem rejecit extremo penè inter Hagiographos loco: quaſi verò Judæi non æquè fidem adhibeant Danielis de Meſſiâ vaticiniis ac Chriſtiani. Miratur illorum ſimplicitatem Voſſius qui Rabbinis credunt aſſerentibus *Cetuvim*, ſeu libros Hagiographos, ſpiritûs ſancti afflatu conſcriptos; *ſi Rabbinos*, inquit, *conſulas, ridebunt utpote gnaros quid per ſpiritum ſanctum intelligant.* Cùr jàm factus Rabbiniſta Voſſius Rabbinos iſtos nòn laudavit, ut ex illis cognoſcamus quid per *Cetuvim* intelligant? Novi quidèm Judæos de germanâ vocis illius ſignificatione inter ſe nòn convenire; etſi omnes ſentiant *Cetuvim*, ſeu Hagiographos nòn minùs Divinos eſſe & Canonicos quàm reliquos veteris Inſtrumenti libros. Negotium iſtud ità explicat ſubtiliſſimus Abravanel; *dicti fuêre* Cetuvim, *quià ſcripti fuêre in ſpiritu ſancto; ſi vero ita ſit, nomen* Cetuvim *ad id inſtitutum non eſt ut denotet ſermones hoſce ſcriptos fuiſſe in libro, nòn vero ex ore exceptos; verùm ut denotet ſcriptos fuiſſe in ſpiritu ſancto & in illo gradu, neque fuiſſe cum ipſis ſpiritum Divinum niſi in ipſâ ſuâ ſcriptione in hâc linguâ & ſapientiâ.* Prophetiam in diverſos gradus dividi, quorum unus alterum ſuperet, affirmat R. David Kimchi: quos gradus ſubtiliùs explicat R. Moſes Ben Maimon. Sed valere juſſis ejuſmodi ſubtilitatibus, quæ ex Philoſophiâ Ariſtotelis & Averrois deſumptæ ſunt, conſtat Judæos hâc in re cum Joſepho conſentire, quòd libri omnes qui exſtant in illorum Canone verè Divini ſint ac Prophetici, quià ſcilicèt à Prophetis conſcripti fuêre. Undè R. Don Joſeph Ben Jechaia, qui Commentariis ſuis Pſalmos illuſtravit, eóſque cum Patribus ſuis ad *Cetuvim*, ſeu Hagiographorum, claſſem revocat, illos cum Lege Moſis comparat, maximámque indè colligit Pſalmorum dignitatem. *Idcircò*, inquit Magiſter iſte, *dignitas libri illius maxima eſt quòd ſequatur Legem Divinam, ejúſque formam ac perfectionem imitetur.* Illud confirmat Patrum ſuorum auctoritate, qui Pſalmos Prophetis ipſis videntur antepoſuiſſe; quando-

Aquila.

נקראו כתובים לפי שנכתבו ברוח הקודש :

R. D. Kimchi Præf. in Pſalm.
Ramb. in More Nev.

R Don Joſeph Jech. præf. in Pſalm.

doquidèm illos Moſis Pentateucho adjungunt. Itaque, fatentibus ipſis Rabbinis, neque Danielis neque Davidis minuitur auctoritas, etſi in Prophetarum claſſe nòn recenſeantur. Hæc enim eodem loco mòx ſubjungit R. iſte Joſeph modò laudatus; *neque mirum eſt librum Pſalmorum multa continere vaticinia de tempore Meſſiæ, cùm etiàm in ſpiritu ſancto interdùm exſtent de rebus futuris vaticinia.* Hâc arte Judæi cum Chriſtianis facili negotio conciliabuntur. Quódque videtur dignum animadverſione, Talmudici Doctores librum Jobi volunt ab ipſo Moſe ſcriptum, qui tamen in claſſe *Cetuvim*, ſeu Hagiographorum, collocatur. Talm. Baba bathra.

Quis credat Voſſium è Rabbiniſtâ fieri Doctorem Talmudicum? Contendit Judæos, etiàm fatentibus antiquis Rabbinis, multa ſacrarum literarum loca expunxiſſe, utilitate ſuadente & verba & ſenſus immutâſſe. *Nihil à me*, inquit vir ille Talmudicus, *hîc fingi cognoſcet, ſiquis Talmudicos adeat libros in quibus pluribus locis hæc legas; bonum eſt ut evellatur litera de Lege & ut ſanctificetur nomen Domini.* Verùm nòn licet omnibus adire libros Talmudicos, utì doctiſſimo Voſſio. Crediderim decretum iſtud Talmudiſtarum rectè explicari poſſe verbis R. Moſis Ben Maimon, qui cum pleriſque Judæorum Magiſtris ità Legis Moſaicæ immutabilitatem defendit, ut quaſdam illius conſtitutiones Synedrii magni auctoritate ad tempus reſcindi poſſe exiſtimet. Aſſerit Magiſter ille Talmudicus Deum quidèm prohibuiſſe Deuter. iv. nequid ad verbum ſuum adderetur, neque etiàm quidpiam ex eo detraheretur; verum permiſiſſe omnium temporum & ætatum ſapientibus, ſeu, domui judicii magni, ſepes conſtituere ad judicia Legis ſtabilienda in rebus quibuſdam quas volunt innovare ad ſartam tectam conſervandam Legis auctoritatem: Deum præterea facultatem illis ſapientibus conceſſiſſe quædam præcepta Legis tollere & quædam prohibita permittere in certâ quâpiam re & caſu nòn autem in prepetuum. Hæc ſumpta ſunt ex Latinâ libri More Nevochim editione à Buxtorfio publicatâ. Similia his habet auctor libri cujus nomen Cozri, quíque Hebraicè & Latinè etiàm à Buxtorfio editus. Roganti enim Cozri quomodò poteſtas illa innovandi quidpiam in Lege Divinâ ſtare poſſit cum verbis illis Deuteronomii; *nòn ei addes nec quidpiam ab eâ detrahes;*

Ramb. More Nev. part. 3. cap. 41.

Cozri.

detrahes; reſpondet Judæus, hæc verba dici ſolùm de multitudine, nè quid ex ſuo ingenio innovet, ſapiátque ex ſuâ ſcientiâ: nòn verò de ſenatoribus Synedrii magni, quia ſcilicèt nòn unius fuit Moſis ſanctiones condere, ſed & aliorum quoque Prophetarum ſacerdotúmque & Judicum quibus idem ſpiritus Dei interfuit. Is eſt ni fallor genuinus Talmudicæ doctrinæ ſenſus quæ in everſionem verborum contextûs ſacri trahi nòn poteſt, cùm de tollendâ literâ, imò dictione necnòn ſententiâ aliquâ inter explicandum contextum illum agatur, minimè verò de mutandis eradendiſque ejuſdem contextûs literis aut dictionibus. Morinus, à quo Iſaacus Voſſius id omne quod Rabbinologiam ſapit in ſuis operibus mutuatus eſt, poſtquàm nihil nòn commentus fuit ut oſtendat ſacros codices à Judæis deditâ operâ corruptos fuiſſe, demùm B. Auguſtini ſententiam his verbis amplectitur; *S. Auguſtini ſententiam de libris Judæorum ab ipſis de induſtriâ nòn depravatis lubentes amplectimur.* A quo tamen ſe in eo diſcedere profitetur, quòd Auguſtinus actionem illam incredibilem judicaverit, quià fieri nòn potuit gentem tam longè latéque diffuſam conſpiràſſe in pervertendis codicibus tam multis & tam longè latéque diſperſis; ipſe vero Morinus Auguſtino perſpicacior contendit actionem iſtam *nòn modò Judæis eſſe credibilem, ſed etiàm ab iis haberi alterum fidei fundamentum.* Utrùm autem illud à Morino firmis probationibus demonſtratum fuerit nòn eſt hujus loci expendere: ſatis enim eſt oſtendiſſe Morinum, à quo in pleriſque dependet Voſſius, adduci nòn potuiſſe ut crederet Scripturæ ſacræ libros à Judæis de induſtriâ depravatos fuiſſe; etſi Talmudiſtarum de evellendâ literâ è Lege pronuntiatum nòn ignoraverit.

J. Mor. lib. 1. Exerc. 1. cap. 6.

Auguſt.

Jàm Voſſius relictis Talmudiſtis ad Græcos Interpretes venit, totúſque eſt in aſſerendo id omne quod ſupereſt linguæ Hebraicæ acceptum ferri debere LXX Interpretibus: abſque illis nè unum quidèm verbum rectè exponi poſſe, nullas omninò verſiones à Judæis ſeu ad mentem Judæorum factas bonas inveniri quæ nòn ſint à LXX deſumptæ Interpretibus; ubicunque ipſi deſeruntur ipſam quoque ibi deſeri veritatem; demùm ab illis Judæis petendam eſſe ſacrarum literarum interpretationem, qui florente & ſuperſtite etiamnùm linguâ Hebraicâ ſacros verterunt libros, ſed nòn ab iſtis Judæis qui Chriſtianæ fidei ſunt

hoſtes

hoſtes, quíque ſponte ſuâ fatentur ſe neſcire Hebraícé. Jàm his ferè ſimilia pro evertendis hodiernis codicibus Hebraicis & ſtabiliendâ veterum Interpretum auctoritate produxerat Joännes Morinus, quæ cùm à Ludovico Cappello, teſte in præſenti materiâ locupletiſſimo, quem haùd immeritò plurimi facit Voſſius, graviſſimis argumentis caſtigata fuerint, malim verbis doctiſſimi illius viri quàm meis optimo Voſſio reſpondere. Prima itaque de Morino ait Cappellus (nos verò de Voſſio,) facile eſſe ignáræ plebi fumos vendere & *ad populum phaleras* jactare. Deindè veniens ad LXX Interpretes negat, contra Voſſii mentem, linguam Hebraicam fuiſſe illis vernaculam, quæ ſcilicèt in captivitate Babylonicâ, à quâ pluſquàm CC. annis diſtabant, deperdita fuerit. Addit illos ex Chaldaicæ & Syro, Chaldaicæ quâ Judæi tùm utebantur, linguæ affinitate potuiſſe ſtudio, labore ac frequenti ſacrorum Scriptorum lectione atque diligenti examine linguæ Hebraicæ nòn mediocrem ſibi comparare ſcientiam. Multa etiàm potuiſſe illos ad linguæ illius & ſacrorum librorum intelligentiam ex patrum ſuorum traditione habere neceſſaria. *At eos,* inquit Cappellus, *omnia vidiſſe, omnia intellexiſſe, nullibi lapſos eſſe aut allucinatos nemo dixerit, niſi qui Hebraicè nihil ſcit. & qui eorum tranſlationem cum Hebræo textu nòn contulit, etiàm in iis locis in quibus illi non ſecùs quàm nos hodiè legerunt, ubi videre eſt frequentes eorum pueriles & pudendos lapſus, ſæpè lapſus à genuinâ vocum & phraſeon ſignificatione & ſacrorum Scriptorum mente atque ſcopo.* Hæc & alia ejuſdem generis plurima Criticæ ſuæ ſacræ inſeruerat Cappellus, quæ expungi curavit Morinus, quià ad illius palatum nòn faciebant. Illa autèm ſumpſimus ex ſermone Apologetico ejuſdem Cappelli adverſus Bootium. Quid autem ad hæc reſpondeat Voſſius nòn video, cùm & ipſe noverit Cappellum ad ſcribendum opus ſuum Criticum nòn acceſſiſſe animo à Rabbinis præoccupato. Imò Semi-Rabbini iſti quos ſæpiùs traducit Voſſius de Cappello ejúſque libro graviſſimè conqueſti ſunt. Audiamus iterùm verba ejuſdem viri docti & in hoc ſtudii genere exercitatiſſimi, quibus diverſum planè & à Voſſii ſententiâ alienum fert judicium de verſionibus illis quæ poſt LXX Interpretes ex Hebræo factæ ſunt; *tribuatur ſanè veteribus illis tranſlationibus,* ait Cappellus, *ſua cuique laus, gloria & honor ob earum antiquitatem*

Lud. Capp. in apol. adv. Boot.

Id. Capp. ibid.

tiquitatem & perpetuum Eccleſiæ uſum; at nè tamen ubi manifeſtò vitioſæ ſunt aut mancæ & imperfectæ præponatur earum vitium ipſi originariæ veritati atque authentico textui, néve præferantur illæ perversâ quâdam & iniquâ ac jurgioſâ & contentioſâ prorsùs invidiâ aut potiùs damnandâ quâdam κακοηθείᾳ aliis longè melioribus atque accuratioribus tranſlationibus. Potuit igitùr melior & accuratior fieri ſacrorum codicum tranſlatio auctore Cappello quàm ſit Græca illa LXX Interpretum verſio. His & alia complura poſſent adjici quibus in præſentiâ ſuperſedeo nè ſim moleſtus. Deindè cùm Cappellus nòn ſit ex eorum hominum ſectâ quos facetiſſimus Voſſius appellat *aſellos caſſos lumine & intellectu, togulâ cinctos Profeſſoriâ, pro clypeo geſtantes Biblia Maſorethica cum omnibus ſuis punctis*, facilè crediderim eum abſque ullo negotio ad viri tàm eximii ſententiam de Græcâ LXX Interpretum verſione acceſſurum.

Voſſ. in epiſt. ad Andr. Colv.

Iterùm inſtat Voſſius contendítque omnes Judæos qui Chriſti præceſsêre tempora agnoviſſe hanc ſolam verſionem velùt legitimam; uſque ad tempora Aquilæ nullam aliam lectam fuiſſe in omnibus Judæorum Synagogis præter illam LXX Interpretum, ut in Ægypto, Aſiâ & reliquâ Syriâ, itâ quoque in Judæâ à temporibus nimirùm Alexandri Magni nullam præter Græcam auditam fuiſſe linguam in urbibus præſertìm oppidiſque; nè in Hieroſolymitanis quidèm Synagogis aliam præter Græcam perſonuiſſe linguam ſi Hebræa prælegeretur Scriptura acceſſiſſe interpretationem Græcam. Quot verba protulit Voſſius tot effudit commenta. Primò enim ante conditam LXX Seniorum verſionem ab Eſdræ temporibus conſtat nòn aliam in Judæorum Synagogis lectam fuiſſe Scripturam quàm contextum Hebraicum. Non enim itâ linguæ ſuæ obliti fuêre Judæi in exilio Babylonienſi quin illa penes Prophetas, ſacerdotes ac viros principes remanſerit, utì rectè monuit Joſephus Albo, præſtantiſſimus Judæorum Theologus: & id haùd invitus agnoſcet Voſſius qui putet LXX Interpretes ſacros vertiſſe libros florente & ſuperſtite etiamnùm Hebraicâ linguâ. Jàm etiàm poſt conditam LXX Seniorum tranſlationem ſaltèm in aliquot Synagogis lectum fuiſſe contextum Hebræum, nec diffiteri poterit vir doctus, qui ſcribat Fl. Joſephum Legem Moyſis in Synagogâ Hebraicè interpretatum eſſe, Hiſtoriam belli Judaici antequàm Græcè ſcriberet linguâ Hebræâ edidiſſe; quo argumento

R. Joſeph. Albo.

Voſſ. in Caſtig. ad Obj. Horn.

mento refellit Voſſius illos qui objecerant neſciſſe patrium ſermonem, neque unquàm codicem Hebraicum inſpexiſſe, quibus opponit ipſamet Joſephi verba, qui ſcribat excelluiſſe ſe in diſciplinis patriis præ ceteris Hebræis, Græcam verò linguam nòn niſi per Grammaticam addidiciſſe, accuratâ verò pronunciandi ratione caruiſſe. Ergò etiàm teſte ipſomet Voſſio qui pugnantia loquitur, nòn modò vilis popellus & ii ſolùm qui rure & in pagis verſabantur dialecto utebantur Syriacâ; ſed & viri principes inter quos Joſephus qui linguam Hebraicam, aut Syriacam, vocat ſermonem patrium, cujus pronunciandi ratio, quià erat paulò horridior, teſtatur ſe pronunciare vix potuiſſe Græcum ſermonem, qui Hebraico, ſeu Syriaco, longè politior erat. Si lingua Græca in urbibus & oppidis erat vernacula, cùr Joſephus qui rure & in pagis educatus nòn fuerat, hanc per Grammaticam didicit? Sileo Chriſtum & Apoſtolos Hieroſolymis Syriacè loquutos, utì manifeſtum eſt ex libris novi Teſtamenti. Quare figmentum eſt quod aſſerit Voſſius de Hieroſolymitanis Synagogis, in quibus nòn alia audita fuerit lingua quàm Græca. *Quod ſi*, inquit vir doctus, *Hebræa prælegeretur Scriptura accedebat interpretatio Græca, à ſolis quippe doctis intelligebatur vetus Hebraica lingua.* Mirus ſanè ratiocinator Voſſius, qui ex eo quòd docti ſolùm linguam Hebraicam intellexerint concludit etiàm Hieroſolymis acceſſiſſe Græcam interpretationem. Longè verius dixiſſet his locis ubi lingua Syriaca apud Judæos erat vernacula acceſſiſſe lectioni Hebraicæ ſacri contextûs interpretationem Syriacam; in iis verò locis ubi apud Judæos vigebat ſermo Græcus acceſſiſſe Græcam interpretationem. Sic etiàm Hieroſolymis in Synagogâ Alexandrinorum qui Græcè loquebantur nòn dubito quin ſacer contextus primò Hebraicè pro antiquo Synagogarum uſu lectus fuerit, deindè Græcè ab aliquo Interprete ex antiquâ etiàm conſuetudine Judæorum, qui indè jam à reditu exilii Babylonici poſtquàm lingua Hebraica deſiit eſſe vernacula, ſibi præpoſitos habuerunt Interpretes qui verba Hebraica in patrium ſermonem converterent, ut ab omnibus etiàm plebeiis intelligerentur. Quo ſenſu exponenda eſſe Juſtiniani verba putaverim quibus probant viri docti priſcis temporibus in Synagogis Judæorum qui vulgò Helleniſtæ appellantur lectam fuiſſe publicè Græcam LXX Interpretum verſionem.

Joſeph. in fin. antiq.

Juſtinian. Nov. 146.

 ſionem.

ſionem. Si enim verba Novellæ Juſtiniani penſiculatiùs conſiderentur, manifeſtum erit in iſtis Synagogis Græcam tranſlationem veniſſe tantùm in auxilium contextûs Hebraici & velut illius interpretationem, quomodò Hieroſolymis aliiſque locis vicinioribus lectioni Hebraicæ adjungebatur interpretatio Chaldaico-Syriaca. Minimè tamen reluctans agnoſco cum Voſſio etiam in Judæâ linguam Græcam aliquâ ratione obtinuiſſe, maximè apud viros primarios & magiſtratus, ità tamen ut ſermo Chaldaico-Syriacus, quem eorum majores è Babylone reportaverant, prævaluerit: & ut ità credam nòn ſolùm adducor Joſephi auctoritate, ſed & compluribus novi Teſtamenti teſtimoniis ex quibus liquidò conſtat Chriſtum & Apoſtolos Syriacè loquutos fuiſſe. Verùm de his infrà iterùm locus erit diſſerendi. Sunt & alia quædam quæ in opuſculum ſuum de Sibyllinis Oraculis adversùs Judæos eorùmque codices Voſſius conjecit: verùm cùm ea rursùs inculcet vir doctus in Reſponſione ſuâ ad Objecta nuperæ Criticæ, ſatiùs erit iſta omnia in unum collecta expendere. Videndùm itaque an hâc in parte felicior ſucceſſus ei fuerit.

Voſſ. in Reſp. ad Obj. nup. Crit.

Primâ fronte laudat Voſſius auctorem Criticæ ſacræ, quam Simonio tribuit, quòd priſci Interpretes, LXX ſcilicet & Cappelli Obſervationes, ei placuerint. Diligentiam quoque ejuſdem Simonii, ſeu potiùs patientiam, in evolvendis Rabbinorum ſcriptis laudat & admiratur: ſed quòd illorum expoſitionibus traditionibuſque ſolo auditu propagatis aliquid ſolidi exiſtimet ſubeſſe, & quidèm tantum ut eas ſæpè nòn dubitet LXX Interpretum præponere verſioni, in eo ſe cum illo conſentire nòn poſſe palàm profitetur; nec putat quemquam cordatum cum Simonio hâc in parte conſenſurum. Cordatus tamèn eſt Cappellus ille quem tanti facit Voſſius & quidem meritò; at in hoc, de quo agitur, negotio nè tantillum quidèm Simonius diſceſſit à Cappello qui Morinum ejúſque ſimiam Voſſium perſtringit, tanquàm homines intemperantes qui perversâ quâdam & damnandâ κακοηθείᾳ antiquas tranſlationes aliis longè accuratioribus præferant. In hoc prætereà Voſſio diſplicet Simonius quòd ſcripſerit Hieronymum rectè aliquandò receſſiſſe ab antiquis Interpretibus quaſi verò antiqui illi ab omni prorsùs errore immunes exſtitiſſent. Neque etiàm

tiàm in hoc Cappellum deſeruit Simonius, ubi enim Cappellus loco jàm ſuprà laudato pueriles lapſus in Græcâ LXX Interpretum verſione haud infrequentèr deprehendi annotavit, hanc & Hieronymianam inter ſe comparat præfértque Hieronymianam utpote quæ meliorem ſenſum pariat; ac demùm iſta ſubjungit; *ſexcenta poſſent imò innumera ejuſmodi proferri loca in quibus ex eâdem cum hodiernâ planè lectione Hieronymus longè alitèr & feliciùs multo mentem ſacrorum Scriptorum expreſſit quàm LXX, quià nempè eorum laboribus & tranſlatione adjutus & aliorum, Aquilæ nimirùm, Symmachi, Theodotionis, &c. verſionibus ſublevatus, illorum hominum σφάλματα, ceſpitationes, allucinationes & aberrationes deprehendere potuit.* Nec aliud profectò de Hieronymo ſentiunt qui Græcæ & Hebraicæ eruditionis habent aliquid, ſi unum excipiamus Voſſium, qui exemplo Ruffini Hieronymum Judaico & à Rabbinis præoccupato animo ad cudendam novam contextûs Hebraici verſionem acceſſiſſe exiſtimat. Dudùm evanuit auctore in primis Hieronymo illa Græcorum Interpretum Prophetia quam majores noſtri nimiùm venerati ſunt. Verùm ad id quod è re noſtrâ eſt redeamus.

Lud. Capp. in apol. adv. Buxt.

Recentium Rabbinorum expoſitionibus & eorumdem traditionibus ſolo auditu propagatis nihil ineſſe ſolidi contendit Voſſius, eo præſertìm adductus argumento quòd traditiones quæ ſolo auditu propagantur rarò ſolent ad duo vel tria perſtare ſæcula. Si res ità ſit, quâ ratione fieri potuit ut LXX Interpretes poſt deperditam à duobus ſæculis linguam Hebraicam ſacri codicis verſionem fecerint in omnibus abſolutam qualem fingit Voſſius. Dicet haùd dubiè nihil hâc in re mirabile eſſe, cùm illi Prophetæ fuerint. Sed cuinam credemus, an Voſſio affirmanti Græcos Interpretes fuiſſe Prophetas, an Hieronymo neganti? Verùm inquies Semi-Rabbinus eſt Hieronymus qui novam & Judaicam contra communem Eccleſiarum conſenſioonem auſus eſt tranſlationem cudere; At Sibylliſta eſt Voſſius, qui novos Prophetas & Fatidicos hactenùs incognitos commentus eſt. Judaica illa & Rabbinica Hieronymi verſio ſuos habet approbatores & quidèm innumeros, eóſque pietate & eruditione conſpicuos. Nemo autem eſt ætate noſtrâ qui ſententiam Voſſii de unicâ LXX Interpretum verſione recipiendâ

am-

ampleĉtatur, ſi demas quoſdam Socini diſcipulos, qui avidè illius opinionem arripiunt. Juvat rem ipſam avidiùs introſpicere naturámque traditionis cui contextûs Hebraici lectio innititur manifeſtam facere.

Res quidèm Religionis, maximè quæ ad doctrinam à ſenſibus paulò remotiorem pertinent unius traditionis ope abſque ſcriptis per plura ſæcula vix ſervari poſſe facilè conceſſerim. De rebus vero quas vocant diſciplinæ & ceremoniarum diverſum planè ferri debet judicium, quià ſcilicèt res iſtæ fermè quotidiè in uſum veniunt. Hoc potiſſimum traditionis genus priſci Eccleſiæ Patres ſuis ſuffragiis approbant. Jàm dico eamdem omninò eſſe linguarum rationem, quæ licèt emortuæ nec ampliùs vernaculæ ſint, adhùc apud Doctores obtinent vigéntque in Scholis. Ad hanc traditionis ſpeciem revocamus linguæ Hebraicæ apud Judæos traditionem. Ex hâc proculdubio factum eſt ut etiàm hodiernis temporibus Samaritæ eoſdem Legis Moſaicæ codices habeant atque Judæi ſi paucula excipias. Demùm ex illâ quoque traditione ortum ut Judæi nòn modò Orientales & occidentales de contextûs Hebraici lectione inter ſe conſentiant; ſed & illi qui *Carraim* apud illos nomen, ex eo reportârunt quòd, rejecto Talmude aliiſque traditionibus parùm conſtantibus, Scripturæ adhæreant & cum reliquis Judæis de ratione legendi ſacri codicis in omnibus concordent. Explodenda igitur nòn eſt temerè traditio illa quam Carræi, qui pleraſque Judæorum traditiones reſpuunt, integram amplexati fuêre. Huc quidèm multa poſſem congerere ſumpta ex Judæorum libris, quibus probant majores ſuos indè jam à Zorobabelis & Eſdræ temporibus Scholas habuiſſe tùm apud Babylonios tùm apud Hieroſolymitanos; ſed his & aliis ejuſdem generis prudens ſuperſedeo quòd nòn ſint ad palatum doctiſſimi Voſſii cui Rabbinologia multùm diſplicet. Nòn ignoro complures Judæos, illos maximè qui ſunt è claſſe Grammaticorum, exiſtimare nòn ſolùm ſacros codices in exilio Babylonico variè diſtractos ac miſerè depravatos fuiſſe, utì ſentiunt RR. Kimchi & Ephodæus, ſed & linguam ferè deperditam. Et cum his conſentiunt etiàm Judæi qui ſunt è ſectâ Carræorum. Ità enim ſcribit de hoc argumento

argumento Aaron Ben Joſeph, doctiſſimus Carræus; *exules fuerunt Iſraëlitæ ex terrâ ſuâ in alienâ, obſignatáque eſt viſio ac Prophetia, parúmque abſuit quin lingua Hebraica deperdita fuerit. Surrexerunt ſapientes Iſraëlitæ quibus Deus addidit ſpiritum & pertrectârunt Scripturam quæ apud nos libros XXIV complectitur.* Ex quibus manifeſtum eſt. linguam Hebræam antiquitùs omninò ſepultam nòn fuiſſe, etſi poſt reditum Judæorum è Babylone Hieroſolymis nòn ampliùs vernacula fuerit; ſed à Legis tantùm Doctoribus conſervata. Sic dicitur Eſdras ſcribæ peritiſſimi munus præſtans legiſſe ex pulpito Legem *coram multitudine virorum & mulierum.* Ex eo potiſſimùm tempore ſuos ducunt Paraphraſtas Judæi qui Legis verba ſermone patrio exponerent ut ab omnibus intelligerentur; nec aliundè ſuam duxiſſe originem crediderim Græcam LXX Interpretum verſionem, de quibus poſteà mira commenti ſunt Judæi; eorúmque ſomnia tàm avidè arripuit Voſſius, ut exiſtimaverit illos ſolùm à Chriſtianis audiendos eſſe. Tùm in Synagogis & Scholis locorum ubi lingua Græca erat vernacula lecta eſt Græca illa Judæorum Alexandrinorum tranſlatio, quæ intra breve temporis ſpatium ad reliquos Judæos qui Græcè loquebantur pervenit, quòd lingua Græca eſſet lingua dominantium. Nòn ideò tamen relicta eſt contextûs Hebraici lectio, ad cujus duntaxàt auxilium veniebat Græca interpretatio. Neque id diffitebitur Voſſius qui aſſerat Joſephum & Philonem, qui erat Alexandrinus, Hebraicè doctos fuiſſe. Quandonam igitùr periit lingua Hebraica? An tempore Aquilæ, quem futiliſſimum vocat Interpretem Voſſius. Verùm ipſe etiàm agnoſcit Origenis tempore Alexandriæ, & Hieronymi ætate Tiberiade, celeberrimas fuiſſe linguæ Hebraicæ Scholas. Conſervatas autèm fuiſſe poſt Hieronymum Tiberiadis Scholas nemo ignorat, quibus tandèm Criticorum illorum familia, qui vulgò Maſorethæ appellantur, nota eſt. Maſoretharum autem nomen obtinuerunt, quòd Maſoram, ſeu legendi contextûs Hebraici traditionem, ab omnibus Judæis tùnc receptam beneficio notarum quarumdam, ſeu punctorum vocalium, intra certos limites clauſerunt. En traditio Judaica, cui plurimum quidèm tribuit Simonius; ſed à quâ nòn totus dependet, cùm nòn parvi etiàm faciat traditionem, ſeu lectionem contextûs Hebraici,

Aaron Ben Joſeph Præf. Comm. in Pentat. כמעט היתה לשון עבר נשכחת מהם וגו׳

Nehem. cap. 8.

Hebraici, quam Græci Interpretes ſequuti ſunt. Imò eam interdùm Maſorethicæ præferre nòn dubitat, quià ſcilicèt neque à Græcis Interpretibus, utì Voſſius; neque à Latino, utì plerique Eccleſiæ Romanæ Theologi; neque à Judæis, ut turba Proteſtantium præoccupato ad ſcribendum animo acceſſit.

Verùm, inquit optimus Voſſius, Judæi Chriſtiani nominis ſunt inimici, adeóque ab iſtis peti nòn debuit ſacri codicis lectio: quaſi verò ars aliqua ab aliis ſumi poſſit quàm ab illis qui artem illam tractant. Sed iterùm inſtat Voſſius fatetúrque lectionem hanc à Judæis quidèm petendam eſſe, verùm à priſcis illis qui Chriſti tempora præceſſerunt, minimè verò à recentioribus Rabbinis qui illam penitùs ignorant. Et in hoc etiàm cum Voſſio conſentit Simonius quòd traditionem lectionis Hebraicæ ſumat quoque ab illis antiquis Judæis; in hoc verò ab eo diſcedit quòd nòn ab iis ſolùm, ſed & ab Aquilâ, Symmacho, Theodotione, Hieronymo aliiſque omnibus Interpretibus ſacrarum literarum hauriendam illam eſſe putaverit: quià nimirùm ars quælibet ex uno aut altero perfici nequit, ſed ex omnibus ſimùl collectis. Nullius Magiſtri legibus addictum ſe profitetur Simonius; negat ex vulgaribus Grammaticorum regulis perfectam haberi poſſe linguæ Hebraicæ cognitionem, quià ſunt ſpecialiores & intra anguſtos nimiùm præceptionum limites clauduntur. Cenſet prætereà ad vetuſtos recurrendum eſſe Interpretes exemplo Hieronymi, qui nòn modo ætatis ſuæ Magiſtros conſuluit; ſed & modò LXX Interpretes, modò Aquilam, modò Theodotionem, & quemlibet alium ſequitur, cujus interpretatio ſibi videatur commodior. De novâ inſtituendâ verſione etiàm ætate noſtrâ quæ ceteras omnes ſuperet nòn deſperat. Neque enim verum eſt ut ſæpiùs inculcat Voſſius unum duntaxàt Hieronymum à LXX Interpretibus recedere auſum fuiſſe. Imò reliquos Patres ſæpiùs videas ad Aquilæ vel Theodotionis vel Symmachi verſiones recurrere, quòd hæ meliorem interdùm ſenſum pariant. Longiùs profectò recedunt à Voſſio qui putet ſublatis LXX Interpretibus ſimùl quoque tolli omnem quæ ſupereſt linguæ Hebraicæ cognitionem, abſque illis nè unum quidèm verbum rectè exponi poſſe, Aquilam & alios Interpretes peccâſſe ubicunque à vetere receſſerunt verſione, illum futiliſſimum eſſe Interpretem, qui ex Græ-

câ

câ tantùm LXX Seniorum tranſlatione Hebraicè doctus nòn novas poteſtates vocibus Hebraicis affinxerit, ſed eas ſolùm retinuerit ſignificationes à Græcis illis interpretationibus poſitas, diverſo tamen ordine, & alias notiones aliis locis accommodans. Iſtum tamen Aquilam, cujus verſionem plenam futilibus vocabulis affirmat Voſſius, haùd infrequentèr laudavit Origenes qui de Aquilâ loquitur tanquàm de homine qui verborum proprietates inveſtigans, eorúmque ſignificationibus diligentèr inhærens, eadem aptiſſimè interpretari ſtuduerit, ὁ κυριώτατα ἑρμηνεύειν φιλοτιμούμενος Ἀκύλας. Si autèm eaſdem Aquila linguæ Hebraicæ notiones diverſis locis diversâ tantùm ratione applicuerit, expendenda ſunt illa loca, judicandúmque an rectè ab illis Interpretibus diſceſſerit. Conſtat Hieronymum aliquandò prætuliſſe Aquilam LXX Senioribus quòd hi Judæis favere ſibi viderentur. Similitèr Origenes putavit Aquilam locis compluribus dictiones contextûs Hebraici convenientiùs expreſſiſſe quàm LXX, nec ab eo diſſentit Theodoretus. Commentum igitùr eſt quod fingit Voſſius, inter omnes ſcilicèt antiquos Chriſtianos neminem fuiſſe cui nòn majus Hebraicæ veritatis lumen affulſerit quàm omnibus ſæculi noſtri Rabbinis & Semi-Rabbinis Chriſtianis: nam ut optimè à Ludovico Cappello annotatum fuit, nihil eſt ſimùl cœptum & perfectum. Septuaginta Interpretum tranſlatio ab Aquilâ, Symmacho, Theodotione & ab Hieronymo emendata eſt, & quotidiè emendatur, non ſecùs ac Hieronymiana, à viris Græcè & Hebraicè doctis. Illa reliquis Scripturæ ſacræ verſionibus in eo ſolùm præſtat, quòd prima ſit omnium tranſlationum, à quâ proindè qui poſtea ſequuti ſunt Interpretes nòn pauca ad inſtituti ſui rationem hauſerint. Nec dubito quin Philonis tempore Alexandriæ aliíſque locis, ubi floruit lingua Græca, dictionum Hebraicarum Lexica exſtiterint ſumpta ex verſione LXX Interpretum. His etiàm adjutum fuiſſe Aquilam in cudendâ novâ ſuâ tranſlatione nòn inficias ierim. Sed ut credam illum qui ab Origene, Hieronymo aliíſque Patribus diligentiſſimi Interpretis cognomentum reportavit, Judæos ætatis ſuæ nòn conſuluiſſe vix adduci poſſim; & ut ità ſentiret Voſſius non aliundè permotus fuiſſe videtur quàm ex præconceptâ opinione, ſolos nimirùm audiendos eſſe LXX Interpretes quibúſcum linguæ Hebraicæ

Orig. Comm. in cap. 1. Geneſ.

cognitio ſepulta fuerit. Id omne quod in Aquilam regerit Voſſius de Hieronymo etiàm dici poteſt, quem tamèn conſtat Doctores Judæos ætatis ſuæ in condendâ verſione ſuâ ex Hebræo in Latinum ſæpiùs conſuluiſſe, imò & ab iſtis ſæpiùs quàm à Græcis Interpretibus dependere voluiſſe. Ubique enim teſtatur in operibus ſuis Hieronymus ſe à doctiſſimis Judæorum Magiſtris ætatis ſuæ inſtitutum fuiſſe. Similis eſt prorsùs Aquilæ ratio, quem contentioſum aliquandò appellat Interpretem quòd dictionibus Hebraicis preſſiùs adhærens verba potiùs quàm ſenſum exprimat. Undè illum κακοζηλίας quidèm, ſeu pravæ affectationis, accuſat, minimè verò ignorantiæ; cùm hanc potiùs affectationem tribuat Origenes nimiæ illius diligentiæ. Verùm his diutiùs quàm par erat immorati ſumus.

Nùnc ad alia tranſit Voſſius. Negat Scripturæ ſenſum erui poſſe ex codice muto quem nec legere, nedùm intelligere, quiſquam ſciat, utpote trunco mediâ ſui parte, nec aliis, quàm quas Chriſtianæ fidei inimici appoſuêre, inſtructo vocalibus. Satìs nòn fuit Interpretes ſacri codicis traduxiſſe, nùnc ipſoſmet codices accuſat Voſſius. Paſsim & uſque ad nauſeam in opuſculo objicit mutum eſſe codicem Hebræum; quaſi verò LXX Interpretum temporibus minùs mutus fuerit quàm ætate noſtrâ. Hæc eſt nimirùm Orientalium ſcribendi ratio, ut ſectentur compendia, neque illud vitium magis cadit in ſermonem Hebraicum quàm in Arabicum, Chaldaicum & Syriacum, quorum etiàm ſcribendi ratio compendioſa eſt. Exemplarium quibus uſi ſunt LXX Interpretes melior nòn fuit conditio; verùm erat apud Hebræos ut & apud reliquos Orientales certa quædam legendi ratio uſu confirmata, maximè apud Magiſtros, qualis etiàm nùnc exſtat. Nam etiàm poſt inventa puncta vocalia plerique Orientalium libri abſque iſtis editi ſunt, neque tamèn minùs eos legunt qui eorum linguas callent, quàm ſi punctis omnibus inſtructi editi fuiſſent. Samaritæ codicem ſuum ejuſmodi punctis nunquàm onerârunt, imò neque ea exhibent Judæorum exemplaria, ſeu volumina quæ publico Synagogarum uſui inſerviunt. An ideò iſti codices muti ſunt? Suas quoque habent vocales Judæi quæ ab iſtis punctis minimè dependeant, ut & ipſe Voſſius nòn diffitetur: verùm iſtas Scribæ pro arbitratu ſuo modò adjiciunt, modò omittunt. Quare optimè animadvertit ſapiens

ens Aben Eſra, vanum eſſe hâc in parte Maſorethârum laborem qui nimis anxiè annotant quotiès dictio aliqua plenè ſcribatur & quotiès deficiat; id eſt quandonam cum ſuis vocalibus repræſentetur. *Scriba*, inquit doctus Aben Eſra, *interdùm ſcribendo exprimit dictionem plenam, interdùm verò deficientem idque causâ compendii.* Si quis tùm antiquos tùm recentiores Interpretes inter ſe conferre voluerit, deprehendet ex illâ vocalium præſentiâ vel abſentiâ aliquid diverſitatis in contextu transferendo contigiſſe. Neque etiàm hodiè hâc in parte conſentiunt ſecum invicem Judæorum Magiſtri, uti compluribus oſtendit Simonius, qui nòn ob hanc cauſam de Judæorum codicibus detrahit; ſed vitium illud, ſi quod ſit, in linguarum orientalium naturam rejicit. Hâc arte Doctores Mahumetani lectionem Alcorani adjectis ejuſmodi notis, ſeu punctis vocalibus, cònſtantem fecerunt, nè in varias partes pro cujuſque arbitrio trahi poſſet. Laudanda eſt profectò Judæorum hâc in parte diligentia qui punctorum beneficio ſacrorum codicum lectioni in poſterum conſuluerunt. Certum eſt in quâlibet ætate fuiſſe Maſoram àliquam ſaltèm apud linguæ Hebraicæ Doctores aſpectabilem, quià ſempèr certa fuit contextûs Hebraici legendi ratio; etſi illa nonnihil pro diverſis ætatibus variaverit, ut ex diverſarum tranſlationum collationibus licet judicare. Quare totum iſtud negotium nunquàm videtur intellexiſſe Voſſius, qui ſcribat propter vocalium defectum eò miſeros Judæos redactos fuiſſe inſcitiæ, ut nè legere quidèm ſcirent, niſi Hebraica verba Græcis expreſſa literis adſcriberentur, quibus vocalium reſarciretur defectus. *Hunc ſcribendi morem*, inquit, *à Judæis acceptum, in Tetraplis & Hexaplis ſequutus eſt Origenes, Hebraicis & Samariticis opponens eadem Hebraica & Samaritica Græcis expreſſa literis, additis tantùm vocalibus ut commodè legi poſſent.* Mira ſanè hoc loco, ut & alibi paſsìm, commentus eſt doctiſſimus Voſſius: ut enim ſileam merum illud eſſe figmentum quod affert de contextu Hebræo qui literis Samariticis inſertus fuerit Hexaplis Origenis, nemo ſanus exiſtimaverit Origenem hauſiſſe à Judæis rationem exprimendi contextûs Hebraici Græcis literis; verùm ipſe potiùs, ut linguæ ſuæ hominibus ſe accommodaret, verba Hebraica primùm Hebraicis literis, deindè Græcis characteribus expreſſit, ut etiàm Hebraica legere

Aben Eſr. Præf. in Pentat.

 gere

gere poſſent qui nihil ſcirent Hebraicé. Judæi ſiquidèm illis temporibus, ut & hodiernis, contextum ſuum abſque punctis vocalibus facili negotio legebant, nec aliis adjuti literis quàm Hebraicis nòn ſolùm Rabbinorum libros legunt, ſed & alia quælibet opera diverſis ſermonibus concepta. Sic habent Bibliorum verſiones Græcas & Hiſpanicas nòn Græcis & Hiſpanicis exaratas characteribus, ſed Judaicis, quarum ſpecimina aliquot hìc ſubjiciam ut peritiores indè judicent an ità miſeri ſint Judæi ut linguæ ſuæ dictiones exprimere nequeant niſi externarum linguarum characteribus; cùm & ipſi aliarum gentium linguas Judaicis literis haùd infelicitèr exprimant. Ità in Græcâ Pentateuchi interpretatione à Judæis Conſtantinopolitanis editâ, legimus Hebraicis literis קיריוש אוֹ ὁ κύριος. אי תאוש. ὁ θεός פרוש πρός. טו אורוש τὸ ὄρος. אקיני ἐκείνῃ. קי ὃς, & alia ejuſdem generis innumera quibus Judæi quidèm puncta vocalia adjiciunt, ſed quæ videntur inutilia; cùm etiàm abſque his vix alitèr legi poſſint. Eadem planè ratio eſt ſermonis Hiſpanici à quo puncta quoque vocalia poſſunt abeſſe abſque ullo germanæ lectionis detrimento: quo pacto legimus; אין איל מונטי. *En el monte.* אישטאר. *Eſtar.* ויאידי א דילנטי די ווש אלה טיירה. *veedi à delante de vos à la tierra.* איל גרנדי ריאו *el grande rio.* אי ואישטרוש פדריש *à vueſtros padres.* Ex his manifeſtum eſt linguam quoque Hebraicam ſuis nòn carere vocalibus: poſsémque hùc congerere alia diverſarum linguarum ſpecimina Judaicis expreſſa characteribus abſque ullis punctis vocalibus, quæque ope literarum inprimis אוי ſeu *Aleph, Vau & Jod*, quas vulgò lectionis matres Judæi appellant facilè & promptè leguntur. Contigit tamèn ut Scribæ pro ſuo arbitrio, uti jàm annotatum fuit, haùd infrequentèr vocales iſtas prætermiſerint: undè tandèm orta eſt nòn minima inter codices Bibliorum manu exaratos diſcrepantia, quæ adhùc conſpicitur in exemplaribus optimæ notæ, longéque major erat ante Criticas Maſorethàrum notationes, ad quas plerique codices caſtigantur.

Res etiàm iſta exemplo aliarum linguarum, quæ Hebraicæ affines ſunt, Arabicæ nimirùm, Chaldaicæ & Syriacæ poteſt illuſtrari. Nòn aliis dudùm utuntur literis Perſæ & Turcæ quàm Arabicis, quas ad uſum ſuum nationes iſtæ accomodàrunt. Texeir. Hiſt. Perſ. cap. 22. De Perſis hæc habet Texeira; *quando los Arabes entraron la Perſia y la ſennorearon, introduxeron en ella ſu characteres y modo de:*

de eſcrivir, al qual los Perſios ſe applicaron y accommodaron, de ſuorte que elvidaron y ſe perdio totalmente el proprio ſuyo. Sed fruſtrà his immoramur: nemo enim ignorat Perſas & Turcas nòn aliis uti characteribus quàm Arabicis, qui in negotio de quo agitur Hebraicos omninò referunt. Nec quidquam ad propoſitum facit quod mòx ſubjungit exemplum Voſſius petitum ex ſcriptis Homeri & Virgilii operibus ſi vocalibus deſtituta ad nos uſque perveniſſent, quandoquidèm maximum eſt diſcrimen inter linguas Græcam & Latinam, atque inter Hebraicam, Chaldaicam, Syriacam & Arabicam; cùm hæ punctis vocalibus deſtitutæ nòn idcircò vocalibus penitùs deſtituantur. Adjicit & aliud commentum vir doctus, rationem hanc ſcribendi, Græcis ſcilicèt literis, viguiſſe apud Judæos per annos ferè mille, nempè uſque ad tempus Maſoretharum, qui ante ſexcentos ferè annos, neglectâ hâc duplici ſcripturâ, ſequuti Syros & Arabes apices & puncta invexêre quibus vocalium loco uterentur. Verùm indè jàm ab octingentis annis ſcripſit R. Saadias opuſcula quædam de re Grammaticâ, ex quibus conſtat etiàm ante illa tempora ejuſmodi puncta vocalia Bibliorum codicibus adjecta fuiſſe. Quorsùm meminit Maſoretharum, quos punctorum inventores fuiſſe nòn diffiteor, cùm & ipſi diù ante Magiſtrum Saadiam floruerint? Verùm, inquit Voſſius, adeò recentia eſſe puncta vel ex eo ſatìs eſt manifeſtum quòd nullus liber, nullúmque appareat monumentum, quod quidèm quingentis annis ſit vetuſtius in quo iſta compareant. Simili ratione dixerim ante ſexcentos annos nulla fuiſſe Hebraica Bibliorum exemplaria, quòd nòn inveniantur ætate noſtrâ quæ majorem præferant antiquitatem: ſed pudet in his refellendis, quæ apertè falſa ſunt, longiùs detineri. Monumenta produxit Simonius longè antiquiora in quibus puncta compareant. Invehitur prætereà in Judæos Voſſius, eóſque pravas & perverſas vocales pleriſque vocabulis aptâſſe colligit ex propriis nominibus quæ in Evangeliis & in veterum Judæorum paſsìm occurrunt monumentis; *ut neceſſe ſit,* inquit vir doctus, *aut ineptiſſimè & nullo judicio hodierna eſſe appoſita puncta aut Chriſtum & Apoſtolos omnéſque adeò veteres Judæos Prophetarum & proavorum ignorâſſe nomina.* Verùm nòn animadvertit optimus Voſſius illa eadem nomina hodiernis

R. Saadias.

diernis etiàm temporibus à Judæis diverſarum nationum diverſâ ratione efferri ac ſcribi ſi in patrium ſermonem transferantur. Ea ſiquidèm alitèr ſcribunt Itali, alitèr Hiſpani & alitèr Germani. Ad antiquam tùm ſcribendi tùm pronunciandi rationem magìs accedunt Hiſpani, quià ſimplicior eſt illorum pronunciatio; Judæi verò Germani à genuinâ tùm ſcriptione tùm pronunciatione ceteris omnibus longiùs recedunt: ídque manifeſtò colligitur ex libris quos Italicè vel Hiſpanicè vel demùm Germanicè conſcripſerunt, in quibus dictiones Hebraicæ diverſo planè modo & aliis literis exprimuntur. Conſtat tamèn illos hanc ſcriptionis diverſitatem ex diverſis Hebraicorum exemplarium lectionibus nòn hauſiſſe. Sed pronunciationis vitium quod ex vulgari ſermone oritur, ſecum etiàm trahit ſcripturæ vitium; undè factum eſt ut plerique Hebraiſtarum, qui ex Grammaticâ Hebræâ Buxtorfii Hebraicè ſciunt, pravè quoque & more Germanorum dictiones Hebraicas ſcribant. Illud omne jàm à Leone Modenâ verbis paucioribus annotatum fuit, qui ut genti ſuæ faveret Italorum pronunciationem

Leo. Mod. Hiſt. de Rit. Hebr. par. 2. cap. 1.

ceteris præfert; *nella pronuncia di eſſa lingua Hebrea*, ait Magiſter ille, *ſono talmente poi tra di loro differenti, che à pena ſono inteſi; Todeſchi da gl' Italiani e Levantini ne vi è chi più chiaro & conforme alle regole della vera Grammatica Favelli che Italiani.* Eamdem fuiſſe linguarum omnium ſortem diſcere poſſumus ex priſcis Grammaticis, illúdque argumentum optimè tra-

Eraſmus.

ctavit Eraſmus Dialogo de rectâ Latini Græcíque ſermonis pronunciatione, ubi obſervat Maximilianum Cæſarem ab aliquot diverſarum nationum oratoribus ſe præſente Latinè ſalutatum, omnes tamèn qui aderant hiſce orationibus credidiſſe nullam Latinè pronunciatam fuiſſe, ſed vulgari quamlibet ſermone. Galli orationem nòn malè Latinam adeò Gallicè pronunciatam fuiſſe teſtatur idem Eraſmus, ut Italis aliquot eruditis qui tùm aderant Gallicè nòn Latinè dicere crederetur. Ad quam Galli orationem Doctor aulicus tàm Germanicè reſpondit ut

Eraſ. ſub. fin. Dial. de pron. Lat. & Græc. ſerm.

nemo vulgari linguâ dicere potuiſſet magìs Germanicè; in hunc enim modum exorſus eſt; *Cæſarea Magheſtas penè candet fidère fos, & horationem feſtram lipentèr audiſit.* Haùd abſimilitèr Judæi Germani ſermonem Hebraicum Germanicè pronunciant & ſcribunt, & indè maximè orta eſt nominum proprio-

priorum

priorum diverſitas quæ in Pagnini, Munſteri, aliorúmque recentiorum Interpretum verſionibus deprehenditur, ſi cum Evangeliis & antiquioribus monumentis illa comparentur. Sed tempus eſt ut ad alia cum Voſſio tranſeamus.

Incertam eſſe vocum Hebraicarum expoſitionem propter defectum vocalium contendit vir doctus, in eâque etiàm ſententiâ Simonium eſſe exiſtimat, qui etiàm crediderit indè factum ut Rabbini codices Hebræos lxxii facies habere affirment. Verum quidèm eſt Simonium interpretationum contextûs Hebraici diverſitatem ex parte tribuiſſe vocalium, quæ modò adſunt modò abſunt inconſtantiæ. Sed lxxii. facies illas, quas codices Hebræi præ ſe ferant, ex Judæorum opinione longè alitèr explicavit; nec eſt profectò cur iſtud Judæorum pronunciatum adeò frequentèr objiciat Voſſius quod nòn videtur intellexiſſe. Unus enim ſimpléxque Scripturæ ſacræ ſenſus nòn minùs à Judæis quàm à doctiſſimo Voſſio comprobatur. Nomine autem lxxii. facierum veniunt tantùm ſenſus allegorici qui tot ſunt quot otioſi Magiſtri poſſunt comminiſci. Commune enim eſt effatum nòn modò apud Judæos qui ſunt è ſectâ Carræorum, ſed & apud Rabbaniſtas, quibus ineſt eruditionis aliquid & judicii, אי׳ מק״א יוצא מידי פ״שו *Scripturam nòn abire extra ſenſum ſimplicem*, ſeu, ut vocant, *literalem*, quem unicum amplexari ſe profitetur doctiſſimus Aben Eſra, ſpretis illis lxxii. faciebus, R. Aben Eſr. ſeu ſenſibus allegoricis & Cabbalicis, quos plerique Judæorum Præf. in Pentat. maximè qui incolunt regiones orientis ſectantur. Quare Judæis ipſis illi mihi videntur ineptiores qui ex Rabbinorum libris varia fabularum monſtra congerunt, ut Doctoribus iſtis recutitis creent invidiam. Ejuſmodi portentis pleni ſunt libri Talmudis & antiqui Medraſchim, ſeu Commentarii allegorici. Hoc ſenſu dicunt Magiſtri Moſem nòn eſſe mortuum, R. Simeonis Ben Jochai & Regis Ezechiæ temporibus viſum nòn fuiſſe arcum cœleſtem quià juſti erant; eo tempore quo Jonathan Paraphraſi Chaldaicæ operam dabat aviculas ſuper eum volitantes momento exuſtas fuiſſe. Sexcenta ejuſdem generis prætereo, quæ Judæi ſapientiores כדרך הדרש *ſenſu allegorico* dici exiſtimant. Ad quam etiàm claſſem revocanda ſunt ea omnia quæ de lxxii. Scripturæ faciebus commenti ſunt Magiſtri.

Ceſſet

Ceſſet itaque Voſſius illis objicere veritatem conſtare nòn poſſe ubi adeò multiplex eſt ſenſus.

Tergiverſatus eodem loco vir doctus multa affert de nomine Prophetæ quæ ſunt extra propoſitum planéque inutilia: quaſi enim illum puduerit Græcos Interpretes Prophetis adſcripſiſſe, illos affirmat verè Prophetas eſſe qui rectè Scripturas interpretantur, cùm Propheta idem ſit quod Interpres & προφητεύειν interpretari. Quaſi vero de hoc Prophetiæ genere in præſentiâ agatur. Deriſus fuerat à Simonio Voſſius qui rancidam de LXX Interpretum Prophetiâ ſententiam renovare ſtudebat, nòn aliis ad id permotus argumentis quàm ex odio illorum quos vocat Semi-Rabbinos. Quò autèm tendant illa quæ prolixiùs comminiſcitur vir acutiſſimus ut oſtendat nòn apud Græcos tantùm ſed & Ægyptios ſomniorum, futurorum & ſimilium interpretes vel indices appellatos fuiſſe Prophetas nòn ità ſum oculatus ut videam. Contendit etiàm Idolorum cultoribus Deum ſæpè contuliſſe donum Prophetiæ. Sed quid hæc facient ad præſens inſtitutum? Græcam verſionem divinitùs inſpiratam appellat & illius auctores Spiritu ſancto aut Prophetico afflatos, earúmque θεοπνευστίαν multis conatur adſtruere. Nòn malè igitur Simonius objecit Voſſio Prophetiam illam jampridèm & ab Hieronymi temporibus à LXX Interpretibus ſublatam eſſe. Imponit ipſe potiùs Simonio cùm illum in jus vocat quaſi crediderit Stephanum Protomartyrem nòn Græco aut plebeio Syriaco, ſed Hebraico ſermone ultimam ſuam abſolviſſe concionem. *Quid integrum in Evangeliis ſupererit*, inquit vir ad ſuperſtitionem uſque religioſus, *ſi iſtiuſmodi admittamus commenta?* Verùm fingendis commentis ità aſſuetus eſt Voſſius, ut nova cudere hoc loco veritus nòn fuerit quæ poſteà commentitiis rationibus refelleret. Veriſimilem putavit Simonius Hieronymi opinionem, qui ſcripſit credibile non eſſe Stephanum in ſuâ ad Judæos Hieroſolymitanos concione teſtimonia veteris Inſtrumenti aliundè produxiſſe quàm ex Hebræorum codicibus. De verbis concionis quæ conſtat ſermone Syriaco expreſſa fuiſſe nòn loquitur Simonius, ſed de Scripturæ locis quæ in illâ concione à Stephano laudata ſunt. Quare Voſſii commentum eſt quòd Simonio tribuit, eum exiſtimâſſe

iſtimâſſe plebem tempore Apoſtolorum gnarum fuiſſe veteris linguæ Hebrææ, cùm ipſe potiùs paſsim affirmet plebem Hieroſolymitanam Syriacè loquutam; in Synagogis Hieroſolymitanis, ubi Syriacus ſermo vigebat, lectam nòn fuiſſe Legem Græcè ſed Hebraicè, cui ſtatìm adjungebatur interpretatio Syriaca, nòn verò Græca utì commentus eſt Voſſius: at de his jàm ſuprà fuſiùs dictum fuit.

Iterùm malignè Simonio objicit Voſſius ab eo ſcriptum Ariſtæi inter commentitia ob id repoſitum fuiſſe, quòd Judæis ſolenne fuerit fingere & ſcribere incredibilia, cùm ea quæ Moyſis & Prophetarum ſcriptis continentur magìs ſint incredibilia; ac ſi ex eo ſolùm quod Judæis ſolenne ſit fingere incredibilia probaverit Simonius commentitiam eſſe Ariſtæi Hiſtoriam. Firmiſſimas & ex ipſo Ariſtæi opuſculo deſumptas rationes profert, oſtendítque Philonis Herennii teſtimonio quod refert Origenes Judæos illius temporis multa confinxiſſe parùm veriſimilia. Nec miror Voſſium ejuſmodi Impoſtores cum Moyſe & Prophetis conferre nòn dubitâſſe, qui jàm illos inter Prophetas retulerit. Scribit tamèn vir doctus in eodem opuſculo ubi, ut & ferè ſemper, parùm conſentanea loquitur in Judæorum ſcriptis peregrinam rem eſſe veritatem, tantam inſcitiam & barbariem, tantam figmentorum copiam in iis occurrere ut nihil verius ſit illo Satyrici dicto,

——— Ære minuto
Qualiacunque volunt Judæi ſomnia vendunt.

Malignè ſimilitèr & contra mentem Simonii alia nonnulla ſubjungit Voſſius, quibus inutile eſt reſpondere cùm Simonii liber nùnc Latinè & Gallicè omnium teratur manibus, etſi Gallica recens editio, quæque ex eo ſumpta eſt Latina, innumeris ſcateat erroribus. Jàm ut fortiùs premat Simonium Voſſius, rogat undè ſuum de Regibus Judæorum hauſerit hiſtoriam Demetrius Phalereus, ſi hujus ætate nulla exſtiterit Græca verſio. Iſtud quoque comminiſcitur Voſſius ut fingat ſibi adverſarium. Demetrii Hiſtoriam è Græcâ verſione quæ LXX Senioribus vulgò tribuitur deſumptam fuiſſe facilè agnoſcet Simonius, qui de ætate auctorum verſionis illius nuſquàm diſputat, verùm de ipſiſmet illius auctoribus, putátque ea quæ de

illis ab Ariſtæo referuntur nòn abeſſe à commento. De tempore quo illa inſtituta & perfecta fuerit à Judæis Alexandrinis diſſentientem nòn habebit Simonium Voſſius, ſed ut credat tot fabellis quæ de illis Interpretibus vulgò circumferuntur, vix adduci poteſt. Suo interim fruatur judicio delicatiſſimus Voſſius, qui ſomnia pluſquàm Rabbinica tàm avidè arripit, & quià jàm factus oculatior vir doctus ad ſcribendum ſe accinxit, nòn ſolùm Moyſis Pentateuchum à LXX Interpretibus, ſed & libros Hiſtoricos & Propheticos Græcè fuiſſe redditos nunc nòn dubitat, etſi olim ſe dubitâſſe profiteatur. Graviſſimæ tamèn ſunt dubitandi rationes, inprimis quæ ex Joſephi, Hieronymi & priſcorum Judæorum teſtimoniis peti poſſunt. Negaverat Simonius verba Ariſtæi à Voſſio intellecta fuiſſe, nùnc ad illorum qui Græcè ſciunt judicium provocat vir doctus, quorum etiàm decretis penitùs ſtandum eſſe arbitror, velímque ut ea quoque expendant illi judices quæ ex Euſebio aliíſque Scriptoribus Græcis in opus ſuum tranſtulit Voſſius cum novâ Græcorum verborum tranſlatione; adeò in omnibus novator eſt vir ille incomparabilis, qui iterùm nova comminiſcitur Origenis Hexapla, quæ nemini hactenùs viſa fuerint. Probabiliora ſunt quæ mòx ſubjicit de eodem Origene, qui integram LXX Interpretum verſionem & fidelitèr deſcriptam Hexaplis ſuis inſeruerit; nòn verò locis aliquot immutatam, utì ſuſpicatur Simonius. Licet tamèn ſuſpicari cum Simonio Origenem Græcam interpretationem quæ ipſomet teſte innumeris erroribus tùnc referta erat ità integram nòn reſtituiſſe, quin plura loca ſub prætextu caſtigationis immutaverit, quandoquidèm nòn eam ſolùm ad probatos verſionis illius codices recognovit; ſed & ad Hebræos & Aquilæ, Symmachi, Theodotionis aliorúmque tranſlationes. Quod vix aſſequi potuit quin antequam illam verſionem in multis vitiârit, màximè cùm Origenes veritatem Hebraicam longè pluris æſtimaverit quàm putat Voſſius, ſi credamus Hieronymo, qui ingenium doctiſſimi illius Patris probè noverat; *de Adamantio autem*, inquit Hieronymus, *ſileo, qui cum in Homiliis ſuis quas ad vulgum loquitur communem editionem ſequatur, in Tomis, id eſt, in diſputatione majori, Hebraicâ veritate ſtipatus & ſuorum circumdatus agminibus interdùm peregrinæ linguæ quærit auxilia.* Alitèr igitùr ſe habuit Origenes cum hominibus eruditis; alitèr cum

Hieron. Procem. in Quæſt. Hebr. in Gen.

impe-

imperitâ multitudine;&c,ut aiunt,cum paucis ſapiens ea quæ multorum erant loquebatur. His conſentiunt quæ ſcribit adversùs Celſum : poſtquàm enim ex libro Exodi produxit nonnulla ſecundùm vulgata Græcæ verſionis exemplaria, ſtatìm contextûs Hebraici lectionem ſubjicit cum hâc animadverſione ; ἀλλὰ ταῦτα μὲν περιεργότερά πως εἶναι δοκοῦντα καὶ οὐ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοήν. *Sed hæc quæ videntur eſſe curioſiora nec ſatis apta vulgi auribus*, &c. Orig. lib. 5. adv. Celſum. Errat itaque vir doctus qui exiſtimat Origenem nòn alios probâſſe codices quàm Græcos LXX Interpretum. Ignorat œconomiæ illius Leges quas plerique Patrum, inprimis Origenes, ſequuti ſunt, ut jàm receptis à multitudine opinionibus ſe accommodarent. Quam etiàm Origenis œconomiam, ſeu prudentiam, imitantur ætate noſtrâ præſtantiſſimi Eccleſiæ Romanæ Theologi, qui uſum Latinæ editionis populo concedentes veritatis Hebraicæ cognitionem ſibi reſervant. Quià portentoſis Ariſtæi de LXX Interpretum verſione ſermonibus fidem nòn adhibet Simonius, cauſam reddere conatus cùr illa LXX Senioribus attributa fuerit, teſtatur ſe ad eorum ſententiam accedere qui putant à LXXII. Synedrii Hieroſolymitani Senatoribus, qui hanc ſuffragiis ſuis & auctoritate comprobârunt, nomen iſtud reportâſſe. Nihil tamèn affirmat, ſed de re tàm obſcurâ & à noſtris temporibus ità alienâ conjecturam facit : in eum tamèn modeſtè ſentientem acritèr inſurgit Voſſius, rogátque ſi ab univerſo approbata fuerit Synedrio Græca illa interpretatio, quî fieri poteſt ut mendoſa miniméque exacta fuerit, ac ſi neceſſe fuerit ut auctoritas Synedrii magni, quàm verſioni illi acceſſiſſe ſuſpicatur Simonius ut publicè in Synagogis & ſcholis legeretur, hanc ab omni prorsùs errore eximere debuerit ? Nòn major illi αὐθεντία ex Senatorum Hieroſolymitanorum decreto accedere potuit quàm Latinæ editioni tributa eſt, poſtquàm Tridentini Patres illam Conſtitutione ſuâ fecerunt authenticam. An idcircò Latinus Interpres à mendis quibus anteà ſcatebat repurgatus fuit ? Minimè. In hoc etiàm decreti utriuſque videtur maxima paritas, quòd ſicùt in occidentis Eccleſiâ ex linguarum Græcæ & Hebraicæ ignorantiâ factum eſt ut Biblia ſermone Latino converſa & lecta fuerint, ità etiàm linguæ Hebraicæ apud Judæos Helleniſtas imperitia fecit ut Judæi Alexandrini ſacros codices in uſum ſuum

Græcè verterint, quæ deindè tranſlatio Græca apud omnes Judæos qui Græcè ſciebant obtinuit, eáque forsàn à Senatoribus Hieroſolymitanis approbata: dixi forsàn, quià opus nòn eſt ad illorum auctoritatem recurrere ut ratio exponatur cùr verſio iſta LXX Senioribus attributa fuerit; ſed obſervanda tantùm eſt loquutio Judæis admodùm familiaris, quâ res omnes quæ alicujus momenti ſibi eſſe videntur, referre ſoleant לאנשי כנסת הגדולה *ad viros Synagogæ magnæ.* Quod genus loquutionis plurimos eóſque eruditiſſimos in varios errores perduxit, dùm Judæorum libros nòn ſatìs cautè evolvunt: cùm nòn tàm quid loquantur Magiſtri quàm quomodò & quibus de cauſis ità loquantur animavertendum ſit. Ità plerique Rabbini contendunt ſacri codicis apices & alia ſimilia ſuam ducere originem à viris Synagogæ magnæ, de more ſcilicèt gentis ſuæ, nòn verò ex rei ipſius veritate. Hoc quoque modo Græcam verſionem tributam fuiſſe LXX Senioribus conjicere longè ſatiùs eſt, quàm Ariſtæi commentis cum Voſſio fidem adhibere.

Diſplicet præterea viro docto quòd Simonius reducere conatus fuerit Helleniſticam linguam à viris doctis exploſam, eámque obtrudere ſub nomine linguæ quæ in Synagogis potiſſimùm obtinebat, ac ſi in illis peculiaris aliqua fuerit lingua quæ nec Græca nec Hebraica fuerit, ut hâc ratione efficiat LXX Interpretes & Græcè & Hebraicè neſciviſſe. Noverat profectò Simonius quid jàm à Salmaſio adversùs linguæ Helleniſticæ defenſores ſcriptum fuerat: ſed pace viri illius docti dixerim eum de umbrâ aſini diſputantem lites de nomine tantùm concitâſſe. Imperitiam Hebraici & Græci ſermonis Græcis Interpretibus nòn tribuit Simonius ſed κακοζηλίαν tantùm, ſeu pravam affectationem Judæis Interpretibus familiarem, maximè in vertendis Scripturis, qui verba Hebraica dùm curioſiùs & ad literam volunt exprimere à communi magiſque recepto ſermone paululùm deflectunt, ſpecialéſque notiones & à vulgaribus diſtinctas interdùm vocibus quibuſdam tribuunt. Iſta licet animadvertere in omnibus fermè Scripturæ ſacræ verſionibus quæ à Judæis conditæ ſunt, utì rectè oſtendit Simonius*, à quo etiàm optimè annotatum fuit, Græcam LXX Seniorum interpretationem pleriſque Patribus Græcis vix intellectam fuiſſe quòd illa Syriacæ vel Hebraicæ

braicæ linguæ aliquid retineret: Sicùt tranſlatio Hiſpanica Ferraræ edita quæ Judæos habet auctores ab iis qui Hebraicè neſciunt vix legi poteſt, etſi Hiſpanicè docti ſint. Id etiàm in causâ fuit cùr antiquus Græcæ verſionis Interpres nòn paucas dictiones Græcas malè expreſſerit, vim illarum nòn aſſequutus. Aliquas etiàm nòn videtur intellexiſſe ipſemet Hieronymus licèt Hebraicè & Græcè doctus, dùm magìs ad Græca quàm ad Hebraica undè Græca ſumpta fuerant attendit. Simonio etiàm objicit Voſſius eum neſciviſſe quinam fuerint Helleniſtæ. Fateor neſciviſſe anteà Simonium quæ contra communem doctiſſimorum virorum ſententiam commentus eſt eruditiſſimus Voſſius, qui ut oſtentet Græcam eruditionem Ἑλληνίζειν eſſe aſſerit partes Græcorum ſequi, ut Ῥωμαΐζειν, Περσίζειν, Μηδίζειν, Ἀντιγονίζειν, imitari mores & ritus aut ſtare à partibus Romanorum, Perſarum, Medorum & Antigoni, & illis quomodocunque favere. Verùm perindè eſt ac ſi dixerim in præſenti negotio, ubi de re Criticâ lis movetur cum Voſſio, nòn modò Voſſium eſſe rei Criticæ peritiſſimum, ſed & Canonicum Vuinſorienſem, qui Liturgiam Anglicanam in templo bellè decantet. Conſtat duplicis generis fuiſſe Judæos, & διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων diſtinctam fuiſſe ab iis Judæis, qui tùm in Judæâ, Samariâ, Babyloniâ aliiſque regionibus vicinis Syriaco utebantur Sermone & Hebraicis codicibus. Illi, quià diſperſi erant inter nationes quibus lingua Græca erat vernacula, Græcè etiàm loquebantur & Scripturam Græcè legebant, appellantúrque in Actis Apoſtolorum Ἑλληνισταί. De iiſdem quoque exponenda ſunt hæc verba Judæorum in Evangelio Joännis; *μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι; numquid in diſperſionem Gentium iturus eſt?* Jàm Simonius, quod erat inſtituti ſui referens, aſſerit Græcam LXX Interpretum verſionem à Judæis maximè Helleniſtis approbatam, quià Græcè callebant; ſecùs verò à reliquis Judæis quibus lingua Græca nòn erat domeſtica, quales erant Babyloniæ, Palæſtinæ, Syriæ & Judææ incolæ quibus omnibus ſermo Chaldaicus, ſive Syriacus, communis fuit. Nòn inficiatur tamen Simonius etiàm inter hos exſtitiſſe Helleniſtas aliquot, nimirùm Hieroſolymis erat Synagoga Alexandrinorum & Antiochiæ reperiebantur quoque Judæi Helleniſtæ, uti conſtat ex Actibus Apoſtolorum. Cùm de contextu Hebræo tan-

Act. 11. 20.

tùm-

tùm & Græcâ illius interpretatione hoc loco ageretur neceſſe
nòn fuit ut Simonius extra viam currens exemplo Voſſii Judæ-
os illos vocaret Helleniſtas qui pacatiori erant animo & ſine
cunctatione vectigal pendebant, monebântque jugum à Deo
impoſitum æquo ferendum animo, iſtos Græcorum partes ſe-
quutos fuiſſe : quaſi verò etiàm Hieroſolymis aliiſque locis ubi
Judæi Helleniſtarum nomine inſigniti nòn fuerunt nulli fuerint
Judæi qui æquo animo & ſine cunctatione vectigal penderent.
Quare igitùr etiàm iſti dicti nòn ſunt Ἑλληνισταὶ ſeu φιλέλληνες;
Verùm ſuâ fruatur conjecturâ Voſſius, & Helleniſmum ad
ſolum nòn referri ſermonem judicet. Modò aliquâ ratione ad
hanc referatur ſatìs eſt. Helleniſta quoque fuit Chriſtus, ſi cre-
damus Voſſio, nòn quòd Græci ſermonis peritus fuerit, ſed
quià jubet ut *Cæſari detur quod eſt Cæſaris.* Quod verò mox
ſubjungit vir doctus de depravatis Judæorum codicibus deditâ
operâ in rebus Chronologicis nòn eſt cùr iterùm illud ad exa-
men revocemus, cùm jam ſuperiori ſcripto fuſiùs demonſtratum
fuerit in hoc Voſſium graviſſimè allucinatum eſſe ; nec ea ſimi-
litèr quæ de Danielis Prophetiâ etiàm Judæis cognita jàm quo-
que allata ſunt hic opus eſt repetere. Juvat nùnc ea excutere
quæ tanquàm minùs commodè à LXX Interpretibus reddita
carpſerat Simonius, eadémque obſtinato animo Voſſius tuetur.
Expendens verba illa primi capitis Geneſeos εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέ-
ρας, dicit Simonius ancipitem ſibi videri hanc expoſitionem,
quià vox ἀρχὴ *principatum* & *principium* ſignificat. Miratur Voſ-
ſius Simonium nòn etiàm reprehendiſſe vocem Hebræam, quæ
& ipſa duplicem habet poteſtatem. Sed diligentis eſt Interpre-
tis vitare amphibologiam. Locum hunc ante Simonii cenſuram,
Gen. 3. 14. tanquàm convenientiùs ab Aquilâ expreſſum quàm à LXX
Interpretibus, notaverat doctiſſimus Origenes. Deindè animad-
verterat Simonius ad hæc verba capitis iii. Geneſeos ἐπικατάρα-
τος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν, præpoſitionem ἀπὸ huic loco nòn
convenire, nec videri ullum conſtituere ſenſum : at longè per-
ſpicacior Voſſius nòn potuiſſe locum hunc meliùs & exacti-
ùs reddi contendit, nullúmque eſſe Græcum Scriptorem qui
nòn ſic loquatur. Græca quidèm eſſe hæc verba & præpo-
ſitionem Hebraicam מ rectè exprimi per Græcam ἀπὸ nòn
inficias ierit Simonius ; verùm quæſtio eſt utrùm hoc loco, ubi
de

de comparativo agitur, utì loquuntur Grammatici, illa præpoſitio per Græcam ἀπὸ benè reddita fuerit. Græcus Scriptor appoſuiſſet ἐπὶ ubi ſæpiùs LXX & Aquila vertunt ἀπό. Tertiò ad idem caput conjecerat Simonius pro τηρήσει & τηρήσεις legendum τειρήσει & τειρήσεις. Sed delicatior Voſſius hoc nòn eſſe Græcum objicit, quià nòn dicitur τειρέω. ſed τείρω, undè futurum τερῶ. Minùs tamèn delicatus Grotius futurum τειρήσω nòn improbavit, quod etiàm legit Complutenſis editio. Præthereà à τείρω nòn modò fieri in Futuro τερῶ ſed & τέρσω nôrunt Grammaticorum filii. Cetera, quià ſunt ejuſdem generis & parvi momenti, viſum eſt prætermittere, nè minutiora conſectari videar. Silere tamèn nòn poſſum quod peritus naupegus Voſſius annotat ad hæc verba capitis vi. v. xiv. Geneſeos ποίησον σεαυτῷ κιβωτὸν ἐκ ξύλων τετραγώνων, *fac tibi arcam ex lignis quadratis.* Negat, contra mentem Simonii, ex aſſeribus aut tabulis ullum conſtrui navigium, ſed ex arboribus quadratis ædificari, quæ aptiſſimæ ſunt fabricæ navali, utpote quæ materiem & ſimùl reſinam ſeu picem ad unguendas exhibeant naves. Quadratas illas arbores quales fingit Voſſius, cedrum videlicèt, abietem, piceam, pinum & ſapinum conſtruendis navibus aptiſſimas eſſe facilè crediderim, ſed cùr neget illas deindè ædificari ex plancis, ſive aſſeribus, ad coſtas ligneas applicatis minimè aſſequor. Nùnc ad alia quæ majoris ſint momenti veniamus.

Denique, ut finem dicendi faciam, Voſſius maligno adversùs Simonium animo invidiam illi creare conatur, dùm eum parem facit Spinoſæ Judæo in iis quæ habet de incertitudine Scriptorum veteris Teſtamenti. Mox tamèn, ſeipſum veluti caſtigans Voſſius, fatetur ingenuè meritò damnatum à Simonio Spinoſam velùt indoctum & futilibus nimiùm argumentis quoſcunque ferè S. Scripturæ libros abjudicantem ab illis quibus ſemper attributi fuêre auctoribus. Verùm indoctiores ipſo Spinosâ ſe oſtendunt qui libros Scripturæ ſacræ ſtatìm tribuendos iis eſſe exiſtimant quorum nomina præferunt. Damnanda quidèm Spinoſæ malignitas, ſed nòn ſtatìm ea omnia quæ habet de ſacris Scriptoribus damnanda ſunt, quòd in aliquibus cum viris pietate & eruditione conſpicuis conſentiat. Verùm cùm hâc in parte Simonius nòn ſolùm doctiſſimo Voſſio diſplicuerit, ſed & viris haùd inferioris notæ, qui nihil nòn virulenti adversùs illius Criticam ſacram evomuerunt juvat hoc argumentum fuſiùs texere.

Diſplicuit

Diſplicuit inprimis beatulis iſtis & delicatulis id omne quod ſcripſit Simonius de publicis gentis Hebraïcæ Notariis, quos cùm Joſepho & quibuſdam Eccleſiæ Patribus vocat Prophetas, qui nòn ſolùm res geſtas ſuis temporibus chartæ commendabant, ſed & ea quæ à prioribus Prophetis ſcripta fuerant ſervabantúrque in ſcriniis publicis recognoſcebant, eâdem fermè ratione quà Eſdras poſt Judæorum è Babylone reditum ſacros codices recognoviſſe, & illi quam nùnc obtinent formæ reſtituiſſe vulgò tùm à Judæis tùm à Chriſtianis creditur. Nihil eſt in hâc Simonii aſſertione quòd nòn à pleriſque Patribus iiſdémque doctiſſimis approbatum fuerit. Adeatur unius Theodoreti, præſtantiſſimi Eccleſiæ Orientalis Theologi, præfatio in libros Regum, ubi totum iſtud negotium explicat, liberéque ac nullatenùs dubitans aſſerit complures apud Hebræos fuiſſe Prophetas, quorum unuſquiſque ſcribere conſueverit quæ ſuæ erant ætatis, partem maximam librorum qui ab ipſis conſcripti ſunt nùnc deſiderari, ídque diſci ex Paralipomenon hiſtoriâ. Addit illos quos nùnc vocamus libros Regum ex ſcriptis illis longo poſt tempore deſumptos fuiſſe. Theodoreto conſentiunt Diodorus, Procopius & alii nòn pauci. Similitèr doctiſſimus Maſius, quem ſequuti ſunt Pierius, Sanctius, Cornelius à Lapide aliíque Jeſuitæ in libris ſacris diù multúmque verſati, quorum verba hîc afferre nòn eſt operæ pretium, cùm illorum libri omnibus ſint obvii. Verùm ut res iſta fiat illuſtrior in ſingulos Scripturæ ſacræ libros ſpeciatìm incurrere forsàn nòn erit à propoſito alienum.

Theodoret.

Diod. in lib. 1. Sam. Maſ. Præf. Comm. in Joſu. Sanct. Præf. in lib. Reg. Perer. Præf. in Gen.

Primus in aciem prodibit Moyſes quem quinque librorum Legis auctorem eſſe conſtans eſt tàm Judæorum quàm Chriſtianorum traditio. In eo tamèn religioſiores fuiſſe videntur Judæorum Magiſtri qui nè quidèm dictionem unam, imò nec ſyllabam, exſtare in Lege contendunt quæ à Deo profecta nòn fuerit & Moyſi dictata; ſecùs Chriſtianorum plerique, qui aliqua libris Moyſis vel ab Eſdrâ, vel ab aliis qui eos recognoverunt, longo poſt tempore adjecta fuiſſe liberè affirmant. Nec ipſe Hieronymus ſingula Pentateuchi verba, qualis nùnc exſtat, Moyſi tribuere auſus eſt, ſequutus hàc in re communem Doctorum Eccleſiæ ſententiam, qui Legem

univerſam ab Eſdrâ ſcribâ peritiſſimo recenſitam recognitámque fuiſſe conſtantèr aſſeverant. *Sive Moyſem dicere volueris*, inquit Hieronymus, *auctorem Pentateuchi, ſive Eſdram ejuſdem inſtauratorem, non recuſo.* Verùm utrum Moyſes ipſe eam quam ſub ejus nomine habemus hiſtoriam totam literis mandârit, vel ex parte à Notariis illis qui res ætatis ſuæ conſcribebant, chartis excipi juſſerit, major eſt difficultas. Tamen in quamcunque partem res cadat, Moyſes totius Legis auctor & ſcriptor cenſebitur, ut optimè à Simonio jàm annotatum fuit, quià ſcribæ illi ſiqui jàm à Moyſis tempore exſtiterunt, ab eo in omnibus pendebant. Nihil quidèm in universâ Lege reperias, quod ejuſmodi ſcribarum auctoritatem ſtabiliat. Sed niſi jàm ab illis temporibus ab ipſo Moſe conſtituti fuiſſent, aliquid Hebræorum Reipublicæ defuiſſet, quo nec Ægyptii, nec aliæ Orientis nationes caruêre. Jàm à Moyſis temporibus fuiſſe apud Hebræos annalium ſcriptores Sanctius Jeſuita doctiſſimus nòn dubitavit aſſerere his verbis; *Sentio fuiſſe in ſuperioribus ſeculis verba dierum, Commentarios, Ephemerides & curam diligentem & ſedulam, ne obſcuraretur temporum oblivione quos quiſque natales & poſteros haberet: quod à tempore Moyſis mihi videtur omninò certum.* Parco recenſendis aliorum nominibus qui eadem ſentiunt. Miror tamèn nuperum Scriptorem ex ordine Seraphicorum zelo pluſquàm Seraphico accenſum ſententiam hanc in Diſquiſitionibus Biblicis tanquàm impiam damnâſſe, illiúſque auctoribus dira imprecatum. Verùm ut audio, Seraphicus ille Doctor, cùm nihil ſciat Hebraicè neque Græcè, audaciſſimæ tamèn eſt inſcitiæ, & ex eorum ſectâ qui *quæcunque ignorant blaſphemant.* Offendit prætereà nonnullos, & fortaſſe delicatulum Voſſium, in Criticâ ſacrâ Simonius, quòd aliqua libris Moyſis poſteà adjecta fuiſſe affirmaverit. Sed nòn etiàm hâc in re novator eſt Simonius, qui conſentientes ſibi habet peritiſſimos Scripturæ ſacræ Interpretes Maſium Pereriúmque qui hujus verba ferè integra in Præfationem ſuam in Geneſim tranſtulit, Bonfrerium, Cornelium à Lapide, & alios benè multos. *Placet etiàm mihi*, inquit Pererius, *eorum ſententia, qui exiſtimant Pentateuchum longo poſt Moſem tempore interjectis multifariàm verborum*

Hieron. adv. Helv.

Sanct. Proleg. 4. in Paralip.

Epiſt. Cath. Judæ v. 8.

Perer. præf. in Pent.

Mm

borum & ſententiarum clauſulis veluti ſarcitum & explicatius redditum, & ad continuandam hiſtoriæ ſeriem melius eſſe diſpoſitum. Simili ratione Bonfrerius expendens verba quædam Geneſeos quæ ſuſpicatur à Moyſe ſcribi nòn potuiſſe, hæc habet; *malim dicere aliquem alterum ſcriptorem Hagiographum nonnulla poſteà addidiſſe, quàm Moyſi Prophetam agenti omnia adſcribere.* Haùd abſimilitèr ad eundem locum Cornelius à Lapide ait; *hæc verba videntur addita poſt Moſem ab eo qui Moſis diaria digeſſit.* Quid quòd & ipſemet D. Huëtius Spinoſæ objicienti libris Moſis nonnulla aſſuta fuiſſe, ità reſpondet ut ab eo vix diſcedere videatur: *Fatemur*, inquit, *Scripturæ reparatorem Eſdram, ſicubi ſe darent obſcuriores aut difficiliores loci, hùc & illùc de ſuo nonnulla in libros ſanctos explicationis causâ infarſiſſe. Præterea cùm tot diſputationibus propagati ſint codices ſacri, ut nullius unquàm libri tot exſtiterint exemplaria, quid mirum, ſi quod aliàs ſæpè evenit factum hic quoque ſit, & adtextæ ad oram à viris piis ac doctis notæ in ipſum fortè contextum irrepſerint?* Denique illa quæ ad calcem Deuteronomii habentur de Moyſis morte & ſepulturâ à Joſuâ, vel potiùs à Synedrii magni Senatoribus, quorum dux fuit Joſue, reliquo contextui vulgò creduntur adjecta. Ea ſiquidèm quæ tùnc gerebantur in acta publica referri mos erat ab iis quorum fuit illa deſcribere, quo ſenſu dicitur Joſue nonnulla *ſcripſiſſe in volumine Legis Domini*, fœdus ſcilicèt quod cum populo percuſſerat. Multa quidèm in ipſomet Pentateucho exſtant quæ Legis libros à Moyſe ſcriptos fuiſſe manifeſtè oſtendunt; ſic in Exodo legimus; *ſcripſit Moyſes univerſos ſermones Domini*: & in Deuteronomio; *poſtquàm ergò ſcripſit Moyſes verba Legis.* Sed hæc & alia ejuſdem generis complura de quibuſdam tantùm Legis partibus, quarum in his locis fit mentio, exponenda eſſe demonſtravit Simonius: undè & Hieronymus Oleaſter, vir Hebraicè doctus & in ſacris literis apprimè verſatus, negat poſſe ex Scripturis probari efficaciſſimè Moyſem ipſum Legis quam ſub ejus nomine habemus Scriptorem fuiſſe. Hactenùs de Moyſe & ejus libris; nùnc reliquos hiſtoriæ ſacræ libros expendamus.

Bonfrer. Com. in cap. 36. Gen. v. 31.

Corn. à Lapide Comm. in cap. 36. Gen.

D. Huët. Dem. Evang. Prop. 4. cap. 14.

Exod. 24.

Deut. 31.

Hieron. Oleaſt. Prol. in Pent.

Primus poſt Pentateuchum occurrit liber qui dicitur Joſuë, quemque à Joſuâ ſcriptum fuiſſe nòn ſecùs atque à Moyſe Pentateuchum firmiſſimè probare videntur verba illa; *ſcripſit quoque* (Joſuë) *omnia verba hæc in volumine Legis Domini.* Jof. 24. 26. Joſuë nimirùm defunćto Moyſe, vel illius Scribæ eo mandante ea quæ tunc temporis gerebantur in acta publica conjecerunt: quo ſenſu *volumini Legis* quaſi addita fuiſſe dicuntur. Mirum tamèn quàm ſecum diſſideant qui hoc argumentum tractàrunt; ità ut nè ipſe Auguſtinus Joſuam ſcripti quod ſub ejus nomine circumfertur, extra controverſiam auctorem eſſe auſus ſit affirmare. *Si ab illo*, inquit, (Joſuâ videlicet) *conſcriptus liber qui appellatur Ièſu Naue, vel ſi ab alio ſcriptus eſt*, &c. Aug. in Jud. qu. 12. Similitèr Theodoretus auctor eſt hunc à Joſuâ ſcriptum nòn fuiſſe, ſed ex libro poſteriori excerptum. Theodoret. E recentioribus autem doctiſſimus Maſius pluribus oſtendit, minimè dici poſſe ea omnia quæ in Joſuæ hiſtoriâ nunc extant ab eo profecta fuiſſe, quæque ſuprà allata ſunt de Scribis illis publicis & de illorum muneribus graviſſimis rationibus confirmat, & id ad alios etiàm Scripturæ libros extendit. Maſ. Comm. in cap. 10. Joſu. Talmudiſtarum quidem ſententia eſt Joſuen ſcripſiſſe librum ſuum & octo verſus Legis; ſed ab his diſcedere veritus nòn eſt Magiſter acutiſſimus R. Iſaac Abravanel, & ut ità ſentiret nòn modò his verbis, quæ referuntur ad calcem libri Joſuæ, *& poſt hæc mortuus eſt Joſuë filius Nun*, &c. adductum ſe fuiſſe aſſerit, ſed & ob alias quæ paſsìm in ipſo Joſuæ contextu reperiuntur loquutiones, quarum auctorem Joſuam eſſe potuiſſe inficiatur. Talm. Baba bathra. R. Abrav. Præf. in Joſ. Hujus generis ſunt, primò illud quòd habetur de duodecim lapidibus, quos poſuit in medio Jordanis alveo, de quibus nimirùm dicitur, *ſunt ibi uſque in præſentem diem*; Joſ. 4. 9. deindè id quod refertur de circumciſione, cuiſtatim hæc ſubjungit ſcriptor libri Joſuæ; *vocatum eſt nomen loci illius Galgala uſque in præſentem diem.* Joſ. 6. 9. De quibuſdam etiàm populis, quos Iſraëlitæ penitùs nòn deleverant, hæc leguntur; *habitaverunt in medio Iſraël uſque in præſentem diem.* Præterea & alia multa quæ eodem planè modo enunciantur in hiſtoriâ Joſuæ, & quæ ab ipſo Joſuâ ſcribi nòn potuiſſe pluribus contendit idem Magiſter Abravanel. *Si Joſuë*, inquit Magiſter ille, *ſcripſiſſet hæc omnia, nùm diceret* Id. Abrav. ibid.

Uſque in præſentem diem? Addit ea quæ in Joſuæ hiſtoriâ leguntur de Danitis qui urbem *Leſchem* expugnaverint, quæ tamèn evidens eſt ſub finem Judicum contigiſſe, adeóque poſt ipſius Joſuæ obitum. Verùm iſta & alia ejuſdem rationis benè multa, quibus conſultò ſuperſedere viſum eſt, nòn probant Joſuam, vel illos quibus præerat ſcribas, ea quæ ſuorum erant temporum in acta publica nòn retuliſſe; ſed tantùm alios poſteà Scribas eadem acta recognoviſſe, interjectis aliquot connexionis & explicationis causâ.

Pſeudo Dor.

Neque aliâ profectò ratione contextus fuiſſe videtur liber qui *Schophetim*, ſeu *Judices* appellatur, quià ſimiles in eo loquutionum formulæ apparent. Quare D. Huetius Dorothei ſententiam de hoc libro amplexatur, qui Dorotheus auctor eſt Scribas illius temporis quæ ſub Judicibus geſta fuerant, ea in Commentaria retuliſſe, ex quibus poſteà Samuël librum Judicum compoſuerat. Quis autèm fuerit Dorotheus ille in præſentiâ nòn diſputo, ſatìs eſt indè confeciſſe nudiuſtertiùs natam nòn eſſe Simonii opinionem quæ Scribas publicos in gente Hebræâ ſtatuit, quorum fuit res ſuorum temporum deſcribere, ex quorum poſteà Commentariis alii Scribæ, ſeu Prophetæ, qui hos exceperunt, hiſtorias contexuêre, quas legimus ſub Joſuæ, Judicum, Samuelis & Regum nominibus. Hanc quoque ſententiam confirmant Syri, ad calcem enim hiſtoriæ Judicum in exemplari Syriaco hæc verba leguntur;

Ex cod. Uſſer. Tom. 6. Polygl. Anglic.

Liber autem Judicum, quamvis annotatum nòn ſit nomen ejus qui ipſum ſcripſit, notum tamèn eſt quòd ab aliquo ſacerdotum filiorum Aaronis, qui temporibus Judicum iſtorum ſacerdotio functi ſunt, ſcriptus ſit. Librum Ruth Dorotheus modò laudatus ad eoſdem Scribas refert, ídque videtur longè veriſimilius quàm aliorum ſententiæ quibus nihil ineſt firmitatis. De utroque hæc habet Sixtus Senenſis; *dicitur Samuelem librum Judicum collegiſſe, eique adjeciſſe Ruth Moabitidis hiſtoriam; ſunt qui Ezechiam, & qui Eſdram putent utriuſque voluminis auctorem.*

Sixt. Sen. Bibl. S. lib. 1.

Theodoret. præf. in lib. Reg.

De libris autem Regum hæc annotavit Theodoretus, plurimos ſcilicèt fuiſſe Prophetas apud Hebræos, quorum quiſque ſcribèbat res ſuæ ætatis, & indè factum eſſe quòd primus liber Regum apud Hebræos & apud Syros nominetur Prophetia Samuelis. Deindè mox addit; *qui ergò Regnorum*

libros

libros ſcripſerunt ex ſcriptis illis acceptâ occaſione poſt plurimum tempus ſcripſerunt. Et poſt nonnulla interjecta hæc affert de libris Paralipomenon. *Fuerunt aliqui alii Hiſtoriographi eorum quæ ab illis fuerant prætermiſſa, qui de his conſcriptum librum appellârunt Paralipomena.* Sixtus Senenſis de primo & altero librorum Regum, quos Samuelis nomine inſigniunt Judæi, hæc ſubjicit *Liber Samuelis partìm à Samuele Prophetâ, partìm à Nathan & Gad Prophetis creditur eſſe conſcriptus. Samuel enim collegit facta Heli, Saulis, Davidis ac ſui ipſius geſta, quæ in primo Regum uſque ad mortem ſuam referuntur. Nathan verò & Gad Prophetæ ſcripſerunt libros Regum à morte Samuelis uſque ad finem libri ſecundi.* Quæ hoc loco ſcribit Sixtus Senenſis, licèt à veritate minùs aliena crediderim in genere, tamèn ſi in ſpecie & minutatìm expendantur, nequeunt eſſe vera ex omni parte: quandoquidèm à Samuele ea omnia quæ uſque ad illius mortem narrantur ſcribi nòn potuiſſe complura oſtendunt. Vix enim credibile eſt eum de rebus quæ ſuâ ætate gerebantur & quarum fuerit ipſe teſtis oculatus hæc ſcripſiſſe; *propter hanc cauſam nòn calcant ſacerdotes Dagon & omnes qui ingrediuntur templum ejus limen Dagon in Azoto uſque in hodiernum diem.* Neque ea ſimilitèr quæ paulò poſt narrantur de arcâ Domini quæ erat uſque in diem illam in agro Joſuæ Bethſchemitis. His accedit Samuelem hujus clauſulæ, quæ in illius hiſtoriâ legitur, nòn videri auctorem; *olim in Iſraël ſic loquebatur unuſquiſque vadens conſulere Deum; qui enim Propheta dicitur hodiè, vocabatur olim Videns.* His tamèn nòn obſtantibus credibile eſt hiſtoriam quæ nomen Samuelis præfert, ab illo verè conſcriptum fuiſſe uſque ad ea quæ de illius morte referuntur. Illa autèm quæ in contrarium adducta ſunt probant duntaxàt Scribæ alicujus, ſeu Prophetæ, putà Hieremiæ, ut quibuſdam viſum fuit, recognitionem acceſſiſſe, qui nonnulla explicationis causâ addiderit. Alii tamen malunt tribuere has additiones Eſdræ & illius Collegis. Syri librum Primum & Secundum Regum, qui Tertius & Quartus numerantur in Latinis codicibus, dicunt ſcriptos fuiſſe à ſacerdote quodam nomine Johanan.

Sixt. Sen.

1 Sam. 5. 5.

De libris Chronicorum, ſeu Paralipomenon, à quibus illi fuerint

R. Sal. Comm. in Paral. R D. Kimch. praf. in Paral.

fuerint collecti eſt etiàm dubitandi ratio. Judæi plerique illorum auctorem faciunt Eſdram. Ità R. Salomon & R. D. Kimchi hanc eſſe traditionem patrum ſuorum aſſerunt, qui Eſdræ quoque adjungunt ſocios Aggæum, Zachariam & Malachiam Prophetas; ita tamèn ut illi nòn tàm hiſtoriam de novo ſcripſiſſe dici queant, quàm vetuſta Chronica Regum Judæ & Iſrael compilâſſe, rejectis iis quæ minùs ſuo inſtituto convenire videbantur, additis etiàm nonnullis interdùm quæ in aliis Scripturæ ſacræ libris prætermiſſa fuerant, undè nomen Paralipomenon ortum apud Græcos, quod ab his deindè ad Latinos tranſiit. Quare rectè Hieronymus appellat librum Paralipomenon veteris Inſtrumenti epitomen. Sixtus Senenſis affirmat libros Paralipomenon nullum habere certum auctorem. Refert tamèn Judæorum eâ de re ſententiam, quibus etiàm ſuffragatur Hugo Grotius, qui libros hoſce ſcriptos fuiſſe ab Eſdrâ exiſtimat, & ab iis dictos *divre hajamim, verba dierum,* ſeu excerpta ex Regum diurnis. Librum qui Eſdræ nomine prænotatur, partem maximam ab illo digeſtum, & deſcriptum fuiſſe res ipſæ quæ habentur in illius contextu videntur indicare. Nehemias autèm in fronte operis auctorem ſe profitetur libri illius quem Judæi ſecundum Eſdræ nominant.

Hier. in epiſt. ad Paul.

Grot. ad lib. 1. Paralip.

Liber Pſalmorum à Judæis appellatur *Sepher tehillim,* ſeu liber laudum, quem Auguſtinus totum eſſe Davidis aliquando ſenſiſſe videtur, qui etiàm nòn dubitat illos quos longò poſt Davidem tempore conditos fuiſſe manifeſtum eſt, etiàm Davidi referre quòd hic nòn modò Cantor ſed & Propheta exſtiterit. Neque etiàm ab eâ opinione divellere potuerunt Auguſtinum Aſaphi, Idithi & aliorum Cantorum nomina quibus Pſalmi aliquot tribuuntur, quià materiam ipſis ſuppeditare potuit David, quam poſteà adornârunt accommodârintque ad varios cantus, quorum erant periti. Verùm longè rectiùs Hieronymus qui Pſalmos eorum eſſe aſſerit, *qui ponuntur in titulis, David ſcilicèt, Aſaph & Idithun, filiorum Core, Eman Ezrahitæ, Moyſis, Salomonis & reliquorum quos Eſdras primo volumine comprehendit.* Hieronymo conſentiunt plerique Judæi. Ità ſapiens Aben Eſra affirmat Pſalmos eorum eſſe quorum nominibus prænotantur,

Hieron. ad Sophron.

Aben Eſ. praf. in Pſal.

etſi

etſi complures ſint qui nullum nomen præferant. In hoc tamèn caſtigat Hieronymum Magiſter ille, quòd nòn abſolutè pronunciet Pſalmos ab iis eſſe conditos, quorum nominibus prænotantur, ſed eos qui Davidis & Salomonis præferunt nomina, vel illorum eſſe, vel de illis à Cantoribus compoſitos. Chriſtus tamen univerſum Pſalmorum opus tribuiſſe videtur Davidi, cùm ait; *ipſe David dicit in libro Pſalmorum.* Luc. 20. 42. Sed communem Judæorum ſententiam ſequutus eſt Chriſtus. Illi enim Pſalmos Davidis nomine prænotabant, nòn quòd reverâ Pſalmorum omnium auctorem illum agnoſcerent; quandoquidèm res ipſa contrarium apertè demonſtrat: ſed quòd præcipuus illorum Scriptor eſſet, & in ſacris codicibus, *egregius Pſaltes Iſraël appelletur.* Scribit tamèn jam laudatus Aben Eſra nòn deeſſe inter Magiſtros ſuos qui totum Pſalterii opus Davidi tribuant, quem etiàm agnoſcunt Prophètam.

Liber qui vulgò dicitur Proverbiorum commendatur à nomine Salomonis quod illius frontem occupat, etſi univerſa operis illius ratio demonſtrare videatur hoc nihil eſſe præter varia ſententiarum excerpta, quæ cùm à Salomone tùm ab aliis Scriptoribus collectæ in unum poſteà corpus conjectæ fuèrunt. Salomonem multas compoſuiſſe Parabolas probant iſta quæ de ſeipſo habet; *cúmque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes docuit populum & enarravit quæ fecerat & inveſtigans compoſuit Parabolas multas*, Eccleſ. 12. 9. quæ uſque ad tria millia numerantur libro iii. Regum; Lib. 3. Reg. cap. 4. 32. ſed quæ hodiè nòn exſtant ſi paucas exceperis quas repræſentant ſacri codices. Primis novem capitibus illius operis nomen Salomonis præfigitur, deindè ſequuntur & alia quindecim capita, quæ ejuſdem Salomonis nomen præferunt; & hæc ſecundam eſſe illius Parabolarum, ſive ſententiarum, partem exiſtimavit Aben Eſra. Pars verò tertia earumdem Parabolarum Aben Eſ. Comm. in cap. 10. Prov. ſumit initium ab his verbis capitis xxv. *Gloria Dei eſt celare verbum*, quæ diſtinctio ab iis profecta eſt qui Scripturæ ſacræ libros in ordinem quem nunc ſervant redegerunt. Salomonem enim ipſum nomen ſuum totiès Parabolis ſuis præfixiſſe vix credibile eſt; ſed Scribas potiùs qui opus illud in partes ſuas diviſère. Ità verſum

hunc

hunc quem initio capitis xxv. legimus; *Hæ quoque Parabolæ Salomonis quas tranſtulerunt viri Ezechiæ Regis Juda*, putat Aben Eſra eſſe Sobnæ qui Regis Ezechiæ Scriba erat. Sobnam quidèm & alios qui Regi Ezechiæ erant à commentariis, ſententias iſtas quarum prima eſt illa, *Gloria Dei eſt celare verbum*, ex integro volumine decerpſiſſe lubens agnoſco: cùm & verba hæc, *quas tranſtulerunt viri Ezechiæ*, id apertè demonſtrent. Partem quartam Parabolarum Salomonis habemus initio capitis xxx. ubi legitur in editione Latinâ *verba congregantis*, & in contextu Hebraico, *verba Agur*. Quis ſit autem ille *Agur*, ſive *Congregans*, nòn conveniunt inter ſe Scripturæ Interpretes. Priſci Judæi, teſtè R. Salomone, ità volunt appellatum fuiſſe Salomonem quaſi dixerimus *colligentem ſententias*: id enim Hebraicè ſonat dictio *Agur*, cujus ſimilitèr ſenſum expreſſit Latinus Interpres dùm reddidit *verba congregantis*. Eamdem opinionem illuſtrat R. Levi Ben Gerſom, ubi ait; *videtur Salomon Aguris nomen ipſe ſibi impoſuiſſe ratione habitâ ſententiarum quas in hoc libro collegit.* Sed forsàn meliùs Aben Eſra & eum ſequutus Grotius ſuſpicantur Agurem iſtum fuiſſe temporum illorum Theognidem, aut Phocylidem, ex cujus ſcriptis ſententias quaſdam ſelegerit Salomon ipſe, quáſque cum aliis ſententiis in unum volumen conjecerit. Additur demùm pars quinta Proverbiorum Salomonis, quæ intra caput xxxi. quod & ultimum eſt, clauditur, ídque Regis Lamuelis nomine. Quis autem ſit Lamuel ille, ignoratur. Judæi plerique exiſtimant Salomonem indicari, nòn ſecùs ac per Immanuel, ut auctor eſt Aben Eſra, indicatur Meſſias, & appellationis iſtius rationem ſumit ex eo quòd Lamuel ſignificet *illis Deus*, quià nimirùm Salomonis temporibus, ait idem Aben Eſra, Deus unus ab Hebræis colebatur. Sed de originatione vocis Lamuel nòn eſt cùr ſimus ſoliciti, maximè cum LXX eam nòn exhibeant, & diversâ planè ratione verba contextûs Hebraici legerint ac converterint.

R. Levi Com. in cap. 30. Prov.

Librum qui Hebraicè dicitur *Coheleth*, & apud nos Eccleſiaſtes, Latinè poſſumus appellare Concionatorem; licet plerique Judæi recentiores dictionem *Coheleth* velint ſignificare hominem congregantem, quòd ſcriptum illud multas

com-

complectatur de rebus diverſis ſententias. Ità ſentiunt R. Salomo & R. Aben Eſra; &, ut ille inquit, Salomon qui operis hujuſce auctor eſt, in alio loco vocatur *Agur* ob eamdem rationem, vel ut loquitur R. David de Pomis, *titolo del libro nomato Eccleſiaſtes compoſito da Salomone ſignifica congregatore percongregare, & racorre in quel trattato diverſe opinioni de gl' huomini la maggior parte de quali ſono falſe.* Judæi tamèn nonnulli, teſte R. Salomone, in interpretandâ voce iſtâ *Coheleth* cum LXX. conveniunt; ea ſiquidèm indicari arbitrantur hominem qui in cœtu aliquo concionatur. De ſcriptore autem illius operis minimè conſentiunt inter ſe Magiſtri: Talmudici enim Doctores tribuunt illud Ezechiæ, Rabbini autem recentiores Salomoni, & pro his pugnant verba contextûs, in quo multa exſtant quæ vix de alio quàm de Salomone exponi poſſunt. Itaque veriſimile eſt Doctores Talmudicos voluiſſe duntaxàt ſcriptum illud à Rege Ezechiâ & à viris illius confeſsûs excerptum fuiſſe ex Salomonis operibus. Chriſtiani quoque Interpretes nòn alium Eccleſiaſtæ Scriptorem agnoſcunt quàm Salomonem, ſi perpaucos excipias, inter quos eſt Hugo Grotius, qui ſeriùs illud ſcriptum compoſitum fuiſſe affirmat ſub nomine Salomonis, & in illius rei argumentum habere ſe teſtatur multa vocabula ex eo collecta, quæ nòn alibi exſtant quàm in Daniele, Eſdrâ & Chaldæis Interpretibus. Auctor eſt Hieronymus, priſcos Hebræos inter cetera Salomonis ſcripta quæ antiquata ſunt, de hoc quoque obliterando cogitâſſe, *eo quòd vanas aſſerat Dei creaturas*; quâ in re concordat Hieronymus cum Talmudiſtis àc Judæis recentioribus: ſed Doctores iſtos multa ex ſuo ingenio commentos eſſe nemo ignorat.

R.Dav. de Pomis in Lex. Hebr.

Hieron. Com. in cap. 12. Eccleſ.

A quo ſcripta fuerit Hiſtoria quam ſub nomine Eſtheris legimus, incertum eſt. De tempore tamèn quo illa condita fuerit, omnes ferè tùm Judæi tùm Chriſtiani conſentiunt. Sive enim auctores illius ſint viri Synagogæ magnæ, uti ſentiunt Doctores Talmudici, ſive Eſdras, quæ Patrum nonnullorum ſententia eſt, ſive Mardochæus, ut probabiliùs exiſtimat R. Aben Eſra, & liber ipſe teſtari videtur, de tempore quo ſcripta fuerit hiſtoria Eſtheris lis nulla movebitur. Undè nec malè conjicit Hugo Grotius Eſdram

libro ſuo & hiſtoriæ quam ſcripſit Nehemias, attexuiſſe hiſtoriam Eſtheris, quæ medio temporum eorum quæ duobus illis libris narrantur contigerat, quam à Mardochæo quoque ſcriptam fuiſſe agnoſcit idem Grotius.

Canticum Canticorum nòn alium auctorem habere quàm Salomonem, docet ipſa operis Inſcriptio quòd illius nomine prænotatur. Conſtat præterea ex libro iii. Regum eumdem Salomonem Parabolas, ſive ſententias, & Cantica compoſuiſſe. Liber autèm ille, teſte R. Aben Eſra, quià fuit Canticorum Salomonis præſtantiſſimum, ſortitus eſt nomen Cantici Canticorum, quaſi dixeris excellentiſſimum carmen. Dubitârunt tamen nonnulli utrùm opuſculum iſtud quale nùnc exſtat, à Salomone ſcriptum fuerit, an verò ex integro illius Canticorum volumine excerptum. Carmen autèm illud quo Salomon cum Salamitide loquens inducitur tanquàm ſponſus cum ſponsâ, explicatu difficillimum eſt nòn ſolùm ob loquutiones paulò audaciores frequentioréſque ſimilitudines quæ à noſtris conſuetudinibus abhorrent; ſed etiàm quòd nomina interloquentium nòn annotentur ut in libro Jobi. Nam præter Salomonem & illius Sponſam interloquentes, etiàm ſunt duo chori Juvenum & Virginum.

Aben Eſra Præf. in Cant.

De libro Jobi mirum eſt quàm ſecum diſſideant Judæorum Magiſtri. Rem verò geſtam in hoc opere nòn narrari putant Doctores Talmudici, quibus aſſentiuntur R. Moſes Ben Maimon & alii pauci; ſed eſſe figmentum, ſeu Parabolam, quæ ingens pietatis ſimùl & patientiæ exemplum oſtendat: & his ſuffragantur etiàm Chriſtianorum nonnulli. Imò nec defuère qui nòn ſolùm operis iſtius argumentum confictum exiſtimârunt, ſed & Jobi quoque nomen volunt ex primis libri verbis deſumptum, ubi legimus *Jobad jom.* Illa enim quæ verbis iſtis prævia ſunt, Prologi inſtar addita fuiſſe arbitrantur. Sed Ezechelis Prophetæ teſtimonium, qui Noë, Danielis, Jobíque ſimùl meminit, demonſtrat commentitium nòn eſſe Jobi nomen, & eos qui ità ſentiunt acerrimè impugnat ſapiens Aben Eſra, qui ſuſpicatur illum fuiſſe ex poſteris Eſau, ídque denotari ex loco Huz undè ortus dicitur. Similitèr rem uti narratur geſtam

Aben Eſr. Comm. in cap. 1. Job.

geſtam fuiſſe docent Jobi & illius amicorum nomina & alia complura quæ his adjunguntur, etſi nòn pauca ſint quæ ad Parabolam magis quàm ad hiſtoriæ veritatem accedant. De auctore verò ſcripti illius longè minùs adhùc conſtat: alii quippe illud ad Moyſem referunt, alii ad Iſaiam, alii ad ipſummet Jobum aut ad ejus amicos. Neque etiàm inter ſe conſentiunt qui operis hujuſce auctorem faciunt Moyſem: ſunt enim qui ab eo ſolùm ex alienâ linguâ Hebraicè converſum putant. Sed his prætermiſſis, ſiquid etiàm in re obſcurâ licet ſuſpicari, illos minùs recedere à veriſimilitudine arbitror qui operis illius confectionem ad tempora Captivitatis Babylonicæ revocant: dictio enim ſæpiùs vix Hebraica eſt, ſcatet loquutionibus Chaldaicis, & ſapit hominem qui ex alieno commercio ſermonem Hieroſolymitanum infecerat. Quo ſenſu explicanda ſunt Hieronymi verba aſſerentis Jobum ſe convertiſſe ex Hebraico Arabicóque ſermone & Syro. Quibus omnibus accedit Judæos, quorum res tùm temporis videbantur deſperatæ, magna ex illo opere tuliſſe ſolatia. Rem itaque dudùm geſtam Scriptor narrat: & quià Poëtam agit, licèt argumentum quod tractat nòn ſit fictitium, orationem floridam & figuratam adhibet, veríſque interdùm adjicit quæ ſunt tantum veriſimilia, ſervato tamen ſempèr perſonarum loquentium decore. Jàm de Prophetis nonnulla ſubjiciamus.

Prophetæ à B. Auguſtino appellantur enunciatores verborum Dei hominibus: illi enim veluti Divinæ Legis Interpretes concionabantur ad populum, quem doctrinam à Moſe traditam docebant ſtabilitâ illius auctoritate. Deindè minas & promiſſiones quas Moyſes in genere tantùm promulgaverat, hi ſuæ ætatis rebus accommodabant, ídque Oratorum more; undè fit ut comparationum ſimilitudinibus, metaphoris & hyperbolis abundent, ſimplicíque ac nudâ rerum narratione haùd contenti, eas verbis exaggerent: *Neque enim*, ut auctor eſt Hieronymus, *ſimplex à Prophetis hiſtoria & geſtorum ordo narratur, ſed ænigmatum plena ſunt omnia, aliúdque in verbis ſonant, aliud tenetur in ſenſibus, ut quæ æſtimaveris planâ & inoffensâ currere lectione, ſequentium rursùs obſcuritatibus*

Aug. qu. in exod.

Hieron. præfat. lib. 18. Comm. in Iſai.

tatibus involvantur. Nòn ità autèm futura vaticinantur Prophetæ, quin jàm facta ſæpiùs referant, ut evidentiſſimè probari poteſt ex Zachariæ Prophetiâ, quæ magnam partem rei præteritæ & quæ tùm gerebatur, narratio eſt. Quomodò diligentiſſimus Scripturæ Interpres Joànnes Mercerus in explicandis verbis quibuſdam Prophetæ Amos, Judæorum expoſitionem improbat, qui de rebus futuris ibi agi contendunt cùm de re jàm præteritâ agatur, móxque verba iſta ſubjungit, quæ notatu digna ſunt; *laboramus penuriâ librorum ſacrorum, ac ſæpè in Prophetis pleraque legas facta, quæ in ſacris hiſtoriis quæ hodiè exſtant nòn reperias.* Prophetas ſimilitèr teſtatur Hieronymus in ſuis narrationibus nòn attendere interdùm ad rerum ipſarum ordinem quo geſtæ fuerint. *In Prophetis,* ait, *hiſtoriæ ordo nòn tenendus, cùm in præſentiarum ſub eodem Rege priora poſteà & poſteriora ante dicantur.* Præpoſterum illum ordinem tribuit Pſeudo-Dorotheus Scribis qui Prophetarum vaticinia ex illorum ore excepta referebant in chartas; quaſi Prophetæ ipſimet conciones quas habebant ad populum nòn commendâſſent literis. Idem obſervavit de Hieremiæ vaticinio Cornelius à Lapide, qui exiſtimat Baruch Scribam illius Prophetæ omnes ejus Prophetias diverſo tempore editas in unum volumen collegiſſe, neglecto temporis ordine quo editæ fuerant. Fatetur & ipſe Joànnes Calvinus Prophetarum vaticinia eo quo decebat ordine diſpoſita ad nos uſque nòn perveniſſe; nòn indè tamèn illorum Divinitati quidpiam detrahi arbitratur. *Qui diligentèr,* inquit, *& cum judicio verſati ſunt in Prophetis, mihi concedent nòn ſempèr fuiſſe quo decebat ordine digeſtas illorum conciones; ſed ut ferebat opportunitas, inde conflatum fuiſſe volumen.* Exiſtimat ſacerdotum operâ, quorum officium erat Prophetias ad poſteros commendare, libros Prophetarum, etſi his inſenſiſſimi eſſent ſacerdotes, conſervatos fuiſſe. Scribit prætereà idem Calvinus Prophetas poſtquàm concionem habuêre ad populum, brevem illius ſummam collegiſſe, quæ valvis affixa ab omnibus legeretur, poſteàque à miniſtris Templi indè ablata in theſaurum reponebatur in perpetuum rei illius monumentum: undè confectos fuiſſe conjicit qui nùnc exſtant Prophetarum

Merc. in cap. 9. Amos.

Hieron. Comm. in cap. 25. Hierem.

Doroth. de vitâ & morte Proph.

Cornel. à Lap.

Calv. præf. in Iſa.

rum

rum libros. Verùm ex verbis Iſaiæ & Habacuc, quos veritatis illius teſtes profert Calvinus, id unum probari poſſe videtur, Prophetas vaticinia ſua apertè ac dilucidè, ut ab omnibus intelligerentur & legi poſſent, ſuper tabulas deſcripſiſſe: de valvis autèm Templi, quibus illa affixa fuiſſe putat, nulla prorsùs fit mentio. Paritèr brevem duntaxàt eorumdem vaticiniorum ſummam ab ipſis Prophetis collectam fuiſſe, non verò integras conciones ab iis deſcriptas, fingit perperàm: quanquàm illas quas nùnc habemus Prophetias integras eſſe, nemo rei Criticæ peritus dixerit. Verùm defectus ille, ſiquis ſit, à Prophetis nòn videtur profectus. Idem Calvinus & eum ſequuti Genevenſes, Inſcriptiones quæ Prophetarum nomina, & editarum Prophetiarum annos indicant, à Sacerdotibus, quorum fuit illas in Templo aſſervare, majoris lucis cauſâ adjectas fuiſſe ſuſpicantur. Hæc ſiquidèm ſunt illorum verba; *il ſemble que ces titres ayent eſté ajoûtez aux revelations des Prophetes par les Sacrificateurs & Levites qui avoient charge de garder les Propheties au threſor du Temple aprés qu' elles avoient eſté propoſées au peuple ſuivant la coûtume des Prophetes.* Quam Genevenſium opinionem ſuffragio ſuo comprobavit Hugo Grotius. Id tantùm inter hunc & illos eſt diſcriminis, quòd has Inſcriptiones nòn Sacerdotibus & Levitis tribuat, ſed viris Senatûs magni qui Prophetarum ſcripta collegerunt, prænotavérùntque tempora ſcriptionis. Hoc videtur probabilius, quià in confeſſo eſt fermè apud omnes, Senatum cui Eſdras præfuit nonnulla ſacris codicibus connexionis & explicationis cauſâ, adjeciſſe. Ità quoque Thomas putat Inſcriptiones quæ Pſalmis aliquot apponuntur, eumdem Eſdram auctorem habere, factáſque fuiſſe, *partim ſecundùm ea quæ tùnc agebantur, & partim ſecundùm ea quæ contigerunt.* Demùm veriſimile etiàm eſt hiſtorias illas, quæ Prophetarum quorumdam concionibus inſertæ reperiuntur, ab iiſdem Senatoribus additas, fuiſſe dùm ſacros codices recognoſcerent formaréntque quem nùnc habemus Scripturæ Canonem. Secundùm quam rationem putant nonnulli, verba illa quæ leguntur Hieremiæ capite li. *Hucuſque verba Hieremiæ*, Prophetæ hujus vaticinium claudere, capútque quod ſequitur Prophetiam nòn eſſe,

Genev. in edit. Bibl. an. 1665. præf in Iſai.

Grot. annot. in cap. 1. Amos.

Thom. Comm. in Pſal. 6.

ſe, ſed hiſtoriam, quæ ex fine libri iv. Regum ſumpta fuerit. Et in hoc Judæorum Magiſtri conſentiunt cum pluribus Doctoribus Chriſtianis. Auctor eſt enim R. David Kimchi, verba illa, quæ uſque ad finem vaticinii Hieremiæ allata ſunt, ad hujus Prophetiam nòn pertinere; ſed eum qui librum hunc deſcripſit, huc conjeciſſe deportationis hiſtoriam qualis extat in fine libri Regum. Conjicit Abravanel Eſdram, ſeu Synagogæ magnæ Senatores, ſupplementi illius auctores eſſe, quo etiàm modo Ezechiæ Regis hiſtoria ex libri ii. Regum capite xviii. in Iſaiæ Prophetiam tranſlata eſt. Ex his omnibus facilè dignoſcetur qui fuerint apud gentem Hebræam Prophetæ, quale illorum officii munus, & quæ eorumdem ſcribendi ratio. Præterea id etiàm videtur animadverſione dignum, quòd Prophetæ nòn ſolùm conciones ad populum habuerint, ediderintque de rebus futuris vaticinia, ſed & hiſtorias ſuorum temporum ordine digeſtas in acta publica retulerint. Quo pacto Iſaias qui Regis Oziæ geſta deſcripſiſſe dicitur, nòn minùs hiſtorici quàm Prophetæ nomen reportabit. Vel potiùs Prophetæ nomen apud Hebræos iſta omnia complectitur; ità ut quicunque Divinæ voluntatis erant interpretes, ſeu vaticinia ederent, ſive res ſuorum temporum conſcriberent, Prophetæ appellarentur. Ex quo haud dubiè venit ut priſci Judæi *Neviim*, ſeu Prophetarum, nomine inſignierint Joſuæ, Judicum, Samuelis & Regum hiſtorias, quòd hæ deſcpriptæ eſſent à viris qui in eorum Republicâ Spiritu ſancto afflati, Prophetæ nominabantur. Quo etiàm ſenſu verè affirmavit Joſephus apud gentem ſuam nòn à quibuſlibet libros componi, ſed à Prophetis tantùm. Vim quoque vocis illius probè aſſequutus eſt Jonathan qui pro dictione Hebræâ *Navi*, *Propheta*, aliam quæ ſignificat Scribam in ſuâ Paraphraſi interdùm ſubſtituit; quaſi qui Prophetæ appellantur, iidem ſint atque Scribæ. Neque aliud ſapientiſſimus Eſdras in ſacris codicibus nomen obtinet, quàm Scribæ peritiſſimi. Verùm de Scriptoribus ſacris ſatis ſupérque hactenùs dictum ſit. Libros Apocryphos, ſeu quos nòn admittit Judæorum armarium, ſilentio præterire viſum eſt, quià illorum auctores, ut præfert nomen *Apocryphi*, occulti

R. David Kimchi Comment. in cap. 51. Hierem.

ſunt

ſunt & incerti. Ceſſet itaque doctiſſimus Voſſius optimum Simonium & de literis ſacris benè meritum allatrare, qui de Scriptoribus veteris Teſtamenti nihil in publicum edidit, quod jam à viris graviſſimis iiſdémque pietate & eruditione conſpicuis approbatum nòn fuerit. *In malevolam animam nòn introibit ſapientia.*

BIBLIOTHÈQUE DE ... LYON 1895

FINIS.

6tt